

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie (41-KOVF)

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Dvoustranický politický systém v Českých zemích 1938–1939:

strana Národní jednoty a Národní strana práce

Bi-party political system in Czech lands 1938–1939:

National Union Party and the National Labour Party

Mgr. Vítězslav Kulíšek

Studijní program: Učitelství pro střední školy (N7504)

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy dějepis – základy společenských věd (N D-ZSV), navazující magisterské, prezenční

2019

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci *Dvoustranický politický systém v Českých zemích 1938–1939: strana Národní jednoty a Národní strana práce* vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 21. dubna 2019

.....

ABSTRAKT

Rigorózní práce se zabývá českým politickým systémem v období druhé Česko-Slovenské republiky (1938–1939).

V této historicky krátké době se přetransformovala liberální demokracie v demokracii autoritativní. V politickém systému převažovala moc pravicových stran. V případě českých zemí vznikl bipartismus, který je v českých dějinách ojedinělý.

Primárním cílem práce je pojednání o stranickém systému v českých zemích v období druhé republiky a tedy i pojednání o politických stranách, které tento systém tvořily. Rovněž je pojednáno o státním zřízení druhé republiky a historickém, hospodářském, kulturním a společenském kontextu dané doby.

V závěru jsou shrnuty poznatky, ke kterým jsem se během tvorby této práce dopracoval.

Zdrojem se staly především archivní prameny, odborná literatura pojednávající o daném tématu a dobová stranická i nestranická periodika.

KLÍČOVÁ SLOVA

Antonín Hampl, autoritativní demokracie, Česko-Slovenská republika, druhá republika, dvoustranický systém, mnichovská dohoda, nacistické Německo, Národní strana práce, Rudolf Beran, strana Národní jednoty

ABSTRACT

The rigorosum thesis deals with Czech political system in the second Czechoslovak Republic (1938–1939).

In this historically short period, liberal democracy has changed into an authoritative democracy. The power of the right-wing parties prevailed in the political system. In the case of Czech countries a bi-party political system, which is unique in Czech history, has been created.

The main aim of the rigorosum thesis is to describe the political party system in the Czech lands in the Second Republic period, and to look at the political parties that formed it. It also deals with the Second Republic in general, with the historical, economic, cultural and social context of that time.

In the final part, there are summarized all the conclusions I came to.

The sources were mainly archive sources, specialized literature dealing with the subject and political party periodicals but even non-political periodicals from that time.

KEYWORDS

Antonín Hampl, authoritarian democracy, Czech–Slovak Republic, Second Republic, Bi-party political system, Munich agreement, Nazi Germany, National Labour Party, Rudolf Beran, National Union Party

„Politické stranictví je společenský výtvar závislý mimo jiné na mentalitě a celkovém psychickém stavu lidí, kteří je tvoří.“¹

Jan Mertl

¹ Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 208.

OBSAH

Úvod.....	7
Charakteristika odborné literatury a archivních pramenů	10
Metodologie.....	17
Význam a možnosti využití rigorózní práce ve výuce dějepisu a základů společenských věd.....	23
1 Česko-Slovenská republika (1938–1939)	26
1.1 Mnichovská dohoda a vznik druhé republiky	26
1.2 Nový státní režim (politický vývoj).....	33
2 Státní zřízení druhé republiky: konec středoevropské demokracie?.....	45
2.1 Nedemokratické prvky v novém režimu.....	47
2.2 Charakteristika nového státního režimu	54
2.3 Typologie a definice druhorepublikového režimu	60
3 Národní strana práce	70
3.1 Vznik, vývoj a zánik Národní strany práce.....	70
3.2 Organizace Národní strany práce	77
3.3 Program a charakteristika Národní strany práce	83
4 Strana Národní jednoty.....	92
4.1 Předseda vlády a předseda strany Národní jednoty – Rudolf Beran	92
4.2 Vznik, vývoj a zánik strany Národní jednoty.....	101
4.3 Organizace strany Národní jednoty	112
4.4 Program a charakteristika strany Národní jednoty	126
5. Dvoustranický systém v Českých zemích 1938-1939	140
5.1 Zhroucení prvorepublikového stranicko-politického systému.....	140
5.2 Transformace českého multipartismu v dvoustranický systém.....	148
5.3 Vzájemný vztah mezi Národní stranou práce a stranou Národní jednoty	155
5.4 Typologie a definice stranického systému Česko-Slovenské republiky.....	165
5.5 Dvoustranický systém v českých zemích: správná cesta?	172
Závěr	177
Zkratky	188
Seznam použitých informačních zdrojů.....	189
Seznam příloh	209

Úvod

Rigorózní práce se primárně zabývá stranicko-politickým systémem ve velmi krátkém historickém období. Dvoustranický politický systém v českých zemích, který je podstatou práce, trval pouze od 11. prosince 1938, kdy vydala oficiální provolání Národní strana práce, do 15. března 1939, kdy nacistickou okupací okleštěné Česko-Slovensko definitivně ztratilo svou suverenitu. Tato práce se ale zabývá i procesem vzniku dvoustranického systému, jehož počátek lze nalézt takřka ihned po mnichovské dohodě, proto se rigorózní práce nakonec věnuje celému období druhé Česko-Slovenské republiky, která je vymezena dobou mezi podepsáním mnichovské dohody (30. září 1938) a vyhlášením samostatného Slovenského státu (14. března 1939). Jedná se o období zahrnující pouhých 165 dní.

Práce se částečně zabývá i první republikou z hlediska politického systému a státního režimu. Umožňuje to vysvětlení vzniku druhorepublikového stranicko-politického systému a komparaci obou režimů. Rovněž dochází i k mírnému přesahu do období Protektorátu Čechy a Morava, protože v jeho prvních týdnech byly politické strany tvořící systém dvou stran v českých zemích oficiálně rozpuštěny a nahradila je politická strana Národního souručenství.

Hned v úvodu by se dalo napsat, že o období druhé republiky se příliš nemluví a mnoho se o ní nepíše a zřejmě by se málo kdo proti tomu ohradil a polemizoval s tím. Podle mého názoru by to však nebylo úplně správné tvrzení. Odborné literatury a článků o druhé republice není tak málo. Domnívám se, že je tomuto období věnována přiměřená pozornost vzhledem k jeho krátkému trvání, a to i přes to, že sami autoři knih o druhé republice tvrdí, že není. Druhé republice je ovšem věnována pozornost téměř pouze ze stran historiků. Pokud se píše o politickém systému a stranách této doby, pak je to většinou téma zasazené do celého období druhé republiky a je popsáno právě historiky. Pohled politologů, sociologů i jiných odborníků na toto období je minimální.

Jako student v oboru učitelství dějepisu a základů společenských věd mám tak vhodný prostor pro zpracování tématu. Budu mít poměrně „volné ruce“ v popisování státního a politického systému, protože právě tomu dosud nebyla věnována dostatečná pozornost odborníků a věřím, že tato práce bude cenným přínosem pro mou učitelskou profesi, protože v ní je možné podat nový náhled na danou problematiku. Pravdou zůstává,

že široká veřejnost mnohdy ani netuší, že nějaká druhá republika existovala, natož pak že v českých zemích existoval politický systém dvou stran. O tom nemá povědomí ani mnoho lidí, které historie zajímá. Možná je to tím, že se lidé neradi dívají na neslavnou epochu svých dějin a mnohem více se vědomí lidí upíná k epochám slavným.

Z mého pohledu je druhá republika zajímavá v náhlé a nenadále změně státního a politického systému s velmi krátkým trváním. Tato doba bývá označována za jediný krajně pravicový režim v českých moderních dějinách. A rovněž je to jediné období fungování dvoustranného systému v českých zemích.

Cílem práce je analyzovat tuto odchylku málo známých českých politických dějin. Zabývat se klasifikací politicko-stranického a státního systému, politickým a ústavním vývojem, zákonodárnou, výkonnou a soudní mocí. Hlavním cílem je přiblížit a definovat stranicko-politický systém a s ním spojený státní systém druhé republiky.

V rigorózní práci jsou využívány archivní, normativní, literární, správní, hospodářské, filmové a dokumentární prameny. Bylo stanoveno také několik badatelských otázek, které jsou také součástí cílů této práce.

Státní režim druhé republiky bývá ve starší literatuře převážně označován za fašistický, v novější potom za autoritativní demokracii, nebo za autoritativní, protidemokratický režim. To vede k mnoha otázkám: Jaká je tedy správná typologie a definice státního režimu druhé republiky? Co vedlo ke vzniku nového režimu? Co to vlastně byla autoritativní demokracie? Jak tato autoritativní demokracie fungovala v praxi?

Autoři knih o pomnichovské republice se vyhýbají pojmenování politického systému této doby, i když v drtivé většině případů poukazují, že došlo k radikální změně. Tento fakt vede k dalším otázkám: Co vedlo politickou elitu a československou společnost ke změně státního a politického režimu? Proč se zhroutil stranicko-politický systém první republiky? V čem byly viděny jeho nedostatky? Proč vedoucí představitelé zvolili právě dvoustranický politický systém? Kdo byl hlavním iniciátorem tohoto systému? Byl stranický politický systém druhé republiky opravdu dvoustranický? Jak tento systém vznikl a jak fungoval? Měl dvoustranický systém naději na zakotvení v českém politickém systému?

V této práci bude pojednáno o politických stranách, které tento systém tvořily. Pro tyto kapitoly byly stanoveny následující otázky: Jak a proč vznikly, jaký měly program, jakou měly organizaci a jak fungovaly Národní strana práce a strana Národní jednoty? Jaká je charakteristika těchto stran? Stojí za podotknutí, že při hodnocení strany

Národní jednoty a Národní strany práce bude rovněž implicitně hodnocena značná část tehdejší české společnosti, protože politické strany jsou přeci jen průměrem jejich voličů.

Zajímavé jsou rovněž klíčové osobnosti, které tvoří dějiny. Aby práce nebyla až přespříliš rozsáhlá, je v práci podána charakteristika a stručný životopis pouze jedné osoby, která byla nejvíce spjatá s politickým a státním režimem druhé republiky. Jedná se o Rudolfa Berana. Kapitola je sepsána s ohledem na tyto otázky: Jaký byl a jak si vedl jako předseda strany Národní jednoty? Jaký byl jako ministerský předseda?

První kapitola je sestavena především na základě prostudované historické literatury doplněné dobovou literaturou, periodiky a archivními prameny. Plní funkci historicko-společenského kontextu. Měla by vysvětlit podmínky, které vedly ke změně státního a politického režimu a představit historicko-společenský kontext doby. Je v ní mj. pojednáno o procesu vzniku federativního uspořádání, o koncepci vnitropolitické a zahraniční politiky, o hospodářských, sociálních, kulturních a společenských poměrech a o zániku druhé republiky. Byly vybrány pouze ty kapitoly dějin, které byly určující pro státní režim.

V druhé kapitole dochází k hodnocení celého státního a politického režimu druhé republiky a to na základě analýzy všech prostudovaných pramenů.

Ve třetí a čtvrté kapitole je provedena analýza politických stran druhé republiky. Těžištěm třetí kapitoly jsou spisy vydané Národní stranou práce, uložené v archivu Národní knihovny, a dobová periodika doplněná informacemi nalezenými v historické literatuře. Kapitola pojednává o opoziční složce stranického systému druhé republiky v podobě Národní strany práce. Pro čtvrtou kapitolu bylo nejvíce informací načerpáno z Národního archivu, z fondu SNJ, dále z dobových periodik a též z historické a politologické literatury. V této kapitole je pojednáno o státním zřízení druhé republiky, o vládnoucí straně Národní jednoty, která byla politickým pilířem tohoto zřízení a o předsedovi vlády Rudolfovi Beranovi.

V páté kapitole je pojednáno o dvoustranickém politickém systému v českých zemích. Pro tuto kapitolu je čerpáno především z dobové literatury a z odborně historických a politologických děl.

Charakteristika odborné literatury a archivních pramenů

Na období druhé republiky je velmi mnoho diferenciálních názorů. Není divu, protože dějiny se dají preparovat nejrůznějším způsobem. Každé dílo, každý článek v periodiku, každý proslov musí být věrný své době a vyjadřuje skutečnosti nebo snahy dané doby. V rigorózní práci tak bylo nutné čerpat i z dobových pramenů, výroků a textů, i když jsou tyto zdroje mnohdy zahrnuté v nedávných dílech pojednávajících o dané problematice.

Nejdříve byla pro práci vyhledána veškerá dostupná literatura vztahující se k období druhé republiky. Bylo důležité její podrobné prostudování, protože by nemělo smysl řešit některou z problematik, pokud ji již někdo v dané literatuře vyřešil. Vidět dané období z několika úhlů pohledu bylo zajímavé, protože téměř v každém desetiletí byla vydána alespoň jedna monografie, studie či článek o druhé republice. Ukázalo to na rozdílnost smýšlení a hodnocení autorů. Vzniklým politickým stranám se však většina literatury věnovala jen okrajově.

Vůbec první souhrnnou knihou pojednávající o druhé republice je dílo od Miloše Hájky *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky* z roku 1959. Toto dílo je čtivé, ale nelze přehlédnout jeho ideologické zatížení dané dobou vzniku. Téměř v každé kapitole je poukazováno na zradu ze strany „české buržoazie“, na to, jak lid a dělnická třída nezklamala, a na to, jak jedinou správnou cestou byla politika komunistické strany: „*Jedinou politickou linií, která plně odpovídala zájmům národa, byla linie marxisticko-leninské strany, a nikoliv linie buržoazní strany.*“² Zajímavostí na tomto díle je, že autor považuje režim v druhé republice za fašistický a Beranovu vládu za vládu fašistickou: „*Období mezi Mnichovem a 15. březnem 1939 je jednou z nejtemnějších kapitol českých dějin. Buržoazie využila národní katastrofy k nastolení fašistického režimu.*“³ Celkově pak kniha historicky líčí vnitropolitický vývoj Československa.

Druhou souhrnnou knihou je dílo od Františka Lukeše *Podivný mír* z roku 1968. Dle mého názoru je tato kniha nejzdařilejší knihou pojednávající o daném období a společně s Hájkovou knihou se stala základem pro všechny další knihy. František Lukeš

² Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 5.

³ Tamtéž, s. 5.

sice nepojednává o stranickém systému, ale velmi podrobně se věnuje diplomaticko-politickému vývoji daného období. V knize se objevují doslovné citace smluv, korespondence, záznamy či novinové články.

Další souhrnnou knihou pojednávající o druhé republice je dílo *Republika na úvěr* od Karla Douděry, vydaná v roce 1987. Kniha je napsaná z hlediska novináře na základě dobového tisku, což je zajímavé, protože z tisku si lze učinit obraz o dobovém smýšlení, způsobech ovlivňování veřejného mínění, a tedy i o politické manipulaci. Stejně jako u Hájka je však v knize kladen důraz na Komunistickou stranu a lid: „*A přece bylo nemálo statečných, kteří šli proti tomuto kalnému proudu. Byli to především komunisté ... Lid, ten statečný pracující lid nebyl ochoten kapitulovat.*“⁴

Poslední souhrnnou knihou o druhé republice vydanou před sametovou revolucí je *Deník druhé republiky* od Dušana Tomáška z roku 1987, která je složená z vybraných fakt politického vývoje tohoto období a je sestavená jako deník den po dni. Na jednu stranu je toto dílo objektivní v tom, že jsou zde prezentována fakta bez úvah samotného autora a tím pádem je to cenný zdroj informací. Na druhou stranu jsou vybírána subjektivně pouze ta fakta, která autor považoval za důležitá a podle toho předkládá čtenáři svůj pohled na dané období.

Z devadesátých let 20. století zasluhuje pozornost dílo od Jana Rataje *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939* z roku 1997, které analyzuje budování autoritářského Česko-Slovenska. Jedná se o studii založenou „*na pramenech a holých faktech, která rekonstruuje politické myšlení, hodnoty a politickou kulturu.*“⁵ Rataj především čerpá z dobového tisku a z něho dělá své teoretické závěry. Jedná se o první literaturu, která není zatížena minulým režimem, ale přesto se autor na dané období dívá především ve zcela negativním slova smyslu, tak jako předchozí autoři. Jan Rataj dal této knize specifický ráz a mnoho subjektivních názorů. Tím pádem je dílo velmi čtivé, ale myslím, že je škoda, že se nepokusil na dané období dívat z více úhlů pohledu. Jeho náhled se mi zdá velmi jednostranný. Dílo není „pestré,“ ale spíše inklinuje k „černo-bílému“ hodnocení, či dokonce k „jednobarevnosti.“ To znamená, že celá druhá republika ve všech oblastech je z jeho pohledu kritizována. Kritika hlavních osobností druhé republiky u Rataje postrádá vcítění se do dané doby a lidí. Rataj si při psaní knihy možná ne zcela jasně uvědomoval, že lidé tehdy měli jiné

⁴ Tamtéž, s. 8.

⁵ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, zadní obal knihy.

názory a pocity, a tedy i jiné smýšlení. Přes tuto kritiku bylo z díla v této práci čerpáno mnoho informací, proto konstatuji, že má své zasloužené místo v odborné literatuře pojednávající o druhé republice.

Nejnovější souhrnnou literaturou o druhé republice je dílo od Jana Gebharta a Jana Kuklíka *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě* z roku 2004. Tito autoři považují druhou republiku za logické vyústění několika procesů a událostí. Kniha však v podstatě nepodává svébytný a nový pohled na období druhé republiky jako to činí Jan Rataj. Nepřináší téměř žádné nové informace, spíše reviduje díla předešlá a interpretuje události jiným způsobem poplatným současné době. Politické vedoucí představitele republiky autoři považují spíše za ty, kteří se snažili zachránit stát, ale doba jim nepřála. Spíše dochází ke kritice společnosti a kultury v daném období – to je přesný opak, než činili autoři minulého režimu, i když v základě z těchto autorů vycházejí. Kniha ovšem nabízí ucelenější pohled na dané období se snahou o celkový vhled a nikoliv jen určitý výběr, takže čtenář může do určité míry poznat celé období druhé republiky pouze z této jedné knihy a zároveň není zahlcen nadbytečnými informacemi. Lze tedy konstatovat, že se oba autoři snaží o co největší objektivitu podloženou fakty. Podle počtu citací zanechala tato literatura největší stopu v této práci. To je ale dáno především tím, že tímto dílem bylo započato studium celé problematiky a v dalších (starších) dílech byly mnohdy tytéž informace (pouze jinak podané) a bylo by nadbytečné je opakovat.

Druhým krokem bylo prostudování článků a literatury vztahující se k politickému systému a stranám v období vlády Rudolfa Berana. Žádná souhrnná literatura o těchto stranách či systému napsaná dosud nebyla, což je vzhledem ke krátkému období jejich trvání pochopitelné. Článků lze nalézt poměrně dost, ale většinou jsou od stejných autorů, kteří také napsali souhrnná díla o druhé republice, takže se tyto články od nich takřka neliší a jsou pouze „výtažkem“ politického tématu ze souhrnných prací. Politologický pohled na politický systém druhé republiky lze nalézt především u Jana Holzera.⁶ Všechny články

⁶ Jeho dva články jsou obsažené v publikacích věnujících se politickým stranám na našem území. Oba články se jmenují shodně: *Stranický systém druhé republiky* a jsou v publikacích s názvem: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998* vydaná v Olomouci roku 2000 a *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, vydaná v Brně roku 2005.

Rovněž se tento autor věnuje politickému systému druhé republiky v knize *Politický systém českých zemí 1848–1989* od kolektivu autorů, která byla vydaná v Brně roku 2011. Od předešlých dvou článků se kapitola vztahující se k politickému systému druhé republiky v této knize liší jen v drobných detailech.

od tohoto autora se od sebe liší jen v nepodstatných detailech, celkově jsou téměř shodné a nepřesahují dvacet stran. Tím politologický pohled na systém druhé republiky téměř končí. Přímým politickým stranám, které jsou v zájmu této práce, se věnuje ještě Jan Kuklík. O obou stranách napsal více článků, ale obsahově jsou opět téměř totožné. Naprosto stejné informace, které podává Jan Kuklík a které lze nalézt i ve zmiňované nejnovější souhrnné literatuře o druhé republice, jsou obsažené i v diplomových pracích Evy Fošenbauerové a Ivy Vágnerové z 80. let 20. století. Všechna použitelná fakta (myšlená ta, která nejsou ideologicky zatížená minulým režimem) z těchto prací vytěžil a publikoval právě Jan Kuklík. Jeho pohled se na danou problematiku nevyvinul a nezměnil. Nejvíce pojednává o Národní straně práce a jejích organizacích v knize *Sociální demokraté ve Druhé republice* z roku 1993. U Kuklíka je zřetelná tendence obhajoby a vyzdvihování sociální demokracie a tedy i Národní strany práce.

Významnou společenskou proměnou v druhé republice byl vyhrocený antisemitismus. Pro tento sociologický problém jsem využil sborník věnující se tomuto tématu ve sledovaném období *Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze*, vydaný v Praze roku 2007.

Přehled knih, ze kterých bylo ještě čerpáno, je klasicky uveden v seznamu prostudované literatury. Bylo by zbytečné pojednávat zde o každé knize, protože byly spíše sekundárním zdrojem. Přesto se zmíním ještě o jedné, ze které byly čerpány informace především pro podkapitolu o Rudolfovi Beranovi. Kniha nese název *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany* a napsal ji Jaroslav Rokoský, vydána byla v roce 2011.⁷ Další důležité knihy k této podkapitole uvádím v poznámce pod čarou.⁸ Kniha od

⁷ Kniha od Jaroslava Rokoského byla hodnocena například v Lidových novinách, kde se píše: „Jaroslav Rokoský ve své objevené a záslužné biografii přesvědčivě ukazuje, že Rudolf Beran nebyl zrádce, ale statečný člověk, vlastenec a demokrat. A taky muž, jemuž se stala nezměrná křivda, která dodnes nebyla ani symbolicky odčiněna.“ (Petr ZÍDEK, Rehabilitace Rudolfa Berana, Lidové noviny, 9. 7. 2011, s. 24). Sám Rokoský ve své knize poznamenává: „Beranův osud před nás klade znepokojivé otázky, čím jsme vlastně prošli a jak nakládáme se záležitostmi práva, spravedlnosti a svobody.“ Historik Kuklík o Beranovi napsal, že se rozhodně nestal žádným diktátorem. Jaroslav Rokoský k tomu dodal, že diktátorem nebyl a rozhodně jím ani být nechtěl, že období druhé republiky nepřálo jeho stylu politiky, umění kompromisu a on nepatřil k těm politikům, kteří dokáží prosazovat svá stanoviska a vládnout pevnou rukou. (Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 11, 428).

⁸ Další publikací je kniha od Jaroslava Burianec, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, vydaná v roce 2013. Tato kniha je vůbec nejnovější publikací pojednávající o Beranovi. Autor v knize sám píše, že je historikem – samoukem, že jeho dílo je určeno pro laickou veřejnost a má poukázat na tragédii Rudolfa Berana. Dílo má být svědectvím „o tragédii tohoto poctivého vlastence, který byl obětován zrůdností nacistického a komunistického režimu.“ (Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 9). Nelze přehlédnout, že na rozdíl od Rokoského tato kniha postrádá snahu o objektivitu a je

Rokoského není pouze biografií Rudolfa Berana, ale také zmapováním osudu agrární strany. Některé informace z tohoto díla tak byly využity i v ostatních kapitolách. Rokoský se celkem zdařile snaží o co nejvíce možný objektivní pohled, i když nelze přehlédnout jeho sklon k obhajobě agrární strany, ač je možná tato obhajoba spravedlivá.⁹

Jako doplňující pramen mimo literaturu a články byly v práci využity některé filmy, internetové zdroje a publicistický pořad.¹⁰

Z archivních materiálů byly čerpány informace z tištěných soudobých brožur vydaných Národní stranou práce. Program Národní strany práce byl studován právě především z vázané, tenké brožury vydané na počátku roku 1939. Ta vycházela z již vydaného ustanovujícího sjezdu a téměř se od něho nelišila. Oba tyto svazky jsou uloženy v Archivu Národní knihovny v Praze.

Nejvíce však bylo bádáno v centrální badatelně *Národního archivu*. Konkrétně ve fondu číslo 509, Národní jednoty v Praze, zkratkou SNJ, datace: 1938–1939. Inventář k fondu zpracoval a uspořádal Otakar Havlín dne 11. září 1961.¹¹ Fond ve své původní formě zůstal neúplný, neuspořádaný a „v důsledku celkové situace patrně utrpěl nemalé ztráty.“¹² Prostudováno bylo všech jedenáct kartonů, ale pro tuto práci byl využit materiál pouze z kartonů čtyř. V osmi z jedenácti kartonů se nachází spisový materiál jednotlivých

zde pouze zřetelná obhajoba Berana, čehož si je autor jistě vědom. Přesto jsem pro svou práci využil obsah této knihy, protože je souborem několika textů a svědectví o Rudolfovi Beranovi. Například jsou v ní uvedeny vzpomínky samotného Berana a dále vzpomínky či hodnocení poměrně známých a významných dějinných osobností.

Dále jsem podkapitolu konfrontoval s marxistickou historiografií, která líčí Berana jako spiklence paktujícího se s Henleinovci, jako velkostatkáře, reakcionáře, či se dokonce dozvídáme, že „v čele vlády byl ... agrární fašista Beran.“ (Václav VANĚČEK, Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945, Praha 1964, s. 466).

O Beranovi toho však v minulém režimu mnoho napsáno nebylo. Nejvíce informací jsem načerpal z knihy od Václava Jindry z roku 1946, kde autor mj. poznamenává: „*Beran se v rozhodující dějinné době stává velezrádce. Doufám, že tato malá knížka otevře mnohému z našich zemědělců oči a že mu ukáže a osvětlí, kdo byli jeho vůdcové, kteří zneužili jeho důvěry.*“ (Václav JINDRA, Rudolf Beran: dokumenty zrady, Praha 1946, s. 70).

⁹ Podle Rokoského agrárníci byli „*vlastenci, ve valné většině smýšlející demokraticky, byť už se nejednalo o demokracii parlamentní, ale o demokracii autoritativní.*“ (Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 350).

¹⁰ Filmy, dokumenty a články se většinou zabývají pouze mnichovskou dohodou. Lze však nalézt i takové, které se zabývají druhou republikou. Například publicistický cyklus Historie.cs natočil dva díly vztahující se k tématu: *Druhá republika Česko-Slovenská a Trpký osud Rudolfa Berana*.

¹¹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář*, úvodní strana.

¹² Tamtéž, s. 8.

venkovských a městských sekretariátů, který je pro tuto práci téměř nevyužitelný. Nejdůležitějším pramenem se z tohoto fondu staly *Zpravodajské služby SNJ*.

Dále byly čerpány informace ze soudobých periodik, a to jak celostátních, tak regionálních. Především pak ze stranických deníků a večerníků. V tomto případě byla vybírána pouze fakta, která jinak nebyla nalezena v rozsáhlém spektru literatury a přitom se jevila jako důležitá. Seznam soudobých periodik, ze kterých bylo čerpáno, je uveden na konci této rigorózní práce.

Mimo soudobá periodika byly prostudovány také vybrané tituly soudobé literatury vztahující se k tématu. Z těchto zdrojů bylo nejvíce informací načerpáno od sociologa Jana Mertla, protože on byl de facto teoretikem autoritativní demokracie. Profesor Jan Mertl byl členem programové komise strany Národní jednoty.¹³ Přestože byl Jan Mertl konzervativně antiliberální¹⁴ a strana Národní jednoty byla velmi kontroverzním seskupením, myslím, že některé jeho myšlenky byly nadčasové a že měl dobrý vhled do problematiky politiky, stranictví a vládnutí. Nadčasovost jeho myšlenek vidím v historicko-institucionalistické analýze politiky. Především v kritických názorech na politické stranictví v parlamentní demokratické republice. Na základě jeho pronikavé studie stranického systému v Československu je v rigorózní práci postavená podkapitola *Zhroucení prvorepublikového stranicko-politického systému*. Osobně zastávám hodnoty parlamentního demokratického režimu, ale je pro mě důležité vidět klady i zápory tohoto systému. Kladné stránky předávají učitelé žákům již v rámci výchovy k občanství a v předmětu základů společenských věd. Pro vhled do problému lze použít mj. právě knihy od Jana Mertla, které jsou především dobrým východiskem pro pochopení problému českého politického stranictví v naší první parlamentně demokratické republice. Nadčasovost jeho analytické kritiky se pak ukazuje například v tom, že i dnes jsou neustálé koaliční krize a rozhádané, nestabilní vlády jako za první republiky. V práci jsem čerpal i z jeho rozborů o fungování různých typů systémů politických stran.

¹³ Jan MERTL, *Otázky a názory: O autoritativní demokracii*, In: Studentský časopis, ročník 13, číslo 5, Praha 1938, s. 138.

¹⁴ V liberální demokracii viděl krizi a tím inklinoval směrem k silnějšímu, méně pluralitnímu režimu. Dospěl totiž k názoru, že liberální demokracie nevytváří jednotnou vůli státního národa a svoboda jednotlivce je v ní potlačována nátlakem politických stran. Požadoval odbornickou vládu nezávislou na politických stranách (Zdeněk R. NEŠPOR, *Jan Mertl: sociolog-kolaborant, nebo oběť okolností?*, In: Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2012, Sociologický ústav AV ČR, 2012, s. 348–352).

Další soudobí autoři jsou uvedeni v seznamu prostudované literatury. Zmiňuji však ještě soubor aforismů od Josefa Čapka, které napsal v letech 1936–1939, ale knižně byly vydány až v roce 1993.¹⁵

¹⁵ Josefa Čapka zatklo Gestapo hned první válečný den – 1. září 1939. Jeho dílo, *Psáno do mraků*, zůstalo v jeho bytě zapsáno ve čtyřech měkkých sešitech. V jeho aforismech lze najít kritiku především evropské politiky. Důraz klade na individuální mravnost člověka, na mravnost vycházející z celku, kterou v druhé republice postrádal. Psal o tom, že v rámci vnitropolitické i mezinárodní situace je třeba čelit zlu. „*Žil jsem v nesmyslných dobách, kdy se ozývalo volání po autoritě, poněvadž lidé z nechápavosti a odporu vůči skutečným duchům raději se přikláněli k hlouposti.*“ Mimo mravnosti píše v díle o etických pojmech jako je dobro, spravedlnost aj. Hlásil se k humanistické demokracii. Hodně psal o životě a národu. „*Hledaje obsah života, vložil jsem do těchto zápisů všechnu svou radost i smutek, víru i pochyby, svůj cit života a smrti.*“ Nejedná se o pozorování dané doby, ale o jeho pocity v daném období. „*Nejsem pozorovatel; jsem účastník.*“ (Josef ČAPEK, *Psáno do mraků 1936–1939*, Praha 1993, s. 259, 327, 335, 345).

Metodologie

V úvodu této práce bylo napsáno, že v české společnosti je období druhé republiky velmi málo známé. Přesto lze nalézt konkrétní příklady, že toto období není tabu, jak mnozí autoři píšící o druhé republice poznamenávají. Z posledních let se jedná o dva mediálně velmi probírané případy, které uvádím v poznámce pod čarou.¹⁶

Odborné literatury a článků rovněž není tak málo. Domnívám se, že je druhé republice věnována přiměřená pozornost vzhledem k jejímu krátkému trvání. Přesto tato práce není nadbytečná, protože je důležité pohled na jakoukoliv událost, jakýkoliv dějinný fenomén v každé generaci revidovat, nebo alespoň rozšířit znalosti o daném tématu. Pohled na každé historické období by měl zůstat otevřený. Navíc pohled politologů i jiných odborníků na toto období je minimální. Politickému systému se de facto věnoval pouze ve stručnosti a omezené míře Jan Holzer, Jan Rataj, Miloš Hájek a Jan Kuklík.

Cílem této práce je na základě zjištěných informací z prostudované literatury vztahující se k tématu, z dobových periodik a archivních materiálů podat nové a ucelenější zhodnocení státního a stranického politického systému. Využity k tomu byly subjektivní úvahy ve spojení s politologickými autory, kteří se věnují obecným stranicko-politickým pojmům, které lze srovnat s tématem. Především byla využita typologie dle Miroslava Nováka a Giovanniho Sartoriho. Na základě těchto poznatků došlo buď ke konsenzu

¹⁶ Jedním z nich je kauza okolo Ferdinanda Peroutky, kdy český prezident Miloš Zeman v roce 2015 veřejně ve svém projevu pronesl, že tento novinář napsal článek s názvem „*Hitler je gentleman*“, za což byl prezident následně žalován vnučkou Ferdinanda Peroutky. Pokud by takový článek existoval, mohl by být napsán právě v období druhé republiky, kdy se stala otázka vztahu Česko-Slovenska k Německu velmi aktuální a mnoho novinářů tehdy pochvalně psalo o nacistickém Německu a snažilo se hledat dobrý poměr k Třetí říši a tedy i k Hitlerovi. Mluvčí prezidenta Jiří Ovčáček například diskutoval o zmíněném článku v rozhovoru pro DVTV a v rámci této diskuze mj. prohlásil: „*Je to velmi cenné se tomu období věnovat, zvláště druhé republice.*“

Druhým příkladem jsou výroky ministra financí Andreje Babiše ohledně romského koncentračního tábora v Letech, které otevřely problém piety na tomto místě. Tento nejdříve kárný pracovní tábor totiž vznikl na základě vládního nařízení Beranovy vlády z období druhé republiky, kdy bylo rozhodnuto o zřízení těchto táborů.

To jsou tedy dva příklady, kdy se případy z období druhé republiky široce probíraly v českých médiích a tedy i v široké veřejnosti. Nutno dodat, že se málo která média v rámci této problematiky zmínila o druhé republice. Obecně lze říci, že období druhé republiky není v široké veřejnosti tabu, ale bývá často přehlíženo.

(Martin VESELOVSKÝ, *Ovčáček: Nikdy nelžu, bráním prezidenta a chodím s kůží na trh. Vždycky budu politicky nekorektní*, Publikováno 2. listopadu 2016, dostupné online z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/dvtv-2-11-2016-ovcacek-a-protivnici-hradu-peroutkova-vnucka/r~8718ce3ea11f11e68cd20025900fea04/?redirected=1478204328>).

a přirovnání k typologiím, nebo naopak k argumentům, proč politický režim druhé republiky nelze analyzovat dle běžných kritérií.

Tato práce vychází především z historické literatury, dobových periodik a archivních pramenů. Zabývá se tématem, jak z hlediska politologického, tak z hlediska historického, protože historie (ve svém základu) a politologie jsou v podstatě náplní téhož. Obecně se dějiny píší a vykládají především v oblasti politické. Rozdělení politologie a historie je typické až pro dobu nedávnou, proto například informace od novověkého autora Niccòla Machiavelliho čerpají jak historikové, tak politologové. V rámci politických dějin se tyto společenské vědy těsně dotýkají. Za politologickou oblast této práce považuji určení stranického a státního politického systému druhé republiky, k čemuž bylo zapotřebí pojednat o politických stranách, které tento systém tvořily. Nelze však hodnotit a definovat stranický a státní systém bez politických dějin, které k němu vedly a které jej tvořily, proto jsou v práci představena i historická fakta.

Pro práci byly využity základní historické metody, které popsali již před mnoha staletími Thúkídídés a Polybios.

Podle Thúkídida by například mělo každé historické dílo začít podezřením, zda opravdu něco bylo tak, jak to bývá obvykle pojímáno. V tomto ohledu v této práci odpovídá několik vytyčených otázek v úvodu. Například jestli byl režim druhé Česko-Slovenské republiky opravdu autoritativně demokratický.

Hlavním cílem mé práce ovšem nebylo najít praktické poučení z minulosti, jako by to bylo typické u Thúkídida, Polybia či Tacita. Cílem bylo spíše nalézt odpovědi na badatelské otázky. Neudělal jsem si předběžný názor na to, jak mohou být zodpovězeny, aby nedošlo k tomu, že budu z prostudovaných fakt vybírat pouze ty opory, které by se mi hodily pro můj předem stanovený názor. Cílem této práce bylo také analyzovat politický systém, revidovat dosavadní poznatky a případně doplnit nové informace o novém období či nabídnout zcela nový pohled na danou problematiku.

Předmětem práce byl stranický systém druhé republiky, ale rovněž také činnost lidí jako společenských bytostí, kteří tento systém tvořily. Z tohoto důvodu byla vytvořena například podkapitola o Rudolfovi Beranovi, protože podle toho, jak jsou státníci úspěšní ve svých funkcích a jak se jim daří nebo nedaří udržet stát v chodu, lze posoudit fungování jakéhokoliv státu.

V rigorózní práci byla využívána metoda přímá, kdy byla popsána minulost na základě studia literatury, periodik, archivních a jiných materiálů. Rovněž metoda nepřímá,

kdy došlo ke snaze o pochopení mentality a myšlení lidí v dané době a na základě těchto metod následně k vytvoření několika hypotéz. Například pomocí induktivní metody byl určen obecný závěr k definici a typologii státního a stranického politického systému druhé republiky. Kromě induktivní metody byla využívána i metoda deduktivní. Například bylo zjištěno, proč demokratická Národní strana práce mohla chtít vytvoření jednotné kandidátky, nebo že se demokratické jádro ve straně Národní jednot snažilo extremistické pravicové členy brzdít, a nikoliv je podporovat. V této práci byla využívána také metoda komparativní, kdy byl především srovnáván státní a politický režim první republiky s režimem republiky druhé. Došlo i na myšlenkový experiment. Byla stanovena hypotéza, zda měl dvoustranický systém naději na udržení, kdyby nepřišla nacistická okupace, nebo jakým směrem by se pravděpodobně vyvíjel celý státní a politický systém. Jedná se však o ono „kdyby“, takže vyhodnocený závěr je především neúplná hypotetická indukce. Většinou bylo postupováno chronologickou metodou, tedy události jsou časově seřezané tak, jak šly v časové přímce za sebou. Z teritoriálního hlediska byly zkoumány především české země, ale v mnoha případech i celé území tehdejšího Česko-Slovenska.

Domnívám se, že je na tomto místě dobré ujasnění základních politologických termínů pro tuto práci. Jedním z hlavních pojmů je politika. Jedná se o systém, ve kterém se střetávají jednotlivci a skupiny, které mají své vlastní cíle, zájmy a hodnoty. Politika je funkční subsystém společnosti. Politiku je běžně velmi obtížné oddělit od státu, její činnost je spjatá s koordinací a řízením společnosti a s řešením společenských konfliktů. Politika je vládou státu, je řídící. Prakticky znamená snahu o účast na moci, o vliv na rozdělování moci a boj o moc. Jak také uváděla opoziční Národní strana práce v období druhé republiky: „*Politika je boj o moc a my se k tomuto podílu na moci hlásíme.*“¹⁷ Pokud lidé moc dobrovolně a dlouhodobě přijímají, pak se jedná o moc legitimní. Politická moc je schopnost držitelů moci ve společnosti ovlivnit chování jiných lidí a docílit, aby se chovali určitým způsobem a to i proti své vůli. Politika tak může označovat každý druh vůdčí činnosti. Pro tuto práci je samozřejmě pojem politika používán pro vedení politického státu. Politika je praktická věc. Politik je praktické zaměstnání. Úkolem politika je někam vést stát. Úkolem je, aby stát dobře fungoval.¹⁸

¹⁷ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 12.

¹⁸ V širším pojetí je politika správou věcí veřejných, při čemž se rozlišuje mezi sférou soukromou a veřejnou. Politika by z principu neměla zasahovat do sféry soukromé. Politika je také hledání konsenzu a kompromisu mezi různorodými zájmy ve společnosti. Politický systém je souborem politických institucí, procesů a obsahu politických rozhodnutí. Jedná se také o souhrn struktur a interakcí, v němž jsou

Dalším pojmem je politická ideologie, což je soustava teorií a názorů na problematiku společnosti a roli člověka v ní. Zabývá se základními problémy společnosti a státu, vnitřní i mezinárodní politikou, problematikou hospodářského a sociálního vývoje. Souvisí s politickou praxí. Stává se základem politických programů.

Důležitým pojmem v této práci je také vláda. Forma vlády je způsob organizace státní moci. Zahrnuje složení nejvyšších orgánů státu a jejich vztahy k nižším státním orgánům a občanům. „*Vláda je všude kolem nás – vláda je v nebi a stejně tak i v pekle.*“¹⁹

Poslední důležitý pojem, který je nutné vyjasnit, je demokracie, protože v této práci je zkoumán režim, který následoval po liberálně parlamentní demokracii a dobově se nazýval autoritativní demokracií. Demokracie je vláda lidu. Měla by v ní fungovat politická rovnost. Funguje zde princip většinového rozhodování a politického pluralismu. Neobejde se bez demokratické politické kultury. Není tedy demokracie jako demokracie. „*Demokracie je názor na život a na svět.*“²⁰ Ve zjednodušeném pohledu lze demokracii definovat dle slov Abrahama Lincolna jako vládu lidu, prostřednictvím lidu a pro lid.²¹ Jednotný pojem je však dnes obecně problematický, lze jej chápat různě. Slovy G. Sartoriho: „*Žijeme v časech, které je možné příznačně charakterizovat jako věk konfúze v chápání demokracie.*“²² Například lze zastávat názor, že v každé demokracii dochází k procesu oligarchizace, což samo o sobě problematizuje pojem demokracie chápaný dle zmíněných slov A. Lincolna. Osobně však souhlasím se slovy Winstona Churchilla, že

uskutečňována rozhodnutí o přerozdělování limitovaných hodnot. Jedná se tedy o systém politiky a vlády. Politický systém se však soustředí pouze na určitou část chování a vztahů jedinců ve společnosti a je schopný uchovat se a adaptovat se tváří v tvář požadavkům a podnětům. Je to souhrn politických institucí, idejí dané společnosti a vzájemných vztahů mezi nimi. V této práci se budu zabývat především politickým režimem, což je souhrn metod vládnutí, které se v daném státu využívají a politickými stranami, což jsou organizované skupiny, jejichž cílem je obsazení politických funkcí a prosazení programu, ať už se k moci dostane cestou voleb nebo jiným způsobem.

(Max WEBER, *Politika jako povolání*, Praha 1929, s. 21–22; Blanka ŘÍCHOVÁ, *Přehled moderních politologických teorií*, Praha 2006, s. 49–52; Jan SOKOL, *Jaký je vztah křesťanství a filozofie?* Online z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10441294653-hyde-parkcivilizace/213411058090330/>, publikováno 15. 7. 2014; Karel VODÍČKA, Pavel DUFEK, *Společenské vědy pro střední školy 2. díl*, Brno 2010, s. 58; Ladislav CABADA, *Politický systém České republiky: historie a současnost*, Praha 2007, s. 9–10; Miroslav NOVÁK, *Úvod do studia politiky*, Praha 2011, s. 39–40).

¹⁹ Blanka ŘÍCHOVÁ, *Přehled moderních politologických teorií*, Praha 2006, s. 54.

²⁰ T. G. MASARYK, *O demokracii*, Dostupné online z: https://www.youtube.com/watch?v=ap9_q0rHEIM, Publikováno 22. 10. 2013.

²¹ Vít HLOUŠEK, Lubomír KOPEČEK, *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007, s. 15.

²² Tamtéž, s. 17.

„Demokracie je tou nejméně špatnou vládou ze všech forem vlád.“²³ Také se přikláním k těmto slovům vyjadřující demokracii: „Já mám právo, ty máš právo...já mám pravdu, ale možná, že i ty, který se mnou nesouhlasíš, máš pravdu.“²⁴ Demokracii tedy může každý chápat různě, proto i státní a politický systém druhé republiky, který oscilloval někde mezi demokracií a autoritativním režimem, může být různými autory hodnocen různě.

V této práci se často objevuje pojem nový a starý státní a politický režim. Tím starým je vždy míněn režim v období první republiky (1918–1939). Zatímco tím novým je vždy míněn režim druhé republiky (1938–1939).

Látkou v rigorózní práci byl prostorově-časový vývoj. Vybrané události a procesy byly řazeny kauzálně, tedy podle příčinnosti, proto se tato práce věnuje i tématům, která by mohla působit nadbytečně (například stranický systém první republiky a mnichovská dohoda). Bez těchto významných události a faktorů by práce byla neúplná, protože se jednalo o přímé příčiny dané problematiky. Důležitou úlohu při psaní práce tvořilo studium a kritika pramenů, i když vzhledem ke krátkému období není režim metodami vnější historie bezproblémově čitelný.

Nejdříve byla pro práci shromažďována velká množství faktů a poznámek, poté byla provedena vnější kritika pramenů, roztřizení a určení, které prameny budou k užítkování. Dále byla provedena vnitřní kritiku pramenů a zjištění, které prameny mají průkaznou sílu svědectví. Tato fakta byla poskládána a na základě nich celá problematika interpretována. Některé texty zůstaly v původním znění bez parafrázování. Bylo by zbytečné parafrázovat to, co řekli soudobí aktéři, protože si podle toho čtenář může částečně udělat svůj vlastní názor na danou věc.

Postup práce byl takový, že kdykoliv bylo objeveno něco, co jsem považoval za základní pramen, tak jsem se dal do psaní. Poté jsem četl a psal zároveň. Při pokračování v četbě jsem k tomu, co jsem napsal, připisoval další informace, ale mnohem častěji jsem mazal a přepisoval. Čím více jsem psal, tím mi bylo jasnější, co hledám, tím více jsem rozpoznával význam a závažnost toho, co jsem našel. Karteziánským způsobem jsem se snažil každý problém rozdělit do co nejvíce možných částí pro lepší řešení. Začal jsem řešit nejdříve ty jednoduché problémy a poté postupně složitější a složitější. Všechna fakta a údaje jsou v této práci řádně citovány, takže si kdokoliv může ověřit jejich pravdivost.

²³ Tamtéž, úvodní pasáž – nestránkováno.

²⁴ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s 95.

Moje práce rozhodně není objektivní a vyčerpávající. Podal jsem v ní hodnotové soudy ovlivněné dobou, ve které žiji, a tím, které hodnoty jsem si osvojil a přijal za své. Dal jsem ovšem touto prací, tak jako asi každý diplomant mého zaměření, význam faktům, které jsem pro svou práci vybral.

Význam a možnosti využití rigorózní práce ve výuce dějepisu a základů společenských věd

Domnívám se, že je velmi důležité hledat v dějinných obdobích, která se jeví pouze jako negativní, i to, co bylo pro naši společnost dobré a pozitivní, a nevidět jednotlivé etapy dějin pouze jednou barvou. To platí samozřejmě i naopak. Tedy v obdobích, které vidíme jako kladné, je třeba hledat i problémy, protože dějiny složené z lidských činů nejsou nikdy jenom černé, nebo jenom bílé. Jsou mnohem pestřejší. Tak například velká část dnešní veřejnosti vidí v první republice „zlaté časy.“ Myslím, že je důležité tento většinový názor společnosti revidovat a poukazovat i na nedokonalosti a problémy tohoto období.

Také není moudré a prospěšné hlásit se pouze k slavným národním dějinám a tvářit se, že ostatní epochy neexistovaly. Není dobré zavírat oči před neslavnou dobou, protože právě v ní můžeme vidět problémy společnosti a povahy lidí, které v takových dobách vyplují na povrch.

Díky této práci lze například poukázat na to, že druhá republika byla odrazem smýšlení značné části československé společnosti, která po mnichovské dohodě získala podmínky, aby se projevila. Nedemokratické prvky nedovolují dívat se na období druhé republiky pozitivní optikou, ale je třeba vidět problematiku z různých úhlů pohledu. Z pozitivního hlediska lze vidět výběr dvoustranického systému v době, kdy se volalo po úplném zrušení politických stran, a dále lze druhou republiku považovat za relativně funkční přizpůsobení v krizové situaci. Rovněž nový režim lze vidět jako snahu postavit se tváří v tvář problémům, které vyplynuly z mnichovské tragédie. Je možné také poukázat na to, že i v době tak velké krize lze zastávat demokratické ideje, jako to činila například Národní strana práce, její satelitní organizace a mnoho jiných skupin.

Na základě pozastavení parlamentarismu by bylo možné žákům ukázat, jak je důležité, aby se dbalo na správnou funkčnost demokratických institucí, aby se předešlo tomu, že v krizi dojde k jejich pozastavení či dokonce zrušení. Druhá republika je navíc v podstatě důkazem, jak nepevné základy měl stranicko-politický systém první republiky. Tímto poznáním můžeme u žáků občanské výchovy a společenských věd vyvolat otázku a zamyšlení nad tím, jak pevné základy má současný český stranicko-politický systém.

Druhá republika byla mj. i reakcí na krizi demokracie, představila se alternativa demokracie podmíněná danou historickou dobou a geografickým prostorem. Vzhledem

k tomu, že demokracie není dokonalé státní zřízení, je její krize nadčasovým, a tedy i aktuálním tématem. Rovněž by bylo možné žákům vysvětlit, jaký měla druhá republika vliv na další dějinný vývoj. Například tím, že nastolila trend politické jednoty, který pokračoval i během druhé světové války v exilu a následně i po druhé světové válce.

Co se týče možností využití rigorózní práce ve výuce dějepisu a společenských věd, pak by mohla být podkapitola o Rudolfovi Beranovi shrnuta na 1–2 strany pro žáky gymnázií a středních škol. Jejich úkolem by bylo text přečíst a vyhledat důvody, proč byl Rudolf Beran po válce odsouzen. Žáci by tak měli konkrétní případ poválečných politických procesů, který by se mohl využít ve výuce. Případ Rudolfa Berana je navíc dodnes kontroverzní téma, takže by bylo možné využít ve výuce metodu diskuze nad tímto případem.

Dále je možné vymezit vztah rigorózní práce k Rámcově vzdělávacím programům pro základní školy a gymnázia. V rámci RVP ZV má rigorózní práce vazbu ke vzdělávací oblasti: *Člověk a společnost*. V této oblasti pak k předmětu dějepis, kde v rámci vyučovacího tematického celku moderní doba by žáci mohli při srovnání první republiky s druhou republikou rozpoznat klady a nedostatky demokratického systému. Měli by umět charakterizovat nacistický a fašistický režim, příčiny jejich nastolení v širších ekonomických a politických souvislostech a důsledky jejich existence pro Československou republiku. Měli by rozpoznat destruktivní sílu totalitarismu a vypjatého nacionalismu. V druhé republice jim je dále možné ukázat konkrétní podobu českého, případně slovenského antisemitismu a jeho nepřijatelnost z hlediska lidských práv. Na základě poznání dějin druhé republiky by žáci měli zhodnotit postavení Československa v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí. Ve vazbě k předmětu *Výchova k občanství* v rámci vyučovacího tematického celku *Člověk ve společnosti* by žáci mohli zhodnotit vzájemnou solidaritu mezi lidmi z vnitrozemí a lidmi z obsazeného pohraničí a ze Slovenska, kteří se ocitli bez domova. Sami by pak mohli vyjádřit své možnosti, jak mohou v případě potřeby pomáhat lidem v nouzi a jak pomoci v situacích ohrožení a obrany státu. Žáci by měli na základě poznání antisemitismu a diskriminace Romů za druhé republiky, a v kontextu následného vývoje v době druhé světové války, dokázat objasnit potřebu tolerance ve společnosti a převzít hodnoty tolerantního postoje k menšinám. Žáci by tedy měli rozpoznávat netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímat aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti. Kladným příkladem jim může být Národní hnutí

pracující mládeže v období druhé republiky. Příklad z druhé republiky týkající se netolerance vůči romské menšině lze vztáhnout i k dnešním soudobým problémům české společnosti jako je xenofobie, rasismus a netolerance.

V rámci RVP G se rigorózní práce vztahuje také ke vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. V rámci předmětu Občanský a společenskovědní základ se pak vztahuje k tematickému celku *Občan ve státě*, kde lze na příkladu druhé republiky ukázat, jak byla porušována lidská a občanská práva v našich dějinách. Žáci by na základě toho měli více porozumět důležitosti zakotvení lidských práv v dokumentech a převzít takové hodnoty, které jim pomohou uvážlivě vystupovat proti porušování lidských a občanských práv. Žákům také může být vysvětleno, jak se zachovaly jednotlivé politické strany v době před mnichovskou dohodou i po ní. Žáci by potom měli umět porovnat různé složky politického spektra a jejich přístupy k řešení konkrétních otázek. Poté by mohli lépe porozumět tomu, jaký je přístup současných politických stran k soudobým problémům. Žáci by rovněž na základě poznání, jak se vyvíjelo nacistické Německo, jak fungovaly české fašistické strany a SdP, měli objasnit, v čem spočívá nebezpečí ideologií. Přičemž tyto strany jim mohou posloužit jako konkrétní příklad politického extremismu. Mohou jim být vysvětleny základní znaky a funkce fašismu a nacismu. Na základě poznání mezinárodní i vnitropolitické krize v roce 1938 mohou žáci diskutovat nad tím, proč se značná část demokratických politických představitelů a společnost v demokratickém státě začaly přiklánět k nedemokratické formě státního zřízení. Rovněž by si celou dějinnou situaci měli prohloubit povědomí o mezinárodních vztazích a jejich významu. V rámci předmětu dějepis se rigorózní práce vztahuje k tematickému celku *Moderní doba I. – situace v letech 1914–1945*. Na základě poznání vztahu druhé Česko-Slovenské republiky k nacistickému Německu by žáci měli umět vymezit základní znaky nacistické totalitní ideologie. Dále by měli objasnit příčiny a podstatu agresivní politiky nacistického Německa a neschopnost Československa ji čelit.

1 Česko-Slovenská republika (1938–1939)

Druhá republika je specifické období českých dějin, do kterého spadá koncept zájmu této práce. První kapitola poskytuje obecný historický, sociální, kulturní, ekonomický a společenský kontext pro následující kapitoly.

České dějiny se obvykle vykládají v meznících: první republika – mnichovská dohoda – protektorát a dále. Druhá republika jako by do tohoto výkladu nezapadala a nebylo potřeba o ní mluvit.²⁵

Druhá republika trvala necelých šest měsíců a byla důsledkem mnichovské dohody. Znamenala katastrofu mravní, politickou, ekonomickou, sociální i kulturní. Německo dostalo od Západu „volnou ruku“ pro sféru střední Evropy, versailský systém přestal fungovat. Vlády druhé republiky řešily jednu krizi za druhou, ekonomika byla rozvrácená, narůstal separatismus. Během tohoto období tu byli lidé, kteří se ze dne na den stali uprchlíky bez domova a snažili se bránit osudu. Byli tu ovšem i tací, kteří v této těžké době viděli svoji příležitost.

1.1 Mnichovská dohoda a vznik druhé republiky

Druhá republika v nejširším rozmezí začíná od mnichovské dohody. Bylo by zajímavé kauzálně vysvětlit, co předcházelo mnichovské dohodě a co k ní vedlo, protože na základě poznání této katastrofy lze pochopit, proč se politická elita a československá společnost rozhodla ke změně státního a politického režimu. Nicméně zevrubné pojednání o tom, co vedlo k mnichovské dohodě a jaké byly její důsledky, by bylo na samostatnou práci, proto předkládám jen stručný přehled. Ideu versailského mírového systému po první světové válce začaly velmi brzy ohrožovat nově vznikající totalitní, diktátorské a autoritativní režimy. Adolf Hitler i Benito Mussolini považovali Československo za uměle vzniklý stát. Německá hrozba se pro nové Československo neustále zvyšovala. Francie a Velká Británie zvolily chybnou politiku appeasementu. Problémy během

²⁵ Jak uvádí například J. Rokoský: „Období druhé republiky bývá dodnes označováno historiky za jakousi třináctou komnatu, o níž se ví, ale do níž se příliš nevstupuje.“ (Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 325). Nebo: „Patří mezi nejméně známé a zároveň nejsmutnější a nejtrapnější období v našich novodobých dějinách.“ (*Druhá republika česko-slovenská*, Publicistický cyklus Historie.cs, Díl č. 23 ze 14. února 2008, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/208452801400007/>).

meziválečného období narůstaly. Dne 20. května 1938 němečtí poslanci v československém parlamentu ostře vystoupili proti republice a oznámili, že přijde den, kdy Hitler přivede sudetské Němce do třetí říše. Reakcí Československa na vyhrocenou atmosféru byla tzv. částečná mobilizace a střežení hranic. Mobilizace proběhla úspěšně, uvědomění aktivních i záložních vojáků bylo na velmi vysoké úrovni.²⁶ „Čechové se připravovali téměř s radostí na válku, ne snad, že by milovali válku nebo nenáviděli Němce, nýbrž jedině proto, že se jim naskytovala příležitost bojovat pro bytí své vlasti.“²⁷

Od května do září 1938 se věci vyvíjely výrazně v neprospěch Československa (např. Runcimanova mise). V dobovém tisku byla v září 1938 položena otázka, zda dojde k útoku na Československo a odpověď zněla, že v Berlíně je jenom jedna strana, „*kteřá rozhoduje mezi mírem a válkou ... a tato strana není ani v nejmenším rozdělena, pokud jde o mír a válku, nýbrž jen, pokud jde o válku nyní a ještě ne.*“²⁸ Dne 12. září 1938, po projevu Hitlera, započalo řádění henleinovců, konaly se mítinky pro svržení československé vlády, byli napadáni antifašisté, někteří byli zabiti.²⁹ O týden později Anglie a Francie zaslala Československu nótu, aby bylo odevzdáno Německu pohraničí. Obě země měly na výběr: vyhovět Hitlerovi, nebo riskovat válku; rozhodly se pro první možnost. Vláda ultimátum nejdříve odmítla. V noci z 20. na 21. září 1938 vyslanci Francie a Velké Británie ultimativně znovu požádali československou vládu, aby souhlasila

²⁶ Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 296, 302, 325–326; Filmový dokument od Herbert Kline, Hanuš Burger, Alexander Hackenschmied, *Crisis–Film of „theNaziWay“*, USA 1939; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 5–8, 13; František SOUKUP, *Žalují*, Praha 1946, s. 7, 11; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 166–167; Radka ČERMÁKOVÁ, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 10; Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 200; František SOUKUP, *Žalují*, Praha 1946, s. 7, 11; Josef TOMEŠ, *Nacionalismus a demokracie. Úskalí české národní strany*, In: Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky, Praha 2008, s. 176.

²⁷ Sidney MORRELL, *Viděl jsem ukřižování ...*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939, s. 2–3.

²⁸ Právo lidu, č. 210, 7. září 1938, s. 1.

²⁹ Následně čs. vláda a Edvard Beneš vyhlásili stanné právo v osmi pohraničních okresech a SdP byla zakázána. Představitelé strany uprchli do Německa. Odtud pak vedli ozbrojené akce proti Československu.

Formálně Hitler požadoval „pouze“ připojení československého pohraničí, kde bylo převážně německé obyvatelstvo. Ve skutečnosti chtěl Československý stát zničit a české země připojit ke své říši v touze po získání východu. (Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 32; Filmový dokument od Herbert Kline, Hanuš Burger, Alexander Hackenschmied, *Crisis–Film of „theNaziWay“*, USA 1939; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 318; Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 365).

s odstoupením požadovaného území Německu.³⁰ Toto ultimátum již bylo přijato. Rozhodnutí vlády vyvolalo řadu demonstrací, proto dne 22. září 1938 Hodžova vláda pod tlakem veřejnosti podala demisi a o den později ji nahradil úřednický kabinet, neboli „vláda národní jednoty“ v čele s generálem Janem Syrovým, hrdinou ze Zborova. Tato vláda vyhlásila všeobecnou mobilizaci čs. armády. Československo ukázalo odhodlání bránit svůj svobodný, suverénní stát i za cenu obětí v podobě lidských životů. Hitler chtěl obsadit československé pohraničí do 28. září, ale pod tlakem svých generálů a Mussoliniho prodloužil ultimátum o 24 hodin a pozval Chamberlaina a Daladiera na setkání do Mnichova, kde byla dne 29. září 1938 bez konzultace s čs. vládou a bez přítomnosti čs. zástupců dojednána mnichovská dohoda o odstoupení československého pohraničí Německu.³¹ „Čtyři lidé se tu sešli, aby v několika hodinách rozhodli o osudech Československa, aby zničili nejdemokratičtější republiku v srdci Evropy.“³² Z Mussoliniho podnětu byly ještě přijaty deklarace pro vyřešení polských a maďarských menšin v Československu. Mnichovský diktát byl jasným porušením mezinárodních závazků vyplývajících ze smluv Společnosti národů.³³ Znamenal selhání spojeneckých dohod v situaci, pro které byly tyto dohody vytvořeny. Západní demokracie tím obětovaly svou

³⁰ Souhlas s přijetím ultimáta vyjádřil Rudolf Bechyně, Emil Franke, Josef Černý, Rudolf Mlčoch, Milan Hodža i prezident Beneš. Jednání probíhalo v politickém kabinetu a ve stejném duchu pak i ve vládě a na schůzi koaliční „dvacítky“. Proti přijetí ultimáta bylo pouze Národní sjednocení a Československá strana lidová, konkrétně pak ministr J. Šrámek spolu s F. Ježkem a J. Dostálkem. Ostatní strany byly pro přijetí.

³¹ Sidney MORRELL, *Viděl jsem ukřižování*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 10, Kolín 3. března 1939, s. 2 a Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939, s. 2–3; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 1; Filmový dokument od Herbert Kline, Hanuš Burger, Alexander Hackenschmied, *Crisis–Film of „theNaziWay“*, USA 1939; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 68–69; Miloš TRAPL, *Mnichov a lidová strana. Zánik ČSL za 2. republiky*, In: Petr Fiala, *Český politický katolicismus 1848–2005*, Brno 2008, s. 314; Josef TOMEŠ, *Nacionalismus a demokracie. Úskalí české národní strany*, In: Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky, Praha 2008, s. 181–186; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 10.

³² JUDr. František Soukup pro mnichovskou konferenci použil výrazně expresivně zabarvený výrok, který z dnešního pohledu zní rasisticky, ale uvádím jej zde, protože citově vyjadřuje pocity rozhořčení nad onou událostí: „... jednalo se o demokratické a nanejvýš kulturní Československé republiky v srdci Evropy jako o nějaké kolonii negrů v srdci Afriky.“ Rovněž prozíravě poznamenal: „Vývoj věcí povede k novému strašnému zbrojení, jehož neodvratným koncem bude jen nová válka světová.“ (František SOUKUP, *Žaluji*, Praha 1946, s. 6, 10, 13).

³³ „Nelze popřít, že spojenecká soustava, do které jsme byli začleněni, v letošní zkoušce úplně selhala a že jsme teď odkázáni zcela sami na sebe.“

(Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 15).

prestíž.³⁴ Česká společnost se z mnichovské dohody vzpamatovávala několik měsíců a nevyrovnala se s ní dodnes. Soudobý sociální demokrat František Soukup hodnotil mnichovskou dohodu jako střet dvou ideologií. Sdělil, že šlo „o *problém významu světového, o prvý konflikt mezi světovým fašismem a světovou demokracií. A v tomto prvním konfliktu světová demokracie zbaběle kapitulovala a světový fašismus vítězně triumfoval!*“³⁵ Jan Masaryk na americké univerzitě hovořil o tom, že mnichovské řešení bylo ohrožením světové demokracie, nikoliv jen smutným osudem malého národa. Rataj ve své knize jako důsledek Mnichova spatřuje také pohřbení ideje liberalismu v českých dějinách, a jeho návrat vidí až s počátkem 90. let. V Mnichově bezpochyby demokracie prohrála a to nejen demokracie československá, ale i demokracie evropská.³⁶ „Československo se stalo obětí jednak svého zeměpisného postavení, neboť stálo v cestě výbojům svých sousedů, a jednak sobectví západoevropských vlád.“³⁷ Důsledky mnichovské dohody pak přímo způsobily vznik druhé republiky. „Zrazení, nabyli jsme náhle osudu, tragického života. Národ se stal osobou velikého dějinného dramatu. Odkázání teď na vlastní sílu, na nahou, nejvnitřnější, nejvlastnější životní sílu, stačíme bytostně na to?“³⁸ Byla hluboce otřesena čs. státnost. Celá společnost se dostala do krize a stát se ocitnul v mezinárodní izolaci. Změna hranic, mezinárodního postavení, hospodářské oslabení a nejistá budoucnost způsobily rozklad ideových a morálních hodnot. Vládní a státní reprezentace i většinová společnost však chtěli i za této situace zachovat národní celistvost.

Od 1. do 10. října 1938 bylo obsazeno československé pohraničí německými vojsky pod dozorem vojenských pozorovatelů ze států, jenž podepsaly mnichovskou dohodu. Vojenskou mocí byly obsazeny všechny strategické body a všechny hlavní

³⁴ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 69, 210; Radka ČERMÁKOVÁ, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 10; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 9 – 10; Filmový dokument od Herbert Kline, Hanuš Burger, Alexander Hackenschmied, *Crisis – Film of „theNaziWay“*, USA 1939.

³⁵ František SOUKUP, *Žaluji*, Praha 1946, s. 7.

³⁶ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 190; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 229; Ivan SVITÁK, *Veliký skluz: Dobrovolná sovětizace 1938 – 1948*, Praha 1990, s. 33.

³⁷ *Národní hnutí pracující mládeže: k nové výstavbě republiky*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 3.

³⁸ Josef ČAPEK, *Psáno do mraků 1936 – 1939*, Praha 1993, s. 240.

hospodářské a železniční uzly republiky.³⁹ Předseda agrární strany Rudolf Beran popisoval situaci jako národní otřes, kdy republika předala nepříteli vojenské pevnosti, třetinu území, historické hranice, velkou část průmyslu, doly, lázně, nejbohatší zdroje přírody aj.⁴⁰ Ztraceným územím po Mnichovu a vídeňské arbitráži byla republika postižena po stránce zemědělské, průmyslové a finanční. Došlo k narušení ekonomických, obchodních a jiných vazeb a k přerušení politického, sociálního, hospodářského i národnostního vývoje. Výrazně byla ochromena železniční, silniční, letecká i říční doprava. Rovněž byla narušena síť telegrafních a telefonních spojů.

V důsledku hospodářských a průmyslových ztrát se začala měnit zahraniční obchodní orientace. Ubývalo exportu do Francie a Anglie a naopak přibýval export do Německa. Celkově se však obrat zahraničního obchodu pochopitelně výrazně snížil. Československo přišlo o 29,26 % území (v českých zemích o 36,86 %), o 33,12 % obyvatel a o 33,2 % firem a podniků.⁴¹ Bylo ztraceno okolo jedné třetiny zemědělských ploch a potravinářských závodů, 97 % hnědouhelných dolů, 55 % černouhelných dolů, 89 % keramického průmyslu a porcelánu. V souhrnu se jednalo o miliardové ztráty.

³⁹ Od 30. září 1938 zasedal Mezinárodní výbor v berlínském ministerstvu zahraničních věcí. Zde se Německu podařilo prosadit požadavky, že bude zabráno veškeré území, kde je více než 50 % obyvatel německé národnosti podle sčítání z roku 1910. Československá vláda dostala 24 hodin na přijetí požadavků a ty nakonec přijala, což bylo pro Československou republiku z hlediska národohospodářského velmi nepříznivé. Narušilo to infrastrukturu, hospodářství aj. Nehledě na to, že tím více než 700 000 Čechů zůstalo v Německé říši. Aby toho nebylo málo, na začátku listopadu 1938 Německá říše obsadila více než sto českých obcí, které nespadaly do pěti dohodnutých pásem. Češi protestovali, ale nebylo jim to nic platné.

Slovenská autonomní vláda začala vyjednávat o garanci hranic s Maďarskem, to však vzneslo ultimativní požadavky na připojení rozsáhlého slovenského území a odvolávali se přitom na etnickou zásadu podle statistiky z roku 1910. To bylo pro čs. vládu neakceptovatelné. Nakonec vytvořilo alternativní řešení Německo a Itálie. Ve středu 2. listopadu 1938 ve vídeňském paláci Belveder, proběhlo arbitrážní řízení. Vídeňská arbitráž se stejně jako mnichovská dohoda dostala do rozporu se základními normami mezinárodního práva, protože byla ze strany Č-SR přijata pod zjevným nátlakem. Ministr zahraničí František Chvalkovský na toto rozhodnutí přistoupil. Československo tak znovu přišlo o značnou část území a obyvatel. Po arbitráži se užhorodská vláda z obsazeného Užhorodu přesídlila do Chustu. Při obsazování čs. pohraničí si Německo ještě prosadilo požadavky na obsazení tzv. pátého pásma, jež si v podstatě nadiktovalo. Dne 20. listopadu 1938 tak byl podepsán Československo-německý protokol o nových hranicích.

Část čs. území si také „urvalo“ Polsko, které od října 1938 vyvíjelo nátlak. Polské požadavky na odstoupení území (okres Český Těšín a Fryštát) byly přijaty, protože Polsko hrozilo použitím hrubé síly. Závěrečný protokol o odstoupení území Polsku a garanci nových hranic bez nároku na další území podepsala Č-SR s Polskem 1. prosince 1938 (Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 11–23, 152–155; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 21, 65; František SOUKUP, *Žaluji*, Praha 1946, s. 8–9; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 333, 337).

⁴⁰ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 129.

⁴¹ Podle výše odbytu 35, 5 % a podle počtu zaměstnanců 36,3 %. (*České země mají 90 proc. hospodářské kapacity celého státu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939, s. 1).

Připojením Sudet tak získalo nacistické Německo především oblasti, kde byla značná koncentrace těžkého i lehkého průmyslu.⁴² Ze zabraného českého pohraničí se stala říšská župa Sudety, která byla od 1. do 20. října 1938 pod vojenskou správou generál plukovníka Walter von Brauchitsche. Vznikl tak region Sudetengau jako samostatná územně-správní jednotka Německa.⁴³

Problematickou v souvislosti s důsledkem mnichovské dohody se stala otázka uprchlictví. Přicházelo mnoho zoufalých lidí, kteří ztratili sociální a existenční jistotu, přišli o domov i práci. Z pohraničí do československého vnitrozemí uprchlo celkem 171 401 lidí, z toho 141 037 české národnosti, 10 496 Němců a 18 673 židů. Mnoho českých průmyslníků a finančníků muselo odevzdat svůj majetek v Sudetech nacistickému Německu. Příchod československých uprchlíků z obsazených území byl řešen tak, že staří zaměstnanci byli penzionováni a vdané ženy propuštěny. Sociální péče byla organizována v *Ústavu pro uprchlíky*, který řídilo ministerstvo sociální péče a zdravotní správy.⁴⁴

Počet obyvatel druhé republiky byl 10 400 000 (7 000 000 Čechů, 2 300 000 Slováků, 510 000 Rusínů, 340 000 Němců, 130 000 židů, 100 000 Maďarů, 14 000 Rumunů a 4000 Poláků). Tím, že stát přišel o své přirozené horské hranice, stal se společně

⁴² Jaromír NEČAS, *O sociálně-politických úkolech – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 24–26, 36, 163–168; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 22; Pavel MATES, *Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky*, In: Právněhistorické studie 1989, č. 29, Praha 1989, s. 157; UHLÍŘ, Jan Boris, *Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl*, In: Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie 14, č. 5/6, Praha 2003, s. 123; Radka ČERMÁKOVÁ, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 12.

⁴³ V čele regionu stál říšský místodržitel se sídlem v Liberci. Říšský komisař Konrad Henlein na tomto území nechal rozpustit všechny strany a zakázal vydávání novin a časopisů. Byla vytvořena Národně socialistická německá dělnická strana Sudety (dále NSDAP), do které přešli „důvěryhodní“ členové z SdP. NSDAP Sudety byla podřízena říšskému vedení v Mnichově. Župním vedoucím a říšským místodržitelem se stal Henlein. Čtyřicet členů z jeho okruhu se v prosinci 1938 dostalo do říšského sněmu. Strana měla 520 000 členů, což představovalo 16 % obyvatel Sudet. Dále měla 37 okresních organizací. Se svými pobočnými organizacemi (SA, Svaz mládeže, Svaz žen aj.) začala ovládat celou společnost. Byla propojená s bezpečnostní službou (SD) a politickou policií (gestapem). Tento systém zajišťoval, aby nedocházelo k hnutí odporu. Postupně byly v Říšské župě Sudety likvidovány demokratické prvky. (Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 27–35, Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 96).

⁴⁴ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 36, 47–49, 168–169, 170–172.

s Chile nejužším státem světa. Hubert Ripka napsal, že to již nebyl stát schopný života.⁴⁵ V mnohém tisku však zůstal zachován optimismus: „*Bude nyní menší náš národní domov, ale bude cele náš! Začneme budovat nový svůj národní stát, domov Čechů a Slováků.*“⁴⁶ Také Emanuel Vajtauer si pochvaloval, že „*po dvaceti letech se měníme ve stát čistě národní. Menšiny až na nevýznamné zbytky odešly.*“⁴⁷ Přesto se problematickou skutečností na českém území stala německá menšina, která představovala 4 % obyvatel (240 000).⁴⁸ Německý poslanec Kundt požadoval značné pravomoci pro Němce, kteří podle něho tvořili most k německé a hospodářské síle. Také sděloval, že se „*německý živel necítí v Česko – Slovensku jako menšina, nýbrž jako nositel velkého a zvláštního poslání,*“ které prý mnichovskou dohodou znovu ožilo.⁴⁹

⁴⁵ UHLÍŘ, Jan Boris, *Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl*, In: Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie 14, č. 5/6, Praha 2003, s. 123; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 22; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 12.

⁴⁶ Venkov, r. 33, 2. října 1938.

⁴⁷ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 22.

⁴⁸ Stejně jako na zbytek obyvatel na ní dopadla neutěšená hospodářská situace a navíc se projevilo zřetelné nepřátelství od československého obyvatelstva. Německé spolky, politický i společenský život německé menšiny ovládli nacionální socialisté v čele s Ernstem Kundtem, který v Národním shromáždění založil parlamentní klub nacionálně socialistických poslanců a senátorů. Kundt uvažoval tak, že se německá menšina pokusí o dorozumění s Čechy, aby získala „Východ“ pro nacionální socialismus. Němečtí nacionální socialisté tak vytvořili v druhé republice síť německých pracovních úřadů, které vykonávaly špionáž pro říši. Německá menšina začala od roku 1939 vyvolávat incidenty menšího i většího rozsahu. Poslanec Kundt například požadoval: úplnou svobodu politické činnosti, nedotknutelnost pracovních poměrů, úplnou samosprávu německého školství, vyloučení židů z poměru mezi Čechy a Němci, zastavení všeho psaní proti německému, ideologické společenství Čechů a Němců aj.

V lednu 1939 byla v Č-SR oficiálně povolena NSDAP, říšskoněmecký tisk a také možnost dovážet Mein Kampf. Československý rozhlas dokonce vysílal projev Hitlera a bylo povoleno používání říšskoněmeckých symbolů a vlajek. Tím vším se snažila čs. vláda vyjít vstříc stupňovaným požadavkům Berlína. Přes tyto ústupky německá menšina v čele s Kundtem neustále zvyšovala své požadavky na příkaz Berlína. Premiér Beran se snažil s Kundtem vyjednávat, ale ten se vyjednávání na příkaz z říše vyhýbal, protože pro něho de facto již nebylo o čem vyjednávat. Osud druhé republiky byl zpečetěn. Byl to paradox. Na jedné straně se zvedla vlna českého nacionalismu a volání po národním státě ve smyslu slovanských národů Čechů, Slováků a Karpatorusů a na druhé straně bylo ohlášeno, že německá menšina ve státě bude mít rovnoprávné postavení (*Němci u nás*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939, s. 1; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 141–145, 150; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 91–92).

⁴⁹ Franta NOVOSKÝ, *Jen houšť ...*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1.

1.2 Nový státní režim (politický vývoj)

Druhou republiku lze pro větší přehlednost vzhledem ke sledované problematice státního režimu rozdělit podle doby fungování vlád. Od 28. 9. 1938 byla jmenována nová vláda generála Syrového, která vystřídala kabinet Milana Hodži. Tato vláda krátce po mnichovské dohodě podala demisi a od 4. října do 1. prosince 1938 fungovala druhá vláda opět v čele s generálem Syrovým. Byla sestavena z odborníků (kromě národního socialisty P. Zenkla). Ke změnám ve vládě dal ještě souhlas odstupující prezident E. Beneš. Podstatnou změnou bylo přijetí zástupců Slovenska a Podkarpatské Rusi do vlády a jmenování nového ministra zahraničí, agrárníka Františka Chvalkovského,⁵⁰ který vystřídal Kamila Kroftu.

Zastavit vývoj započatý mnichovskou dohodou se ještě 3. října 1938 pokusili: Ladislav Rašín, Hubert Ripka, Ferdinand Richter, Josef Patejdl a generál Ludvík Krejčí. Chtěli odstranit vládu a vytvořit novou, ale nepodařilo se jim to.

Dne 5. října 1938 po politickém nátlaku předsedů politických stran došlo k abdikaci prezidenta Dr. Edvarda Beneše s odůvodněním, že se tak umožní nové vládě, aby byla vládou vnitřního pořádku, rekonstrukce a hospodářského budování. Sám Beneš ve své abdikaci napsal, že odstupuje, aby usnadnil nový politický vývoj státu. O vládě generála Syrového soudil, že bude vládou klidu a pořádku a že bude usilovat o hospodářskou a sociální rekonstrukci.⁵¹

Při vzniku Československé republiky byla prohlášena idea čechoslovakismu, která českému a slovenskému národu pomohla převážit nad značnou menšinou německou a maďarskou. Během prvního desetiletí vývoje společného státu slovenský národ vyspěl

⁵⁰ František Chvalkovský se před 1. světovou válkou stal doktorem práv, působil v advokátní praxi. Za první republiky byl spolupracovníkem Antonína Švehly. Následně se stal vyslancem v Tokiu a USA. Poté diplomatem v Berlíně a Římě. Nestal se germanofilem, ale obdivoval fašistickou Mussoliniho Itálii. Byl vyznavačem filozofie činu. (Dušan RADOVANOVIČ, *František Chvalkovský – muž, který předal zemi Hitlerovi*, online z: http://www.rozhlas.cz/hrdina/70/_zprava/frantisek-chvalkovsky-muz-ktery-predal-zemi-hitlerovi--1465522).

⁵¹ Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 203; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 16.; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 72; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 184; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 17; KUKÍK, Jan, RATAJ, Jan, SOUKUPOVÁ, Blanka, *Druhá republika česko-slovenská*, Publicistický cyklus Historie.cs, Díl č. 23 ze 14. února 2008, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/208452801400007/>.

a dozrál do podoby moderního politického národa a čím dál víc se u slovenské politické elity začala projevovat snaha o autonomii. Slovenskou politickou scénou ovládala Hlinkova slovenská ľudová strana (dále HSLŠ), u které byly nejvíce zřetelné autonomistické tendence. Ve druhé polovině roku 1938 neustále probíhala různá jednání mezi čs. vládou a zastánci autonomie z řad HSLŠ. Nejdůležitější jednání však proběhlo 5.–6. října 1938 v Žilině, kde jednali HSLŠ a další slovenské politické strany. Hlinkova strana, jako nejsilnější strana na Slovensku, při těchto jednáních využila oslabení demokracie a dne 6. října 1938 vyhlásila autonomii Slovenska přijetím *Žilinské dohody*. Mimo dohodu zůstali komunisté a sociální demokraté, protože HSLŠ ve svém Manifestu vyhlásila nesmiřitelný boj proti marxisticko-židovské ideologii. Jinak se na autonomní vládě dohodli všichni zástupci celostátních slovenských politických stran. Vláda byla jmenována v Bratislavě dne 7. října 1938 a do jejího čela nastoupil Jozef Tiso. Byla sestavená ze čtyř ministrů⁵² a společně s Tisem se de facto stala výkonnou mocí na Slovensku. Slovenským separatistům se podařilo získat autonomii především díky okolnostem, které nastaly (oslabení státu po Mnichovu, ztráta územní, hospodářská, morální krize, abdikace prezidenta a počínající rozpad politického systému – to vše přispělo k splnění autonomistických požadavků). Vojenská garnitura a část politického vedení Československa sice zvažovaly převzetí moci na Slovensku pomocí vojenské síly (většinu velitelských funkcí na Slovensku zastávali Češi), ale pražská vláda se nakonec na vojenském zákroku odmítla podílet. Akceptovala rozhodnutí většiny slovenských stran.

Po získání autonomie byla dne 10. října 1938 na Slovensku legalizována činnost nacistické strany a její šéf Franz Karmazín se stal členem vlády. O den později byla zakázána činnost komunistické strany. HSLŠ zakázala činnost také sociálně demokratické strany. Členy slovenské vlády měl jmenovat prezident republiky na návrh předsednictva slovenského sněmu. Dne 18. října 1938 byl na Slovensku zřízen Úřad propagandy, v jehož čele stál obhájce totality Šaňo Mach. Dne 8. listopadu 1938 byla Hlinkova slovenská ľudová strana přetvořena ve Stranu slovenské národní jednoty (dále SSNJ). Strana razila heslo: Jeden Bůh, jeden národ, jedna strana. Byla postavena na zásadách křesťanských a národních a vytvořila na Slovensku autoritativní režim. V této době zde existovala od každé významnější národnosti jedna strana: SSNJ, německá strana, dále strana maďarská a rusínská. Vytvořil se také úderný oddíl Hlinkova garda.

⁵² Ferdinand Ďurčanský, Matúš Černák (za HSLŠ) a Pavol Teplanský, Ján Lichner (za agrárníky).

Dne 11. října 1938 byla vyhlášena také autonomní vláda na Podkarpatské Rusi. České politické strany tuto skutečnost také přijaly, aby nevyvolaly státní krizi. Obyvatelstvo na tomto území bylo rozděleno do dvou hlavních skupin: většina se považovala za Rusíny a přibližně jedna třetina se hlásila k ukrajinské národnosti. Po Mnichovu se zde chopily moci extrémní pravicové a nacionalistické kruhy. Do čela vlády na Podkarpatské Rusi byl jmenován Andrej Bródy. Po dvou týdnech byl jako maďarský špion zatčen a vystřídal ho Augustin Vološin. Všechny politické strany byly rozpuštěny a byla vytvořena jediná Ukrajinská národní jednotka. Rovněž byly zřízeny koncentrační tábory a fašistická úderná organizace – SIC. Režim zde byl oproti českým zemím silně autoritativní až totalitní a s fašistickými prvky. Byl založen na krajním nacionalismu.

Dle tehdejší platné ústavy byla druhá republika velmi komplikovaná. Aby byla platná změna hranic po mnichovské dohodě, muselo by Národní shromáždění přijmout k tomu určený zákon, což se nestalo, a tak odtržení pohraničních území bylo i porušením československé ústavy. V úterý 22. listopadu 1938 však byl vydán ústavní zákon č. 299 o autonomii Podkarpatské Rusi a Slovenska. Změnil se také název Podkarpatské Rusi, která se nově nazývala Zakarpatská Ukrajina. V případě Slovenska byl zákon vtělen do Sbírky zákonů 23. listopadu 1938 a tím se rovněž kodifikovala pomlčka v názvu republiky (Česko-Slovensko). Zákon o autonomii Zakarpatské Ukrajiny byl přijat později a to dne 16. prosince 1938. Vznikla tak jakási konfederace tří částí státu a Československo najednou bylo spolkovým tripartitickým státem. Mělo tři vlády (ústřední, Slovenskou a Podkarpatoruskou) a tři úřední jazyky. Paradoxně však nebyly vytvořeny české orgány, nadále v českých zemích fungovaly orgány československé. Vývoj vnitřních poměrů se v nové republice stal velmi odlišný v jednotlivých zemích. Získaná autonomie na Slovensku a Podkarpatské Rusi mohla být viděna kladně a vyvolat v těchto zemích pocity plnoprávnosti. Například Emanuel Vajtauer v dané době napsal, že se zde Wilsonovo sebeurčení národů opozdilo o dvacet let. Každopádně se Slovensko i Podkarpatská Rus vydaly cestou autoritativní a totalitní. V neděli 18. prosince 1938 na Slovensku probíhaly volby do tamního sněmu s jednotnou kandidátkou jediné strany, kterou sestavil především Josef Tiso a Sokol. Vedly se seznamy voličů, někde se volilo veřejně. Židé a někde i Češi volili odděleně od Slováků. Volby byly fraškou, celkem hlasovalo 91 % zapsaných voličů, z toho 97,5 % pro jednotnou kandidátku. Dne 12. února 1939 také na Zakarpatské Ukrajině

proběhly totalitní volby na způsob jedné kandidátky, pro kterou hlasovalo 93,26 % obyvatel.⁵³

Výslovně alianční československá zahraniční politika byla v druhé republice nahrazena politikou neutralizace. Chvalkovský se domníval, že fašistická Itálie a nacistické Německo bude existovat po staletí a proto bylo nutné, aby se jim Česko-Slovensko přizpůsobilo. Předpokládal, že post ministra zahraničí bude pouze krátký, přibližně na dva roky, než se stabilizuje situace, a poté že se stane velvyslancem v Londýně.⁵⁴ Směr zahraniční politiky druhé republiky, dle Chvalkovského, měl být politikou malého, neutrálního státu, jako například Dánska, měla to být politika rezignace. Dne 13. a 14. října 1938 podnikl ministr zahraničí cestu do Berlína, kde mu byly diktovány požadavky. Před čs. vládou je neskrýval, na veřejnost se to však nedostalo. Jinak se zahraniční politika ve vládě probírala spíše okrajově, protože maďarský poslanec Révay sympatizoval s Němci a od Slováků čerpali Němci informace. Otázky zahraniční politiky se tak probíraly především tajně mezi Beranem a Chvalkovským. Nacistické Německo s Chvalkovským nejednalo jako se zástupcem nezávislého suverénního státu. Místo toho mu byla dávana zřetelně najevo převaha a začaly mu být kladeny požadavky, aby Česko-Slovenská

⁵³ Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 59; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 73–92., 224, 231–232; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 18–20, 70–73; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 87–88, 117; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 48, 73; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 167; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 87; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 171–172.; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 332–333; UHLÍŘ, Jan Boris, *Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl*, In: Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie 14, č. 5/6, Praha 2003, s. 123; Radka ČERMÁKOVÁ, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 17; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938 – 2004, s. 1052; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 18.

⁵⁴ Své zvolení za ministra zahraničí v druhé republice komentoval mj. těmito slovy: „*Moje první reakce byla, že jsem prosil, aby toto jmenování nebylo považováno za hotovou věc, poněvadž se necítím dosti silným, abych nesl to břímě.*“ Bylo mu však prý sděleno: „*Nikdo se vás neptal, jestli přijímáte, nebo nepřijímáte. Jste úředník a přijmout musíte.*“ (Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 86; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 15; Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 203; Dušan RADOVANOVIČ, *František Chvalkovský – muž, který předal zemi Hitlerovi*, online z: http://www.rozhlas.cz/hrdina/70/_zprava/frantisek-chvalkovsky-muz-ktery-predal-zemi-hitlerovi--1465522).

republika zrušila spojenecké smlouvy, aby zakázala komunistickou činnost, aby omezila židovský vliv, aby snížila stav své armády atd.

Zahraniční československá politika se mj. snažila o půjčku od Velké Británie a o to, aby nová republika byla neutrálním a uznávaným státem. Německá diplomacie však stále nabízela mírovou smlouvu, podle které by se Česko-Slovenská republika stala politicky, hospodářsky a vojensky závislým a podřízeným státem. Hlavní náplní zahraniční politiky druhé republiky nakonec byla snaha o garanci hranic. Na to dal Hitler jasnou odpověď, že anglická a francouzská záruka hranic je stejně bezcenná, jako byly spojenecké smlouvy Československa, a jedinou garanci může udělit on sám. Francie a Anglie stále zastávaly politiku appeasementu, což znamenalo, že jim druhá republika byla v podstatě přítěží. Oba západní státy neustále opakovaly, že se Česko-Slovensko musí nejdříve dohodnout s Německem a vytyčit si hranice, teprve potom dojde ke garanci. Německo však kladlo stále nové požadavky. Čs. vyslanec Štefan Osuský popsal zoufalou situaci jednoznačně, že bez garance Německa by nedala garanci Itálie a bez garance Itálie nedá garanci Anglie. Francie sama, že ji pak též nedá. Ministerský předseda Rudolf Beran byl prý ještě v polovině února 1939 přesvědčen, že Anglie bude pokračovat v „germanofilské“ politice ze strachu, aby po Hitlerově pádu nepřišel komunismus. Beranova vláda tak postavila svou moc na chybném předpokladu, že dojde k hospodářské a politické spolupráci s Německem, při které si Československo ponechá svrchovanost ve stínu třetí říše. Čs. vláda se tím pádem snažila přesvědčit Německo o své loajalitě. Vyjádřeno slovy Rudolfa Berana: „*Naše politika k sousedům, zejména Německu, i k našim minoritám bude otevřená a naprosto loajální.*“⁵⁵ Přátelský poměr k Německu byl vyjádřen jako osudová nutnost, která může být pro novou republiku výhodná. „*Němci mají sta a sta možností tlačiti nás k zemi, když k nim nenajdeme přátelský poměr.*“⁵⁶ Loajalitu k Německu jako nutnost uznával například i Ferdinand Peroutka.⁵⁷

Druhým obdobím státního režimu druhé republiky je období vlády v čele s ministerským předsedou Rudolfem Beranem, fungováním dvou politických stran

⁵⁵ Venkov, 22. února 1938.

⁵⁶ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 36.

⁵⁷ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 234; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 12; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 24, 111; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 156; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 387–388.

a úřadujícím prezidentem Emilem Háchou.⁵⁸ Ve středu 30. listopadu 1938 v 11 hodin dopoledne začalo hlasování o novém prezidentovi. Shromáždění zahájil předseda sněmovny J. Malypetr. Byl přítomen předseda vlády J. Syrový. Z 312 odevzdaných hlasů se 272 vyslovilo pro Emila Háchu. V 12:21 hodin vstoupil nový prezident a složil slib. V 12:50 zavlála standarta na střeše Hradu. Druhý den proběhla tichá mše svatá s políbením lebky svatého Václava. Další den položil Emil Hácha věnec na hrob T. G. Masaryka, Antonína Švehly a Karla Kramáře a dne 5. prosince 1938 vzdal hold neznámému vojínovi, legionáři ze Zborova. Emil Hácha nebyl jediný kandidát, ale zdál se být v dané době nejvhodnějším, byl celý život profesionálním úředníkem. Volba prezidenta byla svým způsobem protiústavní, protože pokud se prezident vzdal úřadu, pak podle tehdejší platné ústavy měl být nový prezident zvolen do 14 dnů. Nakonec to ale trvalo padesát šest dnů. Proti Háchově zvolení však neprotestovala slovenská ani rusínská politická reprezentace, ani Berlín. S jeho volbou souhlasili takřka všichni: strana Národní jednoty (dále SNJ), Národní strana práce (dále NSP), Edvard Beneš, Berlín, veřejnost, Slovensko i Podkarpatská Rus. Emil Hácha se jako prezident Česko-Slovenské republiky dostal na vrchol politické a osobní kariéry. Dle svých slov (v dopise E. Benešovi) považoval přijetí prezidentství za úkol, který přijal zdráhavě a s největším sebezapřením jako tvrdý příkaz povinnosti. Dále sděloval, že povinnosti na něho dopadají velmi těžce, protože si je vědom své nedostatečnosti. Že se ale snaží být tím nejlepším a doufá, že je v této funkci pouze dočasně. Rovněž psal, že si je vědom, že v této funkci bude přísně posuzován. Kolem Emila Háchy se vytvořila skupina úředníků, kteří působili demokraticky a v probenešovském duchu (P. Drtina, E. Sobota aj.). Na počátku prosince 1938 Emil Hácha v rozhovoru s novinářem sděloval, že je třeba trvalý, dobrý a loajální poměr k německé říši, že je třeba zachovat klid a pořádek ve státě. Dále je nutné zajistit práci

⁵⁸ Emil Hácha se narodil 12. července 1872 v Trhových Svinech v jižních Čechách. Studoval na gymnáziu v Českých Budějovicích a následně práva na Univerzitě Karlově. Pracoval v zemském výboru, poté ve správním výboru ve Vídni a následně u Nejvyššího správního soudu v Praze, kde se stal prvním prezidentem. Věnoval se vědecké dráze. Dodnes je Emil Hácha rozporuplnou osobou vykládanou různě. Do období druhé republiky je většinou považován za kladnou postavu, v období Česko-Slovenska jsou názory velmi různorodé. V době Protektorátu Čechy a Morava je však jeho podřízení se nacistickému Německu zřetelné a jednoznačné. Na počátku tohoto období například prohlašoval, že: „*Mnichovem jsme vinni největší měrou sami. Vůči Němcům jsme dělali falešnou národnostní politiku, vůči Slovákům rovněž ... zdůraznil, že má plnou důvěru v Adolfa Hitlera. Jestliže se mu vyčítá porušení ústavy, pak prezident upozorňuje, že státu hrozilo rozpadnutí ...* President je přesvědčen, že tím zabrání zbytečnému krveprolévání.“ (Ladislav KHÁS, *Třetí prezident*, In: Studentský časopis, ročník 13, číslo 4, Praha 1938, s. 93; *Nebudeme mít žádný volený parlament: Nová vláda bude jmenována až po příjezdu protektora*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 13, Kolín 31. března 1939, s. 1).

širokému obyvatelstvu, konat rychlá rozhodnutí a musí se podporovat soukromé hospodářství. Ve čtvrtek 1. prosince 1938 Emil Hácha jmenoval novou vládu Rudolfa Berana. Dosavadní vládu odborníků nyní vystřídal politicko-odborný kabinet. Byl politický, protože nejdůležitější osoba, Rudolf Beran, reprezentoval ve vládě většinu, a zároveň to byl úřednický kabinet, neboť všechny resorty byly obsazeny odborníky bez ohledu na jejich stranicko-politickou příslušnost. Tato vláda se označila za vládu národní obrody, která bude mít potřebnou sebekázeň a bude jednotně řešit úkoly. Mělo docházet ke stupňování odpovědnosti. Počet ministerských křesel byl omezen na minimum a usedli do nich odborníci bez větší politické praxe. Vedle ústřední vlády byl jmenován pětičlenný autonomní kabinet slovenské krajiny s předsedou J. Tisem a dvoučlenný autonomní kabinet pro Zakarpatskou Ukrajinu v čele A. Vološinem. Beranova vláda fungovala především prakticky a vysokým tempem. Během prosince 1938 vydala 55 vládních nařízení týkajících se důležitých hospodářských a sociálních problémů. V Beranově vládě se rovněž aktivizovala jakási třetí politická síla reprezentovaná skupinou ministrů Beranova kabinetu, která udržovala styky s benešovskou emigrací a udržela si dobrý poměr k předsedovi NSP Antonínu Hamplovi.⁵⁹

V druhé republice byl v českých dějinách poprvé zákonem definován vznik politických stran. Politické strany za první republiky nebyly ústavně-právně zakotvené. Teprve v roce 1933 byl vydán zákon o možnosti zastavení a rozpuštění protistátních politických stran. Vznik, organizace a činnost strany však upraveny zákonem nebyly. Pro vznik politických stran byly stanoveny určující podmínky vládním nařízením č. 355 z 23. prosince 1938. Tento předpis však neurčoval, kolik může být politických stran. Beranova vláda rozhodla, že dvě. Žádost o povolení nové politické strany muselo posoudit ministerstvo vnitra a konečný verdikt měla na starost vláda. Činnost politické strany mohla

⁵⁹ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky I.*, Brno 1994, s. 68–69; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 99, 174; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 40–45; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 352–358; Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha 1964, s. 466; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 74, 95–96; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 94–95; J. L. FISCHER, *Národní tradice a česká filosofie*, Brno 1939, s. 34–35, 220–221; Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 44–47, 403; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 189.

vláda zakázat, pokud strana ohrožovala veřejný zájem, odporovala státním zájmům, nebo ohrožovala veřejný klid a pořádek.⁶⁰

Vnitřní politika Beranovy vlády se snažila především o sociální politiku. Slovy Rudolfa Berana: „*Učiníme vše, abychom zvedli životní úroveň všech pracujících vrstev a na prvním místě sociálně nejslabších.*“⁶¹ Cíl byl takovýto: nikdo neměl hladovět, mělo být, co nejméně trpících a měly fungovat šťastné rodiny. Vláda díky velkým státním investičním akcím a díky politice levných peněz dosáhla výrazného snížení nezaměstnanosti, která neustále klesala. Pomohly k tomu veřejné práce, programy rekvalifikace a vývoz dělníků na práci do Německa. Bylo přijato několik nařízení, která odpovídala principu řízeného hospodářství. Například šlo o regulaci živností, obchodu s akciemi a začal být centrálně řízen pohyb pracovních sil. Rovněž byla zřízena *Státní hospodářská rada*, která se měla v budoucnu proměnit v hospodářský senát a být tak východiskem pro korporativní přestavbu státu. Od října 1938 byly zřizovány pracovní tábory pro nezaměstnané osoby, které byly do těchto táborů povolávány a pokud neuposlechly, hrozil jim trest až šesti měsíců vězení. Od března 1939 byly zřízeny ještě navíc kárné pracovní tábory pro osoby, které se „štítily“ práce a nemohly dokázat, že mají zajištěnou řádnou obživu. Pronajímatelé bytů ve velkých městech využívali uprchlickou krizi a požadovali vysoké nájemy. Vláda proto v listopadu 1938 vydala nařízení, podle kterého měli být lichváři trestáni vysokou peněžní pokutou nebo odnětím svobody. Rovněž byl zaveden režim nucených pronájmů volných bytů. Stát se mj. snažil o větší efektivitu výběru daní a například snižoval výdaje na národní obranu. Dosavadní liberální ekonomika se proměnila v řízené hospodářství a omezení pohybu pracovních sil.⁶²

⁶⁰ Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938 – 2004, s. 1051 – 1052; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 109.; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 105; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 68; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 87; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 376, 378.

⁶¹ Venkov, 4. prosince 1938.

⁶² Vládní návrh ze dne 4. listopadu 1938 dokonce ovlivňuje náš každodenní život i dnes. Ústřední vláda totiž schválila návrh na zavedení jízdy vpravo od května 1939. (Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 67; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 172–180; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 146; ČECHUROVÁ, Jana, MED, Jaroslav, PEHR, Michal, ROKOSKÝ, Jaroslav, *Trpký osud Rudolfa Berana*,

Výchova ve školství měla mít především praktický zřetel, křesťanského ducha, národní kulturu, a zdatnost nejen duševní, ale také tělesnou.⁶³ „Škola bude národní a věřící“⁶⁴ „Ze školy bude vymýceno vše, co je duchu českému cizí, co je cizí ryzímu českému nacionalismu, co je cizí české duši.“⁶⁵

Celkový směr politiky druhé republiky spočíval v politice sebezáchovy zbytku státu a nikoliv ve velké politice. Nic jiného se nedalo dělat. Nebyla to politika na roky, ale jen na dny a mnohdy jen na hodiny.⁶⁶ Beranova vláda trvala 3,5 měsíce, řešila jednu krizi za druhou: ekonomický a hospodářský rozvrat, uprchlictví, slovenský a podkarpatoruský separatismus a tlak nacistického Německa. Věřila v budoucnost nové republiky, ale uvědomovala si, že existence státu je nejistá. Na počátku roku 1939 Rudolf Beran sděloval, že ještě není konec všem nebezpečím.⁶⁷

Dne 21. ledna 1939 si pozval německý ministr zahraničních věcí Joachim von Ribbentrop do Berlína čs. ministra zahraničních věcí F. Chvalkovského. Ministr se domníval, že půjde o krátkou informativní schůzku. Ve skutečnosti šlo o diktát. Ribbentrop mu vyjádřil nespokojenost s čs. vládou, která se mu zdála nedostatečně antisemitská, český tisk řádně necenzurovaný atd. Požadoval, aby Česko-Slovensko vystoupilo ze Společnosti národů a snížilo stav své armády. Celé jednání bylo součástí připravované agrese. Ribbentrop dále kritizoval český stranický systém a požadoval snížení armády.

V úterý 21. února 1939 Česko-Slovensko seznámilo velmocí s deklarací nezávislosti a znovu požadovalo garanci hranic, což popudilo Německo. V únoru 1939 byla také zřízená nevolená korporativní Státní hospodářská rada, která měla suplovat parlament.⁶⁸ Beran její zřízení odůvodnil takto: „Chci ... se opírat o spolupráci

Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>.

⁶³ Venkov, 7. ledna 1939.

⁶⁴ Venkov, 18. listopadu 1938.

⁶⁵ Venkov, 24. února 1938.

⁶⁶ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 427, Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 129.

⁶⁷ Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 53, 55; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 88–90.

⁶⁸ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky I.*, Brno 1994, s. 102–103, Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 88–90; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 195, Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 107–109; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 75–76.

povolanych odborníků, a proto uvedu v život Státní hospodářskou radu, která bude vládě poradním sborem ve všech věcech sociálních, hospodářských, finančních a dopravních.“⁶⁹

Druhá republika byla od počátku odsouzená k záhubě, i když si to soudobí vládní činitelé neuvědomovali a nepřipouštěli. Na Slovensku začaly během druhé republiky sílit separatistické tendence. Odpor Slováků vůči Čechům byl pro národ smutnou stránkou této dějinné epochy. Premiér Beran a prezident Hácha se však snažili o dobrou spolupráci mezi ústřední a slovenskou vládou. V prosinci 1938 prezident odjel navštívit Slovensko. Chtěl se slovenskou vládou jednat jako s přáteli, ale rovněž mu šlo o to, aby čelil separatismu. Po soukromých rozhovorech s Tisem nabral dojem, že Tiso se nechce odtrhnout a že odstraní separatisty z vlády. V lednu 1939 však byla ustanovena Slovensko-Německá společnost a poté začalo jednání Vojtěcha Tukey s Hitlerem. Německo již dávalo zřetelně najevo, že nemá zájem o dohodu a že považuje Česko-Slovensko za stát v rozkladu, který přestal být partnerem pro mezinárodní jednání. Od té doby mnoho zdrojů signalizovalo, že se Německo chystá obsadit okleštěný zbytek republiky, ale pražská vláda a snad i ministr zahraničních věcí stále věřili v možnou dohodu. Osudovým se nakonec stal měsíc březen v roce 1939. Poslední týden Česko-Slovenské republiky probíhal takto: ve čtvrtek a následně v pátek 9.–10. března 1939 v Kolovratském paláci zasedala ústřední vláda. Slovenský ministr Teplanský na zasedání přiznal, že Slováci v Berlíně jednali o finanční pomoci pro odtržení se od Čech. Ústřední vláda a prezident okamžitě zareagovali. Na Slovensku bylo vyhlášeno stanné právo a formální dvoučlenná vláda, kterou tvořil J. Sivák a P. Teplanský. Separatisti byli zadrženi, nebo uprchli. Moc přebírala armáda. V sobotu 11. března 1939 prezident Emil Hácha jmenoval na Slovensku novou, v pořadí již pátou vládu. Tentokrát sedmičlennou v čele s K. Sidorem. V neděli 12. března 1939 generál B. Fiala informoval Berana, Chvalkovského, Syrového, Eliáše a Havelku o plánované okupaci českých zemí na 15. března 1939. Chvalkovský a Syrový tuto informaci považovali za nepravdivou a přehnanou. V tento den dostali čeští nacisté pokyn vyvolat konflikty, které by byly záminkou pro okupaci. Došlo tak k německým demonstracím v Brně a v Jihlavě, kde Němci odzbrojili policii a vyvěsili vlajku s hákovým křížem a v Německé Výskytné odzbrojili četníky. Přesto psal německý diplomat Andor Hencke, že občany české národnosti není snadné k něčemu vyprovokovat. Nacistická propaganda však těchto sporů využila konstatováním, že Beranova vláda není schopna zajistit německé menšině bezpečnost. V pondělí 13. března 1939 se slovenská vláda rozhodla, aby Tiso

⁶⁹ Venkov, 14. prosince 1938.

přijal pozvání Hitlera, ale aby se bez souhlasu slovenského sněmu k ničemu nezavazoval. Tiso dostal od Hitlera na výběr: buď vyhlásí ihned samostatnost, nebo bude Slovensko okupováno Maďarskem. Tiso urychleně žádal o zasedání slovenského sněmu. Dne 14. března 1939 slovenská vláda podala demisi. Hácha po poradě s Beranem svolal slovenský sněm, který reagoval na Hitlerovo ultimátum tím, že schválil osamostatnění se Slovenska. Před 13. hodinou už předseda sněmu Sokol předčítal zákon o samostatnosti Slovenska a oznámil složení nové vlády. Paralelně byla vyhlášena také nezávislost Zakarpatské Ukrajiny. Druhá republika Česko-Slovenská skončila. V reakci na to odjel Emil Hácha s Františkem Chvalkovským jednat do Berlína, aby vyřešily slovenskou otázku. Hitler je přijal. V době Háchova odjezdu podala Beranova vláda demisi, která však vzhledem k Háchově nepřítomnosti nebyla potvrzena. Maďarsko mezitím okupovalo Zakarpatskou Ukrajinu. Předseda vlády Vološin ještě poslal telegram Hitlerovi, že Zakarpatskou Ukrajinu předává do rukou třetí říše, ale již to nic nezměnilo na faktu, že toto území zabralo Maďarsko. Československé vojsko se odsud stáhlo do Rumunska. Ve středu 15. března 1939 Hitler oznámil Háchovi a Chvalkovskému, že se již rozhodl připojit české země k německé říši. Hácha po nátlaku podepisuje, že republiku vkládá do rukou vůdce.⁷⁰ Bylo mu totiž sdělováno, že pokud nepodepíše zřízení Protektorátu Čechy a Morava, bude Praha za pár hodin zničena bombardováním. Hácha a Chvalkovský volali vládě, aby v českých zemích nebyl kladen odpor.⁷¹ Jan Rataj velmi kriticky napsal, že Hácha byl při podpisu „*pomýlený vizemi o českém kurfiřtství v lůně říše římském*“ a že neměl reálnou představu, jaký bude mít jeho podpis důsledek. Díky Beranovi byla v dokumentu, který

⁷⁰ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 5; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 213–229; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 83, 86; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 162–163, 238–239; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 142–143; Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 57–58; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 14, 170.

⁷¹ Francouzský velvyslanec v Berlíně popsal celou situaci takto: „*Po celé hodiny protestovali pánové Hácha a Chvalkovský proti násilí, které se jim činí ... dovozovali, že kdyby dali svůj souhlas, byli by navždy prokleti svým národem ... němečtí ministři byli nemilosrdní, doslova honili pana Háchu a pana Chvalkovského kolem stolu.*“ (Dušan RADOVANOVIČ, *František Chvalkovský – muž, který předal zemi Hitlerovi*, online z: http://www.rozhlas.cz/hrdina/70/_zprava/frantisek-chvalkovsky-muz-ktery-predal-zemi-hitlerovi-1465522).

Hácha podepsal vyškrtnuta slova: se souhlasem vlády.⁷² Německo i tak během 15. března 1939 obsadilo české země a Hitler dorazil na Pražský hrad. V čele říšskoněmeckého vojska stál vrchní velitel 3. armádní skupiny generál Blaskowitz.⁷³ Téhož dne vytvořily české fašistické organizace Český národní výbor a vydaly prohlášení, ve kterém vyhlášovaly, že převezmou moc. Německé orgány se však kvůli mezinárodně politickému aspektu a kvůli udržení klidu raději rozhodly pro partnerství s vládou Rudolfa Berana a prezidentem Emilem Háchou, který nepřijmul demisi Beranovy vlády.⁷⁴ Ve čtvrtek 16. března 1939 Hitler podepsal na Pražském hradě výnos o Protektorátu Čechy a Morava. Beranova vláda se přejmenovala na protektorátní. Druhá republika skončila de iure.⁷⁵

⁷² Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 221; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 420 – 424.

⁷³ Toto zlomové datum přibližují slovy židovského pamětníka Eduarda Goldstuckera: „Byl to škaredý, situaci odpovídající den. Padal déšť se sněhem a vál mrazivě studený vítr. Německé tanky se plazily ulicemi města jako obrovští šedí brouci, následováni motorkami a pestrá směsí armádních vozů. Lidé plakali, zatínali pěsti.“ Hedvika NOVOTNÁ, *Židé vzpomínají na druhou republiku. Obraz druhé republiky v memoárech židovských autorů z českých zemí*, in: *Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze*, Praha 2007, s. 160.

⁷⁴ Vláda tedy nakonec setrvala v činnosti až do jmenování nové protektorátní vlády generála A. Eliáše a to do 27. dubna 1939 (Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 6).

⁷⁵ Ještě je zde možné podotknout, že vláda sice měla informace, že dojde k okupaci, ale nic moc proti tomu neudělala. Ministerstva například nezačala pálit ministerské archivy, nebo je odvážet do zahraničí. Vládní činitelé měli strach z krveprolití. V době okupace se tak Beranova vláda nepostavila ani na symbolický odpor, nepodala žádný oficiální protest. Pouze vysocí důstojníci zpravodajské služby vedené Františkem Moravcem odletěli do exilu.

(*Historické dny*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 12, Kolín 24. března 1939, s. 1; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 221–222; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 249–250; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 225–229; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 76; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 83, *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>).

2 Státní zřízení druhé republiky: konec středoevropské demokracie?

Československo bývá v meziválečném období často označované za „ostrov demokracie ve střední Evropě.“ Byla druhá republika ještě demokratická či nikoliv? Snaha o rozlousknutí této otázky bude projevena v následujících podkapitolách.

Československá republika vznikala v atmosféře hledání možné podoby mezinárodních vztahů a ve formě sociálního konsenzu jednotlivých států. Idea nového státu byla položena na těchto základních principech: republikánství, sociální radikalismus,⁷⁶ antikaticismus, odluka církve od státu; čechoslovakismus a československý paternalistický a částečně konstruktivní nacionalismus. Tyto principy spojovaly termíny: demokracie a konstitucionalismus. Otcové zakladatelé chtěli mít vzorovou středoevropskou demokracii a zprostředkovat tuto demokracii balkánským státům. Čs. stát měl být mostem mezi západem a východem, mezi kapitalismem a komunismem.⁷⁷

Záhy se však republika střetla s autoritativními a totalitními režimy, které ji obklopovaly. Byl to střet s mnoha ideologiemi: nacionalismu, socialismu, fašismu a nacionálního socialismu. Budování středoevropské demokracie nakonec skončilo po dvaceti letech neúspěchem.

Parlamentní demokracie během druhé republiky rychle špěla ke svému konci. Postupně narůstala moc tzv. Stálého výboru a parlamentního úsporného a kontrolního výboru. Mnoho poslanců a senátorů přišlo o svůj mandát (členové z pohraničí a z rozpuštěných stran) a zůstal pouze kusý parlament, který naposledy zasedal 16. prosince 1938.⁷⁸ Vláda generála Syrového navrhla zmocňovací zákon. Ten se ale projednával až v době Beranovy vlády, a to 14. prosince 1938 v poslanecké sněmovně a o den později v parlamentu. Rudolf Beran požadavek tohoto zákona odůvodnil následovně: „*Žádám-li jménem vlády, aby byla vybavena plnými mocemi, činím tak z téhož pocitu, který ovládá i všechny vás, že záchrana vlasti, přebudování a zajištění státu, nestrpí odkladu.*“⁷⁹ Dne 15. prosince 1938 Národní shromáždění odhlasovalo zmocňovací zákon,

⁷⁶ Motiv přerozdělení sociálních statusů po ekonomickém válečném rozvratu.

⁷⁷ Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 46.

⁷⁸ Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848 – 1989*, Brno 2011, s. 88–90.

⁷⁹ Venkov, 14. prosince 1938.

čímž parlament sám sebe vyřadil ze zákonodárného procesu. Vláda nyní mohla po dva roky vydávat vládní nařízení, která měla stejnou hodnotu jako zákony, a prezident byl zmocněn měnit ústavu.⁸⁰ Po zmocňovacím zákonu druhé republiky došlo k destrukci standardní dělby moci. Byla nadstandardně vybavena exekutiva. Výkonná moc mohla silně zasahovat do legislativy a ústavy. Moc výkonná a zákonodárná se tak de facto sloučila v jednom státním orgánu, ve vládě ovlivňované stranou Národní jednoty. Toto soustředění příliš velké pravomoci, i když jen dočasné a i když jej nebylo zneužito, lze považovat za porušení demokratické rovnováhy dělby moci a tedy za porušení jednoho ze základních principů demokracie. Soustředěná moc ve vládě a ve straně Národní jednoty byla jistě obtížně kontrolovatelná a potencionálně mohla ohrožovat veřejný život a svobodu občanů, ale také je nutné poznamenat, že parlament během první republiky byl spíše špatně fungující institucí. Hlavní důvody pro toto tvrzení uvádím v poznámce pod čarou.⁸¹ Považuji za nutné podotknout, že ve druhé republice byl parlament pozastaven, nebyl

⁸⁰ Zmocňovací zákon nebyl zcela novou myšlenkou. Již v první polovině třicátých let 20. století fungoval zmocňovací zákon, kterým mohla vláda měnit či rušit zákony pro zachování rovnováhy v ekonomice.

⁸¹ Lidé například nedůvěřovali senátu, který jim připomínal panskou sněmovnu z doby Rakousko-Uherska. Ten proto hrál jen minimální politickou roli. V parlamentu v praxi fungovaly místo volných mandátů imperativní mandáty, tedy poslanec nejednal pouze na základě svého svědomí, ale jednal za politickou stranu. Poslanci dokonce podepisovali úmluvu, že pokud nebudou jednat ve shodě s nařízením politických stran, tak vrátí svůj mandát a to se také stávalo. Existovaly přísně vázané kandidátní listiny, kdy poslanci a senátoři museli plnit příkazy vedoucích představitelů stran a teprve potom se dostali na kandidátku. Stranické vedení tak mělo obrovský vliv na to, kdo bude v parlamentu zasedat – byli to ti „věrní“, kteří byli ochotni podřídit se stranické disciplíně. Parlament pak fungoval jako „hlasovací stroj“, odhlasoval to, co se dohodlo v tzv. Pětce – ta byla jedna z hlavních center moci a jednala tajně. Nutno ale dodat, že existovaly snahy o reformu parlamentu. Například neúspěšná Národní strana práce fungující v letech 1925–1929 ve svém programu požadovala, aby parlament byl odpovědný a to tím, že bude zrušena vázanost kandidátních listin, aby člen zákonodárného sboru byl nucen odpovídat se voličstvu za svoji činnost. Parlament měl být reprezentantem lidu a nikoliv jednotlivých politických stran. Měly být zakázány reversy, jimiž se poslanci a senátoři zavázali jednat a hlasovat podle usnesení své strany, a také se mělo zakázat, aby se členové Národního shromáždění obrátili k veřejným úřadům pro finanční podporu zájmu svých stran. Členové volebního soudu neměli být exponenty politických stran. Platy poslanců a senátorů neměly sloužit k finanční pomoci stran. Dále byla požadována větší trestní odpovědnost pro členy Národního shromáždění. Slabost parlamentu byla také způsobena nedostatečným propojením organizovaných společenských zájmů s centrálními mocenskými a rozhodovacími kruhy. Prvorepublikové vlády měly nad parlamentem značnou mocenskou převahu. Vláda oficiálně měla v rukou hlavně moc výkonnou, ale prakticky přebírala i moc zákonodárnou, protože převážná část většiny zákonů vycházela z vládních návrhů, které parlament jen velmi málo měnil. Tuto moc posilovaly občasné zmocňovací zákony. Již v roce 1933, kdy došlo k právním změnám, byl politický systém posílen na úkor parlamentní demokracie. T. G. Masaryk reagoval tím, že parlament ještě nedostačuje, protože voličstvo se teprve začalo vychovávat demokraticky a mravně.

rozpuštěn, jak se mnohdy v odborné literatuře uvádí – k rozpuštění poslanecké sněmovny a senátu došlo až za Protektorátu Čechy a Morava dne 21. března 1939.⁸²

2.1 Nedemokratické prvky v novém režimu

V novém Česko-Slovensku začala být ražena idea ryze československého národa, což ve svém důsledku vedlo k nesnášenlivosti vůči menšinám, antisemitismu a provincionalismu. Nastala značná nacionalizace společnosti. Bylo tak zavedeno mnoho nedemokratických prvků omezujících občanská práva.

Největší negativní jev byl spojen s antisemitismem. Jiří Šolc napsal: „*Zatímco na Slovensku a Podkarpatské Rusi nalézal vládní antisemitismus jistou podporu ve veřejnosti, v historických zemích byl více skryt, přijímán a hlásán pouze organizacemi stojícími na periférii společnosti.*“⁸³ Toto je poněkud zavádějící informace. Je pravdou, že na Podkarpatské Rusi a Slovensku byl antisemitismus mnohem silnější,⁸⁴ ale nelze říci, že

⁸² Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 106–112; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 373–376; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 101–105; Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 372–373; Cyklus přednášek od PhDr. Jitky GELNAROVÁ, Ph.D., *Československý politický systém I.*, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie, zimní semestr, září 2016 – leden 2017; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 6–7; Politický program národní strany práce, Brno 1926, s. 1–12; T. G. MASARYK, *O demokracii*, Dostupné online z: https://www.youtube.com/watch?v=ap9_q0rHEIM, Publikováno 22. 10. 2013; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 44; Peter HEUMOS, *Zhroucení jednoho systému: Osm tezí k rozpadu ČSR v letech 1938–1939*, In: *Dějiny a současnost*, ročník 18, č. 2, 1996, s. 27.

⁸³ Jiří ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: Osud českého politika*, Praha 2008, s. 47.

⁸⁴ Velmi obtížné bylo postavení židů na Slovensku. Slovensko vzniklo deklarací autonomie z 6. října 1938 a zaniklo po vyhlášení samostatného státu 14. března 1939. Den po vyhlášení slovenské autonomie, 7. října 1938, došlo při manifestaci v Trnavě k protižidovským heslům a k rozbíjení oken a výloh kameny. O měsíc později byly dokonce v tomto městě zapáleny dvě synagogy. Útoky proti židovskému obyvatelstvu pokračovaly po celou dobu autonomie Slovenska. Na přelomu ledna a února dosáhlo násilí formy pogromů, kdy byli okrádáni a fyzicky i psychicky napadáni židovští občané. Židé byli na Slovensku shledáni jako viníci tzv. vídeňské arbitráže a od 3. listopadu 1938 začaly protižidovské demonstrace ze strany HSL'S naplno. Následovalo opět vytloukání oken a výloh v židovských domech a obchodech a mnoho slovenských židů bylo odvezeno na maďarské hranice, kde museli ve špatných podmínkách strávit několik týdnů v zemi nikoho. Židé byli v tomto období vylučováni z gymnázií a vysokých škol. Rovněž se vylučovalo ze spolků a profesí. Také obchod byl pro židy omezován. Například nemohli prodávat v neděli, nemohli prodávat ozdoby na vánoční stromky na trhu v Bratislavě atd. Příslušníci Hlinkových gard mnohdy zabráňovali lidem, aby vstoupili do židovského obchodu. Na židovských domech a obchodech se často objevovaly antisemitské nápisy. Postavení židů bylo velmi těžké i na Podkarpatské Rusi. Židé tu navíc byli oproti ostatním židům v Československu rozdílní v tom, že byli hluboce zbožní, převládlo u nich chasidské pojetí víry a v náboženských obcích vládla ortodoxie. (Peter SALNER, *Židia v období autonomie Slovenska (6. 10. 1938*

v českých zemích se týkal pouze periferie společnosti. Spíše naopak. Již 23. října 1938 vystoupil výbor Československé obce sokolské s názorem, že má být odebráno státní občanství všem židům, kteří se přistěhovali do českých zemí po roce 1914. Ve velké míře se pak stali nositeli antisemitismu příslušníci prestižních povolání, jako byli obchodníci, novináři, lékaři nebo právníci. Důvody nebyly rasové, ale spíše ekonomické, protože odstranění konkurence znamenalo vyšší zisky.⁸⁵ Odůvodněno to bylo národním zájmem: „Židům v žádném oboru nemůžeme dovolit větší účast, než jaká jim přísluší podle procenta jejich obyvatelstva. Nikoli rasový, nýbrž národní zájem určí náš poměr k židům. Lze sotva připustit, aby na příklad místo necelých dvou procent v lékařském nebo advokátním zaměstnání činili židé procent čtyřicet až padesát.“⁸⁶

Dne 18. prosince 1938 de facto vyloučila židy ze svých řad ústřední korporace lékařů, na konci ledna 1939 byli židé vyloučeni z Jednoty Česko-Slovenských advokátů.⁸⁷ Antisemitismus však pokračoval do dalších společenských vrstev. Beranova vláda přesto nepřistoupila na radikální antisemitské zákonodárství, které požadovalo Německo a Slovensko. Bylo to zřejmě kvůli osobním hodnotám a kvůli západním obchodním kruhům. V otázce židů byla zvolena obezřetná formulace, při které bylo sděleno, že poměr státu k židům, kteří jsou již dlouho usazeni na území republiky a kteří mají pozitivní vztah k státu, nebude nepřátelský. Přesto židovští importéři v Americe bojkotovali

– 14. 3. 1939), in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 132–139, 146; Michal FRANKL, *Druhá republika a židovští uprchlíci*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 47–49; Radka ČERMÁKOVÁ, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 17).

⁸⁵ Radka ČERMÁKOVÁ, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 19; Blanka SOUKUPOVÁ, *Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 92–96; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 404; František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 164–165.

⁸⁶ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 24–25.

⁸⁷ Antisemitismus ze strany advokátů lze uvést příkladem JUDr. Oldřicha Čiháka, který byl představitelem „árijských“ advokátů a konstatoval, že: „Žid zůstane židem, nechť mluví česky, německy neb jiným jazykem. Židé nemohou tvrdit, že jsou Čechy, čeští židé zůstanou vždy židy mluvícími česky.“

(Jan RATAJ, *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé češství“*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 33; Blanka SOUKUPOVÁ, *Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 92–96).

československé výrobky.⁸⁸ Také například anglický koncern obchodních domů zadal královéhradecké továrně významnou zakázku. Ta však byla „vázána na podmínku, že řešení židovské otázky v ČSR bude blahovolné.“⁸⁹

Dne 11. listopadu 1938 byl čs. vládou zřízen již zmíněný Ústav pro péči o uprchlíky, čímž za ně stát převzal zodpovědnost. Většina uprchlíků byli Češi a vláda se je snažila rychle integrovat do společnosti. Němce, Rakušany a židy se však začlenit nesnažila, a naopak se po nich požadovalo co nejrychlejší vystěhování do zahraničí. V případě židovských uprchlíků náklady nesly převážně židovské náboženské obce a pomocné organizace. Dne 10. ledna 1939 byly vládou vytvořeny dvě subkomise (hospodářská a právní) k řešení židovské otázky a také bylo rozhodnuto o první etapě vystěhování židovských emigrantů.

Vládním nařízením z 27. ledna 1939 byli židé vyloučeni z ústředních úřadů. Při vyloučení bylo vládou stanoveno, že se má nejdříve pokusit o jejich dobrovolný odchod. Dále bylo stanoveno, že židovský zaměstnanec může být ponechán, pokud má mimořádnou způsobilost, ale nesmí mít žádný styk s veřejností. Dne 8. února 1939 byla Česko-Slovensku poskytnuta finanční půjčka z Velké Británie s podmínkou, že nedojde k rasové diskriminaci.

Během druhé republiky nakonec emigrovaly skoro tři tisíce židů, a to především do Palestiny. Přes to všechno byl antisemitismus v českých zemích v dané době „celkem mírný.“ Nebyly vydány árijské zákony a propuštění židovští úředníci nadále pobírali plat. Mezi střeoevropskými státy zůstávaly české země i během druhé republiky pro židy poměrně bezpečným místem.⁹⁰ Ze strany Čechů takřka nenastaly fyzické útoky, ale byly

⁸⁸ *Dopis z Argentiny*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 1; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 114–118; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 371, 402.

⁸⁹ *Příznačná podmínka*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939, a. 1.

⁹⁰ Radka ČERMÁKOVÁ, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 17, 19; František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 236; Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 52–53, 405. Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1069–1070; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 114–118; Michal FRANKL, *Druhá republika a židovští uprchlíci*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 50–51.

zde útoky verbální ze strany tisku a v podobě legislativního vylučování. Českožidovská loajalita pokračovala v loajalitě i v období druhé republiky, což způsobilo její tabuizaci.⁹¹

Nedemokratické prvky v druhé republice se ovšem netýkaly pouze antisemitismu. „*Co by mohlo být v této nešťastné zemi brutálnější než útlak německý? – Český přece!*“⁹² Takto hodnotil kulturní a společenské klima v Česko-Slovenské republice Josef Čapek. V listopadu 1938 byla úředně zastavena činnost Ligy pro lidská práva. Demokratická svoboda slova byla částečně cenzurována, upravovaly se poměry v tisku, v rozhlase, ve filmu a to z hlediska ideologického – pro vyšší, obecné dobro. Cenzura sice existovala již za první republiky v rámci tiskového zákona, ale během druhé republiky přestalo vycházet 1 900 periodik. Zásah do tisku byl veliký. Zastaven byl například tisk Národní osvobození,

⁹¹ Antisemitská propaganda v Č-SR měla především verbální charakter, ale ze strany Vlajky se objevily také protižidovské nálepky na židovských obchodech a došlo k pokusům klást bomby k synagógám. Na celostátní antisemitské zákonodárství naléhal Berlín, čeští fašisté, česká inteligence, slovenští radikálové. Na druhé straně západní mocnosti požadovaly, aby čs. vláda neprojevovala nepřátelství proti židům. Na tuto skutečnost musela Č-SR reagovat, protože se ucházela o hospodářskou pomoc ze strany Británie a Francie. Vláda v čele s Beranem tak byla mezi mlýnskými kameny. Rudolf Beran byl ostře napadán a kritizován krajní pravicí, že neprovádí rasové zákony. V zákulisí byl dokonce kritizován i ze strany některých agrárníků. Vláda sice přistupovala k židovské otázce laxně, ale přesto v období druhé republiky započala eliminace židovského obyvatelstva a antisemitismus byl neoddelitelnou součástí veřejného života. Židé začali být v tisku označováni za hlavní element rozkladu a slabosti českého národa a rovněž za přímou či nepřímou katastrofu, která republiku postihla. Mnoho židovských spisovatelů, herců, výtvarníků, režisérů aj. proto neváhalo a z republiky emigrovalo. I vysoké školství bylo zasaženo vlnou antisemitismu, která se projevovala především na lékařské a právnické fakultě. Židovští kantoři byli z vysokých škol vyloučeni penzionováním.

V době vrcholící mnichovské krize uteklo mnoho kantorů z německých vysokých škol za hranice Československa. Na zásah Berlína však německé vysoké školy nadále v Česko-Slovenské republice fungovaly a došlo k jejich přestavbě podle říšskoněmeckého vzoru. Pedagogové museli dokazovat svůj rasový původ až do roku 1750 a ti neárijští byli nuceni odejít.

Židé zůstali za druhé republiky věrni prvorepublikovému demokratickému výkladu, zůstali věrni husitské tradici, zůstali také věrni Edvardu Benešovi, kterého považovali za vrcholného evropského politika. Doufali, že se zde bude řešit židovská otázka jinak než v nacistickém Německu. V novém prezidentovi Emilu Háchovi viděli naději, protože ho považovali za vynikajícího odborníka-právnicka a čestného člověka. Po svém zvolení Hácha dokonce položil květiny na Masarykův hrob v Lánech, což se jistě jevilo jako znak kontinuity s prvorepublikovým režimem. Jisté uklidnění v rámci židovské otázky přinesla také slova ministerského předsedy Berana z prosince 1938. Židé z mnoha těchto důvodů zvolili věrnost novému režimu. V únoru 1939 se Českožidovské ústředí přihlásilo k loajalitě v rámci národního celku a plně podpořilo Beranovu druhorepublikovou vládu.

(Blanka SOUKUPOVÁ, *Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 85–90, 97; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 101–114; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 401, 407; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 195–196, 205–217).

⁹² Josef ČAPEK, *Psáno do mraků 1936–1939*, Praha 1993, s. 199.

Četnický obzor a Četnické listy. Ostatní noviny podléhaly cenzuře, protože podle slov Berana, nerozvážený projev v tisku mohl mít dalekosáhlé následky pro celý stát. Řada básníků, spisovatelů a výtvarníků vyjadřovala po mnichovské tragédii svou tvorbou smutek, hněv, utrpení a touhu po spravedlnosti. Také české divadlo reagovalo na tehdejší dobu.

Stoupenci Národní kulturní rady se snažili v této době vyhnat své „odpůrce“. Tisk jako celek se musel podřizovat nařízením vlády a strany Národní jednoty. Byly povoleny nacistické noviny. Cenzurou tisku byla částečně omezována názorová pluralita. Nesměla se kritizovat vláda a její reformy, nesmělo se útočit na cizí státy. Občané ovšem nebyli násilím nuceni sdílet názor vládnoucí skupiny a násilím nebyl ani odpor potlačován. V médiích se však měl zavést přísně mravní řád, politická a kulturní odpovědnost. „*Stát má právo, ba víc, má povinnost upravovati poměry v tisku, v rozhlase a ve filmu z hlediska vyšší své potřeby a zavést v nich řád přísné mravní, věcné, politické i kulturní odpovědnosti.*“⁹³ Vedení SNJ a Národní kulturní rada rozhodovaly o uměleckém projevu a tím byla cenzurována také literatura a umění. Cenzura se nevyhnula ani rozhlasovému vysílání, telegrafům a telefonním hovorům.⁹⁴

„*Zneužije-li se moderních propagačních prostředků – novin, rozhlasu, kina atd. – plánovitě, lze co nejširě pěstovati hloupost, vychovávat si klientelu,*“⁹⁵ poznamenával si Josef Čapek.

Pravicový tisk začal útočit na Osvobozené divadlo a jeho protagonisty: Jiřího Voskovce a Jana Wericha a také na skladatele Jaroslava Ježka. Úřady nepřipustily existenci jejich divadla, a tak všem třem nezbývalo nic jiného než emigrovat (nejdříve do Paříže, pak do USA). Z filmů byly například zakázány: *Svět, kde se žebrá*, *Bílá nemoc*, *Baltiští námořníci*, *Hlas Izraele*, *Dcery ruské revoluce*, *Golem*, *Rotschildové* a *Král se baví*. Mnoho demokratických kulturních představitelů se tak buď stáhlo do izolace, emigrovali, nebo hledali naděje v NSP, opozici téměř netvořili. V oblasti výtvarného umění se měla prosazovat oblast nacionalistická, křesťansky militantní a realistická lidová

⁹³ Venkov, 14. prosince 1938.

⁹⁴ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 396; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 196, 200–203; Cyklus přednášek od PhDr. Jitky GELNAROVÁ, Ph.D., *Československý politický systém I.*, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie, zimní semestr, září 2016 – leden 2017; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 79–82.

⁹⁵ Josef ČAPEK, *Psáno do mraků 1936–1939*, Praha 1993, s. 238.

tvorba. Literatura měla obsahovat hodnoty jako je vlast, Bůh, kázeň a řád, rovněž se doporučoval návrat k literatuře 19. století. Demokratické hodnoty byly ničeny například i tím, že od ledna 1939 podle vládního nařízení podléhaly odbory vůli vlády.⁹⁶

Nová sociální a křesťanská politika se vyhrazovala vůči emancipaci žen. „*Ženská emancipace, která chtěla zrovnoprávnění žen a její osvobození od moderního otroctví, stala se zástěrkou pro ty ženy, které nechtějí přijímat břímě mateřství. Musíme říci otevřeně, že takových žen nepotřebujeme.*“⁹⁷ Do konce ledna 1939 měly veřejné úřady, ústavy a fondy povinnost propustit vdané ženy. S poukazem na to, že ženu je třeba vrátit rodině a jejímu přirozenému poslání. Soukromé sfěře to bylo pouze doporučeno, ale ta to zpravidla nečinila, protože ženy dostávaly za stejnou práci mnohem menší plat než muži.⁹⁸ Přijetím nařízení o vdaných ženách, které byly zbavovány povolání, došlo bezpochyby k diskriminaci. Nutno ale dodat, že se tím řešila obrovská nezaměstnanost příchozích uprchlíků z pohraničí.

V lednu 1939 *Mladá národní jednotu* začala formovat své úderné oddíly po vzoru SS. Vláda umožnila užívání šlechtických titulů. Dne 10. ledna 1939 vláda vydala zákon o mimořádných opatřeních. Byl upraven tak, že již nebylo třeba souhlasu parlamentu a tím pádem mohla vláda rušit demokratické svobody, bez souhlasu parlamentu.

Židé nebyli jediní, kteří byli v období druhé republiky pronásledováni. Vládní kabinet Rudolfa Berana položil základy také k tragickému osudu českých Romů. Beran se obrátil na ministerstvo obrany a veřejných prací, aby zřídily tábory pro Romy, na tom se následně ministři dohodli dne 16. února 1939.⁹⁹

Část lidí budující nový režim se negativně vymezovala proti první republice a jejím představitelům. Nastal ideový boj proti významným představitelům první republiky. Symbolem útoků se stal Karel Čapek, který jakožto symbol humanistické kultury a stoupenec Hradu byl silně a nechutně napadán konzervativní a fašistickou pravicí. V tomto období také psychicky zlomen zemřel. Nutno ale podotknout, že

⁹⁶ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 74, 123–124; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 185–192, 205–217; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 122, 206–209.

⁹⁷ Venkov, 20. listopadu 1938.

⁹⁸ *Politické zprávy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 3; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 88.

⁹⁹ Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 190–191; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 106, 123–124; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 407.

vládnoucí činitelé (Beran, Hácha) a další významní lidé (Preiss, Baťa, Kapras) zaslali uctivé projevy soustrasti.¹⁰⁰ „*Špína byla vrhána na všechno, co jsme 20 let dělali. Věci dříve vychvalované najednou byly nejhorší, lidé opěvovaní najednou byli nejšpatnějšími a nebylo šetřeno ani památky velkých historických mužů.*“¹⁰¹ Masarykova humanitní demokracie začala být zatracována. Celá jeho filozofie byla kritizována, odmítána a hanobena. Například český spisovatel Jaroslav Durych požadoval zákaz Masarykovy filozofie v celém státě. TGM byl označen za citově vyprahlého, za člověka, který necítil lásku ke kraji, protože byl kosmopolitně zaměřen. Masaryk byl označen jako nebezpečný pro stát, protože to byl filozof, a nikoliv politik. V otázce dějin byly opouštěny vysoce hodnocené epochy husitství, české reformace a bratrství. Naproti tomu byla vyzdvižována doba Přemyslovců, Lucemburků a barokní kultura. Šlo o prosazování barokně katolické tradice na úkor tradice husitské. TGM byl označen za toho, kdo nesl odpovědnost za hospodářskou krizi; důsledkem činnosti Masarykových žáků, dle soudobé kritiky, byla také mnichovská dohoda. V druhé republice probíhala také skandalizace Edvarda Beneše, který byl ideový dědic Masaryka. Při anglo-francouzském ultimátu vzbudil E. Beneš naděje výrokem, že má plán. Po mnichovské dohodě a abdikaci velmi strmě klesla jeho autorita a popularita u veřejnosti, u politických a armádních kruhů. Lidová ústní tradice stvořila slogan: „*Vybral banku, sebral Hanku, sedl na aeroplán – to byl jeho plán.*“¹⁰² Široké vrstvy obyvatel byly najednou zklamány skupinou Hradu. Protibenešovskou kampaň zahájil fašistický a konzervativní tisk. Beneš byl označen jako zrádce republiky a nepřítel číslo jedna také od vlivného tisku republikánské strany či tisku Stříbrného. Média začala skandalizovat jeho život. Především byl vykreslován jako člověk, který si hrabal na účet národa. Dále jako ješitný, mstivý intrikán a diktátor s napoleonským komplexem. Fašistické noviny ho dokonce obviňovaly z podílu na zednářsko-židovském spiknutí. Byl obviňován, že zavlkl stát do mezinárodní levicové ideologie a dále pak za to, že včas neobrátil svou zahraniční politiku k autoritářským státům – Itálii, Německu a Polsku.

¹⁰⁰ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 182; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 190 – 192; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 127–128; *Druhá republika česko-slovenská*, Publicistický cyklus Historie.cs, Díl č. 23 ze 14. února 2008, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/208452801400007/>.

¹⁰¹ Josef NEDVĚD, *Do nové práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 1.

¹⁰² Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 47.

Beneš byl provládním tiskem obviněn, že způsobil katastrofu roku 1938. Stal se tak obětním beránkem a ventilem.¹⁰³ „V čele státu ve dnech naší katastrofy stál jako prezident dr. Edvard Beneš. Ten jen dnes za hranicemi; je proto vhodným terčem útoků lidí, kteří cítí, že nějakým směrem musí být sveden spravedlivý hněv lidu.“¹⁰⁴ V rámci protibenešovské kampaně se oživovaly staré prvorepublikové spory. Byly připomínány Kramářovy prorocké výroky o neblahém konci Benešovy politiky, dále vyloučení J. Stříbrného z Národněsocialistické strany a postižení Radola Gajdy za pokus o převrat. Nacionální a fašistické kruhy měly zášť vůči Benešovi, která vyplývala z jeho odlišného ideologického smýšlení a také z politických porážek, které jim Beneš uštědřil. Diplomati Š. Osuský, F. Chvalkovský a R. Halík navrhovali zřízení vyšetřovací komise pro prošetření E. Beneše.¹⁰⁵ Snahy o vznik vyšetřovací komise vůči Benešovi však byly v období Beranovy vlády umlčeny. Komise by se totiž mohla rozšířit na všechny vládní činitele, kteří měli zodpovědnost za krizi roku 1938, domnívá se Jan Rataj. Byly přejmenovávány také ulice, školy a náměstí, které byly po Benešovi pojmenovány. Byly odstraňovány jeho portréty z veřejného prostranství, a dokonce pozbyly i platnost poštovní známky s jeho podobiznou. Rovněž jméno T. G. Masaryka bylo nahrazováno. Například v Kutné Hoře bylo Masarykovo náměstí přejmenováno na náměstí Svatováclavské,¹⁰⁶ což je mimo jiné jasný důkaz toho, jak svatováclavská ideologie měla nahradit ideologii humanitní demokracie.

2. 2 Charakteristika nového státního režimu

¹⁰³ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 180–185; Jiří ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: Osud českého politika*, Praha 2008, s. 43; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 470–57; 59–62; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 68; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 66.

¹⁰⁴ *Kramářův soud nad Benešem*, In: Hlas mladých: List národního hnutí pracující mládeže, číslo 2, Praha 26. ledna 1939, s. 20.

¹⁰⁵ „Není-li v tom vlastně ten nejsplašenější děs života, nejnesmyslnější bezmoc zatemnělé lidské kreatury: tlouci slepě kolem sebe v okamžicích pohromy, hledati viníka, dožadovat se obětí – plivati na mrtvé a kopati do padlých?“ (Josef ČAPEK, *Psáno do mraků 1936–1939*, Praha 1993, s. 203).

¹⁰⁶ *Politické zprávy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 3; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 52–58.

Státní zřízení druhé republiky je velmi problematické pro politologickou definici a typologii. Vládní systém je však součástí celkového systému politického. Pojednání o státním režimu následně umožní výraznější pochopení systému stranického. U státního zřízení, tak jako u stranického systému druhé republiky, lze spíše hodnotit trendy a tendence vývoje, záměry a nenaplněné koncepce než přesný celkový charakter.

Už Machiavelli psal, že „*v republikách se po velké události často ruší a mění staré zákony.*“¹⁰⁷ Platí to i pro Československou republiku. Po Mnichovu došlo k velké transformaci státního zřízení a mezinárodní orientace. Rozdíl mezi režimem první republiky a druhé republiky nespočíval pouze v parlamentní demokracii, ale také ve stranickém politickém systému a v ideologii. Systém mnoha politických stran byl nahrazen dvoustranným politickým systémem a liberální, humanitní ideologii nahrazovala ideologie kázně, řádu a autority. Došlo k postupnému opuštění prvorepublikových demokratických tradic. Vývoj byl určován kritickým postojem k prvorepublikovému politickému modelu. Začal se budovat systém tzv. autoritativní demokracie. Tento překotný vývoj byl způsoben mnichovskou dohodou, ale určovala ho československá společnost. Tak například Jan Rataj se domnívá, že značná část, nebo snad i většina společnosti, neměla demokratické kořeny, že Masarykovo pojetí demokracie neodpovídalo úrovni politického myšlení a míře demokratické politické praxe většiny českých politiků.¹⁰⁸ Také filozof Jan Patočka poznamenal: „*Tragédie prvního československého státu byla tragédií nedomyšleného demokratismu u nás doma.*“¹⁰⁹ Druhou republikou podle Rataje vyvrcholila dlouhodobá mocenská konfrontační politika radikalizované konzervativní, restaurační pravice a revoltujícího fašismu uvnitř první republiky.¹¹⁰

Pokud má být druhá republika podrobena kritice, pak je zapotřebí si uvědomit, že ani první republika, z které druhá republika vycházela, nebyla ani zdaleka ideálním demokratickým státem. Zásadní negativní prvky první republiky a jejich hodnocení uvádím v poznámce pod čarou.¹¹¹

¹⁰⁷ Niccoló MACHIAVELLI, *Florentské letopisy*, Praha 1975, s. 103.

¹⁰⁸ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 83.

¹⁰⁹ Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 46.

¹¹⁰ Jan RATAJ, *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé češství“*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 8–9, 22.

¹¹¹ Existovaly v ní neustavní politické instituce. Vytvořilo se mimoparlamentní grémium – tzv. Pětka, která byla de facto oligarchickým orgánem vůdců hlavních stran a byla v opozici vůči Hradu. Byla složená ze

V době po mnichovské dohodě šlo spíše o život státu než o nastolení nové ideologie: „*Nepotřebujeme žádné velké myšlenky, odhazujeme ideály, máme jen jeden cíl: Uchovat se na živu!*“¹¹² Výrazně se však proměnila zahraničně-politická orientace od Francie a západních demokracií směrem k nacistickému Německu. Ideologii liberalismu, která klade důraz na individualitu, přirozená práva člověka a ve které by měl stát pouze chránit majetek a svobodu občanů, měl v druhé republice nahradit český nacionalismus,

zástupců politických stran, později se rozšířila na Šestku, pak Osmičku a nakonec na Desítku. Tato organizace měla vlastní mocenské a rozhodovací centrum, určovala koaliční program, připravovala zákonodárný proces. Fungovala jako jakési odlehčení parlamentu, což ovšem bylo příčinou slabosti parlamentu jako politické instituce. Tzv. Hrad byl také neústavní skupina, kde bylo cílem prezidenta a jeho skupiny ovlivňovat politické dění, což mu ústava kvůli malým pravomocím neumožňovala. Tzv. Hrad byl síť osob, které tvořily protiváhu politickým stranám. Byl institucionálním ztělesněním Masarykovy role v politice.

Neústavní a nedemokratické vládnoucí orgány – Pětka a Hrad však paradoxně zajišťovaly demokratickou podobu státu. Pětka zajišťovala integritu proti rozmanitým extremistickým proudům a nalézala důležitý kompromis v koalici, kde figurovalo velké množství různorodých zájmů.

Od počátku třicátých let prodechnutých hospodářskou krizí a vnějším ohrožením docházelo k omezení parlamentního režimu. V červnu až listopadu 1933 fungoval zmocňovací zákon – vláda získala mimořádnou nařizovací moc, aby efektivně zvládala hospodářskou krizi. Nesmělo dojít ke změně koalice vlády. Dále tu byl zákon o mimořádných opatřeních; zákon na ochranu republiky byl novelizován a také existoval zákon o stíhání protistátní činnosti státních zaměstnanců. V roce 1933 vyšel zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran. Na základě něhož byla rozpuštěna DNSAP. Největším problémem první republiky bylo prosazování ideje čechoslovakismu v mnohonárodnostním státě. Jak napsal Emanuel Vajtauer: „*Bylo to jako létat ve vodě a plovat ve vzduchu.*“ Negativní prvky politické společnosti za první republiky výstižně vyjádřil Ferdinand Peroutka: „*Naše nejmodernější politická historie, s obtížemi našeho exportu i bezradností našeho parlamentu, s půlmilionovou Komunistickou stranou, s naším nacionalismem i našimi pacifisty, s naší vládní koalicí..., s dobrodružstvími našich zahraničních zástupců v cizině i s dobrodružstvími cizinců v našich hotelích – to vše je přesným výrazem naší národní povahy, jako byla Iliada dokonalým výrazem povahy řecké.*“

Přes všechny negativní jevy se domnívám, že první republika byla na vysoké úrovni demokratičnosti vzhledem k tomu, že to byl náš první demokratický republikánský stát a sám T. G. Masaryk sděloval, že demokracie se teprve buduje: „*Náš politický úkol je vybudovat republiku demokratickou.*“ Nicméně nelze v ní vidět pouze „zlaté časy“ a následný vývoj dávat pouze do protikladu. Zároveň však při kritice prvorepublikové demokracie je důležité mít na paměti slova T. G. Masaryka: „*Demokracie má své chyby, protože občané mají své chyby.*“

(Ferdinand PEROUTKA, *Jací jsme*, Praha 1934, s. 7; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 20; T. G. MASARYK, *Projev TGM k 10. výročí Republiky*, Dostupné online z: <https://www.youtube.com/watch?v=Qe6TLi9CIWs>, Publikováno 29. 8. 2008; Publikováno 22. 10. 2013; T. G. MASARYK, *Projev TGM k 10. výročí Republiky*, Dostupné online z: <https://www.youtube.com/watch?v=Qe6TLi9CIWs>, Publikováno 29. 8. 2008; Cyklus přednášek od PhDr. Jitky GELNAROVÁ, Ph.D., *Československý politický systém I.*, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie, zimní semestr, září 2016 – leden 2017; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 64–65; Peter HEUMOS, *Zhroucení jednoho systému: Osm tezí k rozpadu ČSR v letech 1938–1939*, In: *Dějiny a současnost*, ročník 18, č. 2, 1996, s. 27; Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938*, s. 546).

¹¹² Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 137.

kde by byl národ nadřazený ostatním hodnotám a měl by si politicky vládnout sám. Hlavním cílem bylo prosazení zájmů národa.

Za první republiky byla demokracie chápána jako režim politických práv a svobod. V republice druhé měla být demokracie chápána jako režim politických a občanských povinností a řádových společenských vazeb. Za nefunkční byl považován příliš liberální charakter ekonomiky a přehnaná role politických stran. Byla kritizována absence smíru mezi jednotlivými vrstvami společnosti a vytrácení se ochranných článků mezi státem a jednotlivcem. Řešením mělo být omezení politických i občanských svobod ve prospěch stavovského korporativismu. Dobový tisk *Venkov* psal nepokrytě o tom, že nová autoritativní demokracie nahrazuje demokracii humanitní.¹¹³ Svobodomyslnost a otevřenost první republiky k různým světovým duchovním vlivům narušila katolický hodnotový monopol z doby Rakouska-Uherska. Druhá republika byla příležitostí k odvetě. Katolická kultura byla již za první republiky proti kultuře liberálně demokratické. V druhé republice však dostala od vládní garnitury moc prosazovat své zájmy, čímž tvořila novou ideovou páteř. Nabízela nacionalizaci kultury, křesťanské učení a autoritu katolické církve. Autoritářský opoziční směr ve straně lidové se ve spolupráci s republikánskou stranou dostal do vedoucích pozic a spolupracoval také s katolickými integrálními fašisty. Konzervativní pravice začala po Mnichovu volat po jednotě národa a tradičních hodnotách z doby před první republikou. Austroslavismus byl přetvořen v germanoslavismus. Společnost měla být podřízena řádu. Začala se prosazovat nerovnost muže a ženy. Prosazovaly se výsady šlechty a katolické církve. Literatura a umění se vracely ke vzorům z 19. století. Český fašismus, jako silně tradicionalistický, byl přizván do vlády, poprvé a naposled tak měl podíl na státní moci. T. G. Masaryk byl stále uznáván jako tvůrce ČSR, ale jeho ideologie byla odsuzována, byla považována za „oblující“ pacifismus, který škodí malému československému národu. Abstraktní filozofické, teoretické a historické myšlení začalo být nahrazováno praktikismem. Místo humanitních ideálů se začala prosazovat křesťanská morálka a láska. Začaly se prosazovat technické, řemeslné, ekonomické a matematické dovednosti na úkor humanitních oborů. Také se začal prosazovat vojenský dril a úcta k fyzické práci. Demokratické politické stranictví bylo kritizováno za prosazování svých egoistických zájmů, za neschopnost řešit zájmy celostátní a především za zkorumpovanost. V novém řádu měl diskuzi nahradit čin a autoritativní, plánovité a spravedlivé vedení. Lid v novém režimu měl své vládě věřit.

¹¹³ Venkov, 1. ledna 1939, s. 14.

Kritika prvorepublikového režimu se nerozvíjela pouze u konzervativních a fašistických kruhů, ale v celém politickém spektru.

Pavel Tigrid soudil, že druhorepublikový režim trvale negativně ovlivnil charakter národa a jeho kulturnost. Základem druhé republiky se stala deprese ze státní porážky a silná krize českého národního sebevědomí, což bylo velmi příznivé klima pro extrémní směry.¹¹⁴ Začalo být raženo heslo jednoty – jednotlivé části měly být funkční jednotky, které přispívají celku. Ideologii nového režimu lze vyjádřit posledními slovy písně Národní jednoty: „*Jeden duch a jedna stráž, v jednotě věčně žije národ náš.*“¹¹⁵

Mezi základní ideologické pilíře druhorepublikového režimu patřila národní pospolitost, sociální spravedlnost, mravnost, výchova v katolickém duchu, sebezachování národa a silnější národ. Nový režim byl reprezentován širokým národním konsenzem, ale chyběl mýtus boje při jeho budování, vycházel ze zahraničně-politických důsledků. Duchovní základ nového nacionalismu měla tvořit protireformace viděná podle historika Josefa Pekaře kladně. Měl se vytvářet národní kult. Nová ideologie nehlasala šovinistické velikášství jako Německo a Itálie. Hlásán byl integrální nacionalismus. Nevraživost se upnula proti židům a německým antifašistům. Revoluční husitská tradice měla být nahrazena pokornou tradicí svatováclavskou. Svatý Václav byl chápán jako první státník, který si uvědomil, že pokud by český národ nenašel dobrý poměr k německému sousedu, tak by na to doplatil svou existencí. Spolupráce s Němci měla být pro národ spásná. Svatováclavská idea měla zatlačit ideu husitskou za předpokladu, že i Německu bude záležet na dobrém sousedství. Byl tu naivní předpoklad, že Německo zachová samostatnost Česko-Slovenska, jak uváděl například Bohumil Stašek, který danou dobu srovnával s dobou svatého Václava, kterému, dle jeho slov, Jindřich IV. umožnil, aby se český stát vyvíjel samostatně na poli politickém, hospodářském i kulturním. Paradoxem bylo, že svatováclavský kult odporoval ideji československé státnosti, protože svatý Václav neměl co do činění se Slovenskem a s Podkarpatskou Rusí.

Značná část radikálněji laděných katolíků se začala stavět negativně k první republice, o které prohlašovali, že byla sekularizovaným státem, kterým společnost

¹¹⁴ J. L. FISCHER, *Národní tradice a česká filosofie*, Brno 1939, s. 28–29; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 8, 14–15, 76–82, 87, 129–134, 230–232; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 83–84; Cyklus přednášek od PhDr. Jitky GELNAROVÁ, Ph.D., *Československý politický systém I.*, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie, zimní semestr, září 2016 – leden 2017.

¹¹⁵ Večer, 20. 2. 1939.

zhřešila. V tisku se psalo, že za prvorepublikové hříchy přišel pro národ zasloužený trest. Postoj katolické církve v takhle krizovém historickém momentu není ojedinělý, protože katolicismus mívá schopnost se v takových dobách identifikovat s autoritativním režimem.

Druhorepublikový stát usiloval o převýchovu společnosti a změnu myšlení v jednotnou ideologizaci. Byl koncentrován na pragmatičnost a technickou stránku politického fungování. Nová ideologie měla být mj. založena na sounáležitosti mezi Čechy, Slováky a karpatskými Ukrajinci. Společnou jednotící myšlenkou měla být idea slovanství. Byl odmítnut silný pluralismus. Značná část vedoucích představitelů prosazovala také stavovský řád. Z hlediska formy vlády byl kladen důraz na efektivitu a jednotu, nastal rozklad parlamentního systému a posilování moci vlády. Základem nové republiky měla být šťastná rodina; ta měla být základním zájmem státu.¹¹⁶

V druhé republice se nejdříve zdálo, že se tvoří vysoce konsensuální politická společnost. Bylo to dáno jednak tím, že odpadla antisystémová opozice, kterou tvořily především německé strany (zvláště SdP), a Komunistická strana. Dále tento případný konsensus umožnil zvýšený nacionalismus a vytvoření autonomie na Slovensku a Podkarpatské Rusi, čímž se zdánlivě vyhovělo konfliktní opozici v těchto částech republiky v podobě vlastní vlády a vlastních sněmů. Režim druhé republiky tak začal požadovat úplnou jednotu národa. Paradoxem však nakonec bylo, že i přes zjednodušení politického stranického systému, upřímnou snahu vůdčích politických stran o spolupráci a vyhlášenou ideologii jednoty, byla druhá republika daleko méně jednotná než republika první. Způsoboval to tlak nacistického Německa, tlak slovenských a karpátoukrajinských separatistů a tlak radikálních členů strany Národní jednoty.

Bylo by přes nastíněnou charakteristiku možné vidět druhorepublikové státní zřízení pozitivně? Některé pozitivní prvky by zastánce prvorepublikového režimu našel

¹¹⁶ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s 88–96, 138–144; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 84–85; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 9, 166–167; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 175–179, 185–187; Stanislav BALÍK, Michal KUBÁT, *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012, s. 62; Jan RATAJ, *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé češství“*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 26; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 125. ČECHUROVÁ, Jana, MED, Jaroslav, PEHR, Michal, ROKOSKÝ, Jaroslav, *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>.

i v druhé republice. Například by se teoreticky tento režim mohl pokládat za relativně funkční přizpůsobení v krizové situaci. Rovněž jej lze vidět jako snahu postavit se tváří v tvář problémům, které vyplynuly z mnichovské tragédie. Vlády druhé republiky měly bezpochyby těžké postavení, a tak jejich snahou bylo hledat *modus vivendi* s Německem. Byly tu i výrazné snahy o zachování kontinuity. Například Národní strana práce a její satelitní organizace se veřejně hlásily k Masarykovské ideji. Prezident Emil Hácha se po svém zvolení přihlásil ke kontinuitě tím, že navštívil hroby významných mužů. Dal tak jasně najevo, že Česko-Slovenská republika chce navázat na Masarykův program moderní demokracie a Švehlovu nauku o praktické národní politice.¹¹⁷ K prvorepublikové politice Antonína Švehly se věrně hlásila silná skupina okolo Rudolfa Berana v rámci strany Národní jednoty. Druhá republika si také například zachovala nezávislost soudnictví z první republiky. V soudní moci tak byly zachovány základní znaky demokratické formy státu.

2.3 Typologie a definice druhorepublikového režimu

Režim druhé republiky se obvykle řadil a řadí k fašismu, nebo k autoritativnímu režimu. Oba tyto nedemokratické systémy byly v meziválečné době poměrně novým systémem, protože vznikly až po první světové válce.¹¹⁸

V marxistické historiografii byl státní režim druhé republiky většinou klasifikován jako režim fašistický. Například Miloš Hájek považoval říjen a listopad 1938 za fašistický převrat a domníval se, že k úplné fašistické diktatuře Beranova vláda nedospěla z toho důvodu, že jejich vláda byla neoblíbená.¹¹⁹ Hájek psal například o fašistické propagandě, kterou vláda vykonávala pomocí médií. „*Fašistická propaganda, působící denně na miliony lidí tiskem i rozhlasem, vynaložila všechny síly ve snaze demoralizovat národ výchovou k bezcharakternosti a bezpáteřnosti.*“¹²⁰ Celkově považoval režim druhé

¹¹⁷ Ladislav KHÁS, *Třetí prezident*, In: Studentský časopis, ročník 13, číslo 4, Praha 1938, s. 93.

¹¹⁸ Sartori v knize mj. píše, že absolutismus a autokracie se objevily v politickém slovníku až v 18. století, i když měly latinské a řecké kořeny. Dle Sartoriho autoritářský režim jako název politického systému je vynálezem fašismu a chápal se jako oslavný pojem – měl přenést na fašistický režim atributy „pravé“ autority (Giovanni SARTORI, *Teória demokracie*, Bratislava 1993, s. 186–190).

¹¹⁹ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. Březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 96–99.

¹²⁰ Tamtéž, s. 45.

republiky za nedokončenou fašistickou diktaturu těsně spojenou s finančním kapitálem.¹²¹ Podobně režim druhé republiky hodnotil ke konci minulého režimu Karel Douděra: „*Pohroma, která postihla náš stát a jeho lid v důsledku mnichovského diktátu, dala fašizující buržoazii možnost uskutečňovat své temné plány.*“¹²² Dle Pavla Matese změnu politického režimu „*můžeme označit jako úplné odbourání buržoazně demokratických svobod a nastolení fašizujícího režimu.*“¹²³ Podstatou fašistického a totalitního režimu je však reprezentace jedinou bezkonkurenční politickou stranou a systémem, který omezuje jakýkoliv odpor. V období Beranovy vlády však legálně existovaly dvě ideologicky odlišné strany.

Ve velmi zjednodušeném pojetí můžeme pluralismus stran ztotožnit s liberální demokracií a režim jedné strany ztotožnit s režimem totalitním. Vzhledem k tomu, že druhá republika neměla systém jedné strany, je těžké mluvit o totalitě. Fašismus hledá zlaté časy v minulosti. SNJ, NSP i vláda se však obracely k nové budoucnosti. V totalitní formě vládnutí je státní politika provázána s jednou ideologií, stranou či náboženstvím. Tento fenomén nový státní režim svým způsobem splňoval, protože státní politika byla úzce provázána se stranou Národní jednoty. Bylo prosazováno římskokatolické náboženství a idea čínorodého nacionalismu, jednoty, svatováclavské tradice, řádu, kázně a autority.

V totalitní formě vládnutí veškerá činnost státních orgánů plní funkci danou „vůdcem“ – skupinou, vedoucí jedinou stranou či jednotlivcem. Vůdcovský princip je nezbytnou charakteristikou fašistického režimu. Vůdcovský princip, typický pro totalitní státy, však Česko-Slovenská republika postrádala.

V totalitní formě vládnutí rovněž dominuje výkonná moc. Není zde svobodně zvolený parlament, není zde žádná kontrola, chybí nezávislé soudnictví.¹²⁴ Nezávislé soudnictví fungovalo. Kontrola byla ochromena z pozice médií, kde existovala cenzura, a opoziční tiskoviny se zakazovaly. Byla tu však funkce politické kontroly z pozice Národní strany práce a jí přidružených organizací. Sám ministerský předseda se hlásil ke kontrole: „*Nechci se vyhýbat kontrole veřejného mínění. Proto předkládám jménem vlády návrh zákona na zřízení Parlamentního úsporného a kontrolního výboru jako výboru*

¹²¹ Tamtéž, s. 97.

¹²² Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 9.

¹²³ Pavel MATES, *Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky*, In: Právněhistorické studie 1989, č. 29, Praha 1989, s. 157–158.

¹²⁴ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 63, 73; Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 80–81; Stanislav BALÍK, Michal KUBÁT, *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012, s. 69.

permanentního.“¹²⁵ Klasické Národní shromáždění však přestalo v Beranově vládě fungovat a veškerá moc byla de facto soustředěna v moci výkonné. Demokratickou cestou byla porušena dělba moci ve prospěch exekutivy.

V totalitní formě vládnutí se lid ve společenském životě nemůže účastnit na rozhodování státu.¹²⁶ V českých zemích se mohl lid účastnit na rozhodování státu, pokud se stal členem strany Národní jednoty či Národní strany práce. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi však lid nemohl volbami změnit vládnoucí stranu, protože zde byla pouze jedna strana a proběhly zde volby pouze s jednou kandidátkou. V českých zemích rozhodovala o zřízení nové politické strany, kterou by následně mohli lidé volit, vláda. Záleželo tedy na její vůli, zda by novou stranu povolila či nikoliv. Nicméně pokud by do voleb vydržely dvě fungující strany, pak hypoteticky mohli lidé zvolit Národní stranu práce, která by tím vystřídala ve vládní funkci stranu Národní jednoty.

Vláda pomocí médií a zákazem některých stran opozici potlačovala v ideologickém duchu jednoty. Je však nutné přihlídnout k tomu, že vláda v praxi zakázala stranu extrémně pravicovou (fašistická Vlajka) a Komunistickou, kterou mnoho odborníků označuje za extrémní levici a v dané době to byla strana s vyděračským potencionálem. Vlajka byla jistě zakázána právem, protože prováděla násilné útoky a šířila rasismus. Komunistická strana sice násilí neprováděla, ale fungovala protistátně, čímž porušovala ochranu demokratického zřízení – zneužívala svobodu projevu a svobodu shromažďovací proti demokracii a z dějin je jasné, že jejím cílem bylo svržení liberální demokracie a nastolení „proletářské diktatury“, proto ani zákaz Komunistické strany nelze považovat za protidemokratický. Navíc obě zmiňované strany byly zakázány v souladu se zákonem přijatým již za první republiky. Celkově odmítám tvrzení, že druhá republika byla fašistickým, či totalitním režimem, jak se uvádí v marxistické literatuře. Soudobá literatura vesměs většinou také odmítá označení druhé republiky jako fašistického režimu. Například Tomáš Pasák jasně uvádí: „*V žádném případě se nejednalo o fašistický režim.*“¹²⁷ Hlavní principy totalitarismu chyběly. V totalitním režimu vládnoucí skupina neomezeně rozšiřuje svoji moc, plně kontroluje fungování společnosti a zasahuje do ní. Hlavní rysy totalitarismu dle typologie Carla Joachima Friedricha jsou: oficiální ideologie akceptovatelná všemi členy společnosti, jediná masová politická strana, absolutní monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci, úplná kontrola prostředků masové

¹²⁵ Venkov, 14. prosince 1938.

¹²⁶ Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 80–83.

¹²⁷ Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 50.

komunikace a systém fyzické a psychické kontroly společnosti. Mizí prostor individuální svobody.¹²⁸ Druharepublikový režim nesplňuje ani jedno z těchto kritérií. V druhé republice nebylo zlikvidováno soukromé vlastnictví, neproběhlo úplné státní zasahování do ekonomiky, neexistoval fyzický a psychický teror prostřednictvím tajné policie, chyběl vůdcovský princip a oficiální vše vysvětlující ideologie. Navíc byl do čela státu postaven Emil Hácha – právník, který byl profesionálně znalý práva. To samo o sobě vypovídá o tom, že mocnější představitelé státu neplánovali nastolení totalitního režimu. Česko-Slovensko se stalo trialistické, a proto ani nebyla v novém režimu vhodná totalita, protože ta by předpokládala politický i správní centralismus.

Přesto některé prvky totalitarismu lze v druhé republice zřetelně nalézt. Jeden z nich představovala částečná cenzura, druhý směřování značné části politických vůdců k systému jediné strany, třetím prvkem byl antisemitismus a potlačení některých občanských a lidských práv.

V soudobé literatuře jsou pak hlavní směry. První představuje především Jan Rataj, který odmítá, že by režim druhé republiky byl demokratický – nová ideologie byla, dle Rataje, protiliberální a protidemokratická. Autoritativní konzervatismus se v ní prolínal s fašismem. Jeho hodnocení režimu asi nejlépe vystihují tato slova: „*Za několik měsíců protiliberální a protidemokratická ideologie druhé republiky překonala autoritativní konzervatismus a prezentovala se v modernizované podobě blízké fašistickému pojetí. Prolínání autoritativního konzervatismu a fašismu nebylo nic neobvyklého.*“¹²⁹ Podle Rataje režim druhé republiky „*ve vztahu k občanovi restauroval nekontrolovatelný, vrchnostenský stát s arbitrážními pravomocemi byrokracie a elitním postavením politické oligarchie vládnoucí Strany národní jednoty.*“¹³⁰ Dle Rataje podstata autoritativní demokracie „*spočívala v otevřeně nekontrolovatelné oligarchické vládě stranických vůdců pravicově konzervativního autoritářského zaměření.*“¹³¹

Druhý směr používá dobový termín autoritativní demokracie. Nejnovější souhrnné dílo o druhé republice od autorů Jana Gebharta a Jana Kuklíka ve svém názvu knihy uvádí: *Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Z názvu lze

¹²⁸ Vít HLOUŠEK, Lubomír KOPEČEK, *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007, s. 261.

¹²⁹ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 68.

¹³⁰ Tamtéž, s. 230–231.

¹³¹ Tamtéž, s. 34.

vyvodit, že autoři nedokáží režim označit ani jako demokratický, ani jako totalitní. V knize užívají dobový termín autoritativní demokracie, ale politologicky jej nedefinují.

Zajímavé je, že termín autoritativní demokracie byl vlastní Mussolinimu fašismu. Autoritativní demokracie měla možná vycházet z teorie silného státu, kterou prosazoval již před staletími Thomas Hobbes.¹³² Tento režim chtěl budovat silný, ale zároveň odpovědný stát. Vznikal v době, ve které se mnoho států stavělo proti liberálnímu kapitalistickému hospodaření, které vidělo člověka pouze jako zboží, jako ekonomickou jednotku. V Rusku se proti individualismu postavila celá třída, v Itálii stát, v Německu národní společenství. Hospodářskou jednotkou byl v liberálních státech podnik. Nyní to měl být celý národ a stát.¹³³ Druharepublikový režim podle hlavních protagonistů měl však mít charakter více demokratický než autoritářský či fašistický. Sociolog Jan Mertl, který svým způsobem viděl po Mnichovu řešení právě v autoritativní demokracii, poznamenával, že fašismus, ani německý nacionalismus nelze napodobovat a že není důvod, aby Československo zavrhovalo demokracii. Demokratické ideály jsou totiž dle Mertla spjaté s národními tradicemi a osobní charakteristikou národa a státu. Sděloval, že je třeba zachovat demokratické hodnoty, jako svobodu myšlení, vědeckého bádání a uměleckého projevu, spoluúčast širokých vrstev na veřejných záležitostech, úctu k právnímu řádu atd. Sdělil, že se má hlásit k Husovi stejně jako k Balbínovi, k Pekařovi stejně jako k Masarykovi, k Viktoru Dykovi stejně jako ke Karlu Čapkoví. „*Otázka, před níž dnes všichni stojíme, nezní tedy fašismus, či demokracie, nýbrž, jak to zařídit, abychom svou národní vládu učinili dostatečně výkonnou, pružnou a odpovědnou.*“¹³⁴ Vedoucí funkcionáři měli být v novém režimu osobně odpovědní a k tomu měli mít možnost rozhodovat se zcela samostatně. Politická strana, za kterou vedoucí funkcionář kandidoval, neměla spolurozhodovat ve výkonu jeho funkce. Vláda neměla brát ohledy na různé skupinové zájmy a osobní kliky. Měla být výrazem silné národní vůle. Od diktatur se nový režim měl lišit v tom, že výkon moci měl být časově omezen a pověření vůdců v politických funkcích mělo být výsledkem svobodné volby všech občanů. Zákony měly být jenom rámcové, aby

¹³² Ten požadoval od státu péči o sociálně slabé. Dále sociální spravedlnost pro sociálně slabé a právo na práci. Hobbesovi šlo o silný stát s dostatečnou autoritou. Státní moc měla být čistě utilitaristická a vycházet tedy z účelnosti. Cílem státu u Hobbesa měla být podpora a zajišťování blaha jednotlivců. Hobbes povýšil stát nad všechny hodnoty politické i mravní.

(Jan MERTL, *Thomas Hobbes, Hlasatel silného státu*, In: Thomas Hobbes, *Leviathan: Neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, Praha 1941, s. 9–32).

¹³³ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 52–54, 83, 87.

¹³⁴ Jan MERTL, *Otázky a názory: O autoritativní demokracii*, In: *Studentský časopis*, ročník 13, číslo 5, Praha 1938, s. 139.

vůdčí a činorodé osobnosti měly volné pole k činům.¹³⁵ Za autoritativní demokracii se v dané době postavil například nezávislý žurnalista Ferdinand Peroutka, který sděloval, že parlamentní demokracie byla vhodná pro dobu státního blahobytu, ale po mnichovské tragédii je nutný systém autoritativnější.¹³⁶ Považoval za dobré, že byl zvolen systém dvou stran, že nebyl nastolen totalitní režim a že nebyla dána možnost fašistům, aby převzali moc. Celé to hodnotil tak, že národ jedná po česku, což znamenalo realisticky a střízlivě.¹³⁷ Podle Berana měl být kladen důraz na praktické rozhodování s osobní, a nikoliv kolektivní odpovědností. Dle Mertla se autoritativní demokracie od liberalitní a stranické měla lišit osobní odpovědností a v důsledku toho i neomezenou osobní autoritou vůdců v tom úseku činnosti, pro nějž nabyli zmocnění a pověření. Britský tisk psal o novém autoritativním režimu jako o modifikaci ortodoxně demokratického režimu.¹³⁸

Po analýze druhorepublikového režimu jsem dospěl k názoru, že hlavním prakticky naplněným prvkem autoritativní demokracie nakonec bylo všudypřítomné slučování,¹³⁹ protože přispívalo k zjednodušení a rychlému chodu rozhodování. Tedy odpovídalo tezi, že nový režim má být praktický, rozhodný a rychle jednající. Národní uvědomění v době druhé republiky bylo v jisté podobě ideologickým tmelem. Nový režim se stavěl proti idejím hovořícím o světovosti, proti falešnému pokroku, proti humanitě, socialismu a internacionalismu.¹⁴⁰ Český nacionalismus nebyl výbojný, protože malý národ mohl mít jen malé cíle. Limitovanost českého nacionalismu lze vyjádřit slovy F. Peroutky: „Angličan zpívá: *Vládni Británii! My však zpíváme při slavnostních příležitostech: Ještě naše slovanská řeč žije. Angličan naučil se těšit z vlády, my z toho, že jsme ještě*

¹³⁵ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 113.

¹³⁶ Přítomnost 15, 9. listopadu 1938, č. 45.

¹³⁷ Jan KUKLÍK, *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku strany národní jednoty*, in: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 139–140.

¹³⁸ Jan MERTL, *Otázky a názory: O autoritativní demokracii*, In: Studentský časopis, ročník 13, číslo 5, Praha 1938, s. 139–140; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 32–34.

¹³⁹ Vyjádřeno slovy z dobového tisku: „Budeme ... pracovat, abychom zjednodušili, odpolitizovali a soustředili roztržité spolky a organizace. Nezatajuji odhodlání vlády prosadit v nejbližší době toto nezbytné soustředění celou vahou státní autority, kdyby se snad někde projevil nepochopení nebo otálení.“ (Venkov, 14. prosince 1938).

¹⁴⁰ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 179–185.

nezahynuli.“¹⁴¹ Výstižným a známým sloganem reagujícím na okleštěnou republiku a vyjadřující český nacionalismus se stal výrok: „Malá, ale naše.“¹⁴²

Pojem autoritativní demokracie zní zvláště. Je to pojem složený ze dvou slov, která jsou od sebe velmi odlišná. Je možné, aby byl režim zároveň demokratický i autoritativní?

Nový režim by se dal klasifikovat podle francouzského historika a sociologa Raymonda Arona jako autoritativně konzervativní, protože takový režim se snaží vytvořit odlišnou reprezentaci od reprezentace parlamentní.¹⁴³ Podobně režim definoval Peter Heumos, který uvedl, že režim parlamentní demokracie se změnil v extrémně pravicový, konzervativně autoritativní režim.¹⁴⁴ V rámci SNJ sice fungovala extrémně pravicová sekce, ale označit tak celý režim není podle mého názoru správné. Pravicový politický extremismus se totiž snaží o zásadní změnu nebo odstranění existujícího systému pomocí všech dostupných prostředků. Toto v druhé republice nenastalo. Klasifikace režimu jako konzervativně autoritativního je mnohem příznačnější, ale označit režim za autoritativní a zcela vyloučit označení demokratický také není jednoduché, protože například existovalo nezávislé soudnictví a demokratický stranický systém.

Definici státního režimu druhé republiky jako autoritativního jsem našel v knize od Balíka, Hlouška a Holzera – *Politický systém českých zemí 1848–1989*, kde je nový státní režim označen jako postdemokratický mobilizační autoritativní režim.¹⁴⁵ Postdemokratický znamená, že reagoval na předcházející selhání demokracie a mobilizační, protože zde byla snaha o podchycení společnosti a její nové nasměrování k záchraně zbytku republiky. Vcelku lze s touto definicí souhlasit, ale jeden háček tu je. Stejně jako je problém mluvit za druhé republiky o demokratickém režimu, tak je také problém označit ho za režim autoritativní. V autoritářských režimech vládnoucí skupina neusiluje o plnou kontrolu společnosti a stát neproniká soukromým životem lidí. Není tu jedna oficiální ideologie, existují tu zárodky politického pluralismu. Autoritativní režim podle španělského politologa Juana José Linze mj. obsahuje limitovaný pluralismus, bývá

¹⁴¹ Ferdinand PEROUTKA, *Jací jsme*, Praha 1934, s. 21.

¹⁴² *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>

¹⁴³ Vít HLOUŠEK, Lubomír KOPEČEK, *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007, s. 264.

¹⁴⁴ Peter HEUMOS, *Zhroucení jednoho systému: Osm tezí k rozpadu ČSR v letech 1938–1939*, In: *Dějiny a současnost*, ročník 18, č. 2, 1996, s. 25.

¹⁴⁵ Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 84–85.

bez vybroušené ideologie a má přítomnost určité mentality (určité zvyky, kterým všichni rozumí). Vůdce, nebo malá skupina pak uplatňuje moc, která má rozpoznatelné hranice.¹⁴⁶ Limitovaný pluralismus v druhé republice sice existoval tím, že byl stranický systém zjednodušen na dvě politické strany. Nová ideologie byla však slabá a nevybroušená. Moc v novém režimu uplatňovala poměrně velká skupina sestávající se z vlády, prezidenta, strany Národní jednoty a částečně i Národní strany práce. Další problém je ten, že druhá republika neměla svého vůdce, který by byl zřetelně převažujícím zdrojem moci. V autoritativním režimu vznikají semiopozice, kdy mohou různé skupiny kritizovat režim, ale jinak s ním spolupracují a nemají požadavky na jeho změnu. S tím by se již dal nový režim částečně ztotožnit. Jeden z dalších problémů pro definici však je, že autoritářský konzervativní režim nebude na prostém občanovi vyžadovat, aby vstoupil do strany nebo do jiných organizací, a vyzve ho, aby se nepletl do politiky. V autoritativních režimech, které následují v zemích s demokratickou zkušeností, bývá typické, že vládcí vítají depolitizaci. Jenže režim druhé republiky naopak vyzýval ke vstupu do politiky a k aktivní činnosti – byla tu intenzivní politická mobilizace vedená za myšlenkou národní jednoty (tento fakt ovšem výše zmíněný kolektiv autorů vyřešil označením, že byl nový režim mobilizační). Poslední problém vidím v tom, že v autoritativním režimu bývá typické vypořádávání se s politickými protivníky prostřednictvím násilí. Toto ovšem v novém režimu nenastalo. V druhé republice například ani neexistovali političtí vězni.

Německý politolog Wolfgang Merkel stanovil šest kritérií autokratického režimu. Prvním kritériem je legitimace politického panství založena na všeobecné mentalitě či „objektivním pravdivém světonázoru“. Tento bod druhorepublikový režim nesplňuje. Moc měly v rukou svobodně zvolené, i když přetransformované strany. Zůstala tedy svým způsobem zachována suverenita lidu.¹⁴⁷ Druhým kritériem je omezené volební právo. Volby v českých zemích se nestihly během druhé republiky připravit, takže toto kritérium lze hodnotit pouze pro volby na autonomních územích Slovenska a Zakarpatské Rusi, kde k tomuto omezení došlo. Třetím kritériem je to, že neprobíhá kontrola politického panství

¹⁴⁶ BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal, *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012, s. 59.

¹⁴⁷ Zde je nutné upozornit, že je řeč o českých zemích. Nikoliv Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde lid nemohl volbami změnit vládnoucí stranu, protože zde byla pouze jedna strana a proběhly zde volby pouze s jednou kandidátkou. V českých zemích však suverenita lidu zůstala zachována. Otázka je, na jak dlouho, ale po dobu existence druhé republiky stále existovaly a fungovaly svobodně zvolené strany, které se přetransformovaly ve dva politické proudy. Samozřejmě pokud by bylo zakázáno vytvoření demokratických politických stran, nebo pokud by neproběhly demokratické, svobodné a tajné volby, tak by se o suverenitě lidu nemohlo mluvit, ale během krátké existence druhé republiky k těmto událostem nedošlo. Proto lze sdělit, že suverenita lidu byla zachována.

prostřednictvím demokraticky legitimovaných institucí. V druhé republice fungovala kontrola ze strany Národní strany práce a nezávislého soudnictví, ale chyběla kontrola demokraticky zvoleného parlamentu a to je zásadní. Toto kritérium tedy nový režim také splňoval. Čtvrtým kritériem je fakt, že si mocenské centrum podřizuje nezávislé soudnictví. K tomu během druhé republiky nedošlo. Pátým kritériem je porušování či úplné neuznávání občanských a lidských práv. K porušování občanských a lidských práv během druhé republiky došlo v mnoha případech. Posledním kritériem je to, že zákony neodpovídají principům právního státu a slouží k libovůli vládních struktur. K tomuto poslednímu kritériu druhorepublikový režim nedošel. Jak je vidět, nový režim v plném rozsahu splňuje pouze dvě ze šesti kritérií. Pokud by se i přesto měl klasifikovat nový režim dle Merkela, pak by se nejvíce blížil k organicko-etatistickému režimu. Tento režim totiž zamítá individualistické předpoklady liberální demokracie a odmítá model třídního konfliktu.¹⁴⁸ V ostatních podstatných ohledech ale druhorepublikovému režimu plně neodpovídá.

Nový režim by se také mohl označit za hybridní, dle klasifikace Andrease Schedlera protože se rozhodně nejednalo o liberální demokracii.¹⁴⁹ Pro hybridní demokracie je typické, že oslabují nebo odbourávají občanská a politická práva a dělbu moci. Druhorepublikový režim by se také mohl klasifikovat jako defektní demokracie podle W. Merkela. V tomto případě by nový režim odpovídal exkluzivní demokracii, protože vyloučil část židovského obyvatelstva z plnoprávného politického postavení. Rovněž by se nový režim mohl označit za neliberální demokracii,¹⁵⁰ protože byla porušována lidská práva a svoboda a obcházeły se parlamentní procedury. Byl minimalizován systém brzd a rovnováh a byla odstraněna funkční role parlamentu. V podstatě v novém režimu fungovaly dvě roviny, které spolu byly v protikladu – rovina demokratická s rovinou totalitní, a to jak v politickém, tak i společenském a kulturním životě. Lze ovšem nový režim označovat za demokratický, ať už autoritativně demokratický či defektně demokratický, když v praxi nefungoval plnohodnotný parlament a byla tím narušena dělba moci? Vzhledem k této skutečnosti a k některým

¹⁴⁸ Vít HLOUŠEK, Lubomír KOPEČEK, *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007, s. 279–282; Stanislav BALÍK, Michal KUBÁT, *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012, s. 59–63, 73; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 58.

¹⁴⁹ Stanislav BALÍK, Michal KUBÁT, *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012, s. 82.

¹⁵⁰ Vít HLOUŠEK, Lubomír KOPEČEK, *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007, s. 287–288, 293.

nedemokratickým zavedeným prvkům hodnotím nový režim spíše jako autoritativní, ale s tím, že se jednalo o „mírnou“ verzi autoritativního režimu.

Ještě je nutné dodat, že výsledné „chování“ systému nelze pokládat za souhrn „chování“ subsystému.¹⁵¹ Proto hodnotím-li v této podkapitole režim druhé republiky ve svém celku, tak nehodnotím subsystémy, které jsou nezbytnou součástí celkového systému.

Nakonec lze tedy přeci jen souhlasit s definicí podle Balíka, Hlouška a Holzera, že nový režim byl postdemokratický, mobilizační a autoritativní.

¹⁵¹ Blanka ŘÍCHOVÁ, *Přehled moderních politologických teorií*, Praha 2006, s. 47–48.

3 Národní strana práce

Tato kapitola pojednává o Národní straně práce (dále též NSP) a to v duchu vybraných badatelských otázek: Jak vznikla Národní strana práce? Jaký měla program? Jak fungovala její organizace? Jaký měla význam? Jaké ideologické hodnoty zastávala?

Nejdříve bude představen vývoj strany od jejího vzniku po její zánik. Nejedná se o podrobné vyličení činnosti, ale o vybrané úseky politického a společenského života, které byly načerpány z písemných pramenů a literatury.

3. 1 Vznik, vývoj a zánik Národní strany práce

„Národní strana práce byla budována za nejnepríznivějších poměrů, ale byla budována s láskou a nadšením.“¹⁵²

Od mnichovské dohody do 28. října 1938 probíhal proces vedoucí ke vzniku NSP. Sociálně demokratická strana dělnická se v této době rozhodla přebudovat svoji politickou existenci. Vznikem nové strany sociální demokraté reagovali na sjednocování středového a pravicového spektra a rovněž tím chtěli zabránit rozpuštění své strany.¹⁵³ Jedním ze silných argumentů pro vznik NSP byl návrh k vytvoření dvoustranického systému. *„K základním předpokladům dobré vlády patří veřejná kontrola, a ta vyžaduje trvání aspoň dvou stran, jež se vyvažují a kontrolují navzájem. Tak vznikla národní strana práce.“¹⁵⁴*

Dne 20. října 1938 byla zastavena činnost komunistické strany. Komunistům nejdříve vláda navrhla, aby se sami rozpustili, když se tak nestalo, byli rozpuštěni jako státně nebezpečná strana, ale poslanci a senátoři neztratili svůj mandát. Po tomto aktu mohli sociální demokraté sami vytvořit levicovou opozici ke straně Národní jednoty a zachovat demokratické prvky. A to také učinili. V úterý 25. října 1938 se ústřední výkonný výbor Čs. sociálně demokratické strany dělnické rozhodl vystoupit ze Socialistické internacionály na protest proti tomu, že socialistická strana ve Francii

¹⁵² *Všem členům Národní strany práce!*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 14, Kolín 7. dubna 1939, s. 1.

¹⁵³ Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1073–1075.

¹⁵⁴ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 2–3.

schválila mnichovský diktát, a usnesl se, aby bylo urychleně jednáno o založení nové strany, která bude soustředit všechny pracující lid. K tomuto účelu byla ustanovena komise v čele s Antonínem Hamplem. Bylo rozhodnuto o zcela novém politickém uskupení, jehož hlavními iniciátory byli intelektuálové okolo Josefa Macka, Antonín Hampl a poslanec Bohumil Laušman. Mackova skupina chtěla sdružovat široké společenské skupiny a vrstvy a ostře odmítala kontinuitu s marxistickou ortodoxií. Procesu vzniku NSP se ze sociální demokracie nezúčastnila opoziční skupina generálního tajemníka Vojtěcha Dundry. Za zrod Národní strany práce lze považovat 28. říjen 1938, kdy probíhalo jednání o tom, jakou podobu bude nová strana mít. Poslanci Antonín Hampl, Jaromír Nečas a Josef Macek následně vydali veřejné prohlášení oznamující založení nové politické strany, která měla prosazovat zájmy pracujícího lidu, státu a národa. V svolání bylo sděleno, že sociální demokraté jsou proti vytvoření pouze jedné strany, protože by to vedlo k totalitě a zdůrazňovali důležitost veřejné kontroly. Zároveň bylo řečeno, že tato nová strana nebude pokračováním žádné strany dosavadní. Její prvotní pojmenování bylo Národní strana pracujícího lidu (dále NSPL), která vyzývala všechny vrstvy společnosti bez ohledu na jejich politickou a náboženskou orientaci, aby budovaly novou republiku a dodržovaly jednotu v praxi. Soudobý tisk vítal novou stranu jako loajální opozici a spolupracující kontrolní stranu. Ferdinand Peroutka oceňoval netřídnost strany i různorodou členskou základnu.¹⁵⁵ Nová strana totiž měla „*býti organizována na podobném základě, jako anglická Labour Party, která nezná nijakých rozdílů konfesijních a zahrnuje protestanty, jako katolíky a dělníky rukou i ducha.*“¹⁵⁶

Dne 24. listopadu 1938 se v tisku poprvé objevil název Národní strana práce, a to v článku od Josefa Martínka. Název Národní strana pracujícího lidu byl změněn na žádost SNJ, protože ta měla také soustředit pracující lid. Od této doby se tedy začala NSPL označovat jako Národní strana práce (NSP).

¹⁵⁵ Právo lidu, r. 47, č. 253, 27. 10. 1938, s. 1; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 90–95; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 60–65; Pavel MATES, *Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky*, In: Právněhistorické studie 1989, č. 29, Praha 1989, s. 158–159; Jiří ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: Osud českého politika*, Praha 2008, s. 45; František SOUKUP, *Žaluji*, Praha 1946, s. 3–5, 13; František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 173–176; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 55; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1073–1077, 1085; Národní konzervační fond (dále NK fond), NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 2; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 55.

¹⁵⁶ Právo lidu, 28. října 1938.

Během listopadu 1938 strana prohlašovala, že český lid se nevzdal těžce dobyté demokracie a hodlá budovat demokratickou republiku znovu, ale na nových základech.

Poslanecký klub Národní strany práce v čele s J. Nečasem a senátorský klub v čele s Františkem Modráčkem vznikly 2. prosince 1938. V poslanecké sněmovně měl klub 33 členů a v senátě 16 členů.¹⁵⁷ Kluby vznikly dříve, než byla oficiálně ustanovena strana. Došlo také ke svolání sjezdu budovatelů NSP, který měl zvolit ústřední přípravný výbor. Za členy přípravného výboru byli zvoleni: A. Hampl, J. Macek, J. Nečas, J. Patejdl a F. Richter.¹⁵⁸ NSP byla oficiálně ustanovena 11. prosince 1938 sjezdem konaném ve velkém sále na Slovanském ostrově v Praze.¹⁵⁹ „*Neděle 11. prosince 1938 bude zapsána v historii naší republiky jako den nové naděje a radosti.*“¹⁶⁰ V jednacím sále se nacházely busty prezidenta T. G. Masaryka a Karla Havlíčka. Byly zde zastoupeny všechny vrstvy obyvatelstva. Sjezdu se zúčastnilo celkem 915 delegátů, z toho 426 s hlasem rozhodujícím, 94 s hlasem poradním a 364 hostů. Mezi nimi bylo mnoho významných kulturních osobností, nechyběli univerzitní profesori, umělci či spisovatelé.¹⁶¹ Sjezd obdržel také mnoho pozdravů od veřejných činitelů tehdejší doby. Byli pozváni i představitelé opoziční strany: R. Beran a J. Havelka, ale ti se omluvili a nedostavili se.¹⁶² Beran písemně ocenil loajální spolupráci, kterou NSP nabídla. Tato spolupráce měla spočívat především v tom, že NSP bude stranou kontrolní, nebude se snažit přebírat politickou moc a nebude napadat vládní projevy. Na sjezdu bylo zvoleno dvanáct odborných komisí výkonného výboru strany. Byl schválen program strany, podle něhož mohli do NSP vstupovat jak jednotlivci, tak celé spolky či korporace.¹⁶³ Následně proběhla volba předsednictva a komisí.¹⁶⁴ Pokračovalo se podáním zpráv komisí, schválením programových zásad strany, provizorního organizačního řádu strany, manifestu a volbou

¹⁵⁷ *Složení dnešního parlamentu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 9, Kolín 24. února 1939, s. 2.

¹⁵⁸ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 65–66; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 100; Jan KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993, s. 55.

¹⁵⁹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3; Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. 12. 1938, s. 1–2; Právo lidu, r. 47, č. 290, 09. 12. 1938, s. 2.

¹⁶⁰ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3.

¹⁶¹ Například: Vladislav Vančura, František Halas, Jaroslav Seifert, K. Nový, I. Olbracht aj.

¹⁶² NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3–6; Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. prosince 1938; s. 1–2; Právo lidu, r. 47, č. 290, 9. prosince 1938, s. 2.

¹⁶³ Právo lidu, r. 47, č. 290, 09. 12. 1938, s. 2; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3–10; Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. 12. 1938, s. 1–3.

¹⁶⁴ Mandátová, programová, organizační a komise pro sestavení kandidátní listiny.

prozatímních úřadů.¹⁶⁵ Sjezd přijal název nové strany (NSP) a zaslal telegram s oddaností novému prezidentovi Emilu Háchovi a ministerskému předsedovi Česko-Slovenské republiky Rudolfu Beranovi. Na konci sjezdu byla spontánně zpívána státní hymna.¹⁶⁶

Na ustanovující schůzi dne 20. prosince 1938 Ústředního výkonného výboru bylo zvoleno předsednictvo a představenstvo strany. Předsedou se stal Antonín Hampl, jehož velmi stručný životopis je uveden v poznámce pod čarou.¹⁶⁷ Členové NSP ho přijali bez protestů, ale pro mnohé to bylo překvapením, protože se razilo heslo, že do čela nové strany půjdou „noví lidé“. Všeobecně se počítalo s tím, že bude zvolen spíše J. Macek, případně J. Nečas. Místopředsedy se stali lidé z okruhu mladší generace: J. Nečas, F. Richter aj. Předsedou kontrolní komise se stal A. Remeš. Vedoucím tajemníkem se stal Bohumil Laušman, tato funkce ho poprvé vynesla do vysoké politiky.¹⁶⁸ Týden po sjezdu

¹⁶⁵ Jednalo se o volbu ústředního výkonného výboru a kontrolní, propagační, organizační, tiskové, národohospodářské, sociálně politické, živnostenské, zemědělské, komunální, kulturní a zahraničně politické komise.

¹⁶⁶ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 16; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 109.

¹⁶⁷ Antonín Hampl se narodil 12. dubna 1875 v Jaroměři. Vyučil se jako kovodělník. Poté absolvoval průmyslovou školu v Praze. V roce 1910 vstoupil do politiky a stal se tajemníkem kovodělníků a předsedou Ústřední sociální pojišťovny. V období první republiky byl členem předsednictva Čs. sociálně demokratické strany, ministrem veřejných prací a poslancem Národního shromáždění. V letech 1924–1938 byl předsedou ČSDS. Patřil k výrazným osobám skupiny tzv. Hradu. Stal se jedním z tvůrců koaliční spolupráce sociálních demokratů s občanskými stranami. Jako předseda sociálních demokratů patřil ke konci října 1938 ke čtyřem zástupcům bývalé koalice, jenž se dohodli, že budou ochotni provést zrušení svých stran a následné sjednocení, které bude vytvořeno na novém podkladě. V květnu 1941 byl zatčen gestapem. Zemřel 17. 5. 1942 v nacistickém vězení v berlínské čtvrti Moabit.

Za největší zlo považoval nezaměstnanost. Požadoval změnu celé společenské soustavy a silnější mocenské postavení dělnické třídy ve státě. Chtěl socialismus v podobě, kde si budou všichni rovni, a nebude třídních rozdílů. Zároveň však odmítal nastolení dělnické vlády revoluční cestou. K socialismu se mělo dojít cestou demokratickou a nikoliv revoluční. Přihlásil se k řízenému hospodářství, které mělo zajistit pořádek a existenční minimum všem občanům. Hospodářská moc soustředěná v rukou jednotlivců měla být převedena na celek občanů. Stát a veřejné korporace měly být nositelem odpovědnosti za obecné blaho. Stát měl být iniciátorem a regulátorem zásahu do hospodářství.

Výběr z jeho proslovu: „*S lidem pro lid, za naše nezadatelná práva, za práci všem, za naši republiku, demokracii a svobodu!*“

(Jiří Uhlíř, *Osobnosti Jaroměře*, Liberec 2011, s. 50–51; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 51; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 64–65; Josef TOMEŠ, *Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii*, Praha 1991; Antonín HAMPL, *Předmluva*, In: František Veselý a kol., *Co dále? K oživení čs. hospodářství*, Praha 1938, s. 5–8; Antonín HAMPL a Josef BĚLINA, *Z krise ven*, Praha 1932, s. 3, 8–10, 46–47).

¹⁶⁸ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 90–95; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 70.; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1076–1077; Jiří ŠOLC, *Útěky návraty Bohumila Laušmana: Osud*

se konal likvidační sjezd sociální demokracie ve Steinerově sále Lidového domu.¹⁶⁹ Rudolf Bechyně to konstatoval slovy, že se k tomu sociální demokraté rozhodli sami, ale s nelehkým srdcem. Při tomto likvidačním sjezdu se Ivan Dérer vyjádřil negativně k politickému vývoji na Slovensku. Kritizoval vládní kroky Josefa Tisa, například totalitní volby, rozpuštění politických stran na Slovensku a slovenský separatismus.¹⁷⁰

Na přelomu let 1938 a 1939 se NSP soustředila především na získávání nových členů a na vytváření stranických struktur. V této době se v tisku mj. psalo: „*Spravedlnost a právo pro náš národ a svobodu pro náš stát – takové je naše přání do nového roku.*“¹⁷¹

Na počátku ledna 1939 probíhaly první veřejné schůze strany, a to ve městech i na vesnicích, byly rovnoměrně rozloženy v Čechách i na Moravě. Objevila se při nich značná diferenciací názorů vůdčích představitelů i místních členů strany. Na jedné z lednových schůzí byl hostem ústřední tajemník B. Laušman. Ten zde promluvil o tom, že Československo se mnichovskou katastrofou stalo obětí mezinárodních intrik a dostalo se mu zrady ze stran spojenců. Dále sdělil, že NSP má hájit občanské svobody, snažit se udržet parlamentní systém, vycházet dobře s Německem, ale rozhodně mu Česko-Slovensko nesmí podléhat po stránce politické a nesmí se ztotožnit s jeho totalitním režimem. Republika měla také spolupracovat i s jinými evropskými státy. NSP si uvědomovala omezování demokratického režimu, ale stále jej považovala za demokratický, dokonce s tímto omezením někdy i výslovně souhlasila (např. na schůzi z 6. ledna 1939).¹⁷² V lednu 1939 vyšel článek, ve kterém bylo sděleno, že vláda zasáhne proti zdražovatelům, kteří se chtějí na dané době obohacovat. Článek byl také zaměřen proti kartelům. Dále bylo sděleno, že je třeba postarat se o zaměstnanost uprchlíků a že se bude řešit židovská otázka, ale nikoliv rasově. V polovině ledna se začaly ustanovovat odborné komise v rámci ústředního výkonného výboru NSP. Předsedou národohospodářské komise byl zvolen Dr. Josef Macek, předsedou komise propagační

českého politika, Praha 2008, s. 45–46; Eva FOŠENBAUEROVÁ, *Národní strana práce*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha březen 1988, s. 55–58; *Národní práce*, r. 1, č. 10, 10. ledna 1939, s. 2; *Právo lidu*, r. 47, č. 301, 22. 12. 1938, s. 1.

¹⁶⁹ *Právo lidu*, r. 47, č. 299, 20. prosince 1938.

¹⁷⁰ *Právo lidu*, r. 47, č. 299, 20. 12. 1938, s. 1.; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 70.

¹⁷¹ Jan KOUBEK, *Na prahu Nového roku*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1; Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 206.

¹⁷² Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 104, Eva FOŠENBAUEROVÁ, *Národní strana práce*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha březen 1988, s. 60, 62, 92.

Josef Trojan, předsedou komise organizační se stal Ferdinand Richter.¹⁷³ Koncem měsíce nechal Ing. J. Nečas otisknout článek, ve kterém umírněně kritizoval vládní nařízení o schvalování vzniku stran. Poukazoval na to, že vláda je významným představitelem určité politické strany a případná nová politická strana by pro ni byla konkurentem. Z těchto důvodů odkazoval na to, že vláda nemůže být nezaujatým soudcem.¹⁷⁴

V únoru 1939 pokračovaly veřejné schůze. Na jedné z nich vystoupil Jaromír Nečas. Ten se ve svém projevu vracel k mnichovským událostem. Opět zazněl názor, že je třeba mít dobrý vztah s Německem. Ohrazoval se proti útokům na NSP. Poukazoval na to, že mezi SNJ a NSP nejsou podstatné rozdíly, že se rozcházejí pouze v názorech o daních a mzdách. V projevu se hlásil k odkazu Husa, Havlíčka, Komenského, Palackého a Masaryka.

Klub poslanců NSP v čele s Ing. Nečasem v první polovině února připravil četné návrhy na hospodářskou rekonstrukci státu, které předložil vládě. Jednalo se o hospodářské a sociální podněty pro zvýšení minimální mzdy, měla být vytvořena komise pro sociální pojištění zemědělců a živnostníků, při propouštění vdaných žen ze státních institucí se mělo dbát na to, jak velký má jejich manžel příjem. V hospodářském sektoru chtěli poslanci zavést obligační úvěr pro průmysl a novelizovat kartelový zákon. Dále byly navrženy veřejné investiční práce, měly se stavět levné a zdravé byty, zajistit stavební pohledávky aj. Poslanci také předložili návrh vládě na zřízení smírčího soudu pro zaměstnance a zaměstnavatele. Znamenalo to, že se zaměstnanci vzdají stávek a zaměstnavatelé nebudou dávat výpovědi bez udání dostatečného důvodu.¹⁷⁵ V rámci smírčích řízení pro zlepšení hospodářských a sociálně-politických poměrů mělo dojít k výraznému navýšení mezd, k prodloužení zákona o platnosti kolektivních smluv; k přísnější kontrole pracovní doby aj. „*V návrhu se poukazuje na vzory mzdových, sociálních a pracovních opatření ve Švédsku ... týká se nejen mzdových otázek samotných, nýbrž také poměrů bytových, ochrany práce atd.*“¹⁷⁶

¹⁷³ Další ustanovené komise byly: zemědělská, živnostenská, kontrolní, ústřední pracovní komise žen, komise přípravného výboru učitelů a profesorů a komise přípravného výboru lékařů.

¹⁷⁴ Národní práce, r. 1, č. 6, 6. ledna 1939, s. 2; Národní práce, r. 1, č. 13, 13. ledna 1939, s. 2; Národní práce, r. 1, č. 19, 19. ledna 1939, s. 2; Národní práce, r. 1, č. 22, 22. ledna 1939, s. 3.

¹⁷⁵ Večerník Národní práce, r. 1, č. 45, 22. února 1939, s. 1; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 104–105.; Národní práce, r. 1, č. 43, 12. února 1939, s. 1–3; *Návrhy Národní strany práce na zabezpečení lidu a státu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 8, Kolín 17. února 1939, s. 3.

¹⁷⁶ *Smírčí řízení*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939, s. 1.

V úterý 21. února 1939 A. Hampl napsal ministrovi vnitra, že je třeba v Hradci Králové zasáhnout proti antisemitským akcím. O den později NSP zorganizovala oslavu narozenin T. G. Masaryka. Lze to jistě považovat za veřejné přihlášení se k demokracii, i když se jednalo o poslední velkou akci této strany. Paradoxem bylo, že tyto oslavy připomínaly životní dílo muže, který se zasloužil o vznik státu, kterému ubíhaly poslední „minuty“ jeho života.

Existence Národní strany práce nakonec pomohla nacistickému Německu, jako jedna z několika záminek k obsazení Česko-Slovenska. V pondělí 13. března 1939 berlínská tisková kancelář vyslala do světa lživou informaci, že Národní strana práce připravovala spolu s „marxistickými živly“ ozbrojený puč.¹⁷⁷

Jaký by byl osud Národní strany práce, kdyby pokračovaly dějiny druhé Česko-Slovenské republiky zůstává otevřenou otázkou. Je to otázka, která však nemá valný význam, protože druhou republiku ukončila nacistická okupace a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Ani představitelé NSP oficiálně neprotestovali proti okupaci. Jaromír Nečas měl dne 15. března 1939 v rozhlase tuto výzvu: „*Radím vám a prosím vás, zvláště dělníky a všechen pracující lid: zachovejte klid, pracujte a vydržte nyní, co osud přinese.*“¹⁷⁸ Protektorát byl pro Národní stranu práce definitivním hřebíkem do rakve. NSP se rozloučila slovy: „*Děkujeme vám všem, kteří jste spolupracovali na rozkvětu Národní strany práce.*“¹⁷⁹

Politická činnost strany byla ukončena k 31. březnu 1939. Členové se sloučili do nové jednotné strany, která se měla nejdříve jmenovat Národní pospolitost, nakonec se pojmenovala Národní souručenství.¹⁸⁰ „*Tato organisace je mlněna jako jediná politická representace českého národa uvnitř i navenek.*“¹⁸¹ Touto fúzí po více než dvaceti letech definitivně skončil pluralismus v českém stranictví a nastalo období totality pod taktovkou

¹⁷⁷ Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 221; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 214; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 224; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 195.

¹⁷⁸ Jaromír NEČAS, *Lásku k národu osvědčíme vzájemnou pomocí druh druhu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 12, Kolín 24. března 1939, s. 1.

¹⁷⁹ *Stoupencům a přátelům Národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 13, Kolín 31. března 1939, s. 1.

¹⁸⁰ Národní práce, 2. dubna 1939; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 7; *Příprava jediné nové české strany*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 12, Kolín 24. března 1939, s. 1.

¹⁸¹ *Jednota národa*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 13, Kolín 31. března 1939, s. 1.

nacistického Německa. Takže zatímco za druhé republiky ještě politické strany, tedy Národní strana práce i strana Národní jednoty požadovaly dobrovolné členství, tak Národní souručenství již apelovalo na povinnost být členem strany: „*Nám všem jest a musí být jasno, že být členem této celonárodní organizace je povinností každého člena našeho národa. Nutno říci také přímo, že ten, kdo se postaví mimo toto souručenství, postaví se mimo národ, vylučuje se z něho. Tento pochybný postoj škrtá zcela přirozeně a pochopitelně také každý nárok a oprávnění, aby takový člen se těšil z práv našeho národa a užívání výhod, které vyplynou z práce národa.*“¹⁸²

3. 2 Organizace Národní strany práce

Organizační struktura strany se během krátké existence nestihla v celém svém spektru vytvořit. Jedním z referentů při ustanovujícím sjezdu byl poslanec Bohumil Laušman, který sdělil, že organizační struktura bude vybudována do léta 1939, kdy měla být NSP ucelenou a mohutnou.¹⁸³

Ústřední výkonný výbor měl dvanáct odborných a jednu kontrolní komisi. Organizaci strany tvořily místní, okresní, župní a ústřední organizace. Dále spolky a korporace, které souhlasily s politikou strany. Nejvyšším orgánem byl čtyřicetičlenný výbor zvolený na sjezdu strany. Skládal se nejen z bývalých sociálních demokratů (Hampla, Nečase, Macka aj.), ale také z bývalých národních socialistů (Patejdla, Moudrého, Kozáka, Richtera aj.). Sídlem se stala ústřední kancelář v Celetné ulici na Praze 1.¹⁸⁴ Místní organizace se definitivně ustanovily během ledna a února 1939. Celkem jich bylo vytvořeno 2 118. V březnu 1939 se začaly budovat organizace okresní. Ty se ustanovovaly teprve poté, co byly ustanoveny organizace místní ve všech obcích v každém soudním okrese. V dubnu se měly budovat organizace župní, ale to vzhledem k okupaci již

¹⁸² Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Fond č. 732: Národní souručenství – okresní sekretariát Litomyšl, karton I, Tisková služba Národního souručenství pro krajský tisk, č. 1, 15. dubna 1939, s. 1–2.

¹⁸³ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 5.

¹⁸⁴ Přesná adresa: č. p. 8, Praha 1.

nebylo provedeno. Pod čarou je ilustrováno budování organizací na konkrétní regionální úrovni.¹⁸⁵

NSP měla celkem 124 862 členů. Ne všichni ze Sociálně demokratické strany dělnické měli pro novou stranu porozumění, nevstupovali do NSP ani zdaleka hromadně. Někteří zaujali vyčkávací stanovisko, a někteří dokonce vstoupili do vládnoucí SNJ.¹⁸⁶ Sociální demokraté do NSP nehrnuli nejspíše proto, že věděli, že nová strana nebude mít takový vliv, a tedy nepomůže jejich osobnímu prospěchu. Vstoupit do NSP bylo navíc riskantní, protože všem bylo jasné, že pro Německo bude tato strana problematická. Zcela jistě pak panovala nejistota z budoucnosti. „*Je nutno přiznati, že většina lidí zůstává mimo politické strany. Je to určitá nedůvěra k novému stranickému systému.*“¹⁸⁷ Do NSP však kromě sociálních demokratů vstoupili i někteří členové z levého křídla Národně socialistické strany a také někteří členové strany komunistické. Podle stranického tisku se však hlásili také členové ostatních stran a lidé, kteří v politických stranách dosud nebyli organizováni. Agitace probíhala formou letáků, které vyzývaly sociální demokraty z obecních zastupitelstev, ale i členy ostatních stran, aby vytvořily Kluby členů obecního zastupitelstva NSP.¹⁸⁸ Ve výběru členstva se strana chtěla řídit touto zásadou: „*Nebudeme se samozřejmě ptát: ke které straně si se hlásil včera, ale velmi zřetelně se zeptáme: jak si se choval a chováš ve svém okolí, ve své obci, jaký byl a jaký je tvůj poměr k republice a k národní věci a jaké skýtáš záruky, že v nové straně budeš věrně sloužiti zájmům státu a potřebám lidu.*“¹⁸⁹ NSP chtěla být stranou, kde budou lidé poctiví, stateční a svědomití. Řídila se mottem: „*Nezáleží vždy na tom, kolik nás bude, nýbrž hlavně na tom, co bude*

¹⁸⁵ Jedná se o region Ostravska, kde bylo vytvořeno 140 organizací NSP, To bylo o 25 méně než měla předchozí sociální demokracie. Do NSP se zde přihlásilo 7 100 členů, převážně mužů. Třetinu členů tvořili sociální demokraté. Některé přihlášky byly zamítnuty, jednalo se o bývalé komunisty, občany s cizí státní příslušností a občany s nedostatečným věkem. (Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 103).

¹⁸⁶ *Organizační zprávy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 4; Jan KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993, s. 58; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 106; *Záležitosti strany*, Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 4; Josef DOSKOČIL, *Tři strany*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939, s. 1.

¹⁸⁷ *Srdce lidu je třeba získati*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1.

¹⁸⁸ *Československo*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 1–2; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 90–95; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1076–1077; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 100–102.

¹⁸⁹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 11.

v našich hlavách.“¹⁹⁰ Do strany vstupovalo především dělnictvo, dále drobné a střední zaměstnanecké vrstvy, ale také inteligence, příznivý ohlas nalezla i u řady vědců, spisovatelů, umělců či univerzitních profesorů. Mělo se dohlédnout na to, aby do strany nevstoupili ti, kteří by si počínali ve straně destruktivně.¹⁹¹ „Členem strany může se stát jen občan neprosto bezúhonný a státně spolehlivý a jest okamžitě odmítán každý, o němž bylo zjištěno ať politicky, ať mravně nebo národně cokoliv nepěkného“¹⁹² Pro svou agitaci zdůrazňovala dobrovolný vstup nových členů do strany.¹⁹³ „Ne za každou cenu chtít mít stohy přihlášek v sekretariátech, ale srdce lidu získávejme, vstěpujme do něho důvěru, lásku k novému národu a vlasti.“¹⁹⁴ V únoru 1939 se členové začali oslovovat po vzoru SNJ: „Bratře“ a „Sestro“. Tím zřejmě byla snaha dokazovat ideu národní jednoty. Vedoucí představitelé strany mnohdy nevystupovali se svými projevy pouze v Praze, ale i na regionálních místech. Členské příspěvky byly rozděleny podle výše příjmů členů. Činily 3, 9, nebo 18 korun za čtvrtletí.¹⁹⁵

Důležitou tiskovinou NSP bylo nejdříve Právo lidu, které zaniklo 31. prosince 1938 a poté ho nahradila Národní práce. Dále pak Hlas lidu, Nová svoboda, Dělnická osvěta a Naše doba. Národní osvobození a Hlas mladých byly během druhé republiky zastaveny. Informace o NSP přinášely také Lidové noviny a Přítomnost.¹⁹⁶

Národní strana práce měla i své satelitní organizace. Například Dělnickou akademii, v níž byli sdruženi levicově orientovaní publicisté a intelektuálové. Tato organizace skrytě působila ve prospěch Edvarda Beneše. Druhou republiku považovala za pouhé provizorium a tak se její program stal programem do budoucna, pro republiku třetí, na jejímž nastolení měli členové pracovat. Dělnická akademie pracovala v součinnosti

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 11.

¹⁹¹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3, 10, 12; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1080–1081; Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. 12. 1938, s. 3; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 71–73.

¹⁹² *Zastavme útoky*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939, a. 1.

¹⁹³ *Kouřimské zprávy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 2.

¹⁹⁴ *Srdce lidu je třeba získati*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1.

¹⁹⁵ Národní práce, r. 1, č. 50, 19. února 1939, příloha s. 3; *Národ bratří a sester*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 9, Kolín 24. února 1939, s. 1; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 104–106; *Záležitosti strany*, Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 4.

¹⁹⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 5; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1073–1075, 1084–1085.

s NSP, ale neztotožňovala se s ní. Neměla šanci stát se mocenskou autoritou, ale představovala alternativu k soudobému politickému systému. Po 15. březnu 1939 se z této skupiny koncipoval odbojný Petiční výbor Věrní zůstaneme.

Za první republiky měla každá větší politická strana své mládežnické organizace. Stejně tak tomu bylo i za druhé republiky. Mládežnická organizace politických stran se vytvořila už v době mnichovské krize. Jednalo se o Československý výbor mládeže: Mladé Československo. Po mnichovské dohodě se tento orgán přeměnil na Jednotu mladého Československa. Spolupráce mládežnických politických stran z pravicového a levicového spektra nakonec nebyla možná a tak se rozdělily.

Sociálně demokratická mládež, komunistický svaz mladých a mladí národní socialisté se dohodli na vytvoření Národního hnutí pracujících mládeže (dále NHPM), které bylo spjato s Národní stranou práce. Ustavující schůze proběhla 13. listopadu 1938 v Lidovém domě, kde bylo vydáno společné svolání „První skutečná jednota!“ a byl zvolen ústřední výbor. Hnutí bylo organizačně rozděleno do třinácti žup.¹⁹⁷ V čele každé župy stál desetičlenný výbor. Členská základna měla 22 tisíc členů. Finančně bylo hnutí podporované ze strany NSP, ale nespolupracovalo s mládežnickou organizací SNJ, dokonce bylo spíš v postavení vyhraněně opozičním. V tom se liší od loajální spolupráce mezi SNJ a NSP. Programem NHPM bylo především vzdělání mladých, stanovení praktických cílů a budování svobodného spravedlivého státu.¹⁹⁸ „*Je to hnutí nezávislé, které bude ve svém programu navazovati na program Národní strany práce ve snaze zajistit celé čsl. pracující mládeži lepší zítřek.*“¹⁹⁹ Mezi hlavní cíle hnutí patřila národní samostatnost, svoboda lidu, sociální spravedlnost, demokratická kontrola hospodářství, politická a osobní poctivost.²⁰⁰ NHPM mělo jeden podstatný cíl: budovat důvěru a dopracovat se k jedinému ideovému celku. „*Naše organizace NHPM bude vybudována*

¹⁹⁷ Praha-město, Praha-venkov, Plzeň, České Budějovice, Mladá Boleslav, Kladno, Pardubice, Hradec Králové, Brno, Jihlava, Olomouc, Ostrava, Uherské hradiště.

¹⁹⁸ Právo lidu, 30. listopadu 1938; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 95; Jan KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993, s. 93–100; Petr KOURA, *Swingová mládež a nacistická okupační moc v protektorátu Čechy a Morava*, Disertační práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2010, s. 105; Miloslav MOULIS, *Mládež proti okupantům*, Praha 1966, s. 9–27, Právo lidu, r. 47, č. 269, 15. listopadu 1939, s. 3; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském*

a kulturním životě, Praha – Litomyšl 2004, s. 129–136.

¹⁹⁹ *Otázky mladých*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 4.

²⁰⁰ Národní hnutí pracujících mládeže: k nové výstavbě republiky, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 3–4.

na zásadách vnitřní demokracie a členové budou rozhodovati o jejích krocích a zájmech, řídic se jediným vodítkem: prospěti své organizaci a svému lidu.“²⁰¹ Hnutí uplatňovalo pomocí společenských aktivit demokratické postoje a hrdě se hlásilo ke kontinuitě prvorepublikového režimu a odkazu T. G. Masaryka.²⁰² Zcela jasně se přihlásilo k obhajobě humanitní demokracie a všech autorit uznávaných za první republiky.

Dne 19. ledna 1939 vyšlo první číslo Hlasu mladých (tisk NHPM), který však fungoval pouze do 31. ledna 1939, kdy byl zastaven, aby nepopudil nacistické Německo. Říšský list Volkischer Beobachter si totiž postěžoval na obsah tisku. Druhé číslo tak bylo výrazně cenzurováno a třetí bylo pražským policejním ředitelstvím zastaveno.²⁰³ V prvním čísle Hlasu mladých psal například J. Mecer o tom, jak v září muži mobilizovali, dále napsal: „*My víme, kdo tehdy zradil; ale snad ještě neuzrála doba, aby to bylo pověděno naplno a srozumitelně.*“²⁰⁴ A poté apeloval na zachování armády: „... *nebo myslíš, že v Mnichově byl napsán poslední list evropských dějin?*“²⁰⁵ Armáda měla být útěchou a nadějí do budoucna. Rozhodně byly odmítnuty návrhy o snížení výdajů na armádu.

Dne 30. ledna 1939 se ve velkém sále pražské Lucerny konal večer na paměť básníka Jiřího Wolker. Jednalo se o akci, kterou se NHPM představilo veřejnosti. Při této akci se hnutí přihlásilo k odkazu Masaryka, k Husovi, Žižkovi, Komenskému, Palackému, Kollárovi a Jiráskovi. Dále bylo prohlášeno, že NSP je stranou socialistickou a že se v ní neuznávají žádné rasové a náboženské rozdíly.²⁰⁶ Deník Mladé národní jednoty na tento večer reagoval následovně: „*I přejeme jim, aby i jejich hnutí zemřelo mládo jako Jiří Wolker, aby nebylo jednou co oplakávat.*“²⁰⁷ NHMP se přihlásilo k rozvíjení vzdělání a kultury mladých lidí, k pevným a praktickým cílům pro mladé. Celkově měla činnost

²⁰¹ Miloš KRÁSNÝ, *Budujeme důvěru*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 12.

²⁰² *DTJ a mládež*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 6, Kolín 3. února 1939, s. 3.

²⁰³ „*Pánové, my jdeme za Masarykem!*“, In: Hlas mladých: List národního hnutí pracující mládeže, číslo 2, Praha 26. ledna 1939, s. 15–16; B. VILÍM, *Na vysvětlenou*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 11; Antonín VESELÝ, *Chceme demokracii a spravedlnost*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 11; Jaroslav MECER, *Hlas mladých*, sborník o činnosti NHPM, Praha 1946, s. 7; Národní práce, r. 1, č. 31, 31. ledna 1939, příloha, s. 3.

²⁰⁴ Jaroslav MECER, *Hlas mladých*, sborník o činnosti NHPM, Praha 1946, s. 9.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 9.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 4–5.

²⁰⁷ Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, *Wolkerův večer 1939*, číslo 1, Praha 19. ledna 1939,

In: Jaroslav Mecer, *Hlas mladých*, sborník o činnosti NHPM, Praha 1946, s. 6.

udržovat svobodný a spravedlivý stát.²⁰⁸ Mládežnická organizace se přihlásila k zachování kulturních svobod, k boji za práva kultury. Hnutí požadovalo rozšíření kultury na venkov, k ulehčení těžké práce zemědělských vrstev. Byla zavržena politika teroru a osočování. Volalo se po budování a po práci za republiku.²⁰⁹ NHPM se nelíbilo vládní garnituře některými svými „radikálními názory,“ dále tím, že se mnoho členů hlásilo k Edvardu Benešovi a že považovali současný režim za provizorní, dočasný. Navíc v něm byli bývalí komunisté i na vedoucích pozicích. Na schůzích bylo hnutí velmi kritické vůči vládě, ale mnohdy se vymezovalo také proti politickému vedení NSP. Přesto fungovalo jako legální kritizující opozice. Postavilo se proti útokům na Karla Čapka a Edvarda Beneše. Kritizovalo akciové podniky a koncerny. Dožadovalo se státní kontroly této moci. Uvědomovalo si, že svoboda je nahrazována pořádkem, rovnost kázní a autoritou, a zastávalo názor, že tyto pojmy se navzájem nevylučují a měly by spolu být v součinnosti.

V březnu 1939 NHPM naplánovalo vzpomínkový večer na T. G. Masaryka. V Praze se v tomto měsíci konala schůze ústředního výkonného výboru NHMP, které se z NSP zúčastnil například Antonín Hampl a Bohumil Laušman. Mimo jiné se zde řešila sociální otázka mladých. Dne 14. března byly svolány schůze župních vedení do všech krajských měst. NHPM pracovalo po celou dobu existence druhé republiky. S jejím koncem však končí i legální činnost NHMP.²¹⁰

²⁰⁸ „Chceme být strážci skutečné svobody a nezávislosti našeho národa a usilovati o to, aby v této zemi byla zajištěna svoboda lidu a náš národ byl skutečným pánem celého bohatství své země.“ (Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, *Nyní tvoříme jednotu*, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 8.).

²⁰⁹ František KUKLA, *Mladý venkov a NHPM*, In: Jaroslav Mecer, *Hlas mladých*, sborník o činnosti NHPM, Praha 1946, s. 9; Národní hnutí pracující mládeže: *k nové výstavbě republiky*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 3; *Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, Nyní tvoříme jednotu*, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 9.

²¹⁰ *Národní práce*, r. 1, č. 71, 12. března 1939, s. 3; St. ENGEL, *Pořádek v pojmech*, In: *Hlas mladých: List národního hnutí pracující mládeže*, číslo 2, Praha 26. ledna 1939, s. 18; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 193; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 136–137; Karel JAROŠ, *Čí je bohatství republiky?*, In: *Hlas mladých: List národního hnutí pracující mládeže*, číslo 2, Praha 26. ledna 1939, s. 15–16; Blažej VILÍM, *Nešetřete na armádě!*, In: *Hlas mladých: List národního hnutí pracující mládeže*, číslo 2, Praha 26. ledna 1939, s. 14–15; *Kramářův soud nad Benešem*, In: *Hlas mladých: List národního hnutí pracující mládeže*, číslo 2, Praha 26. ledna 1939, s. 20; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 236–238.

3. 3 Program a charakteristika Národní strany práce

Zajímavostí je samotný název strany, který nebyl ani zdaleka originální a nový. Sociální demokraté si brali vzor z Anglie. „*Chceme opustiti organizační formu dělnického hnutí, kterou jsme převzali podle příkladu z Německa, a budovati jednotu pracujícího lidu po příkladu anglickém.*“²¹¹ Labour party tak zřejmě byla inspirací a vzorem pro nově budovanou stranu.²¹² Národní strana práce se také označovala za lidové hnutí. Důležité je však slovo „národní“, které bylo v samotném názvu strany. To si NSP zcela jistě vybrala v dobovém duchu zvýšeného českého nacionalismu po mnichovské krizi. Sama to definovala takto: „*Naše strana si dává jméno Národní plným právem, neboť chce pozorně, pilně a vytrvale sloužit národním zájmům, ať ve vládě nebo v opozici. Ti, kdož tuto stranu budují, svůj samozřejmě kladný poměr k národu a státu prokázali také činy.*“²¹³ V československých dějinách, co se týče názvu, nebyla NSP novou stranou. Za první republiky již Národní strana práce existovala. V poznámce pod čarou uvádím její stručný vývoj pro jasné odlišení od Národní strany práce fungující za druhé republiky.²¹⁴

²¹¹ Právo lidu, r. 47, č. 253, 27. října 1938.

²¹² Program anglické Labour Party žádal společné vlastnictví výrobních prostředků, plnou zaměstnanost a redistribuci bohatství směrem k dělnictvu. Strana se koncipovala jako sociálně reformistická, prosazovala větší úlohu státu. Vzhledem k tomu, že zastřešovala celou levici, tak byla koalicí různých směrů. V Labour Party například představitelům odborového hnutí šlo o zlepšení hospodářských podmínek dělnictva, hospodářské plánování a kontrolu. Fabiáni ve straně se zaměřovali na ovlivnění politiky státu jako celku pomocí řízení ekonomiky. Další skupina ve straně chtěla beztrždní rovnostářskou společnost za použití parlamentních metod. Extrémní skupiny uvnitř strany zastávaly extrémní stanoviska ovlivněná trockismem. Přes složení z nejrůznějších organizačních skupin měla Labour Party stranickou kázeň a byla stranou státotvornou. (Lenka A. ROVNÁ, *Kdo vládne Británii?*, Praha 2004, s. 166–167; Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 135.).

²¹³ Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 5–6.

²¹⁴ Národně demokratická strana v čele s Karlem Kramářem začala být pravicová, protihradní a nacionalistická. Její levicověji a prohradně smýšlející členové z řad moravského zemského výkonného výboru vytvořili 15. září 1925 Národní stranu práce, která ještě téhož roku ve volbách získala přes 98 tisíc hlasů, ale žádné křeslo v parlamentu, protože v žádném volebním obvodu nezískali potřebné tzv. volební číslo. Strana byla založena velmi idealisticky. Programově se přihlásila ke středu a jako důvod vzniku byla uvedena nespokojenost s činností velkých politických stran. J. Kallab za poslání strany považoval: „*Připravovati půdu pro nové rozvrstvení našich politických stran, v němž by dělítkem již nebyly úzké zájmy jednotlivých skupin ani určitá dogmata, nýbrž názor na nejucelenější řešení konkrétních politických otázek v zájmu celého státu.*“ Heslem strany bylo: „*Náš program: Nebát se a nekrást. Náš vzor: T. G. Masaryk. Naše taktika: Poctivost i v politice.*“ Strana měla být pro všechny vrstvy občanů, přihlásila se k demokratickému státu, který bude prosazovat a zabezpečovat. Orientovaná však byla především na intelektuály (stranu podporoval například F. Peroutka, K. Čapek). Přihlásila se k čechoslovakismu a tedy ke snaze o plné sjednocení Čechů a Slováků, ale rovněž ke spolupráci s menšinami. Armáda měla být nepolitická; škola svobodná a nezávislá, osvobozená od církevních a politických vlivů; věda a umění plně svobodné. Kultura celkově měla být rozvíjena a podporována státem. Stát měl být úplně a důsledně oddělen od církve. Dále se

V nejobecnějším pojetí jej lze program strany vyjádřit těmito slovy: „*Lid, národ a republika – to je náš program.*“²¹⁵ Konkrétněji byl program představen na ustanovujícím sjezdu strany. Ukazoval především směr politiky hospodářské a sociální. Směr kultury, školství a reforem veřejné správy měl být teprve podrobněji propracován. Program byl postaven na dobovém předpokladu, že změna společenský řád směrem k sociální spravedlnosti, k hmotnému blahobytu a k mravnímu povznesení všeho pracujícího lidu. Ustanovující sjezd zahájil poslanec Jaromír Nečas a sdělil, že NSP se hlásí k programu demokracie a sociální spravedlnosti. Dále pokračoval A. Hampl, který prohlásil, že nová strana odmítá třídní boj i jakoukoliv ideologii vzájemné nenávisti a potírání a že nabízí loajální spolupráci vládní straně. Rovněž se vyjádřil o potřebě dobrého vztahu se sousedy, o kontrolní funkci NSP a její činnosti v zájmu národa a státu. Poté Dr. Josef Macek podal referát o poslání strany, který spočíval v sociálních reformách. Prosazoval, aby se strana stala kontrolním orgánem, aby byla prosazována pomoc uprchlíkům z pohraničí, aby byly hájeny občanské svobody, svoboda přesvědčení, svoboda vědy a sociální spravedlnost. Poslanec B. Laušman promluvil o organizačních úkolech strany.²¹⁶

Sociální demokraté byli protagonisté Národní strany práce. Podle toho lze usuzovat charakter strany, z kterého vycházela. „*Co se dalo z myšlenkového světa sociální demokracie zachránit pro legální činnost strany práce, bylo zachráněno. Za historickou, naštěstí krátkou kapitolu strany práce se nemusí sociální demokracie stydět,*“ napsal po druhé světové válce Zdeněk Kojecký.²¹⁷ Ustanovující sjezd NSP však prohlásil, že nechce

strana přihlásila k socialismu, k rovnoprávnosti mezi mužem a ženou, k pojetí masarykovské humanitní demokracie. Nacionalismus ve straně neměl být veden jako nepřátelství vůči příslušníkům jiných národů, ale jako ochrana a snaha o dobrou spolupráci s československými menšinami. V zahraniční politice strana chtěla prohlubovat důvěru a spolupráci se Společností národů a rozšiřovat budování Malé dohody a soustavu arbitrážních smluv se sousedními zeměmi. Měly se navázat dobré mezinárodní vztahy se SSSR, ale bez vměšování se tohoto státu do vnitřních záležitostí ČSR. Národní strana práce se stala malou stranou, byla kritická ke všem ostatním stranám a fungovala pouze 4, 5 roku. Ukázalo se, že strana nemá perspektivu. Její členové začali přecházet k národním socialistům a dne 16. února 1930 byla strana oficiálně rozpuštěna. Zapsala se do československého politického systému tím, že byla pokusem o změnu prvorepublikové stranické struktury a politické praxe.

(Politický program národní strany práce, Brno 1926, s. 1–15; Tomáš DVOŘÁK, *Národní strana práce (1925–1929)*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, s. 617–627).

²¹⁵ *Na prvou cestu ...*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1.

²¹⁶ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3–16; NSP Listy práce: Program Národní strany práce, Praha 1939, s. 3–13; NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 3; Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 13.

²¹⁷ Zdeněk KOJECKÝ, *Československá sociální demokracie včera a dnes: Nástin programového vývoje*, Brno 1946, s. 118–119.

být pokračovatelkou sociálně demokratické strany. NSP se prohlašovala za zcela novou, nejen formálně, ale také svým programem, obsahem a organizačním seskupením bez jakékoliv ideologie, vzájemné nenávisti a potírání. Například Ferdinand Peroutka oceňoval, že se nejedná o pokračování sociální demokracie. Strana sice odmítla ideologii marxismu jako překonanou ideu, ale požadovala nastolení sociální spravedlnosti pro všechny vrstvy a stavy. Měla ve svých řadách sdružovat široké vrstvy bez rozdílu náboženského a ideově politického vyznání. Národ se neměl dělit na skupiny vykořisťovaných a vykořisťujících, ale byla požadována sociální rovnost. NSP se prohlašovala za pokračovatelku demokratických, humanistických a osvětových tradic první republiky. Hlavním cílem byla spravedlnost, duchovní a hmotné dobro celku.²¹⁸ Za hlavní úkol si strana vytyčila, že „*bude střežiti zásady demokratického právního řádu, hájit občanské svobody, svobodu přesvědčení, svobodu vědy, držet parlamentní systém, sloužit kulturnímu pokroku a usilovat o vítězství sociální spravedlnosti.*“²¹⁹ Přihlásila se k pozitivnímu nacionalismu, národním zájmům, ale rovněž se nechtěla uzavírat světu, chtěla řešit světové otázky a problémy. Ve straně existovaly různé názorové proudy. Hlavní program byl ovlivněn okolo liberálního ekonoma J. Macka. Hospodářství mělo být založeno na liberálních keynesiánských idejích. Kladl se důraz nejen na soukromé podnikání, ale také na podnikání veřejné, které mělo být doplňkem pro podnikání soukromé tak, aby vyrovnávalo nežádoucí výkyvy hospodářského života. Ti, co nenalezli práci v soukromém podnikání, ji měli nalézt právě v podnikání veřejném.²²⁰ Beztrádnost strany zajišťovala skupina poslanců z „legionářsko-sokolského křídla“. Vedoucí posty však obsadili také komunisté. Silnou pozici ve straně si rovněž vytvořila mladší generace.

²¹⁸ Přítomnost 29. prosince 1938, s. 5–6; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3–7, 12; Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. 12. 1938, s. 1–2; Právo lidu, r. 47, č. 290, 09. 12. 1938, s. 2; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 69; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 90–95; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1049; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 236–238; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1073–1075; Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 8.

²¹⁹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 9, 13; LAUŠMAN, *O politickém postupu – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1.

²²⁰ NK fond, NSP Listy práce: Program Národní strany práce, Praha 1939, s. 4–5; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 7–15.

Vedení strany apelovalo na nižší složky, aby nedaly příčinu k zákazu strany. NSP nejenže postavila svůj program na demokratických principech, ale také na nich svou činnost vykonávala. Někdo z vládní exekutivy dokonce za demokratickou činnost NSP prý pohrozil generálnímu tajemníkovi B. Laušmanovi koncentračními tábory.²²¹ V domácí politice strana usilovala o upevnění vztahů mezi československými národy, zachování demokratických hodnot a dodržování dělby moci. Požadovala kontrolu příjmů a vydání politických stran, odstranění vázaných kandidátních listin a dodržování zásady poměrného zastoupení.

Orientace zahraniční politiky se shodovala s politikou ve straně Národní jednoty. „*V politice zahraniční chceme hájiti zásadu neutrality a pěstovati dobré styky se všemi sousedy a s těmi národy, s nimiž nás spojují kulturní tradice a zájmy hospodářské.*“²²² Také měly být udržovány dobré a živé kulturní a hospodářské styky s Čechy usazenými v zahraničí. NSP se označovala jako spolubudovatelka státu, jako stoupenkyně myšlenkového pokroku a sociální spravedlnosti.²²³ Pavel Mates v roce 1989 napsal, že v programu NSP nebyla kritika dané situace a „*ani jednou se v něm neobjevilo, že by NSP byla stranou socialistickou.*“²²⁴ Toto není pravdou. Kritika ze strany NSP fungovala (viz další kapitoly) a ve svém programu se strana zcela explicitně hlásila k socialismu: „*Národní strana práce je stranou socialistickou.*“²²⁵ Přihlášením se k socialismu strana z podstaty prosazovala sociální solidaritu a politiku, jistoty, rovnost, silnou roli a odpovědnost státu, regulaci trhu státními zásahy do ekonomiky, kolektivismus a obecné dobro, které mělo zvítězit nad individuálním zájmem. Jedinec se měl podřídit společnosti. V NSP se navíc objevily programové požadavky reforem, takže rozhodně nebyla stranou konzervativní. Nebyla však ani stranou radikálně levicovou. Socialismus se měl prosazovat evoluční, nikoliv revoluční cestou. Straně šlo o postupné, demokratické reformy vedoucí

²²¹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 12, Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 68; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 95; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1085–1087.

²²² NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 14–15.

²²³ *Sjezd budovatelů Národní práce* dne 11. prosince 1938, na Slovenském ostrově v Praze, Praha 1938, s. 12–15; *Právo lidu*, r. 47, č. 293, 13. prosince 1938.

²²⁴ Pavel MATES, *Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky*, In: *Právněhistorické studie* 1989, č. 29, Praha 1989, s. 159.

²²⁵ Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 7.

k sociální spravedlnosti, hmotnému blahobytu a mravnímu povznesení. Soudobou hospodářskou soustavu považovala za pochybnou, protože byla organizována na principu vlády majetku. Cílem bylo postupnými reformami odstranit sociální vykořisťování ve všech jeho formách. Rozhodně tedy lze NSP zařadit mezi neradikální levicové strany a charakterizovat ji jako třídní, protože i když se hlásila k beztřídnosti, tak měla jediný podstatný základ, a to sociální. Kromě demokracie a sociální spravedlnosti se přihlásila k pomoci uprchlíkům, požadovala všeobecnou zaměstnanost a přiměřenou odměnu za práci. Hospodářská opatření měla být řešena podle skandinávského a belgického vzoru v podobě aktivní úvěrové politiky a opatřeních k podpoře zaměstnanosti.²²⁶ „V nynější době ... hlavním cílem Národní strany práce je opatření vhodné práce a slušného výdělků všem k práci způsobilým občanům a občankám našeho státu.“²²⁷ NSP žádala zásadní změnu peněžní a úvěrové politiky tak, aby došlo k rozhojnění a zlevnění úvěrů pro soukromé i veřejné podnikání, tedy „politiku levných peněz“. V rámci hospodářské politiky měl být udržován spravedlivý poměr mezi cenami práce a cenami zboží. Politika levných peněz měla také sloužit k vybudování nového národního průmyslu. NSP se stavěla proti inflaci i deflaci,²²⁸ či proti kartelům. „Je třeba zavést mnohem ostřejší dozor nad kartely a jinými podnikatelskými organisacemi, jejichž účelem je monopolisazce trhu, potlačování i slušné soutěže, nadržování určitým odběratelům a prodej do ciziny za ceny mnohem nižší, než zač se prodává v tuzemsku.“²²⁹

Byl také vytvořen alternativní program: Druhá republika – stát práce! Hlavními autory byli více levicoví J. Fischer a I. Sekanina. Program navazoval na program sociální demokracie z roku 1934. Jeho obsah uvádím v poznámce pod čarou.²³⁰

²²⁶ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 3, 8–10, 12–15; Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. 12. 1938, s. 1; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1049; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 69; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1077–1080.

²²⁷ Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 8.

²²⁸ Franta NOVoveský, *O vybudování národního průmyslu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 1; NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 5–6; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 13.

²²⁹ NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 6; Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 9.

²³⁰ V programu šlo především o uhájení občanské svobody, demokracie a praktické nastolení sociální spravedlnosti. Program se též dožadoval zachování samosprávy a parlamentu. V zahraniční politice se

V rámci oficiálního programu NSP byla také požadována bankovní a daňová reforma, protože většina podniků neměla dostatek kapitálu, a tak se dostala do spoluvlastnictví bank a ty si potom samy dosazovaly do těchto podniků své ředitele. Reformy v peněžnictví nyní měly přispět k tomu, aby banky byly věřitelkami a nikoli spolumajitelkami jiných podniků. Byla požadována veřejná kontrola akcionářů. NSP také navrhla reformu daňového systému. Program požadoval zásadu postupného zdanění a zjednodušení daňových zákonů. Důchody měly být zdaněny vzestupně, měla se odstranit převaha nepřímých daní spotřebních. Snahou bylo zvýšení starobních a invalidních důchodů a snížení věkové hranice pro jejich dosažení. Ve stranické politice bylo požadováno odstranění vázaných kandidátních listin, ale zachování poměrného zastoupení. Příjmy a výdaje politických stran měly být řádně kontrolovány.²³¹

V rámci sociální politiky se měla věnovat pozornost otázkám sociálně-pojišťovacím.²³² Strana požadovala zajištění ochrany práce. Reformy pracovního poměru měly vést k větším jistotám a trvalosti pracovního poměru ze strany soukromé a k větší odpovědnosti ze strany veřejné. Mzdy měly být sociální. To znamenalo odstupňované podle velikosti rodin. Program požadoval upravené sociální pojištění a zajištění bezpečnosti pro dělnictvo. Rovněž se prosazovala řádná bytová péče, zdravotní a rekreační zaopatření. Mělo se odstranit vykořisťování člověka člověkem v podobě nepřiměřeně nízkých mezd, nepřiměřeně vysokých úroků za půjčky, činži, hotové výrobky, dopravné

realisticky přihlásil ke spolupráci se sousedními zeměmi, ale s tím, že se nevzdá styků s okolním světem. Rovněž program stavěl na náboženské toleranci a kulturním dialogu a zachování vztahu ke světové kultuře. Důraz byl kladen na účelnost a hospodárnost v celé veřejné správě. Program požadoval reformu veřejné správy s důrazem na samosprávu a to především samosprávu obcí a okresů. Dále bylo požadováno, aby byla zachována armáda, aby se přešlo k řízenému hospodářství státem a plánování. Soukromé podnikání mělo být kontrolováno, ale neomezeno. Stát měl vytvořit státní hospodářskou radu a měla být zavedena podniková samospráva. K hospodářské samostatnosti mělo přispět vybudování nových silničních, železničních a vodních spojů. Autoři chtěli, aby došlo k rovnováze mezi průmyslem a zemědělstvím, k rozšíření hospodářských styků s cizinou, k vybudování vodních elektráren za ztracené uhelné doly aj. V rámci zdravotnictví měla být zdravotní péče vytvořena rovnoměrně mezi jednotlivými městy a vesnicemi. Vzdělání mělo být přístupné pro všechny podle schopností a nikoliv podle sociálního původu. Školství mělo být občansky a nábožensky snášenlivé ke všem. V rámci programu se požadovalo zřízení dvouleté pedagogické akademie pro učitele atd. (Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 129–136; Eva FOŠENBAUEROVÁ, *Národní strana práce*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha březen 1988, s. 46–50).

²³¹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 15, NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 6–7, 11–12, 14; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 111.

²³² NEČAS, *O sociálně-politických úkolech – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1.

atd.²³³ Za nejnaléhavější soudobý úkol bylo považováno zajištění práce uprchlíkům, kteří ji hledají a nedaří se jim nalézt. Hlavním bodem NSP zůstávalo zajištění práce všem lidem s přiměřenou odměnou podle jejich zásluh.²³⁴ „*Hlavní příčinou nezaviněné chudoby je dnes nezaměstnanost, nepravidelnost práce a nízké příjmy pracovní u velké většiny pracujících lidí.*“²³⁵ Byly také návrhy na zlepšení pozice živnostníků. Měl být řádně prováděn zákon o nekalé soutěži, mělo dojít ke kontrole veřejných dodávek a ke zlepšení odbytu. NSP prosazovala šíření svépomocných družstev, ale tak, aby nedocházelo k maskovanému způsobu politického nadřezování a vydržování subvencemi, sanacemi apod. Byl zde také požadavek na decentralizování veřejné správy, zrychlení a zlevnění úřední agendy, zvýšení odpovědnosti úředníků. Rovněž se prosazovala větší rovnoprávnost muže a ženy v politickém i hospodářském životě. Zavádění technického pokroku bylo považováno za žádoucí. Rostoucí výkonnost strojů měla práci lidem ulehčovat a nikoliv ji brát. V rámci zemědělství chtěla strana zvýšit úroveň venkovského obyvatelstva a zarazit spekulaci s půdou. Přesto však pokračovat v pozemkové reformě, ale rozumným způsobem. Dále se v rámci programu požadovalo scelování půdy a rekultivace zpustlých pozemků. Byl požadavek, aby se na venkově rozšířilo sociální zákonodárství, školství a zvýšila technická kultura, aby nedocházelo k odlivu obyvatel z venkova do měst. U nezemědělského dělnictva mělo dojít k řádné sociální péči. V průmyslu, řemeslech a obchodních živnostech měly být podporovány levné úvěry, měla být větší kontrola nad veřejnými zakázkami atd. V zahraničním obchodu NSP požadovala více veřejné kontroly a volnější, svobodnější mezistátní obchod.²³⁶

V duchovní kultuře byl požadavek hájit vědecké a umělecké svobody a tolerance ke všem náboženstvím. Vzdělání mělo být umožněno všem bez ohledu na majetkovou situaci. Nadané děti z nemajetných rodin měly dostávat stipendium. Byl tu také požadavek na rozšíření veřejných knihoven a čítáren. Dále na reformy ve školství pro zlepšení všeobecného i odborného vzdělání a výchovy. V kulturní sféře bylo požadavkem

²³³ „*Národní strana práce bude se starat o zlepšení podmínek výrobních ve všech oborech užitečné práce, upevnění pracovního poměru smlouvami kolektivními i zákonnými předpisy je samozřejmým úkolem naší strany. Zabezpečení pracujícího člověka, ať zaměstnaného, ať samostatného, v době stáří a invalidity, úrazu, nemoci a nezaměstnanosti bude musit být zdokonaleno.*“

(Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 5–6; 11–12).

²³⁴ NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 4–5; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 7–15.

²³⁵ NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 3.

²³⁶ NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 8–11; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 13–15.

kontinuálně navazovat na hodnoty vytvořené v minulosti. Středoškolské vzdělání mělo být prohloubeno a vysokoškolské mělo být i pro pracující v rámci zavedení večerního studia.²³⁷ Na dobové zjednodušování kulturního a hospodářského života reagoval Hamppl takto: „*Souhlasíme s takovým zjednodušováním. Ale přejeme si, aby tato koncentrace byla dílem úmluv a dohod, aby nikdo nechtěl získávat více, než mu právem patří.*“²³⁸

Stranu je těžké hodnotit, vzhledem k tomu, že se nestihla plně etablovat. Fungovala pouze necelé čtyři měsíce. V pravém politickém spektru byla skupina kolem národohospodářského teoretika Josefa Macka, která uplatňovala zásadu loajální spolupráce s vládou. V levé sekci byli intelektuálové sdružení kolem Dělnické akademie a kolem poslance J. Nečase. Radikální levici tvořili komunisté. Byl zde také rozdíl generačních skupin. Přesto se domnívám, že NSP, na rozdíl od Strany Národní jednoty, byla ideově jednotná. Přispěl k tomu fakt, že na rozdíl od SNJ nebyla slepencem mnoha stran. V podstatě vznikla transformací ze sociálně demokratické strany a přidali se k ní především ti národní socialisté a komunisté, kteří se ztotožňovali s jejím programem. Zcela jistě ke konsolidaci přispěla i opoziční funkce s nejistou budoucností, takže do ní logicky vstupovali především ti, kteří s ní souhlasili a ztotožňovali se s jejím programem a jimž nezáleželo jen na osobním prospěchu.

NSP byla politická strana, která zanikla velmi brzy po svém vzniku, ale přesto měla svůj podíl na státních záležitostech. Přes krátký časový úsek a opoziční funkci lze i říci, že NSP nebyla v českých dějinách zcela bezvýznamná. Sama strana po svém rozpuštění hodnotila své členstvo tak, že bylo vychováváno k mužnému a otevřenému postupu a k čestnému jednání. Národní strana práce byla v daném období největší legální základnou v Česko-Slovensku, kde přežívaly ideály demokratických svobod a občanských práv. Hlásila se k obhajobě základních demokratických prvků jako je třeba dělba moci.²³⁹ Snažila se za cenu programových ústupků ochránit svým vlivem veřejnost před totalizací, konstatuje Jiří Šolc.²⁴⁰ Byla určitou opozicí vládě a SNJ, kde sílily totalitní prvky. „*Bylo*

²³⁷ PATEJDL, *O kulturní politice – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce,

r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 13–15; NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 8–9, 12–14.

²³⁸ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 16.

²³⁹ *Stoupencům a přátelům Národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 13, Kolín 31. března 1939, s. 1; NK fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, s. 14.

²⁴⁰ Jiří ŠOLC, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: Osud českého politika*, Praha 2008, s. 47.

*třeba se rozhodnout. Šlo prostě o to, má-li být u nás režim totalitní či demokratický.*²⁴¹ Senátor Modráček z NSP požadoval po Beranově vládě, aby nadále svolávala parlament i J. Nečas požadoval udržení parlamentního režimu.²⁴² NSP hrdě ukázala, že se hlásí k prvorepublikovým hodnotám v době, kdy to nebylo žádoucí. Především hájila masarykovskou humanitní demokracii: „*Budeme věrně plnit odkaz tohoto velkého syna našeho národa.*“²⁴³ Strana se stavěla proti nerovnosti a rasismu. Josef Macek na ustanovujícím sjezdu sdělil, že pokud byl občan židovský vždy věrným občanem, tak pro NSP zůstává Čechem. NSP celkově především kritizovala dobově definovaný sociální problém, který podle ní způsoboval nerovnosti. Přihlásila se proto k sociální politice, která se měla snažit opatřit pracovní příležitost každému bez ohledu na pohlaví či národnost.²⁴⁴

²⁴¹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 2.

²⁴² Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 201, 203.

²⁴³ Antonín HAMPL, *T. G. Masaryk dnes*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 10, Kolín 3. března 1939, s. 1.

²⁴⁴ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 9; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1080; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 70.

4 Strana Národní jednoty

Vláda a strana Národní jednoty²⁴⁵ splývaly v jeden společný pojem. Nová strana šla ruku v ruce s novým režimem. Ústřední přípravný výbor strany Národní jednoty projednával všechny záležitosti veřejného života v úzké součinnosti s vládou. SNJ se de facto stala orgánem výkonné moci státu. Rudolf Beran sděloval, že co vyplyne ze strany Národní jednoty, to se stane programem vlády a, že SNJ je spojovacím článkem mezi lidem a vládou.²⁴⁶

Beranova vláda se díky zmocňovacímu zákonu stala nejsilnější vládou, kterou kdy Československá republika měla. Státní režim neudával podobu politické strany, ale spíše naopak nové politické uskupení v rámci SNJ vytvářelo státní režim. „*Národní jednota si říká strana státní a v jejím jméně se vytvořila vláda, jež skutečně vládne.*“²⁴⁷

4. 1 Předseda vlády a předseda strany Národní jednoty – Rudolf Beran

Samostatná podkapitola v této práci je věnována Rudolfovi Beranovi, protože to byl zřejmě on, kdo stál za vznikem dvoustranického systému v českých zemích. Vzhledem k tomu, že byl ministerským předsedou a zároveň předsedou vládnoucí strany Národní jednoty, lze také konstatovat, že byl z politického hlediska nejmocnějším mužem v krátkém vymezeném období. Významnější protiváhou k jeho moci byla v podstatě pouze loajální opozice Národní strany práce a prezident Emil Hácha. V této podkapitole je obsažena odpověď na jednu z badatelských otázek stanovenou v úvodu: Jak si počínal Rudolf Beran jako předseda strany Národní jednoty a jako předseda vlády?

²⁴⁵ V odborné literatuře se píše o Straně národní jednoty, tedy s velkým S a dalšími písmeny malými. V dobových archivních materiálech je ovšem strana psaná jako strana Národní jednoty, nebo Strana Národní jednoty, tedy vždy s velkým N a někdy s malým a někdy s velkým S. Ve své práci jsem se rozhodl stranu neuvádět, jako to činí odborná literatura, s velkým S a malým N. Použil jsem označení dle většiny archivních materiálů: strana Národní jednoty, ve zkratce pak jako SNJ.

²⁴⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 1; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 212; Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 211.

²⁴⁷ *Občánku, kam ted'?*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 1.

První období života Rudolfa Berana je uvedeno do roku 1935. V tomto roce se stal předsedou Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (dále agrární strany).

Narodil se roku 1887 v Pracejovicích u Strakonice. Pocházel ze selského prostředí. Obecnou a měšťanskou školu navštěvoval ve Strakonici, následně tam absolvoval vyšší hospodářskou školu. Již od mládí se věnoval politice a svůj život spojil se zemědělskou činností. Zachovaly se jeho vzpomínky na mládí, ve kterých mj. poznamenal, že úspěchů dosáhne pouze ta strana, která je založená na nejširších lidových vrstvách a proto je třeba zdokonalit organizační formy strany a zlepšit stranický tisk.²⁴⁸ Dne 30. května 1907 byl zvolen jednatelem ústředního výboru agrárního dorostu. „*Tak se dostává do popředí veřejného a politického života muž, tehdy sotva dvacetiletý, kterému bylo souzeno, aby sehrál ne nevýznamnou roli v životě našeho národa.*“²⁴⁹ Stal se členem agrární strany a navázal dlouhodobou spolupráci s Antonínem Švehlou. Byl také vedoucím a jednatelem Svazu agrárního dorostu. Od roku 1918 pak poslancem a generálním tajemníkem agrární strany. Později se vypracoval až na místopředsedu agrární strany. Politický profil Rudolfa Berana lze vyjádřit těmito charakterovými vlastnostmi: byl výborný organizátor, dobrý řečník, obratný zákulisní vyjednavatel a praktik. Politika pro něho byla praktickým obchodem.²⁵⁰

Druhé období politického života Rudolfa Berana lze vymezit léty 1935 – 1938, kdy působil jako předseda agrární strany. Jeho předchůdcem byl až do své smrti politicky silný a oblíbený Antonín Švehla. Kandidátem na nového předsedu měl být buď Milan Hodža, nebo Rudolf Beran. V listopadu 1935 byl zvolen předsedou právě Rudolf Beran.²⁵¹ S ním se měnil i kurz politiky agrární strany. V roce 1935 se Beran pokusil eliminovat vliv Hradu tím, že vytvořil prosincový blok ze strany živnostenské, agrární, Národní obce fašistické, HSĽS a SdP a společně se pokusili dosadit na místo prezidenta svého kandidáta Bohumila Němce, čímž se postavili proti Edvardu Benešovi. Beran však nepatřil mezi „úhlavní“ nepřátele Beneše. Skutečnost byla mnohem prostší. Lavíroval mezi stoupenci a odpůrci Beneše ve straně. V ní totiž neměl tak silnou pozici, jakou měl jeho předchůdce Švehla.

²⁴⁸ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 21.

²⁴⁹ Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 5.

²⁵⁰ Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 323; Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 14, 30–31; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 14–28, 287–291; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 25, Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 5.

²⁵¹ Hodža byl sice schopnější a vzdělanější, ale Beran představoval kompromis přijatelný pro všechny.

Vždy si nechával otevřená zadní vrátka. Z projevů Rudolfa Berana si lze udělat názor na jeho politické smýšlení v době jeho předsednictví.²⁵² Například při sjezdu strany hlásal: „Švehla je nám programem na celou dalekou budoucnost,“²⁵³ čímž se přihlásil k parlamentní demokracii, kterou Švehla budoval. Zajímavou částí projevu je tato pasáž: „Ve vnitřní politice dělali jsme a budeme dělati politiku koaliční. Ze spolupráce v koalici nechceme nikoho vylučovat. Koalice jest nám více než jen vzájemnou spoluprací. Vidíme v koalici také společnou odpovědnost. Koalice naše prokázala, že je schopna řešiti i nejtěžší problémy. Víme, že jest těžké v koalici se dohodovat, vzpomínáme slov Švehlových, že demokracie vyžaduje více času a více práce a obětavosti než jiný režim, a zůstaneme pamětlivi jeho odkazu, že demokracie jest jedinou správnou formou pro vedení našeho státu.“²⁵⁴ Tady vidíme, jak za necelý rok Rudolf Beran změnil své politické smýšlení. Po mnichovské dohodě se stal hlavním iniciátorem pohřbení koaličního systému. Lze tedy předpokládat, že tak udělal, jak sám uváděl, z tlaku, který nastal. Sám to po válce popsal těmito slovy: „Myšlenka dobrovolného rozejití se politických stran a utvoření strany Národní jednoty vznikla teprve za mnichovské katastrofy, v době národního neštěstí, kdy národ obviňoval politické strany, že svým počtem a vzájemným bojem zavinily katastrofu.“²⁵⁵

Třetí životní etapa Rudolfa Berana je pro tuto kapitolu nejpodstatnější. Je to období druhé republiky, ve kterém byl Beran československým ministerským předsedou a zároveň předsedou SNJ. Marxistická literatura označila Berana v této době jako vedoucího představitele „českého fašismu v pomnichovské republice.“²⁵⁶ Novější literatura

²⁵² Republikánská strana k politice vnitřní i zahraniční: *Řeč předsedy republikánské strany poslance Rudolfa Berana*, in: Aktuality: nová edice kulturně-politických spisků, Praha 1938, s. 7–10; Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 194–198; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 32–58, 141–165, 287–291; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 10, 38, 82; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 26–27; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 170–174, 296, 303–307, 314, 320, 322, 330, *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>; Eva BROKLOVÁ, *Agrární strana a demokracie. Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu ve druhém desetiletí republiky*, In: Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky, Praha 2008, s. 56–62;

²⁵³ Republikánská strana k politice vnitřní i zahraniční: *Řeč předsedy republikánské strany poslance Rudolfa Berana*, in: Aktuality: nová edice kulturně-politických spisků, Praha 1938, s. 45.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 8.

²⁵⁵ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 163.

²⁵⁶ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 45.

ho hodnotí spíše jako politika, který se snažil zachránit okleštěný stát. Pohled samotného Berana na dobu po mnichovské dohodě byl zřejmý: „*Zachovat, co nám po Mnichově zbylo, a uživit národ.*“²⁵⁷ Dne 3. října 1938 probíhala schůze předsednictva agrární strany. Rudolf Beran sděloval, že je třeba zajistit, aby hospodářský vývoj fungoval bez poruch, že nesmí být vyvolán stranický boj, že musí být ihned rozřešena slovenská otázka. Rovněž poukázal na nutnost změny politiky státu a vzpomněl všech padlých při obraně vlasti. Agráři se shodli, že je třeba zajistit obživu pro celý národ na příští rok. Dále, že musí být zastavena propaganda proti některým veřejným činitelům. Na konci jednání vzešel apel pro zemědělský lid. Dne 27. října 1938 ministerstvo zahraničních věcí (vyslanec Čermák) informovalo ministerstvo vnitra, že z německé strany přišla žádost o spolupráci čs. státních bezpečnostních služeb s bezpečnostním úřadem říše německé. Nakonec byla nabízená dohoda o spolupráci mezi česko-slovenskou a německou policií podepsána a to dne 26. ledna 1939.²⁵⁸ Václav Jindra napsal: „*Na základě Beranových pokynů dochází již v říjnu 1938 k přímému, ovšem přísně tajnému jednání mezi ministerstvem vnitra v Praze a zástupci Reichsführera SS – Himmlera ... česká a německá tajná policie zahájily spolupráci při stíhání politických zločinů!*“²⁵⁹ Naproti tomu Jaroslav Rokoský upozorňuje, že „*Beran na této dohodě neměl žádnou účast: nedal k ní podnět ani souhlas, natož aby ji podepsal. Beran o této dohodě vůbec nevěděl.*“²⁶⁰

Dne 12. listopadu 1938 se představitelé bývalé koalice v čele s Beranem shodli na vytvoření společné státní strany Národní jednoty a dospěli k závěru, že současná situace nesnese více než dvě strany, čímž se konkretizovala jak představa Berana, tak Hampla o zavedení politického systému podle anglického vzoru založeného na principu existence vládní strany a strany loajální opozice.²⁶¹ V listopadu 1938 Rudolf Beran v dopisech svému synovi sděloval, že mnichovská tragédie způsobila zmatek v hlavách lidu a společnost se stala apatickou, což bylo podle něho velmi nebezpečné a bylo zapotřebí společnost povzbudit k zabezpečení státu. V této době zůstával optimistou: „*Věřím, že s úspěchem přejdeme přes rozvodněnou řeku zmatků, bolesti a různých lidských citů.*“²⁶²

²⁵⁷ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 325.

²⁵⁸ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 232; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 326–329, 390;

²⁵⁹ Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 47.

²⁶⁰ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 391.

²⁶¹ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 55.

²⁶² Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 346.

V den prezidentské volby Emila Háchy podala po domluvě vláda generála Syrového demisi. Předsednictvo SNJ se dohodlo, že nová vláda bude sestavena, jak z odborníků, tak z politiků. Fakticky pak jediným významným stranickým politikem byl její předseda Rudolf Beran. Proti jeho volbě neměl vážné námitky nikdo ani z řad SNJ ani z opoziční NSP. Při první schůzi vlády Beran nejdříve poděkoval generálu Syrovému za to, že jeho vláda zachránila stát před chaosem. Jako hlavní úkol vlády označil zabezpečení státu. Dále vyjádřil naději, že všechny tři národy spolu budou spolupracovat a že Česko-Slovensko bude udržovat přátelský poměr se svými sousedy.

Marxistická historiografie obvykle tvrdila, že Beran toužil po moci. Rokoský toto tvrzení poupravuje. Beran se, do doby než se stal ministerským předsedou v druhé republice, nedrál do politického popředí, dával spíše přednost politickému zákulisí, odkud chtěl ovlivňovat dění v zemi.²⁶³ Totéž ve své knize tvrdí i Vladimír Dostál a dodává, že Dr. Hácha prý trval na tom, aby aspoň předseda vlády byl bývalý politik. Beran pak s výslovným souhlasem všech politických stran úkol přijal a vládu sestavil.²⁶⁴ Winston Churchill zvolení Berana ministerským předsedou hodnotil takto: „Československý lid, zrazený spojenci a opuštěný od svých vůdců, kteří mu zaručovali svou zahraniční politikou ochranu před Hitlerem, také od Sovětů, prokazoval obrovskou důvěru Beranovi a volal po něm. Beranovi byla situace známá. Beran, který v době slávy první republiky nepřijal nikdy ministerské křeslo, poslechl po Mnichově volání národa a postavil se do jeho čela, když nebylo nikoho, kdo by tuto oběť podstoupil, kdo by opět uklidnil lid a znovu ho zformoval a mohl prodloužit svobodu národa, třeba jen o několik měsíců.“²⁶⁵

Vzhledem k tomu, že vláda byla složená z odborníků a prezident byl nepolitický, pozice Rudolfa Berana značně vzrostla. Ze soukromé korespondence je zřejmé, že k předsednictví mu přáli lidé z celého spektra politiky. Byl si zřejmě vědom, že mu tato funkce přinese obtíže, ale přesto ji přijal. Byl totiž přesvědčen, že druhá republika je republikou s dlouhodobým časovým horizontem. Nepředpokládal její brzký konec.²⁶⁶ Jako ministerský předseda vystoupil na veřejnosti poprvé 3. prosince 1938 a ve svém projevu sděloval, že stát bude jednotou, že se bude Česko-Slovenská republika snažit o dobré vztahy se svými sousedy a mimo to se bude zahraniční politika orientovat na západ:

²⁶³ Tamtéž, s. 355–356.

²⁶⁴ Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 206.

²⁶⁵ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 72.

²⁶⁶ Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 358–363.

„neboť si přejeme udržet nejlepší styky s velmocemi západními a Spojenými státy.“²⁶⁷ Dále sdělil, že branná povinnost bude společná pro celý stát a že snahou vlády bude zvednout životní úroveň všem vrstvám obyvatelstva. V rozhovoru pro francouzský tisk odpovídal na otázku, zda bude v nové republice zachována demokratická soustava, takto: „*Chtěli jsme mít dvě strany, protože se chceme v novém státě přidržovat myšlenky demokratické kontroly, a nikoli myšlenky totalitní. Nicméně nechceme zavírat oči před určitými nedostatky demokratických systémů. Proto se budeme snažit o praktické rozhodování, což znamená osobní, a nikoli kolektivní odpovědnost. Tomu říkáme autoritativní demokracie. Proto si vyžádáme od parlamentu plnou moc, abychom mohli činit rázná a rychlá rozhodnutí.*“²⁶⁸ Beran musel za vládu pronášet projevy, které nepopudí Hitlera, proto se veřejnost pomalu obracela proti vládě a svému ministerskému předsedovi. Valná většina lidí v této době smýšlela protiněmecky. Na účet ministra zahraničních věcí Chvalkovského například koloval po Praze vtíp: „*Učí se prý honem těsnopis, aby stačil Hitlerovu diktátu.*“ Tento vtíp citoval zahraničnímu úřadu německý diplomat Andor Hencke.²⁶⁹

V lednu 1939 došlo ke schůzi vrcholného vedení SNJ, na kterém Beran ve svém projevu sděloval, že ještě není konec všem nebezpečím. Dalekosáhlým úkolem mělo být vybudování nové republiky na křesťanské mravnosti a na ideji svatováclavské. Nevyhnutelné mělo být řešení důležité otázky emigrantské, především židovské.²⁷⁰ V rozhlasovém projevu z 31. ledna 1939 Beran pravil: „*Kázeň znamená dobrovolně se podřizovat autoritě. Autoritou není osoba, ale zákon, řád, idea. A nazvali jsme nový řád, který provádí náš plán pro výstavbu nového státu a obrodu našeho národního života, autoritativní demokracii. Je to čin, je to odpovědnost.*“²⁷¹

V únoru 1938 se Beran vyjádřil, že „*vláda nepřestala pracovat s parlamentem, jak svědčí okolnost, že parlamentní úsporná komise dostala od vlády plnou moc jednati o rozpočtu a také rozpočet schválila ... vláda nepomýšlí na vyloučení parlamentu z účasti na vládních pracích.*“²⁷² V únoru 1939 se vyjádřil pro hospodářskou spolupráci s Německem, rovněž sdělil, že nelze trvat na hospodářském liberalismu, ale že se v hospodářství nebude hazardovat a zahrávat si s jakýmkoli extrémem.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 363.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 364.

²⁶⁹ Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 173; Tamtéž, s. 392; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 392.

²⁷⁰ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 392

²⁷¹ Tamtéž, s. 394.

²⁷² Tamtéž, s. 398.

Strana Národní jednoty nebyla spokojená s Beranem, protože se téměř neúčastnil schůzí předsednictva a strana tak nebyla dostatečně informována. Rovněž zde zaznívaly stížnosti na nedostatečné zastoupení ve vládě, a proto dne 15. března 1939 padl veřejně návrh, aby byla dosavadní vláda odvolána a nastoupila nová vláda SNJ. Ke změně však už nedošlo, přišla okupace. Rudolf Beran se hájil, že nevěděl, že Hitler chce okupovat druhou republiku. Ve skutečnosti však dostával zprávy například od zpravodajských důstojníků o chystaném vpádu německých vojsk, ale nepředpokládal a nevěřil, že by Hitler porušil nový pomnichovský mezinárodní systém a porušil tak smlouvy.

Okupací Česko-Slovenska se zhroutil Beranovi sen o zachování politického i hospodářského vývoje okleštěného státu. Byl zřejmě přesvědčen, že je možné na tomto území a s tímto národem budovat dále demokratický stát. Historik Václav Jindra došel k hypotéze, že Rudolf Beran věděl již dopředu o obsazení Česko-Slovenska a že se předem dohodl s nacistickým Německem a vyslal Háchu, aby ten v Berlíně podepsal protektorát a tím pomohl Hitlerovi ke snazšímu a pohodlnějšímu získání českých zemí. To je ovšem nepravděpodobné, protože Beran se po těchto událostech nervově zhroutil. V zoufalství prý uvažoval o sebevraždě. Jeho manželka a synové po válce shodně vypovídali, že Beran přišel domů a byl smrtelně bledý, měl třesavku a musel hned ulehnout.²⁷³ Starší ze synů volal politikům, aby ho přišli navštívit. Mezi nimi byl i Antonín Hampl, který mu sdělil: „*Rudolfe, hlavu vzhůru, teď není čas umírat, teď musíme žít a bojovat za to, co bylo ztraceno.*“²⁷⁴ Po těchto slovech se prý zdrcený Beran uklidnil. Také místopředseda strany Národní jednoty Josef Černý se ukryl na statku a zabýval se možností sebevraždy.²⁷⁵ Sám Rudolf Beran odpovídal na útoky okolo 15. března po válce takto: „*Nebyli jsme zrádci ani zbabělci. Nikomu, ani mě, ani moji vládě nescházelo osobní statečnosti. Co je život jednotlivce nebo několika jednotlivců? Ale zodpovědnost za život národa ukládala nám jednat tak, jak jsme jednali.*“²⁷⁶

Dalším obdobím života Rudolfa Berana bylo období Protektorátu Čechy a Morava. V květnu 1941 ho nacisté zatkli pro finanční pomoc odbojovému hnutí a odsoudili ho na deset let do žaláře. Před nacistickým soudem se Beran snažil pochopitelně bránit. Použil

²⁷³ Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 399, 419–422, 425; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 76; Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 60–61.

²⁷⁴ Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 425.

²⁷⁵ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 221.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 419.

k tomu především ostřejší rétoriku na úkor Beneše, kterého nacisté nemohli vystát.²⁷⁷ Rozsudek Lidového soudu v Berlíně z června 1942 zněl: „*Obžalovaný Beran se z důvodu napomáhání k velezradě a zvýhodňování nepřítele odsuzuje na deset let žaláře a k peněžnímu trestu ve výši 100 000 – stotisíc – říšských marek.*“²⁷⁸ V září 1943 Rudolf Beran opustil věznici v Brigu a byl internován v Praze, o něco později v Pracejovicích. V listopadu 1943 byl přesunut do domácího vězení.²⁷⁹

Posledním obdobím života Rudolfa Berana je jeho život po druhé světové válce. Dne 14. září 1945 byl zajištěn četnickým velitelstvím ve Strakoniciích a po čtyřech dnech převezen do věznice na Pankráci.²⁸⁰ Byl obviňován za velezradu jednak proto, že vláda a prezident neměli právo vydat bez boje státní samostatnost a svrchovanost, a také proto, že nezničil archivy, které prokazovaly boj některých osob proti nacistickému Německu a také, že nezajistil, aby se okupantům nedostaly do rukou zásoby potravin a zbraní. Proces s Rudolfem Beranem byl symbolickým odsouzením minulosti. Emil Hácha i František

²⁷⁷ Rudolf Beran protektorát a nacistické počínání v Československu neschválil. Dokonce prý podporoval domácí i zahraniční odboj proti nacistům, uvedl Dr. Ladislav Feierabend. Václav Jindra v roce 1946 psal, že Beran dělal vše proto, aby byl za protektorátu důvěryhodným a spolehlivým. Údajně byl koncem dubna propuštěn z vlády kvůli tomu, že neovládal německý jazyk a kvůli tomu, že se snažil odstátnit Háchu a sám se stát prezidentem. V nejnovější knize o Rudolfu Beranovi od Jaroslava Buriance se píše, že byl zapojen do všech významných odbojových skupin v době protektorátu. Dal mj. podnět k založení Ústředí domácího odboje. Především však finančně a materiálně podporoval domácí i zahraniční odboj. Na výzvu Rudolfa Berana se celý aparát agrární strany zapojil do odboje. Sedláci a rolníci podporovali partyzánská hnutí a za to často zaplatili životem. V odbojových skupinách převažovali bývalí příslušníci agrární strany. Tolik k rozdílnému hodnocení Rudolfa Berana v tomto období.

(Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 78–81, 287–296; Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 63).

²⁷⁸ Politický vězeň Jan Filípek (ministr zemědělství druhé republiky a protektorátní vlády) vzpomínal, jak byl s Rudolfem Beranem vězněn ve Wohlau a Brigu, kde musel Beran plést nákupní tašky (síťovky) pro třetí říši. Beran se vždy o jídlo, které občas dostal navíc od některých bachařů, rozdělil, což v žaláři nikdo jiný nikdy neudělal. Filípek také vzpomíná na Berana jako na pragmatika a workoholika s pozitivním přístupem k životu. Rovněž sděluje, že K. H. Frank chtěl pro Berana trest smrti, ale Hitlerův asistent Martin Borman prosadil 10 let žaláře. Na samotce Berana ve vězení prý bylo napsáno: „*Bývalý český ministerský předseda Rudolf Beran: deset let káznice a ztráta cti na 15 let.*“

(Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 100–105, příloha).

²⁷⁹ Rudolf Beran prošel dvanácti německými kriminály, kde byl dva roky a osm měsíců vězněn. (Tamtéž, s. 106, 109, 198).

²⁸⁰ Vyličení Rudolfa Berana o pobytu v cele na Pankráci: „*Jednou mě dozorce zbil obuškem ... Měl jsem puchýře a krvavé šrámy na zádech. Každý den byli vyšetřovanci vyváděni z cel a biti obuškou a gumovými rourami před celami Trpěli jsme všichni strašným hladem a úmrtnost byla velká.*“ Mimo to Beran popisoval, jak mu byly zakázány vycházky, koupání či holení a jak byl často ukazován návštěvám. Byl fotografován a natáčen v cele redaktory, ukazován sovětským důstojníkům atd. Také ho dozorcí stavěli ke zdi, nebo ho nutili držet sirky či špendlík na zdi nosem. Majetek mu byl zabaven ještě dříve, než byl vyslýchán a stejně tak byl zabaven i majetek jeho ženy, která odsouzena nebyla. Ministr zemědělství Julius Ďuriš psal manželce Rudolf Berana, Marii: „*Každý, kdo spolupracoval s Beranem, je spoluvinen.*“ (Tamtéž, s. 110–111, 206).

Chvalkovský byli po smrti. Bylo potřeba najít vysoce postavenou osobu. Navíc byl agrárník, takže výběr byl jasný.²⁸¹ Beran před svým procesem prohlásil: „*Nemá-li lid chléb, čím topit a svítit, chtějí mu dát alespoň hry, nebo Berana.*“²⁸² V roce 1947 byl odsouzen k trestu 20 let odnětí svobody. Celkem se 30krát hlasovalo o vině a z toho 27krát vyšel jako nevinný. Ve vězení onemocněl chřipkou. Byl převezen do vojenské nemocnice, kde druhý den zemřel. Stalo se tak 28. února 1954.²⁸³ „*Rakev s jeho tělesnými pozůstatky byla dána do staré márnice s oknem na vycházkový dvůr a při vycházce všichni vězňové před oknem smekli.*“²⁸⁴

V poznámce pod čarou je uvedeno hodnocení Rudolfa Berana několika osobnostmi.²⁸⁵ Podle Machiavelliho je politická činnost v dějinách „*z poloviny dilem*

²⁸¹ Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 61–62; *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>.

²⁸² Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 114.

²⁸³ František KOLÁŘ a kol., *Politická elita meziválečného Československa*, Praha 1998, s. 404; *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>.

²⁸⁴ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 213.

²⁸⁵ Ministr Klumpar zhodnotil Beranovo úřadování takto: „*Byl věčný a měl snahu postavit politiku a správu zmenšeného státu na pevný základ, překlenout odstředivé snahy a dovedl zaujmout kritický postoj i k lidem z vlastního tábora.*“

Profesor Václav Černý k Beranovi uvedl, že to byl „*politický rutinér, ale člověk poctivé národní vůle, jehož neštěstím byl malý rozhled, takže potřeboval rádce, a z těch dva byli zaujatí našeptávači, diplomat Chvalkovský a reakční našeptávač Kahánek.*“

Čeněk Torn napsal: „*Beran svým životem a prací, jako politik ukázal, stejně jako jeho učitel a vzor Antonín Švehla, že politika je obětí, je obětování sebe, rodiny a všeho pro zájmy a potřeby vyšší, pro zájmy demokracie, národa a státu.*“

Historik Rokoský jako autor nejobsáhlejší knihy o Beranovi mj. poznamenává: „*Rudolf Beran byl výborný stranický tajemník, předsednictví nejsilnější československé strany bylo však na hranici jeho možností ... ve stále těžších poměrech postrádal státnické schopnosti svého předchůdce.*“ Podle Rokoského byl oblíbeným především mezi drobnými a středními rolníky, kteří ho považovali za jejich představitele. „*Beran byl přesvědčeným demokratem, prosazoval stanovisko, že koalice je jediná možná forma vlády. Jeho projevy v parlamentu, tisku a na veřejných schůzích to plně potvrzují, nelze v nich nalézt sebemenší sklony k politické totalitě.*“

Vojtěch Holeček, šéfredaktor Národních listů, vzpomínal, jak vystupoval v druhé republice. Vždy odmítal cizí vzory, jako fašismus a nacismus „*a tvrdil, že jediný možný režim pro Československo je demokracie. Beran trval na tom, že i když demokratický způsob vlády se zdá obtížnější, že musíme na něm setrvat, vyslovoval se proti tomu, aby Němci mohli brát účast na naší vládě, a byl pro spolupráci politických stran. Odmítal také rasismus a vydávání nějakých rasových zákonů ... byl v časopisech fašistického zaměření napadán za to, že nepostupuje proti židům. Říkalo se, že má babičku židovku a že proto drží židům palec.*“ Čeští fašisté ve druhé republice permanentně psali proti Beranovi útočné a štvavé články a vytvářeli karikatury. „*Útoky proti Beranovi se ovšem nezmiňují, protože nezapadají do zavedeného obrazu druhé republiky.*“ píše Jaroslav Rokoský.

Americký novinář popsal jako hlavního nepřítele Berana – Beneše. „*Rudolf Beran byl vlastencem, který vydal ze sebe vše nejlepší k prospěchu svého národa za okolností neobyčejně svízelných ... byl opravdovým*

*osudu a z poloviny, nebo alespoň z části, dilem člověka.*²⁸⁶ Rudolfu Beranovi, zdá se, osud příliš nepřál. Historická díla se této osobě vyhýbají a příliš o něm nepíší. Také mezi širokou veřejností není Beran vůbec znám a to je to škoda, protože sehrál významnou úlohu v českých dějinách první poloviny 20. století tím, že se stal předsedou nejsilnější prvorepublikové strany a následně ministerským předsedou Česko-Slovenska. Chybějící hodnocení v učebnicích, populárně naučných i odborných knihách je dokladem toho, že i dnes je Rudolf Beran spornou a rozporuplnou osobou.

*„Osud postavil mne na zodpovědná místa v nejkritičtější době našich dějin. Nikdy jsem neutíkal od odpovědnosti a ani tady nechci od ní utíkat tam, kde jsem odpovědnost opravdu měl. Co jsem dělal, dělal jsem vždy v nejpoctivější snaze sloužit svému stavu, národu a státu.*²⁸⁷

4. 2 Vznik, vývoj a zánik strany Národní jednoty

Proč se strana pojmenovala národní? Nový režim odmítal mezinárodní a světové názory. Měl to být režim čistě národní a s tím souvisel i nový politický systém. Vyjádřeno slovy tehdejšího národního socialisty Emila Franke: *„Stali jsme se státem národním. Z toho plyne, že musíme mít jen a jen strany národní.*²⁸⁸

Životní jistoty byly po mnichovské dohodě rozvrácené. Společnost byla dezorientovaná, politické strany a jejich vůdčí představitelé byli zdiskreditováni, demokratické vnitropolitické uspořádání Československa bylo neúspěšné a zahraničně politická orientace se zhroutila. Veřejnost tak byla ve své většině přesvědčená, že příčinou porážky je liberální demokracie, která má zákonitou tendenci směřovat ke krizi a rozvratu.

ČEchem se silným smyslem pro zodpovědnost, daleko lidštější a s mnohem širším praktickým smyslem a prozíravostí, než byl a měl jeho hlavní nepřítel, který seděl v prezidentském křesle po Masarykovi.“

Rudolf Kučera hodnotí Berana jako jednoho z prvních politiků, který musel čelit tváří v tvář totalitnímu režimu. Rudolf Beran je znázorněn ve filmu Otakara Vávry z roku 1973, jako vychytralý člověk, který hraje karty, pije pivo, kouří a jenom nenasytně jí. Tento profil se možná inspiroval tím, co o Beranovi údajně řekl Hácha: *„Hácha se později vyjádřil, že mu Beran připadal jako bystrý nebo spíše mazaný venkovský hospodský.*“

(Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 323, 353, 397–398, 410, 418; Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 202, 220, 224; Film Otakara Vávry, *Dny zrady I.*, 1973).

²⁸⁶ Niccoló MACHIAVELLI, *Vladař*, Praha 2007, s. 165.

²⁸⁷ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 122.

²⁸⁸ Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 103.

Do této situace vstoupila agrární strana v čele s Rudolfem Beranem s návrhem sloučení politických stran, aby se odstranila politická řevnivost. Agrární tisk Venkov vydal 2. října 1938 prohlášení, že se strana podrobuje rozhodnutí, jež učinil prezident, vláda a armáda republiky. „*Bude nyní menší národní domov, ale bude cele náš! Začneme budovat nový národní stát, domov Čechů a Slováků.*“²⁸⁹ Agrární strana následně poukazovala na zklamání ze starého stranicství a volala po jednotě národa. Mezi návrhy na změnu systému se objevoval režim s kooperativním řádem, diktatura fašistického vzoru či polský autoritativní systém. Návrh na zjednodušení stranického spektra přijímala většinová česká veřejnost pozitivně a se souhlasem. Národní sjednocení chtělo být ideovým jádrem, kolem něhož se bude soustředit česká nacionalistická pravice. Nakonec tuto úlohu přebrala strana agrární, která po mnichovské dohodě nabídla řešení – ideu jednoty.²⁹⁰ Volání po národní jednotě tak vycházelo z pomnichovské krize, která měla závažný vliv na ideologické podněbí nové republiky. Agrární strana měla k prosazení této ideje dobrý základ. Již Antonín Švehla poukazyval na potřebu zjednodušení politického systému. Strana měla vysokou úroveň organizační struktury. Vedoucí funkcionáři byli vzdělávaní a školení a byla zřízena řečnická škola. Strana měla také velké finanční zázemí a silný vliv ve vládě a státním aparátu. Byla nejsilnější prvorepublikovou stranou, měla širokou masovou základnu, jako jediná byla ve všech vládách první republiky. Spolu se stranou Národního sjednocení vstupovala do nové strany s vyhlídkami na hegemonii. Započal tak sjednocovací proces ve středové a pravicové části politického spektra, který se budoval na koncepci českého nacionalismu a myšlenkách stavovského státu. Idea národní jednoty se měla realizovat v podobě strany Národní jednoty, která bude stranou čínorodého nacionalismu, mravně jednotná, nebudou v ní žádné frakce, nebude levicová ani pravicová. Idea jednoty měla posloužit k odstranění liberálně demokratických a socialistických sil. Měly být upraveny tiskové poměry. Také mělo dojít ke koncentraci odborových, tělovýchovných, ženských a mládežnických organizací.²⁹¹ Různorodé neblahé egoistické

²⁸⁹ Venkov, 2. října 1938.

²⁹⁰ Národní listy, 20. března 1938; Národní politika, 19. března 1938.

²⁹¹ Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1048; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 28–29; Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 42–43; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 92–94; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 75–81; Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: Politické strany, Vývoj politických stran

ekonomické zájmy prvorepublikových stran se měly v rámci sjednocené SNJ sjednotit v jednu cestu.²⁹² Vznik SNJ úzce souvisel s kritikou stranického systému. Emil Franke to vyjádřil takto: „*Nemáme svůj stranický život v pořádku... nemůžeme dělat nic jiného, nežli se rychle rozhodnout, že vytvoříme velkou stranu národní, nadstavovskou a nadtřídní.*“²⁹³

V druhé polovině října 1938 šéfredaktor Venkova R. Halík vydal článek, ve kterém navrhoval vytvoření autoritativní demokracie a v rámci toho považoval za potřebné, aby se občanské vrstvy národa soustředily v jedné národní straně.²⁹⁴ V dalším článku psal o podobě této nové strany, která především posílí konzervatismus, vlastenectví a povede ji strana agrární mj. proto, že podle Halíka je zemědělský živel nositelem demokracie. Dne 27. října 1938 jednali zástupci bývalé koalice o sjednocovacím procesu. Čtyři²⁹⁵ z šesti zástupců se dohodli, že budou ochotni provést zrušení svých stran a následné sjednocení, ale podmínkou bylo sjednocení, které bude vytvořeno na novém podkladě a nikoliv jen pouhé mechanické spojování. O den později Národní rada československá vyzývala ke sjednocení politických, mravních, kulturních i hospodářských sil. Stejně tak se v onen den vyjádřil i předseda vlády J. Syrový. Živnostensko-obchodní strana středostavovská nejdříve usilovala o vytvoření strany středu společně s lidovci. „*Ve skutečnosti živnostníci blúfovali a snažili se získat předem co nejvíce výhod,*“ napsal Pavel Mates.²⁹⁶ Jejich podmínkou pro vstup do SNJ bylo, aby živnostensko-obchodní stav měl v nové straně podíl na věcech veřejných.²⁹⁷ Nakonec se dohodli a společně s Národním sjednocením a Národní ligou souhlasili se sloučením a postupně k tomu vedli své kroky.

Ve středu 2. listopadu 1938 předsednictvo agrární strany schválilo, aby Beran urychleně jednal o vytvoření nové národní strany. Ten následně při zasedání předsednictva Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu přednesl projev, ve kterém

a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, s. 547; Eduard KUČERA, Zdeňka KUČEROVÁ, *O agrární stát*, Praha 1955, s. 39; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 160–161; Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 205.

²⁹² Venkov, 4. listopadu 1938; Národní listy, 4. listopadu 1938.

²⁹³ Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 104.

²⁹⁴ Venkov, 22. října 1938.

²⁹⁵ R. Beran, A. Hampl, E. Franke a X. Hodáč.

²⁹⁶ Pavel MATES, *Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky*, In: Právněhistorické studie 1989, č. 29, Praha 1989, s. 160.

²⁹⁷ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 51–52; Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1059; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 338–339.

sděloval, že se v myslích lidu rýsuje velká strana národní jednoty.²⁹⁸ V neděli 6. listopadu 1938 šéfredaktor R. Halík ve Venkově napsal: „*Tvoří se nová velká strana národní jednoty ... Bude to strana občanská, nesocialistická. Nechť nikdo nemluví o totalitě, již nebude, ale nechť nemyslí, že bude nastolena stará hádanice stran. Nová demokracie nesnese staré koaliční copy.*“²⁹⁹

Národně socialistická strana byla nejdříve rozdělena na tři proudy. Jedni chtěli sloučení se sociálně demokratickou stranou, druzí, v čele s Petrem Zenklem, chtěli zachovat samostatnou stranu. Tento proud uvažoval o modelu tří politických stran, přičemž by se národní socialisté stali středovým stranickým subjektem. Počátkem listopadu jednali rovněž zástupci Československé strany lidové s národními socialisty o možnosti sloučení. K dohodě však nedošli. Třetí proud národních socialistů, v čele s Emilem Franke, usiloval o vstup do nové SNJ. Například Václav Klofáč a poslanec Langer sdělovali, že Německo zasahuje do vnitřní politiky Česko-Slovenska a nesnese levicové strany. To byly motivy, které po těžkých zápasech rozhodly pro vstup do jednotného tábora národního (SNJ).³⁰⁰ Člen výkonného výboru Vrbata shrnul možnosti strany tak, že pokud bude existovat samostatně, bude ji to znemožněno. Jestli se sloučí na levici, nebude to podle jejich svědomí. Pokud se sloučí na pravici, půjdou podle hlasu rozumu a budou moci vykonávat vliv, aby eventuálně zabránili tomu, co by se mohlo připravovat. Nakonec byl schválen návrh, aby vedení strany vytvořilo program a jednalo o koncentraci s vhodnými spojenci pro národní obrodné hnutí. Velký vliv na rozhodnutí ČSNS měl předseda strany V. J. Klofáč. Ten volal po silné vládě již před Mnichovem. Národní socialistka Fráňa Zemínová se v tehdejší době o postavení opozice vyjádřila tak, že jsou jiné poměry než před deseti lety, že demokracie se nezachrání opozicí odsouzenou k bezmocnosti a zániku.³⁰¹ Na konci října bylo do čela strany národních socialistů postaveno čtyřčlenné direktorium (Petr Zenkl, Otakar Klapka, Jaroslav Šalda a František Langer), které se 12. listopadu 1938 dohodlo s agrárníky, živnostníky a Národním sjednocením o vstupu do

²⁹⁸ Venkov 4. listopadu 1938, roč. 33, č. 260, s. 1; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 65.

²⁹⁹ Venkov, 6. listopadu 1938.

³⁰⁰ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 166; Miloš TRAPL, *Mnichov a lidová strana. Zánik ČSL za 2. republiky*, In: Petr Fiala, *Český politický katolicismus 1848–2005*, Brno 2008, s. 316; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1042–1046.

³⁰¹ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 54; Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 97–98.

SNJ. Přesto však značná menšina národních socialistů vstoupila do opoziční NSP se sociálními demokraty.³⁰² Jeden z nich, poslanec Ferdinand Richter, se vyjádřil jasně: „Jestliže jsme kapitulovali diplomaticky bez jediného výstřelu, pak nemáme příčiny kapitulovat také ideologicky. Měly by býti u nás nejméně dvě politické strany (...) naše místo vidím v nové straně pracujícího lidu, jež bude s námi ideově shodná.“³⁰³ Tisk k tomu psal, že se jedná o rozhodnutí čistě osobního hlediska a neodpovídá to usnesení strany. Zřejmě proto, aby nebyla narušena nová idea jednoty.

Ona zmíněná dohoda čtyř stran se konala v poslanecké sněmovně za předsednictví Rudolfa Berana a byla klíčovou k vytvoření strany Národní jednoty. V úterý 15. listopadu 1938 se v poslanecké sněmovně sešli představitelé těchto stran, aby projednali podrobnosti o založení SNJ. Řešili programové a organizační otázky. O den později jednání o vytvoření SNJ vstoupilo do poslední fáze. Československá strana lidová sloučení nejdříve odmítala. Z lidové strany se ozývaly hlasy, že SNJ nejde o nový program, ale o hromadění stran do koalice, ve které by agrární strana měla vedení. Tisk ČSL proto požadoval, aby došlo ke sjednocení na novém podkladě. Jinak to bude pouhé slepení, které bude dělat potíže. ČSL navíc chtěla tvořit samostatnou středovou stranu mezi dvěma novými politickými útvary. ČSL měla dvě autonomní složky: českou, jejíž předsedou byl Bohumil Stašek, a moravskoslezskou, kde byl předsedou J. Šrámek. Stašek se přikláněl k agrární straně a jejím záměrům. Šrámek chtěl zachovat samostatnost strany nebo spojit lidovou stranu se stranou sociálních demokratů a národních socialistů, což by bylo zajímavé, protože takový blok by poté měl 76 mandátů, zatímco blok kolem agrární strany by měl mandátů „pouze“ 55. Stašek dokonce volal pouze po jedné politické straně bez opozice. Šrámek chtěl jednat s Rudolfem Beranem, ale ten ho odmítl. Dne 17. listopadu 1938 však proběhlo jednání Staškova křídla s Beranem. Beran nabídl pravicové opozici v ČSL místa v aparátu SNJ a převzetí finančních pohledávek za podniky lidové strany. Česká část ČSL následně vstoupila do strany Národní jednoty. V této situaci představovala skupina Staškova 10 mandátů a křídlo Šrámkovo 11 mandátů. Šrámek s jeho přívrženci však 21. listopadu 1938 rezignovali a ústřední výkonný výbor rozhodl, že ČSL bude sloučena se SNJ včetně Šrámkova moravského křídla. Tímto se dle Jana Rataje úspěšně podařilo završit dlouhodobý boj agrárníků se Šrámkovým křesťanskodemokratickým vedením ČSL.

³⁰² Poslední schůze zastupitelstva Národně socialistické strany proběhla 22. listopadu 1938, kde proti vstupu do SNJ hlasovali pouze tři členové z přítomných 196.

³⁰³ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 166–167.

Jádro nové SNJ nakonec tedy tvořil „prosincový blok“ – jednalo se o blok nesocialistických stran z roku 1935. Byla to skupina kritizující prvorepublikovou linii, která však byla vnitřně nekonzistentní. K tomuto bloku se přidala zmiňovaná Československá strana lidová a národní socialisté.³⁰⁴

Oficiálně došlo k svolání strany dne 17. listopadu 1938 v rozhlase. Toto svolání přinesly denní listy o den později s výzvou ke vstupu do nové strany.³⁰⁵ SNJ měla zpočátku vcelku příznivý ohlas u veřejnosti. Svolání neslo název: „Národe český!“³⁰⁶ V podstatě došlo ke sjednocování národa shora prostřednictvím prvorepublikových stran – sloučením agrárníků, Národní ligy, Národního sjednocení, Národní strany lidové, Čs. strany křesťanskosociální, Živnostensko-obchodnické strany, ČSNS a ČSL. S ostatními bývalými koaličními stranami byl dohodnut dvoustranný stranický systém založený na principu existence vládní strany a strany loajální opozice. Dne 18. listopadu 1938 se sešla schůze širšího předsednictva a dvou parlamentních klubů agrární strany, aby zrušily svoji existenci. Rudolf Beran, který tuto schůzi vedl, označil akci za novou etapu, ve které měli být agrárníci pohotovi k závazku pracovat s veškerou silou a s nejlepším svědomím pro jednotný národ. SNJ se stala vedoucí stranou státní a jejím základem se stala autoritativní demokracie.³⁰⁷ Vůdce českých fašistů Radol Gajda

³⁰⁴ Lidové listy, 18. listopadu 1938; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 29; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 64–65; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 52–60; Miloš TRAPL, *Mnichov a lidová strana. Zánik ČSL za 2. republiky*, In: Petr Fiala, *Český politický katolicismus 1848–2005*, Brno 2008, s. 316–318; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1042–1046; Eva FOŠENBAUEROVÁ, *Národní strana práce*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha březen 1988, s. 19; Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 107–110; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 168; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 79–81; Jan KUKLÍK, *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku strany národní jednoty*, in: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, Praha 2001, s. 135–139; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 75–81; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 338–339; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 76.

³⁰⁵ Večer, č. 323, 18. listopadu 1938, Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 1.

³⁰⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

³⁰⁷ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 1; Národní listy, 18. listopadu 1938, Venkov, 18. listopadu 1938; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 339; Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*:

zpočátku nechtěl do SNJ vstoupit, což bylo problematické, protože to narušovalo heslo o jednotě národa, které by pak mohla užívat jeho fašistická strana a tím by ideově narušovala SNJ. Nakonec však dne 20. listopadu 1938 fašistický Národní tábor československý³⁰⁸ oficiálně ohlásil vstup do SNJ. „*Tímto dnem vstoupilo NOF a Národní tábor v jednu společnou rodinu celého národa,*“ psalo se v dobovém tisku.³⁰⁹ Svou stranu však Gajda nerozpustil. Základní členská základna s tímto krokem nesouhlasila a to především proto, že považovali tehdejší dobu za příznivou pro to, aby Národní tábor československý dosáhl vůdčího postavení v republice, převzal moc a stal se tak jediným politickým činitelem ve státě. Vstup NTČ do SNJ tak vyvolal tímto rozhodnutím na řadě míst nevoli u českých fašistů v podobě demonstrací.³¹⁰ Tolik tedy k procesu vzniku SNJ, kdy z aktivního podnětu některých vůdců politických stran a pod vedením agrární strany došlo k tzv. koncentraci českého stranictví v českých zemích. Složitější fúze byla zapříčiněna ideovou diferenciací stran (především u ČSL, ČSNS, NTČ). Nakonec však i tyto strany vstoupily do jedné politické strany. Cílem politických stran mělo být vytvoření pevné a silné jednoty všech Čechů, „*kteřá bude naší nejlepší zbraní v boji za udržení samostatnosti našeho národa. Společnou vůlí budeme silni a budeme moci splnit svůj úkol. Udržet v nových hranicích národu svobodu, samostatnost a jeho zdravý vývoj.*“³¹¹ Rudolf Beran vznik SNJ hodnotil tak, že vznikla po mnichovské dohodě spontánně, z vůle národa, který volal jen po jedné politické straně, která by soustředila politický národ. Toto volání,

II. Díl: období 1938–2004, s. 1060; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 55–56; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 84–85; Jan KUKLÍK, *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku strany národní jednoty*, in: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 135–139; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 94–95; Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 205; J. L. FISCHER, *Národní tradice a česká filosofie*, Brno 1939, s. 33.

³⁰⁸ Národní obec fašistická, kterou vedl Radol Gajda, se po mnichovu přejmenovala na Národní tábor československý (NTČ). Do NTČ vstoupila také řada členů Vlajky – Hnutí za nové Československo, u které byla v listopadu pozastavena činnost.

³⁰⁹ Venkov 23. listopadu 1938; Národní listy 23. listopadu 1938.

³¹⁰ Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 84–86; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 127–131; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 58.

³¹¹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty, vydala: organizační komise strany Národní jednoty, číslo 1, Naším novým činovníkům, našim sekretariátům, V Praze dne 12. prosince 1938*, s. 1.

že vycházelo z obavy před Německem. Jednalo se o snahu sjednotit národ, aby se mohl lépe ubránit nepříteli.³¹²

Od 1. 12. 1938 nastoupila tzv. vláda národní jednoty Rudolfa Berana. Dne 7. prosince 1938 se konala první schůze Ústředního přípravného výboru SNJ.³¹³ Sekretariáty v Praze 22. prosince 1938 hlásily: „*Přípravný výbor strany Národní jednoty ve Velké Praze pracuje v zatímních, naprosto nedostatečných místnostech, což velmi stěžuje jeho činnost.*“³¹⁴ Mezi hlavními pokyny pro místní organizace se na konci roku objevilo, aby spolupracovaly s organizací „Národní pomoc“ na sbírce, která se následně konala 6. ledna 1939. Dále se měly ustanovit kluby činovníků samosprávy Národní jednoty, měla se připravit ustanovující schůze pro Národní jednotu žen a podat hlášení o počtu členských přihlášek.³¹⁵ V sobotu 31. prosince 1938 skončil nábor členů, kteří tvořili základnu SNJ.³¹⁶

V lednu 1939 Beran sděloval, že proces formování SNJ ještě není dokončen. Místní organizace SNJ se věnovaly především přijímání členů a prohloubení a rozvětvení sítě organizačních pracovníků. K 1. lednu 1939 měla SNJ k dispozici 1 500 000 Kč. V pondělí 2. ledna 1939 se v pražské Lucerně konal nástup Mladé národní jednoty (dále MNJ). Byl vytyčen její program: bojovat proti marxismu a měšťáckému liberalismu, obnovit křesťanského ducha a nastolit moderní tvůrčí nacionalismus, nahradit starou generaci mladou a vyřešit emigrantskou a židovskou otázku. Někteří se též vyslovovali pro rozpuštění parlamentu. Ve čtvrtek 5. ledna 1939 byl v tisku zveřejněn program MNJ. Dne 11. ledna 1939 se konala schůze ústředního přípravného výboru Národní strany tykající se hospodářsko-finanční komise. Na této schůzi byl stanoven rozpočet pro SNJ na jeden rok, který činil 30 miliónů korun. Bylo usneseno, že běžné účty bude mít strana u Živnostenské, Anglo-československé a Agrární banky. Dále bylo na schůzi rozhodnuto o vybudování kontrolního oddělení, jehož vrchním inspektorem se stal Karel Kupka. Vedoucím hospodářského oddělení se stal Karel Židek, bývalý ředitel cukrovaru ve Vávrovicích. Na

³¹² Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 163.

³¹³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 2.

³¹⁴ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Korespondence strany Národní jednoty, Hospodářská a finanční komise strany Národní jednoty – dopis ze dne 22. prosince 1938*, nestránkováno.

³¹⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 9.

³¹⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939*, s. 6–7.

schůzi hospodářsko-finanční komise dne 19. ledna 1939 bylo rozhodnuto, že si SNJ dočasně pronajme kanceláře v budově Legiobanky. Na další schůzi této komise dne 26. ledna 1939 se projednávaly další pronájmy budov pro organizace strany. Dále bylo schváleno, že financování MNJ musí zůstat přiřčeno k hospodaření SNJ. Rovněž bylo usneseno, že sjednocenému ústředí českého junáctví (Junák), bude strana Národní jednoty platit potřebné místnosti. Dne 29. ledna 1939 měl R. Beran projev ke shromáždění MNJ v Brně. V projevu sděloval, že vládnout nyní znamená rychle rozhodovat, že republika bude mít menší armádu, že se nebude starat o jiné země, ale pouze o sebe a nebude jiným státům radit, nýbrž bude radit pouze sobě. Ve vztahu k Německu uvedl, že v rámci geografické změny a v rámci rozumu se bude republika snažit žít v přátelství s tímto sousedem. Rovněž vysvětloval, že nová SNJ nevznikla mechanickým slučováním, ale z živého přerodu národa a za pochopení naprosté nutnosti národní jednoty, kdy se v SNJ sdružilo v krátké době několik miliónů českých lidí. Dále sděloval, že je třeba zbavit se všech cizích živlů, kteří se po roce 1918 nastěhovali do Československa. Mělo se jednat také o emigranty z let 1933 až 1938, kteří nejvíce rozčillovali Hitlera.³¹⁷

Na schůzi hospodářsko-finanční komise ve čtvrtek 2. února 1939 bylo rozhodnuto o propuštění 130 zaměstnanců SNJ, kterým mělo být zaopatřeno jiné zaměstnání. Dále bylo jednáno o srovnání financí bývalých stran, o vydání jednotných knih a protokolů pro jednotlivé organizace a rovněž bylo navrženo, aby byly přijímány mimořádné příspěvky od zámožnějších členů strany. Téhož dne předsednictvo připravilo propagační hesla, členské a čestné odznaky. Rovněž se uvažovalo o složení Pochodu národní jednoty a zřízení ceny Viktora Dyka.³¹⁸ V Praze bylo vyřízeno více než 100 000 členských přihlášek a ustanoveno 304 organizací. V této době docházelo především k registraci přijatých členů a připravoval se druhý nábor. V sekretariátech SNJ v Praze byl vyžadován rychlý pracovní postup a docházelo ke krajnímu pracovnímu vypětí. Podmínky v sekretariátech byly takovéto: „*V některých sekretariátech hromadí se neuložené*

³¹⁷ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., 8. *Organizační návrhy – Záležitosti finanční*, nestránkováno; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zápisy schůzí hospodářsko-finanční komise Ústředního přípravného výboru, leden – únor 1939, Zápis schůze z 26. ledna 1939*, s. 1–3; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 135, 137, 171; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 1; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 392–393.

³¹⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zápisy schůzí hospodářsko-finanční komise Ústředního přípravného výboru, leden – únor 1939, Zápis schůze z 2. února 1939*, s. 1–2; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 176.

*a nezařazené spisy, vyřízené spisy není kam ukládati, není na čem psáti, pracuje se na vypůjčených psacích strojích bez stolku. Tento stav není více udržitelný.*³¹⁹ Dne 8. února 1939 přijal Beran rumunského představitele Lugosianu, kterému odpovídal na otázky ohledně strany: „*SNJ nevznikla jako dlouholetý výsledek politického vývoje ani jako výsledek diktátu nebo nátlaku, nýbrž jako přirozená reakce nejširších vrstev na tragické mnichovské události, které národ pochopil tak, že je potřeba sjednotit a soustředit všechny síly k reorganizaci a zajištění nového Česko-Slovenska.*“³²⁰ Dne 9. února 1939 byl vytvořen Národní svaz novinářů, čímž se sdružily i novinářské organizace.³²¹ Zpravodajská služba z 15. února 1939 podávala organizacím SNJ především technické a administrativní pokyny. Týkala se správného názvu strany, výzdoby sekretariátů, technických parametrů razítek, cedulí, plakátů aj.³²² Dne 16. února SNJ přijala plán na zřízení stavovského státu v rámci neoficiálního programu SNJ. V pondělí a úterý 20. – 21. února 1939 se v Praze ve dvoraně Národního domu na Smíchově konala konference tajemníků a redaktorů SNJ. Byl tím zahájen organizační nástup SNJ.³²³ Politický referát podal předseda strany Rudolf Beran a o zahraniční politice promluvil Dr. František Chvalkovský. Na této schůzi Beran sdělil, že se nikomu nebudou trpět žádné extravagance a nikdo nebude vystupovat na vlastní pěst. Den po této schůzi psal ředitel Živnobanky J. Preiss Beranovi, aby byl v SNJ nastolen autoritativnější kurz. V neděli 26. února 1939 šéfredaktor Venkova Halík sděloval, že státní zaměstnanec je povinen být členem SNJ.³²⁴

V březnu 1939 probíhaly plánované veřejné projevy Mladé Národní jednoty.³²⁵ Dne 8. a 9. března 1939 byly pořádány velké schůze SNJ v pražské Lucerně, kde měl hlavní projev Rudolf Beran.³²⁶

³¹⁹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Korespondence strany Národní jednoty, Ústřední přípravný výbor – dopis z 2. února 1939*, nestránkováno.

³²⁰ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 398.

³²¹ Venkov, 10. února 1938.

³²² Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939*, s. 2–6.

³²³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 5; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 133–135; Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 53.

³²⁴ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Pozvání ku poradám tajemníků a redaktorů strany Národní jednoty*, nestránkováno; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 194, 196, 199.

³²⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Mladá Národní jednota v kraji Mladoboleslavském*, s. 1.

Čeští fašisté sloučení v SNJ v čele s Gajdou představovali nebezpečí pro Česko-Slovenský stát. Například 18. února pořádali oslavnou schůzi v Národním domě na Vinohradech, kde požadovali rehabilitaci Gajdy a volali heslo: „Jeden vůdce – jeden národ.“ Na počátku března 1939 k této rehabilitaci opravdu došlo výměnou za podepsané Gajdovo slíbení poslušnosti. Jednalo se o politický čin, jehož hlavním smyslem bylo rozpuštění NOF a loajalita fašistů v rámci SNJ.³²⁷ Představitelé SNJ jednali v posledních týdnech druhé republiky také o celkové změně vlády, která se měla zalíbit Berlínu. Odborníky Beranovy vlády měli nahradit někteří představitelé SNJ.³²⁸ Jan Rataj dokonce napsal, že se čeští fašisté v posledních dnech druhé republiky připravovali na převzetí moci a to i v samotné SNJ a z toho vyvodil, že *„jedním z mnoha paradoxů našich moderních dějin je skutečnost, že nacistická okupace Česko-Slovenska 15. března 1939 vlastně zabránila úplné fašizaci české části státu vlastními mocenskými prostředky a z vlastních programových zdrojů, lapidárně řečeno vlastními lidmi.“*³²⁹ Nemohu v tomto s Janem Ratajem souhlasit. Čeští fašisté se již z podstaty své doktríny snažili převzít moc od počátku své existence (viz například židenický puč). Československá společnost však byla spíše levicová, po první světové válce se cítila jako vítěz, nebyla tu frustrace, fašismus neměl takové podhoubí. Za druhé republiky v rámci SNJ a pod tlakem nacistického Německa výrazně vzrostla síla českých fašistů, ale i přesto, dle mého názoru, zůstali i v této době malou silou, nemožnou se rovnat s ostatními mocenskými silami a s minimální podporou veřejnosti. Finanční prostředky by tak museli získat jedine z nacistického Německa, což by se nestalo, protože to mělo již od počátku druhé republiky svůj vlastní plán na obsazení českých zemí, a i kdyby čeští fašisté získali finanční prostředky, neměli by pravděpodobně dostatek lidských sil na fašistický převrat.

³²⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 5.

³²⁷ „Získám-li cestou amnestie zpět hodnost generála československé armády ve výslužbě, prohlašuji, že ... učiním všechna opatření, aby v zájmu vytvoření jednotné pevné strany Národní jednoty byla provedena úplná likvidace bývalé strany fašistické a všech složek této strany i jejich znaků, ať se v jakékoliv formě vyskytují.“

(Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 408–409).

³²⁸ Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 55–57; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 137.

³²⁹ Jan RATAJ, *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé češství“*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea

v Praze, Praha 2007, s. 39.

V osudnou noc ze 14. na 15. března 1939, kdy bylo rozhodnuto o okupaci zbytku republiky nacistickým Německem, zasedalo předsednictvo SNJ, které se usneslo na podání protestu. Schůzi svolal Josef Černý, který pak telefonicky navrhoval Beranovi, aby jeho vláda odletěla s protestem do Berlína, nebo za Benešem. Nakonec předsednictvo vypracovalo provolání k národu, že obsazení českých zemí bylo provedeno násilím a proti vůli českého národa. Toto mělo být vyhlášeno v rozhlase, ale příchod Němců ho zmařil.³³⁰ Konec SNJ započal se vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Tehdy již předsednictvo SNJ a MNJ vydalo provolání, že budou loajálně spolupracovat s Říší. Dne 17. března 1939 jednal prezident Emil Hácha s premiérem Rudolfem Beranem a se zástupci SNJ a NSP. Dohodli se, že SNJ i NSP budou rozpuštěny. Dne 21. března 1939 byl jmenován padesátičlenný Výbor národního souručenství v čele s A. Hrubým, který tyto strany nahradil. Poprvé se tento výbor sešel dne 23. března 1939 a o den později SNJ a NSP zahájily likvidaci své činnosti. Všechny sekretariáty SNJ byly sloučeny v sekretariáty Národního souručenství. V době likvidace nebyla ještě plně dokončena likvidace bývalých stran, které se v SNJ sloučily. Politická činnost SNJ byla oficiálně ukončena k 31. březnu 1939.³³¹

Se zánikem strany Národní jednoty skončilo mocenské postavení Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v českém politickém systému, protože tato strana nebyla po druhé světové válce již obnovena. Jednalo se o velkou změnu, protože agrární strana byla již před první světovou válkou nejsilnější českou politickou stranou; za první republiky pravidelně vyhrávala všechny volby kromě jedněch. Obsazovala důležité resorty ve vládě a státní správě a pravidelně obsazovala post ministerského předsedy.

4. 3 Organizace strany Národní jednoty

V rámci SNJ byl sestaven jednadvacetičlenný Ústřední přípravný výbor. Každá strana v něm měla tři zástupce. Tento výbor fungoval do konce roku 1938. Hlavní výstavbu řídila sedmičlenná organizační komise, jejíž předsedou byl Ing. Jindřich Žilka. Tato komise například pracovala na řečnických příručkách a pečovala o výchovu řečníků.

³³⁰ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 420–424.

³³¹ Národní listy, 2. dubna 1939; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 5–7.

Další složkou byla samosprávná komise, kde byl předsedou primátor Otakar Klapka. Zde bylo vyzýváno k vybudování samosprávných klubů ve všech obecních, městských, okresních a zemských zastupitelstvech. Složkou samosprávné komise byla Kulturní rada, která byla úzce spojena s Národní radou českou, a společně tvořily trvalé ústředí české kulturní práce. Dále existovala programová komise – předsedou byl Josef Černý a propagační komise, kde byl předsedu Dr. Oldřich Suchý a která měla národu dávat naději v lepší zítřek a působit směrem ke konsolidaci strany. Plán propagandy pro venkov připravoval Martin Hrabík a plán propagandy pro dělnictvo, zaměstnance a mládež připravoval Otta Hora. Dále existovala sociální komise (předseda Josef Talacko) a tělovýchovná komise (předseda Jaroslav Soukup). Rovněž byl v rámci SNJ zřízen akční výbor živnostenstva a obchodnictva a také Přípravný výbor zaměstnanecký. Později se komise pro záležitosti dělnictva, pro záležitosti veřejnozaměstnanecké a soukromozaměstnanecké, komise zemědělská, živnostensko-obchodnická a průmyslová sloučily v jednu Národohospodářskou komisi, jejímž předsedou se stal prof. Dr. Hodáč. Jednotlivé komise připravovaly návrhy, které následně předkládaly ve formě vládních návrhů zákona pro parlament, a po zavedení zmocňovacího zákona tyto návrhy formulovaly do podoby vládních nařízení s platností zákona. Tímto způsobem SNJ fungovala jako strana vládnoucí.³³²

Předsedou strany Národní jednoty se stal Rudolf Beran, místopředsedou pak Josef Černý. Dalšími místopředsedy byli jmenováni zástupci bývalých politických stran, jež vstoupili do SNJ: František Xaver Hodáč, Karel Chalupa, Otakar Klapka, Bohumil Stašek, Jiří Stříbrný a Radol Gajda. Strana dále měla patnáctičlenné předsednictvo, ve kterém byly zastoupeny všechny bývalé strany. Generální tajemníkem se stal Jindřich Žilka. Kanceláře ústředí strany se nacházely Na Poříčí č. p. 24 Praha 2.³³³

³³² Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 2–3; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 1–3; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 2; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty, vydala: organizační komise strany Národní jednoty, číslo 1, Naším novým činovníkům, našim sekretariátům, V Praze dne 12. prosince 1938*, s. 2.

³³³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty, vydala: organizační komise strany Národní jednoty, číslo 1, Naším novým činovníkům, našim sekretariátům, V Praze dne 12. prosince 1938*, s. 2; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 2.

Základní organizace strany byla třístupňová: místní, okresní a krajská (župní). Pražský kraj byl rozdělen na 7 obvodů. V každé obci musela být minimálně jedna místní organizace. V případě, že bylo více než 500 členů v jednom místě, bylo povoleno organizací více. V těchto případech byl vytvořen jeden společný výbor místních organizací. Místní výbory měly v součinnosti s Národní pomocí nejen provádět sociální činnost ve prospěch chudých, nemocných a trpících, ale měly se též starat o zábavu a agitaci strany. Okresní přípravný výbor se měl starat o činnost sociální, kulturní a lidovévychovnou. Členové okresního výboru se měli radit a spolupracovat s místními výbory. Pokyny pro okresní a krajské organizace byly obdobné jako pro místní. Celkově měly podávat oznámení o stavu organizace v daném okrese a dbát o to, aby se všude pracovalo. Ve všech organizačních složkách strany Národní jednoty se hlasovalo zvednutím ruky a rozhodovala prostá většina. Hlasovacími lístky se hlasovalo, pouze pokud si to přála minimálně třetina přítomných. Administrativní a účetní organizaci prováděl Václav Vlasák.³³⁴ Při každé veřejné schůzi musela být součinnost mezi SNJ a MNJ a museli na ni být přítomni členové z obou stran. „*Veřejné schůze musí být vždycky manifestačním projevem síly a naší naprosté jednoty. Jen tak mohou splnit svůj úkol. Chceme-li národ k jednotě vychovat a vést, pak musíme my sami především být vzorem jednoty. Nezáleží na počtu veřejných schůzí tolik, jako na jejím průběhu!*“³³⁵ Na veřejné schůze měli být předem zajištěni nejlepší řečníci a početná účast, což mělo působit dojmem síly a bezpečí. Schůze byly zahajovány místním pěveckým sborem s písní od Bedřicha Smetany nebo Svatováclavským chorálem. Debaty na veřejných schůzích nebyly žádoucí. „*Veřejné schůze nejsou žádnou příležitostí k řečnickým soubojům, ale jednou formou odpovědné výchovné činnosti v autoritativní demokracii.*“³³⁶ Průběh schůze musel být, co nejvíce důstojný. Místnosti měly být vyzdobeny především státní vlajkou,

³³⁴ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., 8. *Organizační návrhy – Svědecký protokol, smlouva*, s. 1–3; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 11–13; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty, vydala: organizační komise strany Národní jednoty, číslo 1, Naším novým činovníkům, našim sekretariátům, V Praze dne 12. prosince 1938*, s. 3; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939*, s. 4–6; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939*, s. 7.

³³⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939*, s. 8–9.

³³⁶ Tamtéž, s. 9.

státním znakem a státními barvami. Řečníci měli mít předem stanovená témata a svou řeč nesměli číst. „*Řeč na veřejné schůzi Národní jednoty musí být výchovnou i agitační, ale nikdy ne demagogickou! Z ní si má posluchač odnést poučení o naší národní a státní ideji a o cílech SNJ.*“³³⁷ Schůze končily zapěním státní hymny.³³⁸

Předmnichovské listy politických stran, které se sloučily v SNJ byly za druhé republiky nadále vydávány, ale byly „*povinni vypustiti označení o stranické příslušnosti, zastavit všechny vzájemné stranické boje a pracovat v duchu jednoty národa.*“³³⁹ SNJ měla svůj vlastní tisk: Zpravodajskou službu strany Národní jednoty. Dalším vlivným deníkem se stal Venkov a Večer. Oficiálním tiskem MNJ se stal Mladý národ, Rodný kraj a Večer. Tisk musela povinně odebírat každá místní organizace MNJ a 10 % členstva. Deník Večer museli povinně odebírat funkcionáři MNJ.³⁴⁰

V listopadu a v prosinci 1938 byl kladen velký důraz na přípravu výborů a nábor členstva. „*Řádně provedená práce, spojená s ustavením přípravných výborů a soupisem členů je prací nejpřednější a nejdůležitější!*“³⁴¹ Politické strany poslaly přihlášky do SNJ všem členům a požádaly je, aby vstoupili do nové strany, ale dobrovolně.³⁴² Přijímání měli být pouze ti, kteří se hlásili „*s vůlí nezištně pracovat pro prospěch národa a státu.*“³⁴³ Nábor probíhal především prostřednictvím inzerce v tisku a formou plakátů. Agitační leták pro vstup do SNJ v Praze měl mj. takovýto obsah: „*Občané! Těžká pohroma, která postihla náš národ, srazila všechny Čechy do jednoho houfu – Národní jednoty. Přípravný okresní výbor volá vás všechny k národní práci pro zabezpečení naší vlasti a lepší budoucnost českého národa. Splňte svoji vlasteneckou povinnost, přečtěte přiložené provolání a vyplňte prohlášení, jímž vstupujete do Národní jednoty.*“³⁴⁴

Do SNJ se měli členové přihlásit do 31. prosince 1938. Po tomto datu měli nově přihlášení projít čtvrtletní čekací lhůtou. Lidé, kteří se do SNJ nepřihlásili do výše

³³⁷ Tamtéž, s. 10.

³³⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939, s. 8–10.

³³⁹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939, s. 5.

³⁴⁰ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton II., Mladá Národní jednota 1938, nestránkováno.

³⁴¹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939, s. 7.

³⁴² Tamtéž, s. 6.

³⁴³ Tamtéž, s. 7.

³⁴⁴ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., Přípravný okresní výkonný výbor Národní jednoty pro Prahu III. a IV. – pro Malou stranu a Hradčany, agitační leták, nestránkováno.

uvedeného data, byli „považováni za osoby, které odmítají dobrovolnou účast na výstavbě státu.“³⁴⁵ Některé místní organizace se ustanovily až v lednu 1939, pro ně v případě nových členů neplatila tato tříměsíční čekací lhůta pro přijetí.³⁴⁶ Členové byli přijímáni přípravným výborem hlasováním prostou většinou. Ti, kteří nebyli přijati, se mohli odvolat k okresním organizacím. Případné sporné přihlášky řešila Ústřední přijímací komise v Praze.³⁴⁷ Do SNJ nebyli přijímáni všichni. „Místní přípravný výbor nechť přijme jenom přihlášené, kteří jsou členům výboru osobně známi. Přihlášky členů neznámých projednejte teprve potom, až si o nich opatříte dobrou informaci.“³⁴⁸ Pokyny pro místní organizace byly jasné: „Členské přihlášky bedlivě zkoumejte a kde máte pochybnosti o národnosti, vyžádejte si od přihlášeného předložení dokladů!“³⁴⁹ Židé a cizinci nemohli do strany vstoupit. Kdo je a kdo není židem, posuzovala zvláštní komise. Příslušníkem strany se jinak mohl stát každý občan české národnosti bez ohledu na pohlaví a povolání. Nesměl však být členem jiné politické strany nebo politického hnutí.³⁵⁰ Členové strany museli podepsat prohlášení, že četli provolání strany Národní jednoty.³⁵¹ Na konci prosince 1938 SNJ konstatovala: „Statisíce členů, kteří se do strany Národní jednoty t. r. přihlásili a převzali čestné závazky svým podpisem na členské přihlášce, jsou spolehlivým základem jednoty národa.“³⁵²

³⁴⁵ Venkov, 30. listopadu 1938.

³⁴⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939, s. 6–7.

³⁴⁷ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939, s. 4.

³⁴⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939, s. 1.

³⁴⁹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938, s. 8.

³⁵⁰ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Zpravodajská služba strany Národní jednoty, vydala: organizační komise strany Národní jednoty, číslo 1, Naším novým činovníkům, našim sekretariátům, V Praze dne 12. prosince 1938, s. 3; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939, s. 5.

³⁵¹ „Prohlašuji dobrovolně, že uznávám nezbytnou potřebu národní jednoty všeho českého lidu. Připojuji se k ní a zaručuji svou ctí, že jednotu národa neporuším členstvím v žádné jiné politické straně a jakékoli její složce ... chci spolubudovat stát, zajistit život svého národa a svůj čestný závazek budu vždycky svědomitě plnit.“

(Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Prohlášení členů po přečtení provolání strany Národní jednoty).

³⁵² Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938, s. 1.

Přestože strana vyhlašovala dobrovolné členství, objevily se případy, kdy různí zaměstnanci byli nuceni vstoupit do nové strany. Na některých místech prý chodila policie s bytovými seznamy,³⁵³ a kdo se nechtěl přidat k SNJ, musel podat písemné odůvodnění.³⁵⁴ Například starosta obce na Černokostecku rozeslal přihlášky členům zastupitelstva a zdůraznil, že pokud se do SNJ nepřihlásí všichni, bude zastupitelstvo rozpuštěno.³⁵⁵ Vedoucí představitelé SNJ však s tímto postupem nesouhlasili.³⁵⁶ Celé je to důkazem toho, že ve straně nevládla propagovaná jednota, ale naopak si každá skupina nedisciplinovaně dělala, co chtěla.

V Národním shromáždění měl klub SNJ 111 členů s předsedou Dr. Černým. V senátě měl klub SNJ 54 členů s předsedou Donátem.³⁵⁷

Pro členy SNJ bylo schváleno oslovení „Bratře“, pro členky bylo schváleno oslovení „Sestro“. „*Bratři si navzájem tykají. Bratr i Sestra si vykají, sestry si navzájem tykají.*“³⁵⁸ Zápisné do strany činilo 2 koruny a členský příspěvek na rok 1939 minimálně korun. Výše a odvod členských příspěvků v MNJ byl stejný jako v SNJ. Přičemž jedna čtvrtina zůstala místním organizacím a zbytek se poslal do ústředí. Z členského ročního příspěvků zůstalo 1,50 korun místní organizaci a 4,50 korun bylo odvedeno do ústředí, z něhož se poté odvedlo 0,60 korun pro okresní organizaci a stejná částka pro organizace krajskou. Nezaměstnaným bylo placení členských příspěvků prominuto. SNJ a MNJ

³⁵³ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 193–1939*, Praha 1997, s. 209.

³⁵⁴ „*Shánějí se duše do Národní jednoty. Obecní strážník roznáší přihlášky, a kdo tuto odmítne, hned je zapisován a dokonce mu pantatik tvrdí, že bude pod četnickým dozorem. Dále státním a veřejným zaměstnancům se tvrdí, že budou zbaveni definitivy, propuštění ze služeb a různé jiné informace jsou rozšiřovány, aby počet členstva byl získán.*“

(Mluvte lidem pravdu!, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 3).

³⁵⁵ *Kolínské zprávy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1; *Českokobrodsko*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 7, Kolín 10. února 1939, s. 3.

³⁵⁶ Poslanec František Tymeš z opoziční strany se k tomu vyjádřil následovně: „*Přes jasné prohlášení předsedy vlády, jednotlivých ministrů a odpovědných vůdců strany Národní jednoty, šíří někteří podvůdcové této strany zprávy o tom, že i u nás se připravuje totalita. Denně se nám píše z různých míst, že do Národní jednoty jsou získáváni členové zastrašováním. Státní a veřejní zaměstnanci musí prý býti členy této strany, jinak hrozí jim ztráta zaměstnání. Strana práce prý bude rozpuštěna... Můžeme prohlásit, že odpovědní vůdcové strany Národní jednoty s touto agitací nesouhlasí. Slova předsedy vlády a ministrů i vůdčích činitelů strany Národní jednoty platí více, než strašáky některých okresních vůdců a podvůdců.*“

(František TYMEŠ, *Slova předsedy vlády přece platí*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 1).

³⁵⁷ *Složení dnešního parlamentu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 9, Kolín 24. února 1939, s. 2.

³⁵⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 1.

fungovaly v tak těsné součinnosti, že docházelo k rozporům v placení členských příspěvků. MNJ například vydávala pokyny, že pokud je někdo jejím členem a zároveň členem SNJ, tak má platit roční členský příspěvek pouze MNJ. Hospodářská a finanční komise SNJ tak musela žádat o jasné pokyny ohledně vybírání členských příspěvků.³⁵⁹

K 15. únoru 1939 měla SNJ celkem 813 941 členů. Z toho 539 154 v Čechách a 274 787 na Moravě. Organizací bylo celkem 8 594, z toho 6 188 v Čechách a 2 406 na Moravě. Nejvíce členů v Čechách bylo v Praze a následně v tehdejší kraji Mladá Boleslav. Nejvíce organizací bylo také v Praze, kterou následoval kraj České Budějovice. Na Moravě bylo nejvíce členů a organizací v Brněnském kraji a následně v Olomouckém. V Praze bylo ke konci druhé republiky 110 000 členů SNJ. Předpokládalo se, že tento počet bude v připravovaném náboru zvýšen minimálně dvakrát tolik. Stejně tak se měl navýšit i počet organizací MNJ a Národní jednoty žen (dále NJŽ).³⁶⁰

V rámci SNJ byly na počátku roku 1939 vytvořeny funkce obvodových, uličních a domovních důvěrníků, kteří měli za úkol udržovat stálý osobní styk s členstvem. Vybírali tak členské příspěvky, zvali na schůze, spolupracovali při akcích strany, udržovali stálý přehled o pohybu členstva, zkoumali přihlášky nových členů, vedli si seznam členů svého obvodu, starali se o získávání nových členů atd. Tyto funkce byly udělovány přednostně mladým a sloužily pro ně jako praktická škola pro styk s veřejností. Funkcionáři organizací měli být obětaví, ochotní a spolehliví jedinci, kteří budou plnit své povinnosti, aby svou obětavou prací a plněním povinností pro národ byli dobrým příkladem pro členy, kteří je budou následovat. Mezi funkcionáři a členy strany mělo dojít ke spolupráci. Měly se odstranit prvorepublikové stranické praktiky. „*Nebudeme už doplňovati řady členstva*

³⁵⁹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 10; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Korespondence strany Národní jednoty, Hospodářská a finanční komise strany Národní jednoty – dopis ze dne 16. března 1939*, nestránkováno; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton II., *Mladá Národní jednota 1938*, nestránkováno; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 2; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939*, s. 4.

³⁶⁰ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *4. Přehled o počtu organizací a členstva*, nestránkováno; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Korespondence strany Národní jednoty, Hospodářská správa strany Národní jednoty – dopis z 13. března 1939*, nestránkováno.

vyhlídkou na osobní prospěch členů, ale povedeme k jednotě a k společné práci pro stát.“³⁶¹

V rámci nové ideologie docházelo k pokusům o sjednocování organizací ve všech sférách, například v učitelské, divadelní, zemědělské, legionářské, letecké, lékařské, inženýrské, mlynářské, kinematografické, motoristické aj. Mnohdy s úspěchem. K mnoha sjednocováním docházelo v rámci SNJ, což dokládá její silnou pozici. Bylo například vytvořeno Sdružení kovoprůmyslu dělnictva se 120 000 členy. Také moravskoslezští sportovci se začali sdružovat v zájmu a podle zásad SNJ. Tělovýchovné spolky Sokol, Orel DTJ a legionáři se sloučili a vytvořili Svaz občanské pohotovosti. Tato organizace byla nakonec sice odstraněna, ale došlo ke sloučení výchovných, branných, turistických a vlasteneckých organizací v organizaci nazvanou Junák. Byla to jediná skautská organizace, která měla fungovat jako složka SNJ. Junák se staral o nepolitickou skautskou výchovu mládeže od 6 do 16 let. V novém národním Junáku se měl posílit vojenský duch, dorost měl být posílán na pobyty do fašistické Itálie a nacistického Německa. Totéž mělo platit pro jednotnou tělovýchovnou organizaci, která měla vzniknout zestátněním Sokola.³⁶² Junák byl ustanoven dne 22. ledna 1939 z těchto skautských organizací: Svaz skautů republiky Československé, Obec junáků volnosti, Katoličtí skauti a Švehlovi junáci. Vedoucí funkcionáři Junáka museli být členy SNJ, ale jinak byli do organizace přijímáni všichni bez ohledu na politickou příslušnost rodičů. Junák zůstal částečně autonomní. „*Strana nebude zasahovat do vedení oddílů a junácké výchovy, jež zůstává v rukou zkušených odborníků.*“³⁶³ Ale MNJ začala pořádat kurzy pro nové vůdce junáckých oddílů. Velitelem Junáka se stal V. Vlček a náčelníkem B. Řehák. Ústředí sídlilo ve Vodičkově ulici č. p. 5 na Praze 2.³⁶⁴

³⁶¹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 2.

³⁶² Venkov, 26. října 1938; Venkov, 14. prosince 1938; Venkov, 24. ledna 1939; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 5; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 89–91; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 60–61; Jaroslav MECER, *Nestěžujte práci tělovýchovně*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 13; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 116.

³⁶³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 5.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 6.

Nejdůležitější satelitní organizací SNJ byla Mladá národní jednota, která vznikla 14. listopadu 1938. Přípravný výbor organizace se zformuloval asi o dva týdny později. Budovala se pod heslem: „Mladí budují stát.“ Její základní složky tvořila: Říšská jednota republikánského dorostu, Mladá generace československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské, Mladá generace strany lidové, Mladé národní sjednocení, skupiny Řádu a obnovy, Svazu československé mládeže národně socialistické, Junáctva čs. obce fašistické a Předvoje národní ligy. Ústřední politické vedení tvořili: předseda Dr. Jaromír Lukavský, zmocněnec Martin Hrabík, Alois Ušák, Dr. Mojmír Kolář, Jaroslav Borkovec, Vlastimil Stejskal, Václav Šlapánek, Karel Vodrážka, Václav Jakubka, Dr. Josef Talacko, Dr. Jaroslav Pecháček, Jaroslav Soukup, Karel Kohout a Jaroslav Šafránek.

Mladá národní jednota byla finančně připojena k hospodářské správě SNJ. Pozdravem se stalo „Vlasti zdar!“ Tento pozdrav se měl používat při každé možné příležitosti a především při zahájení a ukončení schůze. Programem byla organizační činnost, v rámci níž fungovala například pracovní komise. Dále osvětová a kulturní činnost, v rámci níž se pořádaly přednášky na různé náměty týkající se postavení mladých ve společnosti. Případně i historické přednášky o politice českého státu v době svatého Václava či poměry před bitvou na Bílé hoře. Pořádaly se večery, kdy byly čteny úryvky z místních kronik nebo recitovány básně Viktora Dyka. Po ukončení každé schůze se zpívaly národní písně.³⁶⁵ Někteří členové sympatizovali s vládou silné ruky po vůdcovském principu. Probíhalo zavádění polovojenských uniformovaných pořádkových sborů. Tyto oddíly měly pomoci zabránit tříštění politických sil, měly udržovat národní čistotu a pomáhat při vyhošťování emigrace. Uniformy Mladé národní jednoty byly podobné uniformám Hitlerjugend. Byly tvořené z tmavomodrých jezdeckých kalhot, černých vysokých bot s tmavošedou blůzou s přeloženým límcem a modrými výložkami. Hodnost udávaly stříbrné, nebo zlaté pásky na rukávech. Na levém rukávě byl symbol Národní jednoty (svazek Svatoplukových prutů). Čepice měla vojenský střih a byla ozdobena emblémem, nad kterým byl orel s rozpjatými křídly. Opasek byl zdoben širokým

³⁶⁵ Venkov, 9. listopadu 1938; České slovo, 4. prosince 1938; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Zápisy schůzí hospodářsko-finanční komise Ústředního přípravného výboru, leden – únor 1939, *Zápis schůze z 11. ledna 1939*, s. 2; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Mladá Národní jednota v kraji Mladoboleslavském*, s. 1–2; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 118; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939*, s. 11.

kovovým štítem se symbolem Národní jednoty. MNJ byla celkově radikálnější než SNJ, byla tak radikální jako nejradičálnější křídlo v SNJ, které usilovalo o změnu režimu. Jedním z důvodů, proč byla MNJ radikálnější mohl být i ten, že mládí bývá obecně radikálnější a revolučnější než konzervativnější zralý věk.³⁶⁶ „*Přirozený radikalismus mladých lidí je ostatně vždy strhován k hnutím extrémním a nemiluje střízlivé skutečnosti.*“³⁶⁷

MNJ například požadovala odstranění stoupenců Beneše z veřejného a politického života a židů ze společenského a kulturního života. V programovém návrhu byla stanovena rasová „čistota“, rozhodujícím činitelem v organizaci měli být jmenovaní (nikoliv volení) náčelníci a na vrcholu organizace měl být říšský náčelník. Stát měl být budován v duchu křesťanském a národním. MNJ se snažila o pěstování činorodého nacionalismu, odmítala marxismus a liberalismus. Představitelé vytvářeli nátlak na vládu, aby byl plněn jejich radikální program ve všech oblastech, mj. i pomocí demonstrací. Strana dosáhla asi 350 00 členů.³⁶⁸ Členem mohl být „*Čech, slovanského původu, bez ohledu na pohlaví a povolání, od 16 let věku. Nejvyšší věková hranice byla stanovena na 30 let.*“³⁶⁹ Židé nemohli být členy hnutí. Antisemitismus byl z programu zřetelný. Bylo požadováno vyloučení Židů z veřejného života a sděleno, že Židé budou zásadně považováni za jinonárodní menšinu a jejich právní postavení bude upraveno zvláštním zákonem. Královéhradecká organizace strany dokonce fotografovala každého „*árije*“, který vstoupil do židovského obchodu. MNJ připravovala pouliční protižidovské bouře a navrhovala konfiskaci jejich majetku. Národ byl definován jako útvar přirozený, daný krví, jazykem a půdou. Židé k němu podle strany nepatřili. Společně s Romy měli být místo branné povinnosti zařazeni do pracovních táborů. Z knihoven měla být odstraněna mravně a ideově závadná díla. Měla být zrušena svoboda umělecké tvorby a vědeckého bádání. Programem dále byla národní pospolitost,

³⁶⁶ Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, *To už jsem někde viděl ...*, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 9; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 121–122; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 89–91; *Otázky mladých*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 4; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 91.

³⁶⁷ Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 31.

³⁶⁸ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 89–91; Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1068; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 118–122.

³⁶⁹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939*, s. 12.

uskutečnění svérázné sociální spravedlnosti, nastolení stavovského zřízení a křesťanské morálky. Požadovalo se pracovní právo i povinnost, stavy měly mít svou samosprávu a měly být rozpuštěny veřejné a tajné nekřesťanské spolky. V manifestu studentské Národní jednoty bylo sděleno, že MNJ chce vybudovat stát v duchu svatováclavské a cyrilometodějské tradice. Integrální katolíci programově usilovali o zničení parlamentní demokracie, zavedení hierarchického systému a zrušení všeobecného volebního práva. Pod jejich vlivem vznikala také radikální program MNJ. Začala se vyzdvihovat Rakousko-Uherská monarchie, ve které, podle MNJ, byla zachována česká národní čistota a zabezpečena existence historického státu. Habsburské soustátí však už neexistovalo a novým mocenským hegemonem ve střední a jihovýchodní Evropě bylo nyní Německo. Austroslavismus tak byl přeměněn v germanoslavismus. Česko-Slovensko se mělo stát velkým státem za pomoci Německa. MNJ požadovala, aby organizace Sokol byla zestátněna a fungovala nikoliv na demokratickém, ale na vůdcovském principu. V Sokolu se měly sdružit ostatní tělovýchovné organizace a jeho politické vedení mělo být podřízeno Národní jednotě.³⁷⁰ MNJ také požadovala podíl na vládě. „*Nechceme býti nadále politickým dorostem, ale politickou generací, jenž chce spolupracovat a spolurozhodovat.*“³⁷¹ Sama SNJ k tomu byla svolná a hlásala, že noví mladí lidé nahradí ty staré.³⁷²

To, že MNJ byla radikálnější než SNJ, dokazuje také to, že umírněná frakce v SNJ se snažila bránit činnosti radikálním členům a nesouhlasila s jejich nedemokratickým případně fašistickým a totalitním programem. Kdyby s nimi naopak souhlasila, jak uvádí většina marxistické historiografie a například i Jan Rataj, strana by tak zákonitě musela být radikální stejně nebo více než MNJ. Kdyby skupina kolem Rudolfa Berana cíleně pomáhala fašistům k moci, tak by si jistě uvědomovala, že „*kdo jinému dopomáhá k uchopení moci, sám sobě podřezává větev, na níž sedí.*“³⁷³ Přikláním se tedy spíše k názoru, že nejsilnější skupina SNJ okolo Rudolfa Berana se snažila radikalitu strany brzdit. Nechtěli totalitní stát, ale chtěli stát autoritativnější, protože to zřejmě souhlasilo

³⁷⁰ Venkov, 13. listopadu 1938; Venkov, 25. prosince 1938; Venkov, 20. listopadu 1938; *Jak si představují „sjednocení“ tělovýchovy*, In: Hlas mladých: List národního hnutí pracující mládeže, číslo 2, Praha 26. ledna 1939, s. 13; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 75–76; 101–114; 171–173; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 137.

³⁷¹ Venkov, 1. ledna 1939.

³⁷² Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

³⁷³ Niccoló MACHIAVELLI, *Vladař*, Praha 2007, s. 40.

s jejich smýšlením a s jejich domněnám, že takový stát bude v dané době schopnější. Samo za sebe mluví to, že propagovali myšlenku autoritativní demokracie, tedy chtěli zastávat demokratické zásady, ale omezené řádem, dobrovolnou poslušností vůči autoritám a křesťanskou morálkou. K neutralizaci extrémních pravicových nacionalistických skupin pomohl také zvolený dvoustranický systém. Pokud by byl nastolen režim jedné strany, je velmi pravděpodobné, že by v něm získávaly pravicově nacionalistické skupiny mnohem větší sílu a následně by prováděly totalizaci a fašizaci republiky.

K SNJ patřila také Národní jednota žen, která spolupracovala a byla zastoupena ve všech organizačních složkách strany. Národní jednota žen byla organizačně rozdělena na místní, okresní a ústřední. V čele Ústřední výboru byla M. Tumlířová a M. Šmejcová. Předsednictvo konalo schůze dle potřeby. Členské schůze se měly svolávat nejméně jednou za čtvrt roku a výroční valná schůze se měla konat vždy počátkem nového roku. Pokud byla v okrese pouze jedna místní organizace, pak se stala současně i okresní. Místní organizace musela mít minimálně 10 členek. NJŽ se měla zabývat především sociální pomocí chudým, měla rozvíjet své členy po stránce kulturní a sociální a měla působit spíše nepoliticky. Snahou zřejmě bylo, aby ženský element nebyl příliš výrazný v oblasti politiky. Ženy měly především vychovat silné a zdravé pokolení pro národ.³⁷⁴

Mezi další organizace SNJ patřila Národní jednota majitelů domů a domků. Cílem této organizace bylo zjednat „*vážnost, respekt a autoritu poctivým zásadám ušlechtilého soukromého podnikání a těm, kdož dovedli spořiti a vytvořiti trvalé hodnoty národního jmění vložením svých úspor do domovního majetku.*“³⁷⁵ Měla se poskytnout mravní, hospodářská a sociální podpora vlastníkům domovního majetku pomocí podpůrných fondů a levných úvěrů. Ve stavební a bytové distribuci se mělo zamezit nekalé soutěži.³⁷⁶ „*Jen zdravě hospodářsky silní občané mohou zabezpečiti existenci těm ostatním. Jsme důsledně proti socialismu, bolševismu a hájíme právní a společenský řád individualistický. Kdo nejde s námi – jde proti sobě i proti nám!*“³⁷⁷ Generálním tajemníkem byl Dr. Vojtěch Horák, který se stal také předsedou. Místopředsedy se stali Jan Dubický a Josef Novák.

³⁷⁴ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 2, 5–7.

³⁷⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 13.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 14.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 15.

Členský příspěvek činil 20 Kč ročně v Praze a 12 Kč ročně v dalších městech.³⁷⁸ Vlastníci soukromého majetku měli v samosprávě obcí získat „*odpovídající postavení a zastoupení odpovídající naší hospodářské a poplatní síle a úměrné naší majetkové odpovědnosti.*“³⁷⁹ Národní jednota majitelů domů, domků a domovního majetku měla ústřední sekretariát Na Poříčí č. p. 7 na Praze 2.³⁸⁰

Při SNJ dále fungovala charitativní organizace „Národní pomoc“, v jejímž čele stál předseda Jindřich Žilka.³⁸¹ Národní pomoc měla pomáhat všem Čechům, kteří se bez svého zavinění ocitli v nouzi. Řídila se heslem Antonína Švehly: „*V našem státě nesmí nikdo hladovět.*“³⁸² V budoucnu se v této organizaci měly soustředit všechny dobročinné péče o chudé. SNJ nabádala, aby se stal referentem Národní pomoci v místních organizacích někdo z řad inteligence (kněz, učitel aj.), protože by to mělo příznivý ohlas mezi obyvatelstvem. Pod touto organizací probíhala akce finanční pomoci rodinám se sedmi a více dětmi. Tyto rodiny dostávaly poukázky (kupony do obchodů), musely to však být obchody čistě „árijské“. Také dostávaly příspěvek na šaty, obuv aj. Rodiny nemusely být členy SNJ, ale minimálně tři ze sedmi dětí musely být mladší 14 let. Další velká akce Národní pomoci probíhala od 6. do 31. ledna 1939. Jednalo se o veřejnou naturální a peněžní sbírku s názvem „Česká koleda“ v obcích do 2 000 obyvatel. V obcích a městech nad 2 000 obyvatel konal sbírku Výbor pro pomoc uprchlíkům.³⁸³ Vykonavatelé sbírky nesměly být děti a za službu neměla být daná odměna. Sbírký se zúčastnili i významní

³⁷⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939*, s. 11; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 15.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 14.

³⁸⁰ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 5.

³⁸¹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 2.

³⁸² Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938, Příloha: Přípravný výbor „Národní pomoc“ – Pokyny pro místní referenty „Národní pomoc“ strany Národní jednoty*, nestránkováno.

³⁸³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939*, s. 7–10; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 2–3; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Přípravný výbor „Národní pomoci“ strany Národní jednoty v Praze dne 5. března 1939*, s. 1–4.

státní činitelé. „*Nesmíme býti malými tam, kde jde o národ a stát.*“³⁸⁴ Z hospodářských i jiných důvodů některé obce nestihly sbírku České koledy v daném čase, a proto jim vládní nařízení ze dne 27. ledna 1939 prodloužilo termín pro tuto činnost. Dále Národní pomoc rozdávala nežidovským obchodníkům od 15. února do 15. března 1939 plakát s obrazem svatého Václava a nápisem, kolik procent ze svých příjmů tyto obchody vydávají na charitativní činnost v rámci Národní pomoci.³⁸⁵

Při SNJ existovala také odborová živnostenská organizace Akční výbor živnostenstva a obchodnictva složená z delegátů všech bývalých politických stran. Byl také utvořen přípravný výbor zaměstnanecký. V něm měli být rovnoměrně zastoupeni zástupci dělnictva, veřejných zaměstnanců, soukromých zaměstnanců a tajemníci odborových ústředí bývalých politických stran.³⁸⁶ Svaz kovopracovníků se měl sloučit se sociálně demokratickými kovodělníky, ale úřady toto sloučení zrušily s odůvodněním, že byly hrubě porušeny stanovy a došlo k vadnému řízení sjezdu. Sdružení kovopracovníků nakonec vytvořilo organizaci spadající pod SNJ a bylo sděleno, že „*veškeré spojování se soc. demokraty je zakázáno.*“³⁸⁷ Také byla vytvořena Národní jednota veterinářů, jejímž předsedou se stal Bohumil Pecháček. Sloučily se rovněž organizace pro prodej tabáku a vytvořily Svaz Národní jednoty prodavačů tabáku, v nich byly zahrnuty i zájmové odbory trafikantů a skladníků tabáku. Organizace měla dvanáctičlenné předsednictvo a třicetičlenný ústřední výbor. Organizace sídlila na Florenci v Praze 2.³⁸⁸

³⁸⁴ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938, Příloha: Přípravný výbor „Národní pomoc“ – Pokyny pro místní referenty „Národní pomoc“ strany Národní jednoty*, nestránkováno.

³⁸⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 3–4.

³⁸⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 7–8.

³⁸⁷ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 5.

³⁸⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939*, s. 5.

4. 4 Program a charakteristika strany Národní jednoty

Strana Národní jednoty vznikla spojením sedmi politických stran, které byly nestejnorodé strukturou i programem. V podstatě se jednalo o heterogenní konglomerát. Zpočátku ji veřejnost přijala se souhlasem, ale postupem času nebyla se stranou spokojena. Národní jednota neoslovila většinu občanů, jak se očekávalo. O vztahu veřejnosti k SNJ tehdejší německý diplomat Andor Hencke napsal, že z ní národ nebyl nadšen, že postoj vyčkávací se postupně měnil na postoj odmítavý.³⁸⁹

V jednotlivých obcích si jednotlivé strany sloučené v SNJ nadále ponechávaly své organizace. Jakákoliv politická strana představuje mluvčího určité skupiny občanů a v SNJ bylo sloučeno velké množství politických stran, a tedy lze říct, že zastupovala velké množství společnosti, i když především středově a pravicově orientovaných občanů. Fakt, že SNJ byla slepencem více stran s různorodými zájmy, musel nutně způsobovat problémy, protože politická strana je obvykle organizované dobrovolné sdružení občanů se stejnými politickými názory a cíli, což se o straně Národní jednoty říci nedá. Ve straně tak byly i politické síly, které se snažily vtlačit do politického systému nedemokratické a totalitní prvky. Starší generace byla obvykle zastáncem parlamentarismu, zatímco mladší chtěla zavádět autoritativní prvky. Hencke v dané době psal, že v SNJ jsou mladí proti starým, zastánci parlamentarismu proti autoritářům. Mezi nimi, jako obvykle, lavíroval předseda Rudolf Beran. V straně existovalo několik myšlenkově různě směřujících proudů. Jeden z proudů reprezentoval Beran a místopředseda Černý. Druhý proud se soustředil kolem generálního tajemníka Jindřicha Žilky, třetí moravský proud byl reprezentován Viktorem Stoupalem. Poslední zmiňovaný proud byl zastáncem totalitních prvků a spolupracoval s fašisty. Aktivizovala se také jakási třetí politická síla reprezentovaná skupinou ministrů Beranova kabinetu, která udržovala styky s benešovskou emigrací a udržela si dobrý poměr k předsedovi NSP Antonínu Hamplovi. Největší politickou silou uvnitř SNJ zůstávala bývalá agrární strana, avšak krajně pravicové sekce uvnitř stran (Národní obec fašistická, Akce národní obnovy) měly také značný vliv, mj. prosadily antisemitské směrnice, kdy se židé nemohli stát členy SNJ.

Ve straně neustále docházelo k mocenskému zápasu mezi fašistickou skupinou a konzervativním křídlem. Fašisté chtěli odstranit Národní shromáždění, zrušit prvky demokratického rozhodování ve státním zřízení, zakázat NSP, státní ideologii postavit na

³⁸⁹ Venkov 26. října 1938; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 119; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 236.

zásadách rasové čistoty a přimknout se těsně k ose Berlín – Řím. Mezi významné radikálně pravicové představitele SNJ pak lze zařadit Jiřího Stříbrného³⁹⁰ a Radola Gajdu.³⁹¹ Národní liga Jiřího Stříbrného fungovala kooperativně, ale snažila se o zřízení stavovského státu. Již před vstupem do SNJ bylo její ústřední heslo „Nic než národ!“. Rovněž tato sekce podporovala vnášení militaristických prvků do výchovy mládeže. Fašistická frakce se snažila prosazovat všemi prostředky svůj program i za cenu rozbití samotné SNJ. Fašisté se na místních schůzích snažili ovlivnit veřejné vystoupení a prováděli rušivé projevy, většinou se pokusili zmařit průběh těchto schůzí či je úplně znemožnit a výrazně kritizovali vládu. Žádali, aby v jejím čele stanul Radol Gajda. Do SNJ se také snažila vstoupit germanofilská, nacionalistická, antisemitská skupina Akce národní obrody (dále ANO), jejíž předsedou byl bývalý rektor Univerzity Karlovy prof. Karel Domin. SNJ skupinu ANO a jí podobné nepovažovala za politickou stranu, a proto s nimi ani nejednala o vstupu do strany. Mohli však vstoupit jednotlivci z těchto skupin ve smyslu organizačních směrnic. Gajdova skupina a jednotlivci z ANO³⁹² tak po celou dobu výrazně přispívali k zavádění totalitních prvků ve státě. Členové z ANO a integrální katolíci vstoupili do SNJ s cílem, aby v ní mocensky vyhráli, a tedy vyvíjeli permanentní kritickou iniciativu. Národní obec fašistická a Národní tábor fašistický oficiálně spolupůsobil v SNJ, ale zůstal zároveň i opozičním hnutím připraveným na převrat. Fašisté požadovali především odstranění židů, vystoupení republiky ze společnosti národů a přičlenění k Paktu proti Kominterně. Gajda v tomto případě lavíroval mezi vládoucí SNJ a svou fašistickou stranou. Československé extrémně pravicové nacionalistické skupiny byly celkovým nebezpečím. Za příklad stačí, že radikální studenti filozofické fakulty Univerzity Karlovy svrhli sochu T. G. Masaryka před budovou své alma mater, nebo že fašistická Vlajka prováděla bombové útoky. Beranova frakce se zřejmě fašistické skupiny snažila

³⁹⁰ Jiří Stříbrný započal svou politickou kariéru již za Rakouska–Uherska. Nejdříve byl členem sociální demokracie, poté národních socialistů a později vedoucím představitelem Národní ligy. V Národní lize měl protivníka ve Schwarzovi, který měl v roce 1938 před Mnichovem ve straně hlavní vliv, avšak po mnichovské dohodě se Stříbrnému podařilo získat čelní postavení ve straně, kdy sestavil ústřední výkonný výbor, sesadil předsednictvo a vyloučil skupinu okolo Schwarze z ligy a s Beranem se dohodl na vstupu do SNJ.

³⁹¹ Radol Gajda byl v roce 1926 degradován za pokus o fašistický puč. Později se stal vůdcem Národní obce fašistické, která převzala název, program i vnější symboly od Mussoliniho fašistické strany. V říjnu 1938 se Gajdova strana přejmenovala na Národní tábor československý, který zpočátku byl v opozici vůči připravované SNJ. V listopadu se však z pragmatických důvodů Gajdova strana se SNJ sloučila, ale nadále zůstala tato skupina velice problémovým prvkem.

³⁹² ANO byla složena většinou z mladých advokátů, lékařů a dalších svobodných povolání. Její program byl velmi antisemitsky a protidemokraticky orientován. Hnutí mělo vazby na nacistické Německo.

neutralizovat tím, že je začleňovala do organizační sítě SNJ. Beran dělal důrazné kroky proti členům fašistické Vlajky. Například vydal nařízení, aby byli stíháni členové, kteří vydávali ilegální letáky. Agráři tak v rámci SNJ bránili radikálním tendencím přebudovat politický systém druhé republiky tak, aby nabyl charakteru totalitního uspořádání. Fašistické organizace se projevily spíše jako samostatná skupina, která kritizovala soudobý vývoj. Činnost agrárníků v SNJ zůstávala konstitutivní a mnohdy určující pro stranu. U agrárníků se projevila nejsilnější germanofilská orientace, a to z pragmatických hospodářských důvodů. Také národním socialistům v SNJ se zamlouval německý národní socialismus, proto prosazovali ideovou spolupráci s Německem. Obraz Německa jako lenního pána Čechů potom vycházel z řad agrárníků, katolických kruhů, Háchovy politické skupiny a národních demokratů. Spolupráci s Německem, bez přílišného obdivu a oddanosti prosazovali národní demokraté, fašisté, pragmatičtí liberálové jako byl Ferdinand Peroutka a pravicověji orientovaná sekce NSP okolo J. Macka.³⁹³

SNJ neměla propracovaný program. Pouze vydala prohlášení, které bylo formulované v nejobecnější podobě v duchu odpolitizování a odideologizování veřejného života. Programově měla být orientována na mladé lidi. Vedoucí političtí činitelé se snažili získat mladou generaci pro prospěch nové ideologie státního útvaru. Například Emil Hácha prohlašoval, že se bude snažit do vlády povolat tolik mladých lidí, kolik jen bude možné.³⁹⁴ „*Oč méně úcty k životu, o to víc životní energie. A návrh k tomu: optimismus a mládí vpřed!*“³⁹⁵ Zahraniční politika měla být zaměřena především na přátelství se

³⁹³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 7; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 41, 153–157, 232–234; Jan KUKLÍK, *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku strany národní jednoty*, in: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 139 – 140; Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 55; Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1067; Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 427; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 93–94; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 59–60, 110–112, 138–141, 220–221; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 83–84, 119–123; Vladimír FIC, *Národní sjednocení v politickém systému Československa 1930 – 1938*, Praha 1983, s. 61; František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 170–173, 203–204.

³⁹⁴ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 88–89.

³⁹⁵ Josef ČAPEK, *Psáno do mraků 1936–1939*, Praha 1993, s. 277.

sousedy. „*Zahraniční politika se bude starati, aby republika svobodně žila, v míru spolupracovala se všemi státy, především s nejbližšími sousedy. Staré zahraniční směrnice patří minulosti.*“³⁹⁶ Lze předpokládat, že program strany byl částečně formován pod politickým nátlakem z Německa. SNJ jako vládnoucí strana si tak mohla dovolit méně otevřenosti než opoziční NSP. Hlavním cílem bylo budovat a hospodářsky i mravně zabezpečit nový, silný československý stát. Měla být rychle vyřešena emigrace a „otázka“ židovská. Z prvorepublikového období se strana snažila přebírat Švehlův konzervativní „selský“ rozum, který se měl stát základní ideovou hodnotu. Beranovo vedení uznávalo T. G. Masaryka za jeho zásluhy na československé samostatnosti, ale odmítlo jeho kult i jeho myšlenkový odkaz.³⁹⁷ Programem strany bylo také budování nové republiky a obroda národního života. „*Po světové válce jsme budovali stát za poměrů velmi těžkých; dnes činíme totéž na zmenšeném území.*“³⁹⁸ Pro tuto činnost byl volán lid do práce. „*Národní jednota převzala odpovědnost za politický život a vedení Druhé republiky. Nikdo nesmí stát stranou – všichni musí pracovat pro blaho vlasti a obecné dobro Druhé republiky.*“³⁹⁹ SNJ se měla stát státní stranou s parlamentní většinou, která bude stát za národní vládou. Provolala, že bude stanoven nový volební řád, který zabráni štěpení a vypracuje novou ústavu, která bude vyjadřovat nerozlučný svazek Čechů, Slováků a Karpatorusů.⁴⁰⁰

V SNJ lze najít mnoho nedemokratických, diskriminačních a antisemitských prvků. Vstup do SNJ, ježto byla vládnoucí stranou, měli židé zakázán: „*Osoby národnosti židovské se do strany Národní jednoty nepřijímají a nemohou být jejími členy. O tom, kdo je příslušníkem národnosti židovské, budou vydány zvláštní pokyny na základě zkoumání komise k tomu cíli ustavené.*“⁴⁰¹ Program strany se mnohdy inspiroval programem okolo skupiny revue Brázda. Tato skupina požadovala výměnu generací ve všech oblastech

³⁹⁶ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

³⁹⁷ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938*, s. 3; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 59.

³⁹⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

³⁹⁹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Přípravný okresní výkonný výbor Národní jednoty pro Prahu III. a IV. – pro Malou stranu a Hradčany, agitační leták*, nestránkováno.

⁴⁰⁰ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴⁰¹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939*, s. 5.

státního života. Dále chtěla zúčtovat s minulostí a nastolit nový silný autoritativní režim. Velmi ostře se vymezila vůči židům: v republice měli zůstat jen ti, kteří byli na československém území usazeni již před první světovou válkou. Dále mělo dojít k jejich vyloučení z nežidovské žurnalistiky a z politické činnosti. Program Brázdy celkově prosazoval občanskou nerovnoprávnost. Integrovaní katolíci ve straně chtěli nastolit hierarchický řád. Dokonce se přihlásili k monarchismu a republikánské zřízení odsoudili. Rovněž byla zakázána protikřesťanská činnost a došlo k rozpuštění protináboženských spolků. Studovat vysoké školy směly pouze výjimečně nadané ženy. Jinak bylo studium žen prohlášeno za nežádoucí a nepřírozené.⁴⁰² Tento diskriminační prvek zřejmě souvisel s jednou ze zásad SNJ: „Ženám vrátíme jejich poslání: mateřské štěstí.“⁴⁰³ Mladá Národní jednota vydávala vůči ženám takovéto pokyny: „Ve svých přednáškách zdůrazňujte, že žena patří především k úkolům přírodou ji daným a že je nutno vytvořit takové sociální poměry, ve kterých by mladí muži mohli zakládat rodiny a vychovávat úspěšně své děti.“⁴⁰⁴ V souvislosti se SNJ fungovala také cenzura. Tu prováděla redakce, poté cenzor řízený stranou. Redaktor Knotek v Lidových listech napsal, že nejednotnost cenzurní praxe přiváděla tisk do takového stavu, že kromě chvály Boží se už každý bál, co napsat.⁴⁰⁵

„Dvě velké zbraně, jichž strany používají, aby dosáhly úspěchu, jsou tisk a spolky.“⁴⁰⁶ I SNJ kladla důraz na spolky v podobě jejich slučování, jak již bylo zmíněno. Zřejmě proto, aby je měla lépe pod kontrolou. Tisk pro stranu a vládu znamenal významný ideologický prostředek pro budování nového charakteru státu. Cenzura sice nebyla totalitní, ale byla výrazná a stále se stupňovala. Veřejnosti se nelíbila přílišná vazalská orientace na Německo, a proto začalo svou státní budoucnost na konci roku 1938 znovu spojovat s E. Benešem. SNJ se pokoušela čelit těmto náladám dalšími zákazy demokratického tisku. Kritizující opozicí proti programu SNJ se stalo především legionářské Národní osvobození a Národní hnutí pracující mládeže.⁴⁰⁷

⁴⁰² Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 91–93; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 116–118.

⁴⁰³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴⁰⁴ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton IV., *Mladá Národní jednota v kraji Mladoboleslavském*, s. 2.

⁴⁰⁵ Lidové listy, 16. prosince 1938.

⁴⁰⁶ Alexis de TOCQUEVILLE, *Demokracie v Americe*, Praha 2012, s. 174.

⁴⁰⁷ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 121–122; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 216.

Ve straně se ale také objevila výrazná sociální politika. „Zasadíme se o to, aby každý měl práci.“⁴⁰⁸ Mimořádná péče měla být věnována studentům a nezaměstnané inteligenci.⁴⁰⁹ Lidové listy psaly, že sociální program Národní jednoty znamená smrt marxismu i kapitalistickému útisku.⁴¹⁰ „Budeme pěstovat ušlechtilý rozvoj stavovských služeb bez výsad a kořistnictví.“⁴¹¹ Program strany sliboval všeobecnou pracovní povinnost a odstranění hromadné chudoby. Nezaměstnaní měli pracovat v polovojenských pracovních táborech na veřejných pracích. Měly se setřít majetkové a sociální rozdíly. Měla probíhat široká inovace výrobního programu, venkov měl být elektrifikován a telefonizován, měly se stavět levné byty a vyrábět levná auta pro širokou veřejnost. Banky se měly stát čistě finančními institucemi bez vazeb na průmyslové koncerny. Stát měl omezovat velkopodnikatele, družstva a obchodní domy ve prospěch malých a středních výrobců. SNJ vytvořila charitativní organizaci – Národní pomoc. Předpokládala vybudování řízeného hospodářství a částečné znárodnění zemědělské půdy. Ekonomickou ideou se stalo stavovské řízení, základem tohoto systému se pak stala Státní hospodářská rada (dále SHR) v čele s F. X. Hodáčem, která měla být postupně rozšířena v hospodářský parlament. SHR měla za úkol direktivně zasahovat do výroby, spotřeby, financí a sociální politiky. Socialismus stanovený v SNJ byl propagovaný především z agrárních kruhů.⁴¹²

V straně však byly také silné tendence pro nastolení stavovského státu. Tak například české Staškovo křídlo v ČSL již ve třicátých letech před mnichovskou dohodou sympatizovalo s Itálií jako se stavovským státem. Za zmínku stojí i to, že v listopadu 1938 psal jistý pan Karel Blažek poslanci Žilkovi, že jeho časopis Západočeský večerník v Plzni bude bezvýhradně sloužit SNJ a stane se stavovským.⁴¹³ Nejvíce však stavovské tendence vypluly na povrch 16. února 1939, kdy byl vytvořen návrh programu SNJ podle italského vzoru. Jeho hlavním iniciátorem byl fašistický

⁴⁰⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴⁰⁹ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 392.

⁴¹⁰ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 238.

⁴¹¹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴¹² Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 139–145, 217; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 94–95; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1048.

⁴¹³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., 8. *Organizační návrhy – Dopis Karla Blažka poslanci Žilkovi*, nestránkováno.

ideolog Jan Scheinost. Podle tohoto návrhu mělo být zavedeno stavovské uspořádání, společnost by byla rozdělena do šesti stavů: zemědělství, průmysl a živnosti, peněžnictví a obchod, doprava, svobodná povolání a státní zaměstnanci. Stav měl být veřejnoprávním sdružením osob, které v národní pospolitosti plní společný hospodářský a sociální úkol. Starostové každého stavu měli být jmenováni vládou. Každý stav měl mít stavovskou komoru a z té měli vzejít delegáti, kteří by tvořili Nejvyšší hospodářskou radu republiky. Stavem mělo být veřejnoprávní sdružení všech osob. Delegáti z každého stavu měli tvořit Nejvyšší hospodářskou radu republiky, která by měla ve svých rukou veškeré hospodářské zájmy. Všichni zaměstnavatelé a zaměstnanci měli být sdruženi ve dvou syndikátech, které měly být založeny na základě parity mezi nimi. Stát měl vytvářet solidaritu mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Nezaměstnanost měly řešit veřejné zakázky a také zavedení polovojenských pracovních táborů. Zboží hromadné spotřeby mělo být cenově přístupné co nejširším vrstvám společnosti. Program měl rovněž rasový (antisemitský podtext, vyloučení židů z národa). Mělo rovněž dojít ke zvýšení daní. Výsadní postavení ve společenském životě měl zaujímat katolicismus a měly být nadobro rozpuštěny protináboženské spolky. V programu byla stanovena vzájemná spolupráce s nacistickým Německem a odsouzen byl liberalismus, bolševismus, zednářství a judaismus. Program se přímo hlásil k tisícileté osudové spojitosti s německou říší, a tedy ke spolupráci s Německem. Negativně se zahraniční politika v programu stavěla vůči Sovětskému svazu. Tento projednávaný program však nebyl do konce druhé republiky schválen ani v úplnosti publikován.⁴¹⁴

SNJ jako strana vládoucí měla výsadní monopolní postavení v kultuře. V kulturní oblasti se z konzervativních nacionalistů a bojovně laděných katolíků zformovala Národní kulturní rada (dále NKR), jejímž programem byly hodnoty: země, vlast, národ a Bůh. Autoři programu NKR se přihlásili ke křesťanskému univerzalizmu, svatováclavské tradici

⁴¹⁴ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 133–135; Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 53; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 217–220; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 10–14, 190–191; František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 206–208; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 219–220; Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1062–1064; Iva VÁGNEROVÁ, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985, s. 70; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1048; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 93.

a vlastenectví. Byl odsouzen materialismus, ateismus, z kulturních směrů pak kubismus, poetismus, surrealismus aj. Prosazoval se kult tradicionalismu a realistické lidovosti. Multikulturní evropský rozměr byl opouštěn. Vládou byla omezována překladatelská činnost. Byl posilován folklorně-etnický rámec. Program požadoval, aby byly z veřejných knihoven vyloučeny všechny „rozvratné“ knihy. Pro oblast hudby, divadla a výtvarného umění se požadovalo, aby bylo směřováno ke službě národní věci. Umění si v rámci kázně mělo zakotvit službu vlasti a národu. Divadla měla být zestátněna, měl se snížit počet překládaných knih a naopak mělo dojít k navýšení vydávání knih českých. NKR byla úzce propojena a spjata s kulturní komisí strany Národní jednoty. V rámci kulturní komise se měl změnit celý národní charakter. Neměl již být národ stran, ale národ jednoho bratrstva. Prvorepubliková demokracie byla označována za demokracii chaosu. Zatímco nová idea autoritativní demokracie měla dát novému režimu řád, empirický a practicistický charakter. Měla to být demokracie nikoliv slibů a slov, ale demokracie skutků. Jádrem nové demokracie měla být právě SNJ. Liberální demokratismus měl být nahrazen úctou k autoritám a husitská tradice měla být nahrazená tradicí svatováclavskou. Propagovaná autorita v demokracii znamenala především dobrovolnou kázeň: „*Strana Národní jednoty chce pořádek a dobrovolnou kázeň ve veřejném životě.*“⁴¹⁵ SNJ chtěla, aby školní výchova a každodenní život byl založen na této tradici, na křesťanské ideologii, nacionalismu a úctě k práci. Škola měla vychovávat pro praktická řemesla. Zručnost měla být důležitější než znalosti a vědomosti. Učitelé ateisté měli být vyloučeni. Škola měla být sídlem národní a křesťanské kultury, mělo dojít k „odlevičáččení“ škol. Náboženství se mělo na základních a středních školách vyučovat povinně. Agrární proud v SNJ však odmítal radikální požadavky, kterými by církev chtěla ovládat společnost. Věda a umění měly být rozvíjeny svobodně, ale měly odpovídat duchu a potřebám národa. Kultura a umění měly být národní a buditelské. Jejich cílem mělo být pěstování silného a sebevědomého národního já. Rodina měla být základem národního života. Předsedou kulturní rady SNJ se stal vyšehradský kanovník B. Stašek.⁴¹⁶ Kulturní cíle a ideály lze poznat na základě přednesu poslance B. Staška, který byl vydán 7. března 1939.

⁴¹⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939*, karton IV., *Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 3, Mladá Boleslav 25. února 1939*, s. 1.

⁴¹⁶ Venkov, 7. ledna 1939; Venkov, 31. ledna 1939; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s 28–29, 124–125; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997,

Josef Čapek se v této době poznamenával: „Politikové a ministři měli by se zdržovati programového řečnění o kultuře; většinou tím jen programově dosvědčují, že žádné kultury neznají a nemají. Kultura náleží kultuře a nesmí tedy nikdy náležeti politické demagogii.“⁴¹⁷

SNJ nechtěla odmítat všechnu minulou kulturu. „Žádný národ, dbalý své cti, nemůže zřici se své minulosti, nejméně v tom, v čem byla dobrá, nechce-li zapřít sama sebe. A každý pokus, jednati proti tomuto elementárnímu příkazu, musí nutně končiti rozdělením národa, nikoli jeho sjednocením.“⁴¹⁸ Straně však šlo o to, aby kultura byla ve službách národa, rozvíjela ho duchovně a mravně a spoluvytvářela budoucnost státu. Neměla se tvořit kultura evropská, ale národní a česká. Nová kultura měla tvořit víru v nezníitelnost a nepomíjitelnost českého národa, měla „zničit v zárodku sebevražedné myšlenky o malosti, slabosti a marnosti a vésti národ jen jedinou cestou, cestou víry v sebe, v národ, život a budoucnost.“⁴¹⁹ Neměla se úplně zavírat světovým proudům, ale měla pro tuto světovost tvořit. Měla se opírat o myšlenky „všesvětové“ a „všelidské“, ale na základě nich tvořit svou vlastní kulturu, která se stane českou i světovou. Za příklad byli udáváni Dvořák, Mácha, Havlíček, Neruda, Březina, Myslбек, Mánes a jiní. Nová česká kultura měla být kulturou sociální. Měla zajistit sociální spravedlnost, sociální mír, spolupráci a jednotu národa. „Nová česká kultura neslibuje ráj na zemi, ale bude usilovati, aby každý občan mohl se svou rodinou slušně žíti.“⁴²⁰ Měla vycházet z etických a mravních zásad, které měla čerpat z křesťanství. Jednalo se o konstruktivní řád pořádku, autority, odpovědnosti a mravní opravdovosti. Toto mělo pomoc české národní povaze inklinující k anarchismu a „nezdravému“ individualismu. Proto bylo za špatný příklad uvedeno dílo Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*.⁴²¹ V tomto díle dle kritiků byly ukázány typické vlastnosti Čecha. Především se v něm projevila neúcta k autoritám. Švejk – Čech má neheroický, nerytířský a netragický poměr k životu. Jsou v něm anarchistické a pacifistické prvky. Má málo vyvinutý smysl pro kázeň. To vše se mělo změnit. Nyní měl být národ vychováván ke kázni a řádu. Společnost se měla v rámci

s. 119–137; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 55–56, 185–190, 200–205; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 83; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 39.

⁴¹⁷ Josef ČAPEK, *Psáno do mraků 1936–1939*, Praha 1993, s. 270.

⁴¹⁸ J. L. FISCHER, *Národní tradice a česká filosofie*, Brno 1939, s. 33.

⁴¹⁹ Bohumil STAŠEK, *O novou českou kulturu*, Praha 1939, s. 9.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 12.

⁴²¹ Tamtéž, s. 16–18.

filozofie vychovávat k heroičnosti, k odvaze a boji o zítřky. Národ se měl naučit heroismu i tragičtějšímu nazírání na život. Filozofie osobního úspěchu měla být nahrazena morálkou hrdinné služby národu. Sokol měl být vzorovou organizací. Národ a především mládež se měla „posokolštit“. Sokolovna se měla stát středem každé obce. A každý občan se měl cítit sokolem.⁴²² Kulturní rada strany Národní jednoty chtěla svůj nový národní, křesťanský kulturní program provádět v duchu tradice svatováclavské, jak již bylo zmiňováno, a žádná jiná kultura tomuto programu neměla zabránit.⁴²³

Hlavní myšlenkou strany byla národní jednotu, která nadřazuje společný zájem národního státu zájmům tříd, stavů a stran.⁴²⁴ Hlavní ideou byla autoritativní demokracie a český čínorodý nacionalismus, který měl vést národ k vzestupu. SNJ chtěla „...vládu lidu, ale i vládu kázně a řádu. Chce soustředit a usměrnit národní síly a tuto vůli vyjádřit autoritativní demokracií: rychlou a výkonnou ... demokracií činu, ne slov. Nové hnutí chce odpovědnost, lidovládu a vedení k odpovědnosti každého: rolníka za chléb, dělníka za dílo, podnikatele za výrobu, duševního pracovníka za mravní a kulturní hodnotu, státníka za stát.“⁴²⁵ Veřejnost přijala novou stranu zpočátku příznivě. Zvedla se propagovaná vlna nacionalismu. Mělo se jednat o nacionalismus očištěný od vřavy hesel, bez záště a nepřítzně ke komukoli. Takovýto nacionalismus měl ve své podstatě být myšlenkou státní. V straně se pěstoval sebevědomý a neútočný nacionalismus zasazený do křesťanského univerzalizmu, dočteme se v knize Davida Hanáka.⁴²⁶

Nelze souhlasit, že by český nacionalismus v SNJ byl zcela neútočný. Konzervativní, fašistické a katolické kruhy začaly brojit nejen proti všemu nečeskému, ale také proti německým antifašistům a proti židovským emigrantům. Začal se prosazovat jazykový purismus. Začaly se odstraňovat obchodní nápisy, které nebyly ryze české jako: Autodílň, Radioobchod, Fotosalón aj. Toto nařízení vydal magistrát hlavního města Prahy. Začaly být také prosazovány požadavky na důsledné počestění příjmení Čechů.⁴²⁷

⁴²² J. L. FISCHER, *Národní tradice a česká filosofie*, Brno 1939, s. 5–17, 26–28, 34–35; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 117, 125.

⁴²³ „Postavíme se zásadně proti těm ideologiím tajných i veřejných společností a hnutí, které po desetiletí národ rozkládaly, křesťanské zásady národní podřývaly a národní život otravovaly. Neustaneme v tomto svém boji dříve, dokud národ náš nebude od těchto jedovatých škodlivin očištěn, zdravý a svobodný.“ (Bohumil STAŠEK, *O novou českou kulturu*, Praha 1939, s. 18).

⁴²⁴ Venkov, 4. listopadu 1938; Národní listy, 4. listopadu 1938.

⁴²⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴²⁶ David HANÁK, *České konzervativní myšlení (1789)*, Brno 2007, s. 260.

⁴²⁷ Venkov 26. října 1938; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 185–187; František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 165.

V provolání SNJ bylo uvedeno: „*Budujeme stát národní a znemožníme proto cizímu živlu, aby působil škodlivě na tvoření nového života. Vyřešíme rychle otázku emigrace, zvláště židovské.*“⁴²⁸ Rudolf Beran dokonce chtěl uzavřít německé vysoké školy. Avšak německý zásah mu to nedovolil.⁴²⁹

K přebudování společnosti na nových principech, úplnému programu SNJ a k plánované „záchraně národa“ již nestihlo dojít. Tlak z Berlína neposkytnul prostor, ani čas. V krátké době druhé republiky nemohlo nastat ideová konsolidaci strany. Strana Národní jednoty byla především organizačním seskupením s velmi rozsáhlým tajemnickým aparátem, protože do ní byli převzati všichni tajemníci a zaměstnanci sloučených stran. Většina z nich se soustředila v sekretariátech nejsilnější Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Stranu lze charakterizovat jako heterogenní. Zůstávala spíše volným seskupením různých politických stran hájící své vlastní zájmy a sledující různé mocenské cíle. Ideologická mentalita se musela nutně ztrácet, protože těžko mohli všichni bývalí národní socialisté najednou vyznávat stejnou ideologií jako lidovci, agráři nebo strana Národního sjednocení. S tím souvisí i to, že z disciplinovaného stranictví se stalo spíše nedisciplinované. Při volbách by zcela jistě měla strana voličstvo, které by nemělo žádné zvláštní sociologické rysy. SNJ byla plná rozporů. Šlo o rozpory mezi sloučenými stranami a mezi křídly v jednotlivých bývalých stranách, jak již bylo zmíněno. Nebyla stranou vyloženě pravicovou, jak se často uvádí. Byla především konglomerátem středových, pravicových, konzervativních, občanských a pravicově extrémních stran s různorodými zájmy. Sama SNJ označila český národ za národ malých a středních vrstev⁴³⁰ a podle tohoto prohlášení zcela zákonitě musela formulovat směr své politiky. „*V hospodářství budeme hájit zásadu soukromého vlastnictví a soukromého podnikání.*“⁴³¹ V tomto požadavku lze zařadit SNJ k pravicovým stranám, které se vyznačují tím, že uplatňují tržní ekonomické soustavy a kladou důraz na soukromé podnikatelské iniciativy. SNJ by se dala zařadit mezi klasické pravicové strany i tím, že kladla důraz na řád a osobní odpovědnost. Problémem pro toto zaražení je

⁴²⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴²⁹ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 205–208.

⁴³⁰ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 2; Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴³¹ Venkov, 18. listopadu 1938.

částečný pravicový extremismus, který se v rámci strany objevil. SNJ také nesplňovala typické požadavky pravicových stran na individualismus, proti kterému se v určitém ohledu v rámci nového režimu vymezovala. Rovněž nepožadovala minimalizace kompetencí státu. Přihlásila se totiž k sociální politice reforem a slibovala spravedlivou sociální politiku, čímž se rovněž odlišovala od klasických pravicových stran.

Miloš Hájek napsal: „Založení Strany národní jednoty bylo vážným krokem v procesu fašizace českých zemí.“⁴³² SNJ se prohlásila za vedoucí vládní stranu a tím, podle Hájka, dala jasně najevo, že se nehodlá dělit s nikým o moc.⁴³³ S tímto názorem nelze souhlasit. Kdyby se SNJ nechtěla od počátku dělit o moc, tak by nedovolila legální existenci Národní strany práce. V SNJ se sice projevíly totalitní prvky, ale přesto fašisté neměli ani zdaleka hlavní slovo. Strana celkově se spíše snažila nastolit autoritativní režim k záchraně národa a státu, což se jí nepodařilo. Konzervatismus je daleko správnější označení pro SNJ, což je možná hlavním problémem toho, proč marxistická historiografie označovala režim druhé republiky i stranu Národní jednoty za fašistické. Podle mého názoru je to chyba. Vyjádřeno slovy Martina Kučery: „*Být ve 30. letech konzervativce neznameno být fašista. Ba přímo naopak: fašismus je radikalismus pravého typu, extrémismus. Konzervatismus chce silou mocí radikalismu (ať pravého, ať levého směru) čelit.*“⁴³⁴ Konzervativní směr sedí pro definici strany Národní jednoty, protože neodmítala společenský vývoj, ale odmítala překotný vývoj v podobě revolucí, radikálních reforem a chaosu. Proti tomu stavěla řád a stabilitu. Konzervatismus preferuje tradiční hodnoty a osvědčené principy společnosti jako je silný stát, autorita, ochrana rodiny a rodinných hodnot atd. To vše lze v SNJ nalézt. Otakar Havlín, který uspořádal fond SNJ poznamenal: „*Politický vývoj v táboře české buržoasie, organisující se v SNJ směřoval k dosažení totalitní jednoty celého národa nejen politické, ale i organizační.*“⁴³⁵ Tuto tezi najdeme i u historika Jana Kuklíka, který se domnívá, že SNJ měla silné totalitní tendence a chtěla národ nejen zachránit, ale také ovládnout.⁴³⁶ Opět se s těmito názory nedá souhlasit. Totalitní strana bývá silně ideologická, je stranou silnou a monopolně kontroluje celou

⁴³² Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 85.

⁴³³ Tamtéž, s. 84–87.

⁴³⁴ Martin KUČERA, *Pekař proti Masarykovi*, Praha 1995, s. 63.

⁴³⁵ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 4.

⁴³⁶ Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1085.

společnost. Snaží se o totální kontrolu, totální proniknutí a politizaci. Představuje maximální invazi do soukromí.⁴³⁷ SNJ však již ze své podstaty nemohla být silně ideologická, protože v ní bylo soustředěno mnoho politických zájmů. Měla sice tendence kontrolovat veřejnou sféru, ale rozhodně neměla ambice kontrolovat sféru soukromou. Požadovala pořádek a kontrolu, ale na dobrovolné bázi a nikoliv násilně. V svolání SNJ bylo dokonce sděleno: „*Budiž i sankcemi zamezeno, aby se strana nemohla státi pánem, ale byla služebníkem národa a státu.*“⁴³⁸ Myslím tedy, že SNJ nelze hodnotit jako stranu totalitní. Totalitní prvky se objevily pouze ve fašistickém křídle, případně pod tlakem Německa. Byla tu spíše naivita, že svým novým programem zachrání stát, než touha zmocnit se moci za každou cenu. SNJ lze vidět spíš jako stranu konzervativně-autoritativní. Autoritářský režim postrádá silnou ideologii a jeho kontrola se nerozšiřuje za normální mocenské nástroje. Autoritářská strana nemá moc, ani ambice proniknout celou společností. Pouze omezuje politickou aktivitu poražené strany.⁴³⁹ V tomto ohledu strana celkem odpovídá těmto nárokům. Ambice proniknout celou společností zde byly, ale většinou zůstaly v rámci demokratických nástrojů (výjimkou byla cenzura, ale nikoliv totalitní). Politickou moc opoziční strany se SNJ snažila omezovat, ale paradoxně se souhlasem této opoziční strany. Obě strany si totiž uvědomovaly, že kdyby tak nečinily, tak by tím ohrožovaly stát, protože by tím popuzovaly nacistické Německo. SNJ se snažila o identifikaci strany se státem a vládou. V rámci toho byl přijat zákon o zmocnění ke změnám ústavní listiny, byla minimalizována role parlamentu, byla přijata vládní nařízení o politických stranách a realizována Státní hospodářská rada.⁴⁴⁰ Strana Národní jednoty tak měla, dle mého názoru, autoritativní ráz. SNJ to však není pouze samotná strana, ale i satelitní organizace a musí se hodnotit i tyto. Pomineme-li zájmově nepolitické a charitativní organizace, pak výrazně politickou organizací sounáležící k SNJ byla Mladá Národní jednota, o které bylo pojednáno výše.

SNJ byla také dominantní státotvorná strana občanského typu.⁴⁴¹ Jak sděloval sám Rudolf Beran: „*Nová strana nebude lpěti na byvších ideologiích. Nebude dělit národ na*

⁴³⁷ Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 225, 229.

⁴³⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁴³⁹ Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 225, 229.

⁴⁴⁰ Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1048.

⁴⁴¹ Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 93.

pravici a levici, ale bude státi na občanském názoru. Občansky – to jest nesocialisticky!“⁴⁴²

Shrnutím: SNJ tedy nebyla plně demokratická (viz antisemitismus a jiné diskriminace), ani fašistická, ale ani totalitní. SNJ byla spíše konzervativní a autoritativní, ale bez vůdcovského principu.

Ke vzniku strany došlo pod tlakem vývoje mezinárodních vztahů. Přesto byl vznik strany svým způsobem velkým politickým úspěchem pro protagonisty této strany, protože programová doktrína a tradiční bojovnost prvorepublikových stran způsobovala, že strany byly nesmiřitelně bojující jednotky, což znemožňovalo splývání stranických programů, i málo se od sebe lišících, ve větší celky. Rozdíly ve světových názorech a uvědomělých skupinových zájmech byly v Československu velmi silné.⁴⁴³ Idea, především agrárníků, o vytvoření velké strany tedy nebyla jednoduchá, ale přesto se vydařilo její uskutečnění. Většina sloučených stran se však se SNJ neztotožnila. Byl tu rozpor mezi zastánci prvorepublikového vývoje a zastánci nového autoritativního režimu. Problémem byla také rozdílnost názorů pravicových a středových politických členů v ní soustředěných. Celkově strana nakonec znamenala posílení moci nacionálně konzervativních sil, ale s velmi omezeným časovým horizontem.

⁴⁴² Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 57.

⁴⁴³ Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 216–217.

5. Dvoustranický systém v Českých zemích 1938-1939

Cílem této kapitoly je nalézt odpovědi na otázky stanovené v úvodu této badatelské práce: proč se zhroutil stranicko-politický systém první republiky? V čem byly viděny jeho nedostatky? Kdo byl hlavním iniciátorem systému dvou politických stran v českých zemích? Jak definovat stranický systém druhé republiky? Měl tento systém naději na to, aby se udržel?

5. 1 Zhroucení prvorepublikového stranicko-politického systému

Pro definici politického systému druhé republiky je zapotřebí ve stručnosti definovat systém předcházející, tedy politický systém první republiky (1918–1938) a to především z pohledu jeho nedostatků, aby bylo zřejmé, co vedlo k jeho zhroucení a k následné transformaci. V analýze prvorepublikového systému pravděpodobně budou skryté důvody pro příklon části politické reprezentace k odlišnému uspořádání stranické formy Československa.

Kritika stranicko-politického systému se objevovala již před mnichovskou dohodou. Soudobou ucelenější kritiku prováděl především sociolog Jan Mertl, který také navrhoval změny ke zlepšení.⁴⁴⁴ Příčinou pádu parlamentní demokracie a politického

⁴⁴⁴ Jan Mertl navrhoval nový státní a stranický systém tak, aby byl poměrný volební systém změněn na většinový volební systém s malými volebními okresy, personálními volbami a bez závazných kandidátních listin, aby dále nedocházelo ke stranické roztržičnosti a aby byla vytvořena vláda jednoho směru. Byl by zmenšen počet poslanců, kteří by nebyli poslušní stranám. Strany by neměly mít možnost navazovat styky se zahraničím, mělo být zabráněno především tomu, aby byly ze zahraničí ovládány. Strany by neměly hospodářsky podnikat, protože to způsobuje korupci. Mertl apeloval na to, aby proběhla správná generační výměna uvnitř stran, aby zesílila kázeň, která bude založena na dobrovolné kázni lidí, kteří budou bojovat o společné cíle a nikoliv kázeň založenou na mocenské síle stran. Dále mělo být důležité, aby se lidé z různých politických stran sblížili a budovali politický program republiky. „*Záleží na tom, aby naše politické strany pochopily, že i sobě nejlépe poslouží, budou-li umět sloužit celku.*“ Stát by také neměl dávat podporu družstvům, bankám aj., které jsou stranicky ovládané. Vedoucí představitelé by také neměli kumulovat neslučitelné funkce ve veřejné správě. Stranám a jejich reprezentantům měly být znemožněny přímé zásahy do veřejné správy. Odbory měly být založeny na nepolitických základech. Veřejná správa měla stát nad stranickými zájmy a měla sloužit jen a jen státním zájmům. Mělo dojít k decentralizaci veřejné správy. Většinový volební systém měl být nejen pro parlament, ale také pro samosprávné sbory. Politici měli spolupracovat s odborníky v tom smyslu, že odborníci budou mluvit sami za sebe, a ne za nějakou stranu či zájmovou skupinu. Mělo dojít k vytvoření další komory Národního shromáždění – k hospodářskému parlamentu a rovněž k zřízení státních tajemníků jednotlivých ministerstev. Mělo také dojít k výměně generace v politickém životě a ve státní administrativě.

(Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 33, 56–64).

pluralismu byla především extrémní roztržštěnost politických a společenských zájmů a strukturálně omezená možnost soustředit demokratický potenciál. Rozhodujícím faktorem pro zhroucení byly slabiny vnitřního uspořádání.⁴⁴⁵

Československé stranictví započalo již v 90. letech 19. století.⁴⁴⁶ V této době české politické strany mnohdy nahrazovaly funkce chybějícího státu a velkou měrou se následně podílely na konstituování nového státu po zhroucení monarchie. Podstatnou změnou během vývoje první Československé republiky oproti předválečné době bylo pouze rozštěpení sociální demokracie a upevnění živnostenské strany.⁴⁴⁷ První republika byla charakteristická bohatou občanskou společností, hojností politických i nepolitických organizací a institucí. Často byla a je považována za stát politických stran. Struktury politického systému zasahovaly i do nepolitických oblastí života společnosti. Strany si rovněž vytvořily mnoho přidružených organizací, čímž nastal vysoký stupeň politizace veřejného života. České stranictví se vyznačovalo především centralistickými poměry uvnitř stran, vnitrostranickou kontrolou a exkluzivní pozicí stranických vůdců. Po celou první republiku se v čele stran a státu držela stále stejná garnitura. Byla tu absence volební klauzule. Velmi intenzivní systém poměrného zastoupení byl zakotven v ústavě. Nespokojenost s volebním systémem způsoboval především systém přísně vázaných (závazných) kandidátních listin a Hareova metoda pro přepočít hlasů na mandáty. Tento systém způsoboval velkou moc a disciplínu politických stran, které když si jednou dobyly pozice, nebylo téměř možné je rozbořit a jejich vůdci byli nesaditelní, a tak docházelo k minimální personální obměně stranických elit.

Za první republiky se politické strany spolu dohodly na úkolech státních a správních. Staly se tak vlastním orgánem vlády. Stát byl postaven do služeb stran. Stranictví bylo rozhodující i v celé státní správě. Systém vázaných kandidátních listin způsobil strnulost stranických aparátů. Rovněž strany byly strnulé a vůdčí místa v nich neobsazovali noví a mladí lidé. Státní aparát byl zbaven nadstranickosti. Soustavu prvorepublikového stranictví ve svém celku soustavně kritizovali čeští fašisté,

⁴⁴⁵ Peter HEUMOS, *Zhroucení jednoho systému: Osm tezí k rozpadu ČSR v letech 1938–1939*, In: Dějiny a současnost, ročník 18, č. 2, 1996, s. 28.

⁴⁴⁶ Masové stranictví jako takové nebylo výtvozem československého národa. „*Stranická mašinerie, se svými stálými sekretariáty a místními organisacemi, se stranickým tiskem a poslušnými poslanci...byla k nám přenesena z Německa.*“ (Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 8–9.)

⁴⁴⁷ Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, s. 535; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 5–10.

Sudetoněmecká strana a Hlinkova ľudová slovenská strana. Kritiku však podávali i demokraté, jako byl T. G. Masaryk a E. Beneš, kteří mnohokrát kritizovali některé „vůdce“ stranického systému.

Po první světové válce byla zřízena liberální demokracie s ideou svobody jednotlivce. Přitom však vzniklý systém velkého počtu disciplinovaných stran částečně potlačoval svobody jednotlivce nátlakem stran. Politické strany ve vládách potlačovaly svrchované zájmy společnosti a státu svými egoistickými zájmy. Zájem stran tak stál nad zájmem státu. Ministři se zabývali více personálními věcmi než státními záležitostmi. Strany hájily partikulární zájmy jednotlivých skupin obyvatelstva a vznikala mezi nimi soutěživost, což znemožňovalo, aby nejsilnější strany na sebe strhly veškerou moc. Žádná z politických stran nedosáhla výraznější převahy, jak dokazuje statistika výsledků voleb do poslanecké sněmovny.⁴⁴⁸ Roztříštěnost stran způsobovala především pestrá národnostní skladba obyvatelstva (Češi, Němci, Slováci, Maďaři, Rusíni aj.). V prvorepublikovém systému tak odrážel systém stran do jisté míry etnické rozdíly. Mezi politickými stranami navzájem i uvnitř stran samotných probíhal neustálý mocenský boj, který vyvolával časté recese a pokusy o vytvoření stran nových. Ustanovily se desítky, možná i stovky politických stran, ale na vládě a formování politického systému se jich podílelo „jen“ pět až šest. Vůdčí představitelé se sice mezi sebou sbližovali, ne však strany samotné. Těžko vytvářely společnou vládní vůli. O své pozice se pak dělily podle své mocenské síly. Politické strany nebyly definovány žádným zákonem, což byl paradox jejich existence, protože se sice staly nástrojem tvorby práva prostřednictvím parlamentu, ale nebyly právními subjekty. Prvorepublikové strany však měly skutečný politický program. Pokud se člen strany dostal do rozporu s tímto programem, musel ze strany odejít. Politická odpovědnost vůči státu jako jednotnému celku byla v tomto systému nízká. Multipartismus měl dialektické myšlení, kde byl jeden názor negován druhým. Tento politický boj vycházel z evropského historického vývoje. Vícestranický systém je typický napětím a rozporností, což vedlo k jednání a kompromisům, které jsou charakteristické pro soutěžní demokracie. Multipartismus může být umírněný, nebo extrémně polarizovaný. Přičemž se zdá, že prvorepublikový režim byl extrémním multipartismem z hlediska formátu systému. Byl i flexibilní a multipolární, takže se občané omezili na rozdání karet v době voleb a pak bezmocně sledovali hru, kterou mezi sebou vedly stranické aparáty. Z hlediska typu

⁴⁴⁸ Největší úspěch dosáhla v roce 1920 sociální demokracie, která dosáhla 25,7 % hlasů, ale v oné době už ve straně probíhal vnitrostranický rozkol. Ostatní strany nepřesáhly za celé období první republiky 16 % hlasů.

systému se jednalo o polarizovaný pluralismus. Takto klasifikovaný systém byl dán přítomností antisystémových stran a výskytem ideologické mentality. Lidé se identifikovali s ideologií stran a rovněž zde byla limitovaná soutěživost celého systému.⁴⁴⁹

Prvorepublikový politický systém byl dle Jana Mertla jakousi stranickou oligarchií. Politika uvnitř stran nebyla jednotná. Vytvářely se osobní kliky jednotlivých vůdčích představitelů, kteří na sebe navzájem žárlili. „*V zmechanizovaném stranickém systému nebojují političtí vůdcové o svůj politický směr či světový názor, nýbrž jen uvnitř stran o své posice.*“⁴⁵⁰ S roztržštěností stranického života souvisela fragmentace organizací, svazů, spolků a zájmových skupin. Vytvářely se tak uzavřené struktury s vlastními pravidly hry, které mnohdy preferovaly antidemokratické vývojové trendy. Odbory byly roztržštěné, uzavřené a tím odpojené od rozhodování v ústředních orgánech. Mezi jednotlivými politickými centry byla jen velmi slabá organizační svázanost. Existovaly klientské vztahy v určitých zájmových skupinách, například ve sféře zemědělské.⁴⁵¹

V Československém prostředí byly dva základní typy politiků, píše Mertl. První z nich byl typ agitátora a organizátora, který získával pro stranu masy a oživoval zmechanizovaný stranický stroj. Druhým typem byl politický vyjednaváč, který „*v pozadí, nekontrolován veřejností, splétá nitky vlastní politiky strany.*“⁴⁵² Tímto druhým typem byl například Antonín Švehla či Vlastimil Tusar. O politice ve státě nerozhodoval veškerý lid, ale pouze menšina organizovaná ve stranách. Tato oligarchie byla nutným následkem organizování širokých mas lidu. Moc tak byla soustředěna v rukou malého počtu vůdců a strany de facto neměly ve svém mocenském postavení konkurenci. Neorganizovaný volič měl tudíž jen právo si vybrat mezi stranami. Uvnitř masových organizací vládl

⁴⁴⁹ Miroslav NOVÁK, *Strany, volby a demokracie: Od Duvergera k Sartorimu a dále*, Praha 2016, s. 79, 300; Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 119; Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 209–213; Miroslav NOVÁK, Tomáš LEBEDA a kol., *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*, Pelhřimov 2004, s. 177–178; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 103–108; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 12, 34–36; Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938*, s. 535–545; Jan MERTL, *Otázky a názory: O autoritativní demokracii*, In: *Studentský časopis*, ročník 13, číslo 5, Praha 1938, s. 138; *Politický program národní strany práce*, Brno 1926, s. 10; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1037–1038; J. L. FISCHER, *Národní tradice a česká filosofie*, Brno 1939, s. 29–31.

⁴⁵⁰ Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 24.

⁴⁵¹ Peter HEUMOS, *Zhroucení jednoho systému: Osm tezí k rozpadu ČSR v letech 1938–1939*, In: *Dějiny a současnost*, ročník 18, č. 2, 1996, s. 25–27.

⁴⁵² Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 23.

ústřední výkonný výbor, který měl mnoho osob a pro tuto početnost nebyl schopen rychlého a jednotného politického rozhodování. Skuteční vládcové byli: předseda a místopředseda strany, generální tajemník, politický a organizační jednatel, ministři a financieri (například ředitelé stranických podniků). Poslanci a senátoři byli pouhými zaměstnanci stran a draze placenými agitátory. Do zastupitelských sborů se dostávali lidé podle mocenské pozice a nikoliv podle pracovních schopností.⁴⁵³

Podle Jana Mertla měla vláda větší reálnou moc než parlament. *„Čím méně je schopných a samostatně myslících poslanců, tím více se zmenšuje i politická váha parlamentu a skutečná moc se soustřeďuje ve vládě.“*⁴⁵⁴ Od všech poslanců byla požadována především agitační a intervenční činnost, a tím pádem jim nezbyval čas na činnost zákonodárnou a kontrolní. V Československu bylo časté zbavování mandátů poslanců, kteří se při svém jednání odchýlili od direktiv rozhodujících orgánů strany.⁴⁵⁵ Závadou zmechanizovaného stranicství bylo především to, že politický systém první republiky nevytvořil politiky typu iniciativního vůdce, který by určoval politický směr, a rovněž chyběli političtí odborníci, kteří by dávali své vzdělání a zkušenosti do služeb určitého politického směru. Politické strany měly tuhou vnitřní disciplínu, co se týče jednání (aby nikdo ve straně nejednal na vlastní pěst), ale rozpory v politických názorech byly přehlíženy a tím byl i program strany bezúčinný. *„Jde tedy spíše o mechanicky založenou disciplínu, která vyrůstá z moci a ne ze společenství názorů.“*⁴⁵⁶ V Československu se nenacházela forma nátlaku veřejného mínění na politický život, tak jako ve starších západních demokraciích. Mimo strany nebylo téměř politického dění. Nastával nedostatek svobodného veřejného mínění. Stranicství proniklo do celého společenského života a vytvořilo bariéry, kvůli kterým nedocházelo ke sbližování. Například odborníci různých stran se mezi sebou nestýkali. Politické strany žily z veřejných prostředků, existoval politický klíč při obsazování ve veřejné správě. Stranickopolitický systém první republiky se však i přes vnitřní rozrůzněnost vyznačoval stabilitou. Všechny základní politické strany se udržely po celé období první republiky

⁴⁵³ Tamtéž, s. 16–19.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 21.

⁴⁵⁵ Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 215.

⁴⁵⁶ Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 27.

a byl udržen klidný vývoj, ale nebyla plněna funkce organizování veřejného mínění a výběru politických vůdčích představitelů státu.⁴⁵⁷

V prvorepublikovém stranickém systému neexistoval ventil, kterým by mohli občané dát najevo svou nespokojenost s politickým vedením. Občané potom kritizovali všechno, co se v politice dělo, a to vedlo k jejich nezájmu na politických věcech.

Funkce opozice je důležitá stejně jako funkce vlády, protože je krátkou alternativou vlády a ohniskem pro nespokojenost lidu. Prvorepublikové opozice však byly nejen protivládní, ale proti celému státnímu režimu. Byly neloajální, a tak státotvorné strany musely hledat kompromisy, aby získaly většinu pro tvorbu v oblasti práva a pro prosazení zákona. Opozicí byly především německé strany, některé národnostní strany a komunistická strana. V systému tedy chyběla státotvorná opozice,⁴⁵⁸ která by disponovala alternativním řešením. Existovaly pouze ideologické opozice s vyděračským potencionálem. Posilovaly se extrémní frakce ve stranách. Nastávala stagnace. Neměl kdo převzít moc, nebylo s kým soupeřit, nebylo se tedy kam vyvíjet.⁴⁵⁹

Do parlamentu vždy proniklo velké množství politických stran, protože to umožňoval poměrný volební systém. Žádná strana pak neměla možnost dosáhnout nadpoloviční většiny mandátů, a proto bylo nutné vytvořit koalice. Volební řád dal příliš velkou moc stranám, které ji následně zneužívaly ke stranickému a osobnímu obohacování. V Československu byla velká hospodářsko-sociální, národnostní a náboženská rozrůzněnost, což neumožnilo žádnému politickému směru převahu a možnost tak vytvořit jednosměrnou koalici. Vlády neměly pevný politický program. Jejich program se odvíjel podle momentální mocenské konstelace sil. Přes velký počet politických stran vznikly pouze čtyři druhy koalicí⁴⁶⁰ a vystřídal se 18 vlád. První všennárodní koalice dala základ všem dalším vládám. Z jejího základu se utvořila tzv. Pětka, která již byla v této práci

⁴⁵⁷ Politický program národní strany práce, Brno 1926, s. 10–12; Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, s. 548–549; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 21–29, 46.

⁴⁵⁸ Částečně loajální opozice fungovala pouze v době tzv. panské koalice (1926–1929), kdy se na vládě podílely i dvě německé politické strany.

⁴⁵⁹ Cyklus přednášek od PhDr. Jitky GELNAROVÁ, Ph.D., *Československý politický systém I.*, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie, zimní semestr, září 2016 – leden 2017; Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, s. 545–548; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 29–30, 42–44; Peter HEUMOS, *Zhroucení jednoho systému: Osm tezí k rozpadu ČSR v letech 1938–1939*, In: Dějiny a současnost, ročník 18, č. 2, 1996, s. 28.

⁴⁶⁰ Všennárodní, rudo – zelená, panská a široká koalice.

zmiňována. Rudozelená a občanská koalice byly jako jediné založeny na programové blízkosti stran. Osobní složení vlád se neměnilo, tato neměnnost vládního systému byla v přímé souvislosti s neměnností systému stranicko-politického. Vlády byly nestabilní kvůli rozrůzněnosti zájmů v koalicích, byly vnitřně názorově a zájmově roztržštěné. Strany myslely na sebe a číhaly na sebe. Koalice byl systém nesourodých složek. Až na poslední vládu všechny padly v důsledku neshod. Celkem čtyřikrát musela, na dočasnou dobu, nastoupit vláda úřednická. Vládám chyběly vnitřní skutečné síly, které vyplývaly z jednoty vůle. Jednotliví ministři byli do vlády posíláni svými stranami. Mezi jednotlivými ministerstvy byl značný nesoulad. Strany ve vládní koalici si navzájem nedůvěřovaly. Typický byl správní centralismus. Tuhý stranický systém způsobil, že nebyla dostatečná kontrola vlády a účinná iniciativa. V koalicích existovala diktatura několika vůdců stran.

Mertl uvádí, že úřednické vlády byly nejslabší, protože byly odkázány na mocenskou podporu politických stran, které před nimi tvořily koalici. Ministři v úředních vládách měli ve skutečnosti jen tolik moci, kolik jim propůjčila stranická koalice, která za nimi stála. Československý vládní systém byl kabinetní jako v Anglii, s tím rozdílem, že byl založen na daleko širší koalici základně. V Anglii měl tak premiér mnohem silnější postavení než v Československu. Byl „vůdcem“ vládní politiky.⁴⁶¹

Vše, co se týká státu jako celku a jeho životních zájmů, nepovažovali političtí vůdci za politické, protože pro ně byl pojem „politický“ synonymem pojmu „stranický“. Vedoucí představitelé politiky se tak vyhýbali odpovědnosti za stát jako celek. Vláda i veřejná správa byly takové, jaké je vytvořily politické strany. Stranický systém, na němž je vybudovaná vláda, byl centralistický, a tak také veřejná správa byla centralistická. Strany nevytvářely regionální centra, kde by politika vycházela z potřeb krajů. Řídily politiku výhradně z Prahy. Poslanci byli naprosto odpovědní straně, ale nebyli odpovědní voličům svého kraje. Přestože existoval tuhý správní centralismus, veřejná správa byla vnitřně roztržštěná. Úřady nebyly dostatečně výkonné. Představitelé státu měli v rukou nekontrolovatelnou moc, ale reálně neměli prostředky k tomu, aby zjistili, zda jejich činnost vyhovuje potřebám občanů. Negativním jevem bylo vzdalování se poslanců

⁴⁶¹ Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 34–47; Politický program národní strany práce, Brno 1926, s. 10–13; Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938*, s. 546–547; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 106–108.

a senátorů občanům, kteří neviděli v jejich osobě svého reprezentanta, ale delegáta výkonného výboru té či oné strany.⁴⁶²

Po mnichovské dohodě tak v republice byli jen „*političtí makléři udiveně zírající na události, které tentokráte nebylo možno zamaskovat, ani obratným tahem strčit pod stůl,*“ napsal Emanuel Vajtauer.⁴⁶³ Započal tak proces rozpadání se liberálně demokratického politického uspořádání. Byla požadována likvidace dosavadního stranického systému, který byl označen jako jeden z hlavních příčin konce první republiky. Začala kampaň proti politickým stranám se souhlasem veřejnosti. Nelze však tvrdit, že by úplně celá společnost svalovala vinu na domácí politické poměry. Těsně po mnichovské dohodě však za hlavního viníka byla označena koaliční vláda s více politickými stranami, jejichž egoistické zájmy převládly nad zájmy veřejnosti a zájmy národními. Bylo voláno po přebudování a zjednodušení politického systému.⁴⁶⁴ „*Volalo se po seskupení národa, po rozpuštění stran a po utvoření jediné národní strany. A tehdy šlo o podstatu demokracie a o zásadní věc naší dějinné národní tradice. Bylo třeba se rozhodnout. Šlo prostě o to, má-li být u nás režim totalitní či demokratický.*“⁴⁶⁵ Politické stranictví se nakonec zhroutilo především pod tlakem mezinárodní situace za všeobecných pocitů bezvýchodnosti, bezmoci a morální frustrace vyvolané mnichovským diktátem.

Československá vláda si uvědomovala, že je potřeba dobře vycházet s mocným Německem. Ministr zahraničních věcí František Chvalkovský po návštěvě Berlína v říjnu 1938 informoval vládu o tom, co si Německo přeje. Na základě těchto mezinárodních vztahů a na základě obecné kritiky politických stran se politická špička rozhodla přetransformovat dosavadní politický systém. Předseda nejsilnější prvorepublikové strany – Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu – Rudolf Beran, si uvědomoval, že nová republika nemá žádné spojence a její nové hranice jsou nejisté, proto tehdejší vládní tisk raději neobviňoval signatáře mnichovské dohody a místo toho se pro společnost hledal nepřítel uvnitř. Pluralitní stranický model byl tak označen za negativní

⁴⁶² Josef KLIMENT, Jan MERTL, Zdeněk PEŠEK, *Volební reformy: tyto přednášky byly prosloveny v semináři o volební reformě, pořádaném 1. a 2. dubna 1933 Svazem národního osvobození*, Praha 1933, s. 54; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 47–53.

⁴⁶³ Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 108.

⁴⁶⁴ Franta NOVOVESKÝ, *Strach z vlastního stínu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 1; Pavel MATES, *Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky*, In: Právněhistorické studie 1989, č. 29, Praha 1989, s. 158–159; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938, s. 54; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1038.

⁴⁶⁵ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 2.

jev československé demokracie. Kritika politických stran se rovněž objevila jako reakce na vyhlášení slovenské autonomie. Pravicové strany začaly za vzniklou situaci obviňovat politickou skupinu Hradu a dosavadní vládní koalici. Předmnichovský režim byl najednou podroben kritice z mnoha stran. Například pražským arcibiskupem Karlem Kašparem či Jiřím Stříbrným, který požadoval, aby do politiky vstoupili noví lidé.⁴⁶⁶

5. 2 Transformace českého multipartismu v dvoustranický systém

V názvu rigorózní práce je uvedeno, že se jedná o dvoustranický systém v českých zemích, nikoliv v Československu. Na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině v rámci autonomie fungovaly další politické strany, takže v případě celého státu by se nedalo mluvit o dvoustranickém systému. Stručný přehled stran na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině uvádím v poznámce pod čarou.⁴⁶⁷

Změna stranicko-politického systému po mnichovské dohodě dosáhla velkých rozměrů. „*Jsou doby, kdy národy cítí takovou nespokojenost se společenskými zly, že začnou pomýšlet na totální změnu svého politického zřízení.*“⁴⁶⁸ V Československu se již před mnichovskou dohodou začaly spojovat strany menšin. Po mnichovské dohodě bylo sjednocování politických stran pokládáno za nutný a samozřejmý předpoklad obnovy veřejného života. „*Ačkoli nelze rozumně tvrdit, že zrada Francie a ústup Anglie byly zaviněny naším stranictvím, obrátilo se mnoho žalob na soustavu naší politiky, která se*

⁴⁶⁶ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 37–39, 51; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 92–94.

⁴⁶⁷ Na Slovensku byla vytvořena jedna strana pro každou národnost – hlavní byla *Strana slovenskej národnej jednoty* (v praxi se tento název příliš neujal) pro slovenský národ. Dále *Deutsche partai* pro slovenské Němce a *Sjednocená maďarská strana* pro maďarskou menšinu.

Prvně zmíněná strana vznikla na základě dohody HSLS a slovenských agrárníků. Hlásila se k autonomismu, nacionalismu a konzervativnímu politickému katolicismu. Josef Tiso dne 23. října na Slovensku prohlásil: „*Politické strany svou úlohu dohrály, marné jsou pokusy o jejich přeskupování.*“

Na Podkarpatské Rusi byla v lednu 1939 vytvořena pouze jedna strana – *Ukrajinská národní jednotu*. (Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 88–90, 96; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 170; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1052–1054; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 71; Josef HARNA, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, s. 549).

⁴⁶⁸ Alexis de TOCQUEVILLE, *Demokracie v Americe*, Praha 2012, s. 168.

vyznačovala množstvím stran.⁴⁶⁹ Požadavek zjednodušení začaly v říjnu 1938 hlásat Národní liga, Národní sjednocení a Republikánská strana maloroľnického a zeměděľského lidu. Poslední uvedená dávala v tisku jasně najevo, že se nehodlá vzdát svého prvenství a začala razit jasný program zjednodušení stranicko-politického systému. Šéfredaktor Venkova Rudolf Halík ve stranickém tisku shrnul výsledky schůze agrární strany z 3. října 1938 tak, že se zjednoduší stranický systém podstatným omezením počtu stran. Tisk, kultura, tělovýchova, sport a jiné instituce budou svedeny v jeden pramen. V druhé polovině října již navrhoval vytvoření autoritativní demokracie a v rámci toho považoval za potřebné, aby se občanské vrstvy národa soustředily v jedné národní straně. Představitelé autoritativní demokracie stavěli tento systém proti „chaosu demokracie“. Nové vzory byly hledány v nových autoritativních systémech a rovněž v systému britském.⁴⁷⁰

Pro přeměnu systému se nabízelo několik možností. Bylo voláno po úplném rozpuštění politických stran a po vládě rozhodných lidí. Druhá republika navíc zapadala do období první vlny jednostranických systémů, která proběhla v letech 1920–1940. Jednalo se o sovětský, fašistický a nacistický typ. Není tedy divu, že se v krizi objevila idea systému pouze jedné strany. Tuto ideu nejvíce prosazovaly především malé fašistické strany: Akce národní obrody, Vlajka a Národní obec fašistická. Radol Gajda navrhoval zřízení jedné strany s názvem *Aktivní národní tábor československý*. Rovněž ale třeba generál Lev Sychrava navrhoval vytvoření jedné strany, ze které by nikdo nebyl vyloučen. Monopartismus navrhovali také představitelé nestranické Národní kulturní rady (Jaroslav Durych a Rudolf Medek). V těchto koncepcích byly totalitní prvky pro veřejný a politický život. Idea jedné politické strany se však prosadila i u některých radikálnějších členů sociální demokracie a agrární strany.

Národní socialista J. Patejdl prohlašoval, že volání po jedné straně je instinktivní, ale znamenalo by konec demokracie. Také Ferdinand Peroutka kritizoval prvorepublikové stranictví a požadoval autoritativní vládu, ale se zachováním politické demokracie. Nebylo podle jeho názoru možné na místo všech dosavadních stran dosadit jedinou stranu a přitom

⁴⁶⁹ Archiv Národní knihovny, Národní konzervační fond (dále Konzervační fond NK), NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 3.

⁴⁷⁰ Venkov, 22. října 1938; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 41–42, 51; Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1058.

mluvit o demokracii.⁴⁷¹ Program jediné strany se nakonec nestal dostatečně silným na to, aby byl prosazen.

Agrární strana dne 22. října 1938 uvažovala takto: „*Rozpusť všechny strany – a chtít demokracii? ... Snesl by náš národ v jádře demokratický diktaturu?*“⁴⁷² Odpovědí a alternativou na tyto otázky byla nová autoritativní demokracie. Novou demokracii a nové stranictví, které ne slovy, sliby, ale skutky kontrolovatelnými a všem zřejmými měla sloužit jen a jen národu a státu, a ne členům politických stran. Stranictví nemělo již být rozparcelované na deset i více stran, ale nově stmelené ve dvou či nanejvýš třech stranách. Ještě na počátku listopadu 1938 se uvažovalo o tom, jestli bude nový politický systém založen na principu bipartismu nebo tripartismu. Někteří členové Československé strany lidové a Československé strany národně socialistické doufali, že by společně tvořili stranu středovou, ale vnitřní rozpory těchto stran tento koncept umrtvily. Ve straně národních socialistů byl rozkol. Emil Franke požadoval zachování středu a dělat vše s vědomím agrární strany. Petr Zenkl a Josef Patejdl měli obavy z vytvoření jedné strany. Rudolf Slánský a Václav Kopecký navrhovali jednotnou národní stranu práce. Za Sociálně demokratickou stranu napsal po jejím zasedání článek šéfredaktor Práva lidu Josef Stivín, který předpokládal politický systém založený na dosud vládnoucích stranách. Pravicové strany by se koncentrovaly kolem strany Agrární, ve středu by byla strana lidová a v levém spektru strana pracujícího lidu, což by byla federace sociálních demokratů a národních socialistů. Současně vydal výzvu, aby sociální demokracie vystoupila ze Socialistické internacionály a nic tak nebránilo sloučení s národními socialisty. ČSL i ČSNS se však nakonec připojily k SNJ. Motivací národních socialistů bylo také vytvoření dvou a půl stran, tedy paradualismus, čímž by národní socialisté okupovali politický střed a mohli by se stát potencionálním koaličním partnerem buď pravicového (SNJ) nebo levicového

⁴⁷¹ Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 49; Archiv Národní knihovny, Národní konzervační fond (dále Konzervační fond NK), NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 3; Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, s. 101, 108; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*: II. Díl: období 1938–2004, s. 1040–1041; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 46; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 20–22, 31.

⁴⁷² Venkov, 22. října 1938.

(NSP) spektra. Tripartismus i paradualismus se však nakonec také staly neúspěšnými strategickými koncepcemi.⁴⁷³

Strany nakonec byly sloučeny ve dva celky. „*Politické programy českých lidí byly náramně zjednodušeny. Zjednodušila je těžká doba a společný národní úkol, daleko převyšující všechno ostatní.*“⁴⁷⁴ Sjednocení stran do dvou proudů bylo zřejmě považováno za způsob, jak překonat obtíže doby a převést národ přes tragédii do budoucnosti. „*Soustředění širokých vrstev lidu do nových politických stran má přivést náš život do normálních kolejí,*“ psalo se v tisku.⁴⁷⁵ Z hlediska organizačního uspořádání stran představuje dvoustranický systém v českých zemích velkou anomálii, protože například v Anglii a USA vznikly dvě strany v politickém systému pozvolna, historickým vývojem. Naproti tomu v českých poměrech šlo o konstrukt umělý, vzniklý zahraničněpolitickou katastrofou, ale přesto se silnou podporou veřejnosti. „*Nebyl to malý úkol, rozpustit dosavadní politické strany... K novému stranickému rozvrstvení došlo pod tlakem vnějších událostí.*“⁴⁷⁶

Kdo však byl hlavním iniciátorem stranického systému dvou politických stran v českých zemích? Jan Holzer považuje za iniciátorku stranu agrární.⁴⁷⁷ Také Vladimír Dostál napsal, že NSP byla vytvořena na podnět SNJ,⁴⁷⁸ čímž zřejmě myslel protagonistku SNJ, tedy stranu agrární. Rovněž v knize o politickém systému v českých zemích od kolektivu autorů je uvedeno, že systém dvou stran propagovala Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu.⁴⁷⁹ Po dvoustranickém systému volal ze strany agrárníků také například redaktor Venkova Rudolf Halík, který již 22. října 1938 napsal článek: „*Jdeme k zjednodušení politických poměrů.*“ Vyjádřil v něm nutnost nacházet

⁴⁷³ Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Pavel Marek a kol., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000, s. 293; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 92–94; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 43–45, 61–62; Venkov, 22. října 1938.

⁴⁷⁴ Jan KOUDELKA, *Na prahu Nového roku*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1.

⁴⁷⁵ *Srdce lidu je třeba získati*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1.

⁴⁷⁶ Dr. Karel MOUDRÝ, *Za novými úspěchy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 7, Kolín 10. února 1939, s. 3.

⁴⁷⁷ Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1042.

⁴⁷⁸ Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 205.

⁴⁷⁹ Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 92–94.

vzory nového politického systému u jiných, větších evropských demokracií, které fungují zcela bezpečně na principu dvou stran. Odvolával se na politický systém Velké Británie.⁴⁸⁰

Naopak Jan Kuklík vidí hlavní protagonisty v sociálně demokratické straně.⁴⁸¹ Rovněž František Lukeš psal o tom, že Hampl, skupina kolem časopisu *Nová doba* (J. Macek, J. Nečas, E. Štern aj.) a mladší sociální demokraté přesvědčovali Rudolfa Berana o výhodách anglického politického systému. Vznikem systému dvou stran se dle Lukeše vyhovělo druhé nejsilnější československé straně a také se tím vyhovělo Západu, od kterého republika očekávala půjčky. Vytvoření dvou stran totiž ukazovalo na zachování demokratického režimu.⁴⁸² Sociální demokraté se dne 28. října 1938 přihlásili k vytvoření minimálně dvou stran. V svolání bylo mj. uvedeno: „*K základním předpokladům dobré vlády patří veřejná kontrola, a ta vyžaduje trvání alespoň dvou stran, jež se vyvažují a kontrolují navzájem.*“⁴⁸³ Sami navrhli stranu pracujícího lidu, která bude vytvořena na zcela novém základě. Přihlásili se k dvoustranickému politickému systému podle britského a amerického vzoru, protože tyto státy považovali za nejstarší a nejpevnější demokracie.⁴⁸⁴

Jan Rataj také píše, že zjednodušení stranického systému do dvou stran prosazovaly i ČSNS a ČSL.⁴⁸⁵ Například v sobotu 26. listopadu 1938 část poslanců Čs. strany národně socialistické uveřejnila svolání, že se hlásí k systému dvou stran, který je zárukou demokratické organizace a parlamentního systému v nové přebudované republice.⁴⁸⁶

Jaroslav Rokoský ve své knize píše o tom, že se Rudolf Beran stavěl proti vytvoření jedné strany, proto se dohodl s předsedou sociální demokracie Antonínem Hamplem o vytvoření politické levice.⁴⁸⁷ Rudolf Beran sám sdělil, že: „*v dohodě s předsedou sociálně demokratické strany Antonínem Hamplem jsem sjednal, aby pod vedením sociálně demokratické strany vytvořila se nová strana – Národní strana práce.*“⁴⁸⁸ Také Karel Douděra ve své knize uvádí: „*Tento systém dvou stran...byl smluven mezi předsedou*

⁴⁸⁰ HALÍK, Rudolf, *Jdeme k zjednodušení politických poměrů*. Venkov, 22. října 1938, roč. 33, č. 249, s. 1.

⁴⁸¹ Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1085; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 65.

⁴⁸² František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 173–177.

⁴⁸³ Právo lidu, 28. října 1938.

⁴⁸⁴ Právo lidu, r. 47, č. 267, 12. 11. 1938, s. 2.

⁴⁸⁵ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 21.

⁴⁸⁶ Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 92.

⁴⁸⁷ Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 341–342.

⁴⁸⁸ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 163.

agrární strany Beranem a předsedou sociálních demokratů Hamplem.⁴⁸⁹ Také soudobý diplomat Štěpán Osuský napsal, jak jednal s Beranem a následně s Hamplem a že společně dospěli „*k politické dohodě v tom smyslu, že je nutno založit dvě politické strany v zájmu zabránění totalitnímu seskupení politického života po vzoru německého nacismu, a to: Národní jednotu a Národní stranu práce.*“⁴⁹⁰ Historik Kuklík sice za hlavního propagátora považuje sociálně demokratickou stranu, ale jinak souhlasí s tím, že za vznikem byla rozhodující dohoda mezi Rudolfem Beranem a Antonínem Hamplem. Přičemž dohodu hodnotí tak, že Hampl i Beran měli odvahu se stranicko-politicky obětovat a přes veškeré intriky stát při sobě.⁴⁹¹ Historik Rokoský za hlavního protagonistu považoval agrární stranu, ale jinak se shodně s Kuklíkem domnívá, že rozhodující byla zmíněná dohoda, kterou umožnil velmi intenzivní vztah Berana s předsedou sociálních demokratů Hamplem. Spolupráci mezi agrární stranou a sociálními demokraty Beran zažil již v období první republiky v rámci vlády rudo-zelené koalice. Hampl i Beran dohodu dodržovali i přesto, že na ně sílily tlaky, aby ji vypověděli. Dohoda tak vydržela až do 15. března 1939.⁴⁹² Rataj vidí tuto dohodu negativně: „*Dohoda mezi R. Beranem a A. Hamplem o vytvoření druhé politické strany...vytvořila fikci o existenci demokratického režimu.*“⁴⁹³ S Ratajem nesouhlasím a myslím si, že tato dohoda byla naopak jedna z mála pozitivních věcí a byla vhodným řešením v dané době a situaci. Nevytvářela žádnou fikci. Naopak se její protagonisté snažili, aby co nejlépe fungovala. Beran jako předseda Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu nesl velkou odpovědnost za tlak ze strany nacistického Německa, separatistických Slováků a Rusínů. Spolupráce mezi Beranem a Hamplem se prý v průběhu vývoje vystupňovala do té míry, že jeden bez druhého nečinili žádná politická rozhodnutí.⁴⁹⁴ L. K. Faierabend, který byl s Beranem a Hamplem v kontaktu, si o jejich spolupráci poznamenal: „*Hampl věděl, že nesmí napadat Berana a jeho projevy a nesmí využívat těžkostí vlády. Beran si na*

⁴⁸⁹ Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 163.

⁴⁹⁰ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 221.

⁴⁹¹ Jan KUKLÍK, *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku strany národní jednoty*, in: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 136; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 63.

⁴⁹² Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 342.

⁴⁹³ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 35.

⁴⁹⁴ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 50.

*druhé straně byl vědom, že nesmí využívat vládní moci proti Hamplovi a opozici.*⁴⁹⁵ Hampl intervenoval u Berana proti totalitním prvkům a spoustu zákroků vzal Beran na vědomí, napsal F. Lukeš.⁴⁹⁶ Spolupráci uznával také novinář Peroutka.⁴⁹⁷

Z problematiky lze pochopit, že o zjednodušení politického systému se uvažovalo ve všech vládních stranách a bylo považováno za nutný proces pro udržení nového státu. Agrární a Sociálně demokratická strana dělnická, jako strany nejsilnější, pochopitelně musely mít rozhodující vliv. Ostatní koaliční strany s nimi ale zcela jistě musely souhlasit. Ať již to byl plán kohokoliv, důležitý poznatek je ten, že dvoustranný systém vznikl z kompromisu, tedy podle mechanismu, na který byly dosavadní strany zvyklé. Vznik dvoustranného systému tak byl vytvořen demokratickou cestou – nenásilně, dohodou mezi politickými stranami a s širokou podporou veřejnosti. „*Národní myšlenka vyprostila se ze sítí všesvětovosti a cizích ideologií, překonala malicherné třídnictví a dala vzniknout novým mohutným politickým proudům,*“ psalo se v dobovém tisku.⁴⁹⁸ Odpověď na to, kdo byl hlavním iniciátorem vytvoření systému dvou stran v českých zemích, je těžké, ale z většiny prostudovaných pramenů se jako rozhodující jeví gentlemenská dohoda mezi Rudolfem Beranem a Antonínem Hamplem. Jestli ovšem s návrhem přišel Beran, Hampl, Halík, nebo někdo úplně jiný, to zůstává skryto.

Z dobového pohledu šlo o velké změny. „*Utvoření dvou velkých politických stran...znamená ve svých důsledcích velmi dalekosáhlý převrat celého našeho politického života.*“⁴⁹⁹ Rozhodně lze konstatovat, že dvoustranná soustava druhé republiky znamenala velmi specifickou fázi vývoje stranictví v českých zemích. Z hlediska síly stran došlo ke změně. Většina moci najednou byla koncentrována ve straně Národní jednoty. Přitom po celou dobu první republiky se o moc celkem rovnoměrně dělilo hned několik stran.

⁴⁹⁵ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 342.

⁴⁹⁶ František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 177.

⁴⁹⁷ „*Zřídka se stává, jestliže vůbec kdy, aby předseda vlády a vůdce vládnoucí strany posílal na ustavující sjezd opoziční strany svého zástupce, vyříditi pozdravy. To však učinil ministerský předseda Beran... Zřídka se také stává, aby vládní strana požádala opozici, aby ji pro jednání o nejdůležitější věci dodala v parlamentě referenta. To se však stalo, když strana národní jednoty požádala poslance Remeše, aby převzal referát o rozpočtovém provisoriu. Z toho je vidět, že strana vládní a opoziční se dohodly.*“ (Ferdinand PEROUTKA, *Druhá strana*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 1).

⁴⁹⁸ Venkov, 14. prosince 1938.

⁴⁹⁹ Jan MERTL, Otázky a názory: *O autoritativní demokracii*, In: Studentský časopis, ročník 13, číslo 5, Praha 1938, s. 138.

5. 3 Vzájemný vztah mezi Národní stranou práce a stranou Národní jednoty

Pro posouzení stranického systému druhé republiky v českých zemích je nutné zjistit posoudit vztah mezi Národní stranou práce a stranou Národní jednoty.

Zatímco za první republiky byla opozice téměř vždy destruktivní a nestátotvorná, v republice druhé byla vytvořena loajální, spolupracující, a tedy státotvorná opozice. Bylo vyhlášeno, že NSP nebude opozicí destruktivní. To byl dle mého názoru pozitivní reformní prvek oproti prvorepublikovému systému. Nová okleštěná republika měla spoustu problémů, proto se volalo právě po loajální opozici. Řešení další existence státu si nemohlo dovolit politické rozepře a stranické soupeření, a tak byl jasně vymezen nový stranický vztah, tedy loajální a spolupracující opozice v podobě Národní strany práce.

Nutno podotknout, že samotná existence opozice je základním předpokladem pro demokratický režim.⁵⁰⁰ Opozice má také vliv pro fungování vládnoucí strany. Pokud strana nemá kontrolní tlak zvenku, dojde k její degeneraci. K udržení demokratického vývoje uvnitř strany je nutná celospolečenská demokracie, tedy kontrola vládnoucí strany. Legální a pokojná opozice bývá jevem spíše výjimečným. Přesto se taková opozice v druhé republice vytvořila a vycházela přitom z prvorepublikového extrémně polarizovaného multipartismu. Funkcí opozice je kritizovat dosavadní vládu, její zákonodárnou a výkonnou činnost s cílem dosáhnout změny vládní činnosti a zákonodárství, případně nahradit vládu v důsledku nových voleb nebo se s ní podělit o moc. Politická opozice musí být institucionalizovaná, uznaná a legitimovaná. V dvoustranických režimech je nejvyšší stupeň koncentrace opozice, protože strana, která není u moci, monopolizuje téměř všechnu opozici. Opozice v tomto režimu bývá umírněná, protože předpokládá, že po volbách převezme moc, a tak nemá zájem na přílišné demagogii, která se poté může obrátit proti ní.⁵⁰¹

⁵⁰⁰ Jak například uvedl Václav Havel: „*O demokracii lze vážně mluvit jen tam, kde má lid možnost – jednou za čas – svobodně si zvolit, kdo mu má vládnout. Což předpokládá existenci aspoň dvou srovnatelných alternativ. Totiž dvou svéprávných, rovnoprávných a navzájem na sobě nezávislých sil, z nichž obě mají tutéž šanci stát se vedoucí silou ve státě, rozhodne-li tak lid.*“

(Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 65).

⁵⁰¹ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 8; Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. prosince 1938; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1077–1080; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 64–65, 223–227.

Sociální demokraté se vyjádřili tak, že pokud SNJ nabídne loajální spolupráci, tak NSP ji přijme. V opačném případě bude NSP pracovat pouze v opozici.⁵⁰² „*Předseda Beran úlohu Národní strany práce vidí v čínorodé kontrole vládní strany...Hampl sám šel dál prohlásiv, že tato strana loyální oposice nevyhýbá se ani spolupráci se stranou vládní.*“⁵⁰³

NSP všude pochvalně psala o vzniku dvoustranického systému a považovala jej za důležitý pro zachování demokracie. Tisk strany dokonce uváděl, že pro zahraniční světovou veřejnost je systém dvou stran dokladem, že české země neopustily zásady parlamentní demokracie.⁵⁰⁴ NSP uváděla, že „*politici činitelé se sjednotili na systému dvou stran, což znamená, že u nás nebude zavedena totalita.*“⁵⁰⁵ A měli v rámci stranického systému pravdu. Pokud by ve státě byla pouze jedna strana a ostatní strany by byly vyřazeny z podílu na moci, pak by se muselo hovořit o totalitním systému. V tisku NSP požadovala, aby jí „*byla přiznána oprávněnost spolupráce na znovuvybudování těžce postižené vlasti – a tuto oprávněnost si nenechá vzít nikým a nikdy.*“⁵⁰⁶ Od samého počátku předpokládala, že se bude podílet na moci, že obě strany se budou navzájem v systému doplňovat a že Národní strana práce bude také přizvána ke konstruktivní činnosti. Tento předpoklad je zcela logický, protože snahou všech politických stran je podílení se na státní politice, nebo její určování a funkcí politických stran je účast na výkonu státní moci. A opravdu ke spolupráci došlo, i když v omezené míře. Hranice možnosti fungování NSP totiž určovala především německá nacistická politika, které se v určité míře musela vláda a strany přizpůsobovat. Nový systém měl také vyhovovat hlásanému požadavku odpovědnosti. Soustava dvou stran měla poskytnout více přehlednosti a znemožnit „výmluvy“ jedné strany na druhou, jak tomu bývalo ve stranickém systému první republiky. Odpovědnost za určitý návrh nebo postup úřadů měla být jasně patrná. Národní strana práce nebyla jenom loutkovou stranou, jak se většinou v marxistické, ale i soudobé historiografii uvádí. Chtěla sice vycházet SNJ co nejvíce vstříc, ale při zachování demokratických zásad. Požadavkem SNJ i NSP byla spolupráce

⁵⁰² Právo lidu, r. 47, č. 267, 12. 11. 1938, s. 2; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 6.

⁵⁰³ Bohumil LAUŠMAN, *O politickém postupu – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1.

⁵⁰⁴ Dr. Karel MOUDRÝ, *Za novými úspěchy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 7, Kolín 10. února 1939, s. 3; *Mluvte lidem pravdu!*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 3.

⁵⁰⁵ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 11–12.

⁵⁰⁶ *Zastavme útoky*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939, s. 1.

vedoucí ke společným cílům, kterou vyžadovala krizová doba. Mezi tyto cíle patřila svoboda státu a občanů, zvyšování hmotné i duchovní kultury.⁵⁰⁷ „*Opěrným bodem obou stran je národ a stát, v něm sociální zabezpečení širokých vrstev našeho lidu.*“⁵⁰⁸ Gentlemanská dohoda mezi předsedy dvou nejsilnějších stran byla dodržována. Národní strana práce byla loajální opozicí, která nevyužívala těžkostí a nenapadala SNJ a strana Beranova naopak nevyužívala vládní moc, aby opozici likvidovala. Beran odolal náporu, aby byla vytvořena pouze jedna politická strana a byl tak zaveden totalitní systém, a Hampl odolal tlakům na to, aby se jeho strana stala radikální opozicí. Sám Beran prohlásil: „*Přes spontánní volání širokých vrstev lidu zabránil jsem já tehdy vytvoření jedné strany, a to i proti vůli vlivných činníků některých stran.*“⁵⁰⁹ Spolupráci SNJ s NSP dokazuje například to, že předseda SNJ poslal ustavujícímu sjezdu NSP pozdravné poselství. Ještě lepším příkladem spolupráce je společné projednávání rozpočtového provizoria v parlamentu. Pro tuto činnost dokonce požádala vládní strana NSP o pomoc.⁵¹⁰ Demokratická levice stála za vládou. Bohumil Laušman na okrskové schůzi například sděloval: „*Beranova vláda má vcelku dobrou vůli... Její předseda složil státníkovu zkoušku s velmi dobrým prospěchem. Naše sympatie a sympatie našeho lidu jsou proto dnes na jeho straně.*“⁵¹¹ Rudolf Bechyně z NSP dokonce psal pochvalně předsedovi Labour Party Clementu Atleemu: „*V naší vládě zasedají živly čestné... Vláda má plné moci, ale ani jednou je nezneužila... Beranova vláda si vede až dosud slušně a zasluhuje si podpory.*“⁵¹² Postoj Národní strany práce k vládě a k SNJ hodnotil první autor (Miloš Hájek), který psal o druhé republice, velmi často jako oportunismus vůči fašismu, čímž vlastně přiznával funkci spolupráce NSP, i když v pejorativním vyjádření. Sama NSP se vyjadřovala tak, že kdo nebude souhlasit se SNJ, může zůstat mimo tuto stranu jako opozice, ale jako opozice státotvorná, které nemělo být dovoleno, aby rozvracela činnost vlády. NSP mnohdy vedla

⁵⁰⁷ Právo lidu, r. 47, č. 267, 12. 11. 1938, s. 2; Právo lidu, r. 47, č. 272, 18. 11. 1938, s. 1; Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 110–111; Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 14; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 12, 15.

⁵⁰⁸ *Srdce lidu je třeba získati*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1.

⁵⁰⁹ Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 163.

⁵¹⁰ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 63–64, 73; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1073–1075.

⁵¹¹ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 132.

⁵¹² Tamtéž, s. 132.

i stejnou politiku jako SNJ. Například se přihlásila k „politice levných peněz“ jako premiér Beran. Nebo ke snaze zajistit práci českým uprchlíkům. Také zabraňovala ilegální opoziční činnosti, například nedovolila slovenským sociálním demokratům vydávat ilegální časopis.⁵¹³

Místo setkávání mezi opozicí a vládou se nacházelo přímo na „vládní půdě“, kde poslanecký klub NSP podával návrhy vládě, aby ji přiměl k určité orientaci. NSP se však nestala velkým mocenským faktorem. Vzniklá dvoustranická soustava byla velmi záhy kritizována. Od konce prosince 1938 NSP vynakládala svou snahu na obhajobu své existence. Většinou přihlížela a podporovala to, co v Beranově vládě stálo za podporu. Pravicový tisk jí kritizoval jako nezměněnou sociální demokracii pod novým názvem. NSP se hájila jako strana, která brání a hájí demokracii. Volání po zrušení NSP se v politice neprojednávalo, ale významné a vlivné tiskoviny, především Národní listy a Venkov, psaly o zbytečnosti Národní strany práce, která narušuje vyhlášenou jednotu. NSP označily jako potencionální zárodek štěpení národa na dva protichůdné názory. A v tom měly pravdu. Přes opravdovou loajální spolupráci si byly SNJ a NSP ideově velmi vzdálené. Více o jejich vzdálenosti však bude pojednáno v další podkapitole.⁵¹⁴ „*Myslím, že jsme byli našimi veliteli správně rozděleni na dvě strany naší lodi. Na rozbíhání se na sebe není příhodná doba,*“ komentoval však situaci tisk NSP.⁵¹⁵ Radikálové v řadách SNJ útočili na existenci NSP pomocí zavádění čím dál více autoritativních a totalitních prvků. „*Čteme v některých listech této strany a od některých osob, jichž je naštěstí málo, pohružky straně práce, peskování, zakazování a mnohé jiné.*“⁵¹⁶ SNJ například nařkla NSP, že při nabírání členů používá nepřístojnou agitaci.⁵¹⁷ Existence NSP však byla důležitá pro zastánce

⁵¹³ Josef MACEK, *O hospodářském programu – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1; NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 9; Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 90–95, 133; Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987, s. 163.

⁵¹⁴ Národní listy, 23. února 1939, s. 2; Venkov, 9. března 1939, s. 5; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 99; Stanislav BALÍK, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER, Jakub ŠEDO, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 92–94; Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1043; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1086.

⁵¹⁵ *Nerozbihejme se na sebe, není k tomu vhodná doba*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 1.

⁵¹⁶ *Občánku, kam teď?*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 1.

⁵¹⁷ *Na pranýř: Jak se bojuje proti Národní straně práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 9, Kolín 24. února 1939, s. 1; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 138.

demokratického systému a také byla dobrou taktikou pro dobré vztahy se západními demokratickými státy, protože představovala základní viditelný atribut demokratického uspořádání.⁵¹⁸ Na existenci NSP neútočili jen radikální členové z řad SNJ, ale také Berlín, militantní stoupenci autoritativního režimu, vlivný muž hospodářského světa Jaroslav Preiss či bývalý předseda národních socialistů Václav Klofáč. V rámci tisku proti ní bojovali integrální katolíci, ANO, část agrárního a národně-socialistického tisku ze SNJ. Ferdinand Peroutka požadoval zachování NSP, ale navrhoval do voleb sestavit společnou kandidátku.⁵¹⁹

NSP i na počátku roku 1939 věřila ve svou budoucí existenci. Po veřejných schůzích bylo sděleno, že *„účast všude byla značná, místy přímo manifestační. Zájem o NSP vynikl způsobem tak přesvědčivým, že můžeme začít nový rok s pevnou nadějí v další organizační úspěch strany.“*⁵²⁰ Tisk upustil od přímých polemik s vládním tiskem a zachoval loajalitu, kterou slíbil. NSP se mj. hájila tím, že dělá tutéž politiku jako vláda a SNJ. Venkov se proto v březnu 1939 řečnický tázal, že když je jedna cesta, tak proč mít dvě strany.⁵²¹ Hampl na to reagoval tím, že strana má poslání v tom, že zachovává základní princip demokraticko-politického systému a má také hospodářské úkoly. Také J. Nečas jménem NSP odsoudil tendence směřující k likvidaci a zdůrazňoval nutnost existence dvou politických stran pro demokratický režim v Česko-Slovensku.⁵²²

Gebhart a Kuklík ve své knize uvádějí, že v politickém zákulisí se jednalo o případném sloučení NSP s vládnoucí stranou. Dušan Tomášek ve své knize napsal, že 26. ledna 1939 na společné schůzi předsednictva SNJ a Mladé národní jednoty Beran sdělil, že NSP bude rozpuštěna, protože je čím dál populárnější a mohla by s sebou strhnout většinu národa.⁵²³ Rokoský ve své knize uvedl, že 13. února 1939 na jedné konferenci Beran mj. sdělil: *„Já vám mohu říci, že kdybychom chtěli mít jednu stranu, do*

⁵¹⁸ Edvard Beneš, v knize Šest let v exilu, k tomuto systému napsal: *„Je dobře, že je druhá politická strana, poněvadž to udržuje pro nás v Anglii, Francii a Americe u veškeré veřejnosti sympatie, které pro případ dalšího vývoj evropského ve smyslu napětí, nebo dokonce války evropské pořád státu našemu budou nanejvýše potřebné. Je třeba vzhledem k situaci, aby si obě strany navzájem pomáhaly.“* (Jaroslav BURIANEC, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, s. 163).

⁵¹⁹ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 212–214; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 209–212.

⁵²⁰ Národní práce, r. 1, č. 10, 10. ledna 1939, s. 2.

⁵²¹ Venkov, 9. března 1939.

⁵²² Právo lidu, 15. prosince 1938.

⁵²³ Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 167, 197–198; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 221–223.

*týdne by tady byla. Nebyla by to žádná obtíž. A pro příště vám řeknu, že až budou příští volby, bude jen jedna kandidátní listina, to jest samozřejmé. Není to můj návrh. Je to návrh druhé politické strany. Nyní nemůžeme si dovolit luxus politických bojů.*⁵²⁴ Tento Beranův projev ve své knize uvádí rovněž F. Lukeš.⁵²⁵ Podle návrhu programu SNJ z 16. února 1939 měla být NSP zrušena a měla fungovat již jen SNJ. Tento projednávaný program SNJ však nebyl do konce druhé republiky schválen ani v úplnosti publikován, byl neoficiální.⁵²⁶ Rataj ve své knize napsal, že počátkem března 1939 bylo již rozhodnuto o včlenění Národní strany práce do vládnoucí strany Národní jednoty.⁵²⁷ Lubomír Něnička ve své knize naopak uvádí, že premiér Beran přijal zástupce stranického tisku NSP a vyjádřil jim podporu. Sdělil jim: „*Vždyť jsem to byl já, který prohlásil systém dvou stran v naší republice, domluvil jsem se s vaším Hamplem, tak proč bychom to měli rozpouštět?*“⁵²⁸ Máme tu tedy několik velmi rozporuplných názorů. Ať je pravda kdekoliv, nesporným faktem zůstává, že dvoustranický systém byl zachován do konce druhé republiky a vláda nevydala žádné oficiální prohlášení, že by NSP měla být rozpuštěna, či sloučena se SNJ. K zániku NSP tedy nedošlo. Národní strana práce tak zřejmě obhájila svou existenci díky postoji premiéra Berana, který plnil slib daný Hamplovi o zachování legality Národní strany práce a nedopuštění nastolení úplné totality.⁵²⁹

Pro pochopení vztahu těchto dvou stran je vhodné určit ideologickou vzdálenost mezi nimi. Platí, že čím menší je rozptyl názorů, tím pochopitelně dvoustranický systém lépe funguje.⁵³⁰ Podle klasifikace Duvergera⁵³¹ můžeme dominantní cíle opoziční NSP označit za boj o druhotné principy i o základní principy. Šlo o odlišné koncepce v oblasti rozdělování příjmů odpovídající odlišným sociálním vrstvám, na něž se NSP oproti SNJ prioritně orientovala. Postupně se však čím dál více začalo bojovat o základní principy, tedy o samotné základy státu a o povahu režimu. Radikální frakce SNJ, která čím dál více

⁵²⁴ Jaroslav ROKOSKÝ, Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany, Praha 2011, s. 399.

⁵²⁵ František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968, s. 207.

⁵²⁶ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 133–135; Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 53; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 217–220.

⁵²⁷ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 235.

⁵²⁸ Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 115–116.

⁵²⁹ Jan KUKLÍK, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1086.

⁵³⁰ Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 132, 207.

⁵³¹ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 235.

nabírala na síle, toužila po systému jedné strany, neuznávala práva opozice a politické svobody. Zatímco NSP odmítala systém jedné strany, stavovskou a totalitní koncepci státu, likvidaci své strany a zrušení politických svobod. Strategie NSP z hlediska rozlišení dle Dahla⁵³² spočívala v tom, že společně s vládou považovala politický režim za ohrožený (nacistickým rozmachem v Německu), a proto zvolila formu loajální opozice a umírněné spolupráce. Kdyby toto nebezpečí pominulo, pak by zcela jistě zvolila strategii přísné soutěže. V zahraniční politice si SNJ a NSP byly podobné. V sociální a hospodářské politice lze vidět také mnoho podobností. Celkově však byla ideologická vzdálenost velká, a to především, co se týče státního režimu. Zatímco NSP se hlásila k parlamentní demokracii s plnými lidskými a občanskými právy pro všechny, strana Národní jednoty zastávala demokracii autoritativní, část členů dokonce prosazovala systém jedné strany a zavedení totalitního režimu.

Jan Rataj ve své knize napsal: „*Základem nového stranického systému byl jen formálně demokratický nesoutěživý kvazidvoustranický systém sestávající z hegemonní Strany národní jednoty, jež se sama identifikovala s národem a státem, a druhořadé Národní strany práce (NSP), která byla trvale vyřazena z podílu na vládní moci a nemohla sehrát ani kontrolní úlohu strany opoziční.*“⁵³³ Také velmi často zdůrazňuje, že SNJ a NSP neměla rovnoprávné postavení.⁵³⁴ V pořadu Historie.cs pak sděloval, že mezi SNJ a NSP neexistoval princip konkurence. Že SNJ neumožnila NSP podíl na moci.⁵³⁵ Já se nyní proti tomuto názoru musím ohradit. Z hlediska počtu stran se rozhodně jednalo o klasický dvoustranický systém. NSP sice měla malý podíl na moci, ale to je vzhledem k opozici normální jev v mezích demokracie. Dvoustranický systém přeci funguje tak, že jedna strana vládne a druhá strana má funkci opoziční, kontrolní. Případně loajálně spolupracuje. Bez podílu na moci ovšem nebyla. Například na Hamplovo doporučení byl přijat do vlády Dr. Klumpar jako ministr sociální péče.⁵³⁶ Zástupci NSP fungovali také v městských a obecních zastupitelstvech v rámci republiky, takže NSP podíl na moci měla a mohla

⁵³² Tamtéž, s. 236–237.

⁵³³ Jan RATAJ, *Česká politika v druhé republice-kritický pohled na „neznámé češství“*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, s. 30.

⁵³⁴ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 35.

⁵³⁵ ČECHUROVÁ, Jana, MED, Jaroslav, PEHR, Michal, ROKOSKÝ, Jaroslav, *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>.

⁵³⁶ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 98.

hypoteticky kdykoliv převzít vládu, pokud by byly příznivější mezinárodní podmínky a vyhrála by volby. Domnívám se tedy, že systém lze označit za dvoustranický, a nikoliv „kvazidvoustranický.“ Rovněž nemohu souhlasit, že byl nesoutěživý. NSP sama v kontextu doby zvolila spolupráci, ale bez spolupráce a spoluodpovědnosti přeci není pravá kritika. NSP se nevyhýbala ani kontrole a kritice, i když ji omezila na minimum. Sám předseda SNJ chtěl, aby kontrola vlády fungovala: „*Neuzavíráme se kritice a kontrole. A zvláště ne kritice toho, co bylo prohlášeno, že bude plněno.*“⁵³⁷ NSP tak v rámci své loajality nebyla pouhou formální stranou. Sama na ustanovujícím sjezdu sdělila: „*Politika je boj o moc a my se k tomuto podílu na moci hlásíme.*“⁵³⁸ Na nejvyšší úrovni se kooperace SNJ a NSP dařila bez větších problémů. Mimo jiné díky respektu mezi Beranem a Hamplem, ale na nižších úrovních se rozdílné postoje projevovaly mnohem výrazněji. V některých obcích došlo k zápasu o politickou moc. V tisku se objevily vzájemné útoky. Na místních úrovních tak fungovala politická konkurence v ryzí podobě, kdy se vzájemně napadaly listy obou stran.⁵³⁹ Soutěživost podle mého názoru nechyběla, ale nebyla uplatněna v plné míře. Pokud by se tento systém udržel a pokračoval v nezávislém, suverénním a konsolidovaném Česko-Slovensku, pak věřím, že by se plná soutěživost zcela jistě projevila. To, že by systém zapadal do soustavy hegemonické strany, jak tvrdí Rataj, lze také odmítnout. Strana Národní jednoty byla slepencem středových, pravicových občanských a pravicově extrémních stran. V jejím čele stál bývalý agrárník. Zatímco Národní strana práce byla složena z členů levicových, socialistických stran a v čele stál sociální demokrat. Už z těchto prostých faktů vyplývá, že NSP nemohla být loutkovou opozicí, protože byla protipólem SNJ. Ale byla opozicí omezenou tlakem mezinárodní situace. Systém opozice nebyl přísně konkurenční, ani přísně koaliční, ani koaličně-konkurenční, ale spíše kooperativně-konkurenční. NSP se hlásila ke kontrole vlády a chtěla být silnou opozicí. Odůvodňovala to tím, že pokud bude silná, tak vláda bude prozíravější a spravedlivější ze strachu, že i malá chyba by mohla rozhodující část veřejnosti naklonit k opozici a o příštích volbách vynutit střídání úloh

⁵³⁷ Otakar MORAVEC, *Pravda Vítězí!*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1.

⁵³⁸ NK fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 12.

⁵³⁹ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, *Inventář – úvod*, s. 5; Lubomír NENIČKA, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, s. 97, 113.

mezi stranami, protože z většiny dosavadních by se stala menšina.⁵⁴⁰ Seběmenší odklon NSP od zásad loajální spolupráce však mohl v dané mezinárodní situaci znamenat ohrožení její existence a tím i ohrožení posledních zbytků demokracie. Z těchto důvodů se NSP v praxi vydala především na cestu kompromisu se stranou vládní. Ve stranickém dobovém tisku bylo dokonce psáno, že „*se chová tak skromně a krotce, že se to hodně podobá polykání živých ježků*.“⁵⁴¹ Nelze však říci, že by NSP vládu a SNJ nekritizovala. Naopak kritika, ač v menší míře, byla zřetelná a tím byla naplňována hlavní demokratická funkce NSP, tedy kontrola vládní politiky. Sama NSP uváděla, že vláda musí být nestranná, pohotová a kontrolovaná orgánem na ní nezávislým. V tisku NSP bylo schváleno propuštění žen, které mají zajištěnou výživu, aby uvolnily místo živitelům rodin. Zároveň však bylo kritizováno, že nedocházelo k propuštění řádových sester v nemocnicích a veřejných ústavech, i když by byly dostatečně zajištěné, protože stát na církevní řády poskytoval ročně značné sumy. Dále NSP odsoudila volání po koncentračních táborech a obnovení šlechtických titulů. Na některých místech se ohradila proti nucenému náboru do SNJ. V tisku polemizovala proti názorům, které její existenci považovaly za zbytečnou. Kritizovala stoupající ceny spotřebního zboží a postavila se proti zrušení gentského systému. Také se stavěla proti nekalé soutěži. V únoru 1939 na toto konto dala vláda kartelům ústní napomenutí. Ohradila se i proti tomu, že vláda nařídila stažení obrazů T. G. Masaryka ve školách na čelních stěnách, kde jsou umístěny významné osobnosti. Širší kritiku pak prováděla mládežnická organizace NHPM, která se postavila proti snaze vše mechanicky slučovat, což mohlo dle NHPM výrazně poškodit stát.⁵⁴² Rovněž se mládežnická organizace stavěla proti kritice významných osob minulého režimu, obzvláště E. Beneše. „*Není proto odpovědným a mužným jednáním štvát ty, kteří chtěli našemu neštěstí zabránit a společně s námi byli přemoženi*.“⁵⁴³ A poukazovali na špatnou morálku

⁵⁴⁰ Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 4; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 231–232.

⁵⁴¹ *Občánku, kam ted?*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 1.

⁵⁴² Národní hnutí pracujících mládeže: *k nové výstavbě republiky*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 4; NK fond, NSP Listy práce: Program Národní strany práce, Praha 1939, s. 14; Eva FOŠENBAUEROVÁ, *Národní strana práce*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha březen 1988, s. 68–69; Národní práce, r. 1, č. 52, 21. února 1939, příloha s. 1; *Hlidka žen*, Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 4; Národní práce, 2. února 1939; Otakar MORAVEC, *Pravda Vítězí!*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 1–2;

⁵⁴³ Národní hnutí pracujících mládeže: *k nové výstavbě republiky*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 3.

v druhorepublikové žurnalistice. J. Nečas nechal v lednu 1939 otisknout článek, ve kterém umírněně kritizoval vládní nařízení o schvalování vzniku stran. Poukazoval na to, že vláda je významným představitelem určité politické strany a případná nová politická strana by pro ni byla konkurentem. Z těchto důvodů vláda nemůže být nezaujatým soudcem. A o více než dva měsíce později, v sobotu 4. února 1939, policejní ředitelství v Hradci Králové podalo hlášení, že v daném regionu neexistuje loajalita mezi SNJ a NSP a, že pokud bude umožněna při volbách agitace, tak NSP použije prostředky, které budou mít nepříznivé následky pro vnitropolitický a zahraničněpolitický vývoj. Z policejního hlášení z 13. února 1939 se zase dozvídáme, že na jedné schůzi místní organizace NSP si členové stěžovali, že v rozhlasu má prostor pro agitaci pouze SNJ a relace sloužící pro agitaci NSP nejsou zařazovány.⁵⁴⁴ Kritičnost opozice tedy fungovala.

Václav Jindra ve své knize psal, že „*strana práce, má jen pomyslný politický vliv. Kde by snad bylo nějaké nebezpečí, zakročuje Beran okamžitě velmi energicky.*“⁵⁴⁵ To, že Rudolf Beran jako ministerský předseda zasahoval při nebezpečí, nevidím jako vyloženě negativní jev. Myslím ale, že k tomu nebyl důvod, protože Národní strana práce držela svůj slib loajální opozice a v dané době se snažila o to, aby stát co nejlépe fungoval.

Jan Holzer napsal: „*Možnost, že by se Národní strana práce dostala do pozice vládní strany, byla z hlediska fungování druhorepublikového politického systému zcela nepravděpodobná.*“⁵⁴⁶ Myslím, že tento názor je také třeba revidovat. Zcela jistě bylo krajně nepravděpodobné, že by se NSP dostala do pozice vládní strany, ale tato nepravděpodobnost neplynula z fungování druhorepublikového politického systému, ale z mezinárodní situace, protože by to bylo nepřijatelné pro nacistické Německo. Pokud by Česko-Slovenská republika byla opravdu suverénní, nezávislá na Německu a zůstal by zachován dvoustranický systém, nevidím důvod, proč by se v rámci demokratických voleb nemohla k moci dostat opoziční Národní strana práce, která rozhodně počítala s tím, že v budoucnu bude vládnout. Ve svém poslání totiž například uváděla: „*Kritika opozice ovšem bude také závažnější, poněvadž opozice si musí říci, jak by to a to dělala, kdyby*

⁵⁴⁴ Národní práce, r. 1, č. 22, 22. ledna 1939, s. 3; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 178; Eva FOŠENBAUEROVÁ, *Národní strana práce*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha březen 1988, s. 65; Národní hnutí pracující mládeže: k nové výstavbě republiky, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939, s. 4.

⁵⁴⁵ Václav JINDRA, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946, s. 56.

⁵⁴⁶ Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, s. 1050.

*sama byla ve vládě, nebo jak to bude dělat, až sama bude ve vládě.*⁵⁴⁷ NSP dokonce věřila, že v příštích volbách to bude ona, která zvítězí, a také věřila, že volby budou muset brzy přijít a že v českých zemích proběhnou demokraticky, a nikoliv v podobě jednotné kandidátky jako na Slovensku. „*Kdyby dnes byly volby, nebyla by to vládní strana, která by sklízela vavříny...na slovenské volby lze u nás sotva pomýšleti, stejně i na to, že to dlouho bez voleb půjde.*“⁵⁴⁸

5. 4 Typologie a definice stranického systému Česko-Slovenské republiky

Stranický systém je soustava vztahů mezi politickými stranami. Je to systém, prostřednictvím něhož spolu politické strany jednají a ovlivňují politické rozhodování. Dělí se podle počtu stran a ideologické vzdálenosti. Konkrétní podoba stranického systému je obvykle výsledkem působení četných a složitých faktorů. „*Politické stranictví je společenský výtvar závislý mimo jiné na mentalitě a celkovém psychickém stavu lidí, kteří je tvoří.*“⁵⁴⁹ Psychický stav a mentalitu tvůrců dvoustranického systému lze alespoň přibližně pochopit z dějinného vývoje. Lidé, kteří jej tvořili, zažili Rakousko-Uhersko, první světovou válku, první Československou republiku a mnichovskou dohodu. Z toho lze poznat mnohé. V této práci bylo mj. pojednáno právě o mnichovské dohodě a kritice prvorepublikového politického systému, z čehož je možné udělat si alespoň základní obraz o soudobé mentalitě tvůrců nového systému. Pochopením stranického systému druhé republiky zřejmě lze i lépe porozumět státnímu režimu, protože stranický systém je „*určující pro pochopení politických režimů a jejich reálného fungování. Slouží často za základ jejich klasifikací.*“⁵⁵⁰ K hlavním kritériím pro jeho stanovení slouží stanovení soutěživosti (jestli existuje a do jaké míry), počet relevantních stran, jestli má strana koaliční potenciál, nebo potenciál vyděračský. Podle formátu systému se určuje, kolik je relevantních stran, jaká je fragmentace; podle typu systému jaká je ideologická vzdálenost.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Konzervační fond NK, NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I. 205443, s. 14.

⁵⁴⁸ *Občanku, kam teď?*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 2.

⁵⁴⁹ Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 208.

⁵⁵⁰ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 46–47.

⁵⁵¹ Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 116; Poznámky z cyklu přednášek od PhDr. Jitky GELNAROVÁ, Ph.D., *Československý politický systém I.*, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie, zimní semestr, září 2016 – leden 2017.

Druharepublikový politický systém je ale pro definici problematický. Těžko se určuje. Z dobových pramenů vyplývá, že plánem tehdejších politických představitelů byl právě dvoustranický systém. Není divu, že političtí představitelé, kteří byli rozhodnutí změnit český stranický systém, zvolili systém dvou stran, protože do padesátých let 20. století panoval názor, že dvoustranický systém, ve kterém se střídají u moci dvě strany, je nej kvalitnější stranickým systémem. Bylo to podpořeno příkladným fungováním amerického a britského politického systému.⁵⁵² Navíc se zdálo, že bude vyhovovat nově vyhlašované autoritativní demokracii.

K poznání stranického systému druhé republiky bude nejlepší nejdříve stanovit, jaký tento režim rozhodně nebyl.

Určitě se nejednalo o multipartismus s koalicí. Vládnoucí strana totiž byla jenom jedna, i když byla konglomerátem několika stran. Bývalé politické strany tak mohly bojovat pouze vnitropoliticky o pozice v rámci SNJ, nemohlo docházet k politickému boji ve jménu programů. Sloučené strany měly již jen jeden program.

V druhé republice se také nedá mluvit o jednostranickém systému. Takovýto režim sice bývá konečné řešení, když selhává stranický pluralismus v rozvinuté společnosti, jako se to dělo v druhé republice, ale systém jedné strany odmítá pluralismus de facto i de iure. V druhé republice toto konečné řešení přijato nebylo, a to přesto, že se všem zdálo, že stranický pluralismus naprosto selhal. Je však dosti možné, že kdyby druhá republika měla delšího trvání, tak k tomu procesu dojde, protože vývoj strany Národní jednoty směřoval k tomu se identifikovat pouze se státem. Potom by SNJ byla duplikací státu a jednalo by se o systém státostrany. Nelze ovšem stranický systém druhé republiky označit za jednostranický či za systém státostrany, protože v jednostranickém systému strana nemá interakce s ostatními stranami a systém státostrany popírá validitu názorových rozdílů a brání opozici. V druhé republice nedošlo k uzavření cesty pro alternativní politické subjekty ani k znemožnění názorového štěpení, proto se vytvořilo i několik mimostranických opozičních platforem. Například periodika (Čin, Národní osvobození, Národní myšlenka), Politické ústředí a zahraniční exil. Navíc v systému jedné politické strany je politická moc monopolem jediné strany v tom smyslu, že další straně není

⁵⁵² Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 118.

povoleno existovat.⁵⁵³ Opoziční Národní straně práce bylo však povoleno existovat a plně fungovat.

Stranický systém druhé republiky nelze ani označit za systém hegemonické strany, protože takový systém neumožňuje skutečnou a otevřenou opozici. V tomto případě neexistuje ani formální, ani faktické soupeření o moc a jiné strany fungují pouze jako satelity. Systém sice připouští existenci dalších stran, ale pouze jako podřízených satelitů hegemonické strany, které nemohou ohrozit její mocenské postavení. Rozhodně je nutné konstatovat, že NSP nebyla satelitní organizací. I přes značnou kritiku ze strany SNJ jí byla umožněna plnohodnotná činnost v rámci možností loajální opozice. Tím pádem mohla ohrozit SNJ, proto zde byly mj. tendence ke sloučení stran, což bylo vzhledem k ideologické vzdálenosti mezi stranami téměř nemožné. Sice k tomu později, v době protektorátu došlo, ale to již bylo pod přímým nátlakem nacistického Německa. Rovněž se mluvilo o rozpuštění NSP, o čemž teoreticky mohli uvažovat vůdčí představitelé SNJ, ale jistě si byli vědomi, že by to spustilo vlnu nevole proti vládě a režimu, protože NSP nebyla stranou marginální. Představitelé SNJ si pak jistě byli vědomi, že by takovou vlnu rozvrácená republika neunesla. Pokud tendence k rozpuštění NSP byly míněny opravdu vážně u lidí, kteří měli hlavní slovo v SNJ, tak nebylo téměř možné to učinit v období státní suverenity. Nebylo tedy vyhlášeno rozpuštění ani neproběhlo nějaké výrazné „zloutkovatění“ Národní strany práce, proto stranický systém, který hodnotím, nelze označit za systém s hegemonickou stranou. Navíc hegemonická strana neumožňuje zpochybnění své vlády a ani formálně, ani de facto nedovoluje soutěž o moc. Soutěž o moc minimálně formálně byla umožněna a ministerský předseda se velmi často hlásil k tomu, aby jeho vláda byla kontrolována, a tedy i případně zpochybňována. Systém hegemonické strany může simulovat soutěž stran a pluralismus. K tomu teoreticky mohl nový režim v budoucnu vést, ale spíše než simulace soutěže zde byly tendence ke zrušení opozice a tedy k přechodu na systém jedné strany.⁵⁵⁴

Stranický systém druhé republiky by bylo na první pohled možné, podle Sartoriho členění, definovat jako systém predominantní strany. V tomto systému totiž mohou ostatní strany legitimně existovat a být opravdovými konkurenty strany predominantní. Přes skutečnou a otevřenou opozici však nedochází ke střídání moci. Predominantní stranu by

⁵⁵³ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 68; Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 55–59, 133.

⁵⁵⁴ Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 133, 235; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 67–69.

tak mohla představovat SNJ, protože v takovém systému není vyloučena alternace, pouze k ní nedochází. Rovněž skýtá řadu možností pro otevřené a účinné nesouhlasné názory, tedy pro vzdorování predominance vládnoucí strany. Konkurence tak může být plně skutečná. Tento systém patří mezi soutěživé systémy. Menší strany musejí být skutečně nezávislými protivníky většinové strany. To druhorepublikový režim splňoval fungující opozici NSP. Predominantní strana rovněž vede k podmínkám, které vedou k zodpovědné vládě. V tomto systému jedna strana vládne sama, aniž by byla u moci střídána, tak dlouho, dokud ve volbách získává absolutní většinu.⁵⁵⁵ Avšak vzhledem k tomu, že během druhé republiky nedošlo v českých zemích ani jednou k volbám, je těžké stranický systém druhé republiky označit za systém s predominantní stranou. Straně Národní jednoty by se v tomto systému muselo podařit získávat dlouhodobě absolutní většinu, což se mi zdá nepravděpodobné, protože v českých zemích bylo velké množství levicově orientovaných občanů, kteří by zřejmě dříve či později dali více hlasů NSP než SNJ. Pokud by byl zachován demokratický režim a suverénní stát, pak by SNJ neměla mnoho nadějí na to stát se predominantní stranou a zůstat dlouhodobě u moci.

Stranický systém dvou stran se vyznačuje tím, že vítězná strana musí získat nadpoloviční většinu křesel a tím pádem je stejnorodá a má stabilní většinu. Dvě dominantní strany se střídají u moci. Zatímco jedna formuje vládu, druhá je dočasně v opozici. Mohou zde být i další strany, které se však nepodílejí na výkonu státní moci. Voliči se po volebním období mohou rozhodnout, zda byli s vládou spokojeni a znovu ji zvolit, nebo naopak zvolit stranu opoziční jako stranu vládnoucí. Obě strany mohou získat většinu, jedna musí skutečně uspět. Alternace, střídání u moci musí zůstat věrohodným očekáváním. Požadavek pravidelného střídání u moci však není tak důležitý, jak by se mohlo zdát. Například ve Spojených státech amerických během dějin došlo k dlouhým obdobím nadvlády jedné strany. Buď republikánské, nebo demokratické. Obdobně tomu je i v Austrálii a na Novém Zélandu. Pouze v Anglii docházelo k celkem pravidelné alternaci. Není ani tak důležité, aby strana vládla sama, pokud si tuto možnost sama nezvolí. Systém mnoha stran je určován programem stran. Naproti tomu systém dvoustranný je určován poměrem stran k politickým institucím státu. Jedna strana zajišťuje vládu, zatímco druhá se omezuje na svobodné vyjádření opozice. Vláda je pak silná, stabilní a soudržná. V koaliciích se oproti tomu projevují vnitřní rozpory, které způsobují odlišné programy

⁵⁵⁵ Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 129, 133, 211. 216–219, 235; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 66–67.

a odlišná klientela. Pokud budeme posuzovat systém jen podle formátu, pak princip alternace není důležitý. Pokud jej budeme posuzovat z hlediska mechanismu, pak může bipartismus fungovat, i když existují tři strany. Klasické dvoustranické systémy existovaly a existují ve Velké Británii, Spojených státech amerických a na Novém Zélandě. Přičemž stranický systém není možné posuzovat izolovaně, ale vždy v souvislosti s konkrétními podmínkami dané země. Například ve Velké Británii měl vznik dvou politických stran své kořeny v historických, rodinných a místních vazbách.⁵⁵⁶ V poznámce pod čarou je uvedeno, jak dvoustranické systémy vznikly, fungovaly a fungují v USA a Velké Británii.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Lenka A. ROVNÁ, *Kdo vládne Británii?*, Praha 2004 s. 149–151; Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 117–119; Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 133, 199–205; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 78–79, 84; Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 208.

⁵⁵⁷ Důvody vzniku dvoustranického systému v Anglii jsou historické povahy. Tradiční strany, konzervativní a liberální, mají původ v parlamentě a byly vytvořené před rozvojem masových stran. Vznikly z reprezentantů uvnitř parlamentu. Potom jsou zde strany, které se vytvořily mimo parlament. Ty jsou v organizační struktuře velmi odlišné od stran tradičních. Předpokladem dvoustranického systému je touha Angličanů po silné, jednotné vládě, odpor ke koalici, ale rovněž potřeba kontrolní opoziční skupiny proti silné vládě. Předpokladem je také staletý tradicionalismus v anglickém veřejném mínění a rovněž soulad mezi zákonodárnou a výkonnou mocí, je tu úsilí o těsné soužití těchto dvou mocí. Anglický parlament a tradicionalismus je tak de facto příčinou vzniku dvoustranného systému. Tradicionalismus umožňuje přizpůsobovat tradiční instituce dané době, ale přitom je nerušit. Anglický parlament je bezdialektický. Nejde o boj, ale o diskuzi. Straně vládní i opoziční jde o blaho národního celku. Anglický parlament je mnohem více homogenní. Obě politické strany v Anglii byly homogenní hospodářsky i sociálně a relativně i národnostně a nábožensky. Vývoj parlamentu nebyl zneklidňován bojem nesmiřitelných skupin. Sociální homogenita byla narušena až vznikem Labour Party, ale pořád zde zůstal silný tradicionalismus. Anglické politické myšlení je nepřátelské vůči koaličnímu systému vlády. Strany v USA a VB mají funkci organizátora voličských mas k utvoření demokratické většinové vlády v zemi. Rozdíl je v tom, že ve Velké Británii stojí král/královna stranou politického zápasu. Zatímco v USA se politický zápas odehrává právě okolo prezidenta. Rozdíl mezi Velkou Británií a Spojenými státy je také rozdílem mezi „tuhým“ a „pružným“ bipartismem. V britském typu každá strana ukládá svým poslancům hlasovací kázeň, kdežto americký pružný bipartismus je jen pseudobipartismem, který v praxi dospívá k podobným výsledkům jako multipartismus. V Americe je dvoustranický systém podpořen prezidentským režimem. Národ se téměř automaticky dělí na dvě strany. Na prezidentovu a na opoziční. V USA není tradičních rozporů v základních politických názorech. Obě americké strany zastávají jednotnou ideologii demokracie a demokratického pokroku. Předpokladem fungování dvoustranického systému v USA je velká teritoriální rozloha, velký počet obyvatelstva, heterogenita obyvatelstva, jednotná ideologie atd. Nutným doplňkem dvoustranného systému v USA je velké množství mimostranických politických středisek, strany jsou potom ohebným nástrojem těchto různých politických směrů. Jsou prostředníkem mezi různorodým veřejným míněním a vládou. Ideově jsou americké strany prázdné, nemají žádnou pevnou ideologii, jsou v nich zahrnuty nesourodé prvky a doktríny. Hospodářské vlivy mají velký význam v americkém stranictví a hospodářský úspěch je nevyšší hodnotou. Stranická soudržnost v USA je udržována sportovním zaujetím. Politické strany jsou tak v očích průměrného občana dvěma nepřátelskými sportovními týmy. Není zde tedy politický boj, ale spíše sportovní elán fanatických přívrženců strany. V Americkém politickém myšlení chybí ideologie a doktrinářství. Jediná

Stranický systém v období druhé republiky většinou nebývá nějak definován. Většina autorů se pojmu dvoustranický systém vyhýbá. Je však třeba nějak tento systém pojmenovat a definovat. Při tomto určení se držím základního dělení na jednostranický, dvoustranický a vícestranický systém, který zavedl francouzský politolog M. Duverger. Dělení pak rozšířil J. Blondel a G. Sartori. Jedinou definici stranického politického systému za druhé republiky jsem našel u Jana Holzera, který dodává, že pro typologizaci stranického systému druhé republiky vybral termín podle francouzského politologa Maurice Duvergera: „*Metafyzický bipartismus, kde dělicí linii obou existujících stran představuje sama podstata daného režimu.*“⁵⁵⁸ Pokusím se zhodnotit, zda se lze s tímto jediným definováním pro daný systém spokojit. Typologizace není jednoduchá. Záleží, jaká hodnotící kritéria se zvolí. Posuzovat strany a stranický systém lze nejen podle počtu stran, ale také podle jejich disciplinovanosti, jejich vzájemné závislosti; podle toho, zda jsou strany zaměřené spíše prakticko-technicky, nebo metafyzicky, a podle toho, zda jsou bipolární, nebo multipolární. Záleží nejen na počtu pólů, ale také na vzdálenosti mezi póly a odstředivých nebo dostředivých tendencích. Například Sartori klade hlavní důraz na polarizaci, nebo absenci polarizace, zatímco Duverger klade hlavní důraz na bipolární, nebo multipolární charakter stranického systému. Vzhledem k extrémně krátkému období druhorepublikového stranického systému lze hodnotit s jistotou pouze počet legitimních a uznaných politických stran. Ostatní hodnocení se týká spíše tendencí daného systému. Na počtu politických stran však záleží. Počet stran indikuje rozsah fragmentace, koncentrace nebo rozptýlení politické moci. Podle počtu stran se stranický režim druhé republiky rozhodně řadil k bipartismu. Takže jsem přesvědčen, že stranický systém druhé republiky lze podle formátu hodnotit jako dvoustranický.

Změny pravidel voleb mohou výrazně změnit výsledky voleb, proto je běžné, že politická strana usiluje o změnu volebního systému či její reformu. Skrze tuto změnu má potom politická strana vliv na podobu stranického systému. Pro dvoustranický systém je charakteristický většinový volební systém. Systém je nesoutěživý tehdy, když nepodporuje konkurenci ve volbách. Soupeření nesmí být omezeno. Soutěž musí být možná. Politika

filosofie, která se tam výrazně prosadila, je pragmatismus. V ostatních zemích mimo VB a USA vznikl dvoustranný systém tím, že se tam přeneslo anglické či americké myšlení.

(David JUDGE, *Political institutions in the United Kingdom*, New York 2005, s. 83–84; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 83, 85; Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 136–149, 219–229).

⁵⁵⁸ Jan HOLZER, *Stranický systém druhé republiky*, In: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004*, s. 1055.

musí být ovládána vědomím, že na scénu může přijít nový konkurent a že široké masy mohou změnit loajalitu. V soutěživé struktuře musí mít volič možnost vyjádření (být slyšet) a rovněž možnost odejít (opustit jednu stranu pro druhou).⁵⁵⁹ Nesoutěživý stranický systém se vytvořil na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. V českých zemích ovšem, dle mého názoru, zůstal systém soutěživý (viz předchozí podkapitola), ale s tím, že plné soutěživosti bránila obava z nacistického Německa. Konkurence ve volbách se minimálně v první polovině období (do konce roku 1938) pravděpodobně předpokládala, proto také opoziční NSP byla extrémně pravicovým členům strany Národní jednoty trnem v oku. Poslední týdny druhé republiky však naznačují, že se i v českých zemích uvažovalo o jednotné kandidátce, a to snad dokonce na podnět NSP.

Pokud pomineme celkový státní režim a budeme posuzovat pouze stranický systém, tak ho lze hodnotit jako demokratický. Dokonce i Miloš Hájek, který na mnoha místech označil druhou republiku za fašistickou a její politické představitele za fašisty, označil dvoustranický systém za prvek demokracie ve státním režimu.⁵⁶⁰

Čeští fašisté a radikální katolické kruhy odmítali dvoustranický systém. Považovali jej za stejný systém jako prvorepublikový, ale pouze s novým jménem. Extrémní pravice útočila na tento systém jako na období rudozelené koalice.⁵⁶¹ To také dokládá, že stranický systém měl daleko k jejich fašistické a totalitní ideologii. K vytvoření systému se politické strany rozhodly samy, a to dobrovolně. Tyto strany byly zvoleny lidem, takže stranický systém druhé republiky lze hodnotit jako demokratický.

Složitější pro definici je mechanismus systému. Podle typologie Duverega bychom mohli systém označit za pseudobipartismus, tedy flexibilní bipartismus s nedisciplinovanými stranami. I přes autoritativní režim nemohly být strany disciplinované. V SNJ se sloučilo mnoho různorodých stran a NSP byla sice v jádru ze sociálně demokratické strany, ale měla i mnoho členů ze strany komunistické a národně socialistické. Proto nově vzniklé strany musely být flexibilní. Není tedy nelogické označit systém ze pseudobipartismus už také proto, že systém vznikl umělou transformací

⁵⁵⁹ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 81; Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 124, 220, 223, Karel KLÍMA a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006 s. 116–118, Miroslav NOVÁK, *Strany, volby a demokracie: Od Duvergera k Sartorimu a dále*, Praha 2016, s. 223–224, 293–295.

⁵⁶⁰ Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 97.

⁵⁶¹ Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988, s. 86; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 35–40.

z multipolárního multipartismu s nezávislými stranami. Pokud systém posuzujeme z hlediska mechanismu, tak bipartismus potom může fungovat stejným způsobem jako multipartismus. Politické strany byly nezávislé, protože byla jasně vymezena role vládnoucí strany (SNJ) a strany opoziční (NSP).

Otázka je, jestli byl systém bipolární, a tedy se točil okolo dvou pólů a neměl střed, anebo byl naopak multipolární, a tedy měl více než dva póly. Na první pohled by se stranický systém jevil jako bipolární. Byly tu dvě strany: levicová, socialistická NSP a pravicová, konzervativní SNJ. Jenže označit SNJ jako jeden pól by nebylo správné. Byla totiž konglomerátem více různorodých stran. I když se jednalo o jednu stranu, tak to prakticky musela být strana skládající se z občanských, středových, pravicových a extrémně pravicových členů. Proto to byla spíše aliance složená z různých pólů v jednom politickém subjektu. Podle typu systému se přikláním tedy spíše k tomu, že se jednalo o multipolární systém. Myslím si, že mezi SNJ a NSP byla krajní, extrémní vzdálenost (distance), a to tedy znamená, že systém byl silně polarizovaný. Bipolární systémy mají tendence směřovat do středu, a být tedy dostředivé. Polarizované multipolární systémy mají tendence odstředivé. Teoreticky mohlo být mnoho voličů, kteří by byli umírnění sami o sobě a byli by umístění mezi oběma stranami. Jednalo by se asi především o voliče agrární strany, strany národních socialistů a lidovců. Tito voliči by ve volbách hypoteticky mohli lavírovat mezi NSP a SNJ a tím umožnit většinu jedné, nebo druhé straně. V budoucnu by tak teoreticky mohl vést bipartismus k bipolárnímu systému, ale v době, po kterou existoval, jej považuji za multipolární.

Stranický politický systém druhé republiky tak byl silně polarizovaný, multipolární, metafyzický, demokratický pseudobipartismus s „dobrovolně“ omezenou soutěživostí.

5. 5 Dvoustranický systém v českých zemích: správná cesta?

Dlouhodobé trvání dvoustranného systému způsobuje, že je tento systém pevně ukotven ve společenském řádu a je velmi těžké jej prorazit, což ovšem neplatí pro dvoustranický systém v českých zemích. V tomto případě nelze řešit, jestli by bylo tento systém možno prorazit, ale jestli vůbec měl naději na udržení po delší období, než jen ono čtvrtletí, které fungoval. Dostáváme se tedy k otázce, jestli měl dvoustranný systém v českých zemích naději na to, aby se udržel. Pro zodpovězení bude záměrně opomíjena mezinárodní situace okleštěného Česko-Slovenska, protože v tom případě by byla odpověď

bez debat – nemohl. České země byly obětí expanzivní politiky nacistického Německa a byla jen otázka času, kdy Německo české země obsadí. Dobu trvání druhé republiky tak de facto určilo nacistické Německo. Na otázku tedy budu odpovídat ve smyslu, že by se druhá republika udržela a pokračovala jako samostatný suverénní stát.

Domnívám se, že političtí představitelé vytvořili opravdový dvoustranický politický systém, což se ovšem nelíbilo extrémní frakci v rámci SNJ, která chtěla zavést totalitu a mít moc sama pro sebe. Demokratický dvoustranický systém byl pro ně zcela jistě překážkou. To byl jeden z mnoha problémů.

Nový stranický systém tvořili lidé, kteří dvacet let dělali koaliční politiku. Nová generace by tedy musela ideu dvoustranického systému převzít za svou. To by byl jeden ze základních předpokladů, aby se systém v českých zemích udržel. Vzhledem k tomu, že plnohodnotný parlament měl fungovat až za necelé dva roky, můžeme jen odhadovat tendence, zda stranický systém směřoval k plnohodnotnému bipartismu, či nikoliv.

Nutným předpokladem dvoustranického systému je loajální opozice, protože dvoustranný systém by neměl naději na udržení v zemi, kde by parlamentní opozice byla zároveň opozicí protistátní. Podmínka loajální opozice byla splněna v druhé republice v plném rozsahu. Stranický systém měl tedy zdánlivě základní předpoklady pro své udržení, ale je zapotřebí se podívat na jeho funkci z hlubšího hlediska než jen podmínky alternace a loajální opozice. V dvoustranickém systému je názorová různorodost koncentrována v mimostranických organizacích, které však nemají přímou účast na politické moci ve státě. Tyto mimostranické organizace se během druhé republiky tvořily především okolo tiskovin. Je tedy velmi pravděpodobné, že pokud by se systém udržel a zůstal soutěživý, fungoval by tímto způsobem.

Volební systém je hlavním technickým faktorem stranického systému, má značný vliv na systém stran a je s ním úzce spjat. Bohužel však tento technický faktor v druhé republice v českých zemích nelze zkoumat, protože volební systém se nestihl ani stanovit. Většinový volební systém nedopřává parlamentní zastoupení stranám, které v žádném volebním okrsku nedocílily většiny. Tím velmi přispívá k fungování dvoustranického systému,⁵⁶² takže pokud by se dvoustranický systém v českých zemích chtěl udržet, muselo by zcela jistě dojít k reformě volebního systému v tomto ohledu. Nutno k tomu dodat, že

⁵⁶² Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 200; Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 31, 131, 219–223, 228–229; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 59, 84.

SNJ svolávala, že bude stanoven nový volební řád, který zabrání štěpení.⁵⁶³ Ale nesdělila, o jaký systém půjde. Otázka je, jestli byla míněna změna k většinovému modelu, nebo změna k totalitnímu v podobě jedné kandidátky, jako k tomu došlo na Slovensku a Podkarpatské Rusi. V prvním případě by byla splněna další základní podmínka k fungování nově vzniklého dvoustranického systému. Tendence ovšem naznačují, že v nadcházejících parlamentních volbách se předpokládala pouze jedna kandidátní listina.⁵⁶⁴ A NSP snad ke konci i sama nabízela sloučení se SNJ. Důvody pro toto možné rozhodnutí by čistě hypoteticky mohly být takovéto: NSP čelila útokům na své rozpuštění a tímto způsobem si mohla chtít uchovat podíl na moci. Druhým důvodem by mohl být ten, že NSP a demokratická část SNJ uvažovali tak, že v rámci společné kandidátky převáží jejich moc na úkor extrémní pravice. Ať tak či tak, tímto rozhodnutím by pohřbily vzniklý dvoustranný systém v českých zemích a demokratický stranický systém by přeměnily na nedemokratický.

Bipartismus funguje spíše, když existuje široký konsensus, kdy je ideologická vzdálenost malá. Vzhledem k multipolárnímu a silně polarizovanému charakteru v druhé republice by se zřejmě v budoucnu projevil chybějící základní konsensus a stranický systém by přestal fungovat, vláda by nebyla schopna vládnout. Záleželo by však na tom, v jakém směru by se konsolidovala SNJ, jak by dopadl její „vnitrostranický boj“. Dále v těsné souvislosti s tímto vnitropolitickým bojem by záleželo na tom, zda bude obnoven parlamentarismus a zachována demokracie, nebo se naopak režim bude ubírat směrem totalitním, protože dvoustranický systém, v němž jedna strana funguje na principu totality, by vedl po jisté době k jejímu vítězství, což by znamenalo konec bipartismu i demokracie.

Důvodem vzniku dvoustranného systému je potřeba opozice a kontroly vládní politiky v demokratickém státě. Opoziční skupina je v tomto systému spjata se státním aparátem tak, aby mohla kdykoliv převzít vládu do svých rukou. Dvoustranný systém je však konkrétním provedením majoritní zásady. Organizace stran v tomto systému nespočívá na žádné vyhraněné politické ideologii. Základní ideologie je pro obě strany stejná. Nejsou proti sobě stavěny světové názory a zájmy. Bipartismus tak lze ještě dělit na technický, kdy se protiklad dvou soupeřů týká jen druhotných prostředků a cílů,

⁵⁶³ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Provolání – Národe český!*

⁵⁶⁴ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 213.

a metafyzický pokud se soupeření týká samé podstaty režimu.⁵⁶⁵ Tady lze souhlasit s J. Holzerem, že v případě druhé republiky se jednalo o metafyzický bipartismus, kde se SNJ soustředila na budování systému diametrálně odlišného od systému prvorepublikového, zatímco NSP trvala na podstatných rysech systému prvorepublikového.

Toto je klíčový bod, který svědčí o tom, že by se systém neudržel, protože NSP a SNJ byly velmi rozdílné strany. Jde o to, že i když NSP byla opozicí loajální, tak zastávala úplně jinou ideologii než SNJ. Zastávala ideologii parlamentní a humanitní demokracie s plnými lidskými a občanskými právy a podporovala světovost. Oproti tomu SNJ se uzavírala v českém nacionalismu a část členů podporovala autoritativní demokracii a část totalitní režim. NSP chtěla náboženskou svobodu a toleranci, zatímco SNJ stavěla katolickou víru nad ostatní a slučovala ji se státem. NSP chtěla svobodu vědy, umění, kultury, zatímco SNJ požadovala omezenou kulturu v tom smyslu, že se musí držet nové ideologie a vyrůstat z českých kořenů. V NSP rovněž nebyl podpořen antisemitismus jako v SNJ. Celkově tedy lze konstatovat, že ideologická rozdílnost byla obrovská. Bipartismus nemůže fungovat, pokud jedna ze dvou stran chce radikálně smést stávající režim. Bipartismus funguje pouze tehdy, když je ideologické rozpětí malé a jeho rozdělení má jen jeden vrchol.⁵⁶⁶

Hlavním problémem tedy bylo, že dvoustranný systém vycházel z velmi různorodých ideologických směrů. V českých zemích se mísily ideologie pramenící z evropských poměrů: humanitní demokracie nastavená T. G. Masarykem, idea monarchistických prvků z dob Rakousko-Uherska, agrární, nacionalistická, konzervativní, liberální, socialistická, komunistická i fašistická ideologie. Ideologická podmínka pro fungování systému tak splněna rozhodně nebyla a to přispívá k tomu, že by se bipartismus v českých zemích neudržel ani v případě, že by zůstala zachována Národní strana práce, zůstal by zachován demokratický ráz stranického systému, strana Národní jednoty by se konsolidovala v umírněné, spíše demokratické podobě a byl by eliminován nátlak nacistického Německa. Dvoustranné systémy jsou totiž svým způsobem křehké. „Malý

⁵⁶⁵ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 81-82, 89, 236.

⁵⁶⁶ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 87; Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 60, 207; Jan MERTL, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, s. 219–220.

rozdíl ve volebních výsledcích, nebo pouhá změna volebního systému mohou jednodušeji změnit podstatu systému.“⁵⁶⁷

Z celkového souhrnu konstatuji, že zavedený stranický systém by měl velké problémy v českých zemích zakotvit, i kdyby nastaly příznivé mezinárodní podmínky a nové vzniklé strany se stihly konsolidovat. Zdá se, že by v dané době lépe fungoval tripartismus. Kdyby totiž byly vytvořeny tři strany, mohl být politický systém mnohem stabilnější vzhledem k ideologické rozdílnosti bývalých politických stran sloučených ve straně Národní jednoty. O tripartismu, jak bylo uvedeno, bylo uvažováno. Političtí vůdci se zřejmě nakonec rozhodli pro bipartismus proto, že ho v dané době mohli považovat za nejlepší stranický systém, a také proto, že se zdál vhodnější ke splnění dobových požadavků na zjednodušení a koncentraci sil v systému a také pro rychlý a efektivní režim, který byl v tu dobu prosazován.⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, s. 216.

⁵⁶⁸ „Usnadňuje naši vnitřní politickou práci a proti dřívější roztříštěnosti, jež zabíhala druhy, až do anarchie přináší skutečné výhody pro politickou práci a organizaci v dnešních obtížných dobách.“
(Dr. Karel MOUDRÝ, *Za novými úspěchy*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 7, Kolín 10. února 1939, s. 3).

Závěr

První kapitola této práce vysvětluje mnichovskou dohodu a její následky. Odpovídá na to, proč se zhroutil starý státní a politický režim, co vedlo ke vzniku nového režimu a jak nový stát fungoval.

Důležité je uvědomění si, že při mnichovské tragédii utrpěla česká společnost jako celek výraznou psychickou újmu. Vznikl tak mnichovský komplex, který se táhne s naší společností až do současnosti. Zatímco počátek první republiky byl spojen s pocitem euforie a vítězství, počátek druhé republiky byl naopak spojen s pocitem zrady, porážky a zklamání. Již tento fakt odlišného založení republik může vést k pochopení dějinného období druhé republiky. Po Mnichovu totiž najednou závisela československá existence na vůli nacistického Německa bez možnosti, že by se mohla jakkoliv situace změnit. Československo navíc vidělo, jak je fašismus a nacismus čím dál silnější, a zdálo se, že v konfrontaci s velkými demokraciemi měly tyto totalitní ideologie v danou dobu najednou navrch. Ze zbídačeného Německa se stávala silná velmoc. Není tedy divu, že se v Československu volalo po autoritativním režimu, který panoval všude v sousedních státech, obzvláště poté, co se stát dostal do hospodářského, finančního a společenského rozvratu. Byla tak požadována silná a efektivní vláda i za cenu potlačení některých lidských a občanských práv.⁵⁶⁹

To vše je tedy logický důsledek mnichovské dohody. V kapitole je pojednáno o celém období, které nastalo po mnichovské tragédii a které bylo ukončeno tragédií v podobě nacistické okupace. Důraz je kladen na politické dějiny a s nimi související výraznou změnou ve státním a geografickém uspořádání, v politice, ve společnosti, kultuře aj. Studium druhé republiky umožňuje poznání toho, jak je náš stát zranitelný. Dnes si to běžný člověk ve svém každodenním životě málo uvědomuje, ale kdyby některá z velmocí chtěla náš stát okupovat, nebo dokonce zničit, máme stejně tak malou naději na obranu jako v roce 1938. Ohledně mezinárodních vztahů mám osobně spíše skeptický postoj, a tedy si myslím, že spojení je nejisté, i když ho pro náš stát považuji za nezbytné.

⁵⁶⁹ Důležité je také uvědomění, že na porušování lidských práv za druhé republiky se musíme dívat dobovým kontextem. Lidská práva sice vycházejí z Velké francouzské revoluce a Deklarace nezávislosti Spojených států amerických, ale současné pojetí lidských práv vzniklo až Všeobecnou deklarací lidských práv z roku 1948, tedy deset let po období druhé republiky. Takže zatímco dnes je cenzura a diskriminace romské a židovské menšiny pro demokraticky smýšlející politické elity nepřijatelná, v období druhé republiky možná toto porušování lidských práv mohli někteří demokraticky smýšlející političtí představitelé i společnost vidět v souladu s demokratickým zřízením.

Nelze se zcela spoléhat na Severoatlantickou alianci nebo Organizaci spojených národů. Války byly, jsou a budou. Poznáním politických dějin druhé republiky tak lze trochu pochopit, jaká zoufalost může pro Čechy či jiný malý, ale mnohdy i velký stát, kdykoliv přijít. Po formální stránce je sice český suverénní stát v diplomatickém styku s ostatními rovnocenný, ale ve skutečnosti rozhoduje ekonomická a vojenská síla.

Politici představitelé po mnichovské krizi viděli východisko ve změně režimu v podobě jednoduššího systému řízení společnosti. Jak typické pro doby velkých krizí a problémů. Nelze jednoznačně konstatovat, že výrazné posílení vlády a tím vychýlení dělby moci směrem k exekutivě bylo zcela špatným řešením. Je třeba si uvědomit, že stát byl v ekonomickém, infrastrukturním a hospodářském rozvratu a čelil mohutné vlně uprchlíků. Silnější vláda tak mohla rychleji a efektivněji řešit problémy doby. Mnoho kritiků druhé republiky poukazuje na rozpuštění parlamentu. Parlament ve skutečnosti během druhé republiky rozpuštěn nebyl. Byl „pouze“ dobrovolně pozastaven, což v podstatě jen dokazuje, že parlament již během první republiky nefungoval, jak by v liberální demokracii fungovat měl. Pozastavení nebylo v naprosto rozvrácené republice tak nepochopitelné, ale bezpochyby se jednalo o výrazný nedemokratický prvek, protože tím byla narušena dělba moci. V tomto bodě se již nedalo mluvit o parlamentní demokracii. Největší negativní jev spočívá v délce pozastavení parlamentu na dva roky. To byla nemyslitelně dlouhá doba, pokud chtěl nový stát zůstat demokratickou republikou.⁵⁷⁰ Když se však parlament sám od sebe dobrovolně pozastavil, tak to svědčí o jeho nefunkčnosti.⁵⁷¹ Mluvíme tu sice o konci parlamentarismu, ale na druhou stranu parlament stejně pořádně nefungoval a politická moc se v praxi točila okolo několika vlivných mužů.⁵⁷²

⁵⁷⁰ Lepší alternativou by byla situace, kdy by byl parlament pozastaven jen na nezbytně nutnou dobu. Během této doby by vláda vyřešila krizovou státní situaci a zároveň by probíhala reforma parlamentu. Tato reforma mohla spočívat ve snížení počtu členů obou komor, protože stát byl územně i na počet obyvatel výrazně zmenšen. Rozhodně měly proběhnout, co nejdříve by to bylo možné, nové parlamentní volby, které by nestály na systému vázaných kandidátek a mandát poslance a senátora by byl opravdu volný. Důležitým krokem by také byla reforma senátu, aby tato komora nebyla pouze „odkladištěm“ pro vysloužilé politiky a fungovala jako pravá pojistka ústavnosti a demokracie.

⁵⁷¹ Například již v práci zmiňované vázané mandáty způsobovaly, že poslanci i senátoři byli loutkami svých politických stran. Od třicátých let v něm navíc destruktivně pro stát vystupovala část německých poslanců a senátorů.

⁵⁷² Vzhledem k tomuto faktu se nabízejí otázky – nebylo dočasné pozastavení parlamentu zmocňovacím zákonem v období druhé republiky pouze upřímné konstatování faktu, že tato instituce nefunguje? Nebyl parlament první republiky pouze formální? Nebyla tedy první republika parlamentní demokracií pouze formálně?

Velkou chybu a selhání politického vedení druhé republiky lze vidět v tom, že československá vláda ani politické strany nepodaly žádný oficiální protest proti nacistické okupaci, i když je nasnadě otázka, jak by se zachovali jiní lidé v jejich situaci. Mezi velké negativní jevy druhé republiky patřilo rovněž hledání viníků uvnitř státu a antisemitismus.

Ve třetí kapitole byl vylíčen vývoj, organizace, program a charakter Národní strany práce. Vznik této strany byl dán především dohodou Antonína Hampla s Rudolfem Beranem. Protagonisté strany byli sociální demokraté. Teoreticky se mohli sloučit například s komunisty, ale prakticky to bylo nemožné a rovněž by to bylo i velmi zvláštní vzhledem k tomu, že Komunistická strana v Československu vznikla právě rozkolem v Sociálně demokratické straně dělnické v roce 1921. Především však k tomu nebyly příznivé mezinárodní podmínky. Dále se teoreticky sociální demokraté mohli sloučit s národními socialisty či se stranou lidovou. O těchto alternativách se uvažovalo, ale nakonec v Československé straně lidové i Československé straně národně socialistické převládl směr, který se rozhodl pro sloučení s vládní stranou Národní jednoty, což je vcelku pochopitelné, protože si tak tyto strany zajistily účast na moci. Část členů z ČSNS a z rozpuštěné Komunistické strany se přihlásilo k Národní straně práce. V případě komunistů bylo toto členství usměrňováno.

Národní strana práce se prohlásila za socialistickou. Mezi dlouhodobé a dominantní cíle strany patřila sociální spravedlnost, humanitní demokracie, hmotný blahobyt, evoluční socialismus, technický a myšlenkový pokrok aj.⁵⁷³ Pro strategii svých cílů si zvolila loajální kontrolní funkci se snahou spolupráce s vládou. Největší ctností strany z hlediska občanských a lidských práv v dané době bylo odmítnutí rasové diskriminace (především oddělování židů od československé národnosti). To je mimochodem důkaz toho, že antisemitismus v druhé republice nepronikl celou českou společností. Organizační struktura NSP odpovídala jejímu demokratickému charakteru. V rámci stranického systému strana sehrála pozitivní prvek oproti prvorepublikovému systému v tom, že se stala konstruktivní a státotvornou opozicí.

⁵⁷³ Ve straně se objevily prvky pozitivního nacionalismu, ale i světovosti. V programu strana například požadovala nesnižování mezd, neznehodnocování peněz inflací a přiděl půdy pouze těm, kteří na ní pracují. Dále odstranění nezaměstnanosti, reformu daňového systému a bankovníctví, decentralizaci veřejné správy, posílení sociálního programu týkající se pojištění, důchodu aj. Ve školství navrhovala stipendia pro nemajetné děti. Dále politiku levných peněz a kulturní svobodu. V rámci lidských práv se prosazovala rovnost mezi pohlavím, tolerance mezi různorodým náboženstvím, občanské svobody a vzdělání pro všechny.

V dalších kapitolách bylo pojednáno o vládnoucí straně Národní jednoty, o stranickém systému a celkově o státním a politickém zřízení druhé republiky.

Režim druhé republiky bývá označován za politicky pravicový. Je zajímavé, jak rychle se dokázal změnit charakter společnosti z demokraticky spíše levicově orientovaného národa malých a středních vrstev k autoritativně pravicovému. Nelze ovšem zcela plně a jasně označit druhou republiku za krajně pravicový režim, jak se obvykle uvádí. V tomto ohledu je nutné poněkud poupravit tento názor. Národní strana práce se ve svém programu totiž zcela nepokrytě hlásila k socialismu. V případě, že v systému dvou stran je jedna strana levicová, musí se to brát v potaz, i když šlo o stranu opoziční, která však nebyla marginální. Nehledě na to, že také silná část strany Národní jednoty prosazovala sociální stát.

Vznik nového režimu lze pochopit z „okamžité“ příčiny, kterou lze v obecnosti shrnout jako mezinárodní demokratickou krizi vyvrcholenou mnichovskou dohodou, při které dostala československá politická elita citelnou ránu a která ji uvedla do apatie. Nebýt mnichovské dohody, nevznikla by druhá republika.

Nový režim lze ale také vnímat z hlubších příčin, a to z konzervativní, autoritativní povahy části československé společnosti a politických kruhů. V krizové situaci, kdy se stát dostal do rozvratu a společnost do deprese, se otevřela cesta „novým“ lidem, kterým se během režimu první republiky nedařilo dostat na vrchol a uplatnit svou moc. Došlo tak k obměně elit. Opoziční lidé se svými ideologiemi se dostali do vedení. Lépe řečeno ti, kteří kritizovali prvorepublikovou linii, se nyní dostali do čela budování nové republiky. Například představitelé tzv. prosincového bloku. Tito lidé nyní přicházeli se svou alternativou. Autoritativně demokratický režim druhé republiky tak nastolili lidé, kteří mysleli tradičně konzervativně, aby „uchránili“ společnost od marxismu a liberalismu. V první republice existovala vůdčí idea Masarykova humanismu, negativita vůči katolicismu, začalo být vyzdvihováno husitství a elity byly převážně protestanské. Zatímco v druhé republice byl vyzdvihován přemyslovský a lucemburský věk, za velkou historickou epochu bylo považováno baroko a elity byly především katolické. K moci se dostával konzervativní katolicismus. Do toho někteří lidé, jak to bývá zvykem, narychlo „převlékli kabáty“, aby se udrželi u moci.

Nový režim měl mobilizovat celou společnost k záchraně okleštěné republiky skrze ideu národní jednoty. Představoval alternativu proti liberálně ekonomickému systému a silnému pluralismu první republiky.

Celkově se zdá, že nový režim byl někde na pomezí demokracie a autoritativního režimu. Vznikl jakýsi hybridní režim, kdy na jedné straně demokraticky fungovaly dvě politické strany, nezávislé soudnictví, vláda odborníků, nevládl žádný diktátor a nebylo užíváno násilí. Na druhé straně se do strany Národní jednoty dostaly extremistické fašistické strany, které způsobovaly její nekonsolidovanost a vedly k nedemokratickým prvkům v politickém systému a tím i ve společnosti. Projevil se antisemitismus, diskriminace, byl pozastaven parlament a tisk byl výrazně cenzurován. Nebyl to však nějak výjimečný vývoj režimu. Jednalo se o vcelku logický výsledek střetu československé parlamentní demokracie s okolními totalitními a autoritativními režimy. V mnoha zemích Evropy totiž během první poloviny 20. století vznikly autoritativní, komunistické nebo fašistické režimy. V tomto ohledu není Česko-Slovenská republika žádnou výjimkou.

Režim druhé republiky nesplňuje kritéria ani totalitarismu, ani demokracie, ani autoritativního a hybridního režimu, ale nejvíce se blíží k posledním dvěma zmiňovaným kritériím. Klasifikoval jsem ho jako defektní demokracii spadající pod hybridní režimy, nebo jako postdemokratický mobilizační autoritativní režim. Přesto ani jedna klasifikace není pro tento režim uspokojivá. Tendence vedly spíše k autoritativnímu režimu, ale v období, ve kterém režim existoval, této klasifikaci plně neodpovídal vzhledem k tomu, že zůstalo zachováno mnoho čistě demokratických prvků. Zatímco státní režim a stranu Národní jednoty jsem v celkovém pohledu vyhodnotil jako autoritativní; Národní stranu práce a stranický politický režim v českých zemích jsem vyhodnotil jako demokratické. Pokud chceme státně politický režim označit v celkovém pohledu za autoritativní, musíme dodat, že oproti „klasickým“ autoritativním režimům zachovával mnoho demokratických prvků, jako byl stranický systém, nezávislé soudnictví, svobodně zvolené strany aj.

Je možné užívat dobové označení autoritativní demokracie, které používají historici Kuklík a Gebhart? Označení „demokratický“ v režimu druhé republiky lze nakonec přeci jen vyloučit. Demokracie buď je, nebo není. Pokud je nazývána nějakým zvláštním přídavkem, pak to vždy inklinuje k nedemokratickému režimu. Je tedy nutné vysvětlení, že režim druhé republiky byl přechodnou fází od liberální demokracie směrem k autoritativnímu režimu. Politika jako celek za druhé republiky byla jakýmsi mezičlánkem mezi vzestupem a pádem československé demokracie.

V podkapitole o Rudolfovi Beranovi byla snaha odpovědět na to, jaký to byl politik. V první republice měl Beran značný úspěch ve své straně, protože to byl muž kompromisů a protože dodržoval stranickou disciplínu. Po mnichovské dohodě se stal

symbolem politického sjednocení, protože na základě politických jednání sloučil většinu vládních stran do strany Národní jednoty. Následně se stal ministerským předsedou a předsedou vládnoucí strany Národní jednoty, čímž se v jeho osobě koncentrovala obrovská moc. Tuto moc získal dobrovolně, demokraticky a bez násilí. Rozhodně nebyl fašista ani uzurpátor, jak se uvádí především v marxistické historiografii. Za první republiky byl obhájcem demokracie a politické plurality. Byl průměrným politikem, který dokázal dělat vnitřní politiku, ale měl velké nedostatky v politice mezinárodní. Smýšlením byl konzervatívec. Po mnichovské dohodě se setkal tváří v tvář s totalitním nacistickým režimem a s výraznou snahou československých politiků po autoritativním, či přímo totalitním režimu. Výsledkem tohoto střetu bylo jeho přiklonění se k ideji autoritativní demokracie. Nelze však Berana ztotožňovat s druhou republikou, jak se mnohdy dělá. Stát vedla především vláda, strana Národní jednoty a prezident. Bezpochyby měl Rudolf Beran největší vliv, ale bez souhlasu ostatních vládních činitelů by těžko cokoli v novém režimu prosazoval. Beranovou snahou bylo především zachovat suverenitu okleštěného Česko-Slovenského státu za každou cenu. Využil k tomu mimo jiné ideu národní jednoty a politiku ústupků vůči nacistickému Německu. Vznikem strany Národní jednoty a dvoustranického systému v českých zemích jeho politické umění skončilo, tímto činem si nakonec v podstatě „podřezal větev,“ protože se rozhodl vystoupit na vrchol politické moci v nejhorší možnou dobu pro jeho osobu. Přihlásil se sice k ideji národní jednoty, ale nebyl schopným charizmatickým vůdcem ani neměl velkou autoritu, aby dokázal tuto ideu uskutečnit. Osoba Rudolfa Berana je hodnocena různě a často antagonisticky, ale zaznamenal jsem, že jak marxistická historiografie, tak historiografie soudobá za jeho hlavní politickou vlastnost považuje jeho smysl pro kompromis, což je velmi příznačné, protože autoritativní režim druhé republiky byl také jakýmsi kompromisem. Jeho schopnost dělat kompromisy byla však pro režim autoritativní demokracie naprosto k ničemu, ba dokonce ke škodě. Dělat kompromisy s tolika různorodými politickými zájmy v jedné straně bylo pošetilostí. Dělat kompromisy s extrémními pravicovými stranami bylo naivitou. Stejně tak ústupky Německu v naději, že zachová Česko-Slovenskou republiku. Jenže jinak to Beran neuměl. Dělal stejnou politiku po celý život. Jako ministerský předseda skončil tragicky. Za jeho vlády se osamostatnilo Slovensko a druhá republika podlehla nacistické okupaci. Jako předseda SNJ skončil také špatně, nedokázal tuto stranu vést, nedokázal ji konsolidovat a upevnit si v ní své postavení. Jeho

„dítě“ mu přerostlo přes hlavu. Při delším trvání druhé republiky by byl v rámci SNJ pravděpodobně sesazen.

V této práci byl také vylíčen vývoj, organizace, program a charakter strany Národní jednoty, která vznikla sloučením sedmi různorodých politických stran. To samo o sobě dělá tuto stranu ojedinělou v českých politických dějinách. Sloučily se v ní všechny vládní strany až na sociální demokracii. Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu v čele s Rudolfem Beranem byla hlavním iniciátorem tohoto sloučení. Byla sice nejsilnější stranou, ale celkově byly všechny vládní strany podobně silné v tom smyslu, že ani jedna výrazně nepřevyšovala ty ostatní. Lze proto považovat sloučení do jedné strany jako narychlo vytyčený politický cíl agrárníků a jejich vedoucích představitelů za politické umění. Uznání spočívá v tom, že tak náročný politický úkol dokázali splnit, nikoliv v tom, že toto byla správná cesta. Tím, že se v SNJ sloučilo tolik různorodých stran, je těžké určit program a charakter této strany. Strana se prohlašovala za stranu čínorodého nacionalismu neznajícího levičáctví a pravičáctví. Ve skutečnosti v ní však byly obsaženy středové, pravicové a krajně pravicové síly. V programu byl ale kladen důraz i na sociální politiku. Dále se projevovala jako strana nacionalistická a antisemitská. V části SNJ byla prosazována koncepce stavovského státu. Lze předpokládat, že strana měla přímý a silný vliv na státní režim, takže její charakter lze poznat rovněž z tohoto úhlu pohledu.

Jádrem a nejsilnější složkou SNJ zůstali příslušníci agrární strany. K tomuto jádru lze připočít i stranu živnostensko-obchodnickou, jejíž obecný zájem se výrazně nelišil od strany agrární. Domnívám se, že i po mnichovu toto jádro zůstalo demokratické, ale jeho zahraniční politika spočívala v hospodářské spolupráci s nacistickým Německem a v rámci toho se začal demokratický směr měnit v směr autoritativnější. Pokud bychom definovali SNJ z tohoto úhlu pohledu, pak by šlo o stranu občanského typu s demokratickým programem omezeným dobrovolnou kázní a řádem a částečným přizpůsobováním se nacistickému Německu.

SNJ je však zapotřebí hodnotit ze všech sloučených stran. Například bývalá Československá strana lidová zaujala výsadní postavení v kulturním programu. Její snahou bylo nastolení křesťanské morálky a pevné sepětí společnosti a státu s katolickou církví. Tato skupina prosazovala také stavovské zřízení státu, čímž se již více vzdalovala liberální demokracii. Z tohoto směru by bylo možné definovat stranu jako klerikální.

Program a charakter národních socialistů v rámci SNJ lze těžko posoudit. Nenalezl jsem jejich výraznější projev ve straně. Lze předpokládat, že souhlasili s výše zmíněnými stranami a tak jako oni prosazovali svatováclavský kult, dobrovolnou kázeň, řád a český nacionalismus a zřejmě měli společně s agrárníky silný vliv na sociální politiku strany.

Poslední složkou ve straně byly extrémní fašistické a pravicové strany, které nabíraly na síle tím, jak se SNJ podřizovala nacistické německé politice. Tuto skupinu ve straně lze definovat jednoznačně jako fašistickou.

Celkově lze SNJ hodnotit jako stranu heterogenní, pragmatickou, autoritativní, nacionálně zaměřenou, občanskou a konzervativní se stavovskými, klerikálními a fašistickými prvky.

Bylo uvedeno, že režim a směr druhé republiky byl vcelku logický vzhledem k mezinárodní situaci, která nastala. Co ovšem nebylo předvídatelným následkem a logickým vyústěním, byla přeměna stranického systému ve formě, v jaké nastala. Bylo několik možností. Mohly se úplně zrušit politické strany. To by veřejnost pravděpodobně v dané situaci přijala, protože po tom bylo silně voláno. Avšak nebylo tady žádné silné hnutí, které by převzalo moc, a také bylo jasné, že vůdčí představitelé politických stran se jen tak nevzdají svých pozic. Fašistická hnutí v Československu byla marginální. Komunistická strana byla sice mnohem silnější, ale revoluce z této strany nepřicházela v úvahu, protože všem bylo jasné, že by nastal okamžitý zásah Německa. Teoreticky mohla nastat vojenská diktatura, k níž opravdu tendence byly, ale tato možnost by pravděpodobně také dávala Německu záminku k úplnému obsazení Československa. Rozhodnutí tedy zůstalo na dosavadních politických stranách. Vzhledem k tomu, že žádná z nich neměla ve státě majoritní postavení, bylo vyloučeno, aby převzala moc pouze jedna strana a ostatní se dobrovolně vzdaly. Strany se tedy rozhodly sjednotit a vytvořit tak národní hnutí a zde to začíná být zajímavé. Protože nyní záleželo na jedincích a jejich obratné politice. Političtí představitelé se nespokojili pouze s konglomerátem ve formě strany Národní jednoty, ale rozhodli se vytvořit dvoustranický politický systém společně se sociálními demokraty. Pravdou je, že rozpustit sociálně demokratickou stranu by nebylo jednoduché vzhledem k její silné pozici, ale nemyslím, že to bylo nemožné (například na Slovensku k tomu došlo). Především však mohla být takticky začleněna do strany Národní jednoty, která byla již tak obrovským slepencem. V této straně by potom mohla být likvidována, nebo silně omezována. Vedoucí političtí představitelé však chtěli zachovat demokratický systém. Tímto tvrzením se poněkud dostávám do rozporu s odborníky na

období druhé republiky, kteří zpravidla nepovažují politický systém za dvoustranický, protože se domnívají, že mezi SNJ a NSP neexistoval princip konkurence a že NSP byla vyřazena z podílu na moci. V této práci jsem dokazoval, že opoziční NSP nebyla pouze loutkovou stranou, i když měla omezenou možnost své činnosti. Fungovala však konkurence a kontrolní činnost z její strany. Mohlo by se namítnout, že je to v rozporu s tím, že NSP vyhlásila, že nebude přebírat politickou moc. NSP však toto vyhlásila pouze do doby, než proběhnou volby. Přesněji řečeno proklamovala, že nebude vyvolávat politickou a vládní krizi a to bylo vzhledem ke krizové situaci pochopitelné. Po volbách naopak plánovala moc převzít. Sama sdělovala, že politika je boj o moc a že se k tomuto boji hlásí. Byly tu sice tendence k potlačení, či úplnému zrušení NSP, ale do konce druhé republiky to byly tendence pouze teoretické, neoficiální a k zásadnímu kroku nedošlo. Na politické scéně toto zrušení probíráno nebylo a to je fakt, který nelze přehlížet. Z těchto důvodů mohu odpovědět, že stranický systém druhé republiky zůstal demokratický. Dost možná je tak rozhodnutí se pro vznik systému dvou stran jediná opravdu pozitivní věc, kterou může člověk, který zastává hodnoty parlamentní a liberální demokracie, lidských práv a otevřené občanské společnosti, vidět v období mezi mnichovskou dohodou a Protektorátem Čechy a Morava a právě zde spočívá jeden z významů této rigorózní práce – poukázat na toto výrazné pozitivum v moderních československých politických dějinách.

Stranický systém druhé republiky byl v této práci klasifikován jako silně polarizovaný, multipolární, metafyzický, demokratický pseudobipartismus s „dobrovolně“ omezenou soutěživostí. Rozhodně se nejedná o uspokojivou klasifikaci. Spíše to poukazuje na celkovou problematiku a na to, že stranický systém druhé republiky vznikl uměle a překotně.

Tato práce se také zabývala otázkou, zda měl dvoustranný režim v českých zemích naději na úspěšný vývoj. Došlo k závěru, že podmínky pro fungování dvoustranického systému nebyly příznivé a politický systém směřoval spíše k autoritativní formě. Bylo tedy vyhodnoceno, že i bez zásahu nacistického Německa by dvoustranický systém nebyl příliš funkční a pravděpodobně by neměl dlouhého trvání.

Rovněž bylo zjišťováno, kdo byl hlavním iniciátorem dvoustranického systému v českých zemích. Koho tento systém po mnichovské dohodě napadl jako prvního, není jisté, ale jasné je, že vznik umožnila dohoda mezi Rudolfem Beranem a Antonínem Hamplem, a tedy de facto dohoda mezi Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu a Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou.

V soudobých dějinách je známá tzv. opoziční smlouva mezi Václavem Klausem a Milošem Zemanem z roku 1998. Svým způsobem lze s velkou mírou nadsázky sdělit, že před šedesáti lety v roce 1938 vznikla podobná dohoda mezi Rudolfem Beranem a Antonínem Hamplem. Sice tato dohoda vznikla za jiných podmínek a pro jiné účely, ale obě dohody měly nastolit stabilní politické prostředí, obě byly sjednány mezi předsedy dvou nejsilnějších stran, obě byly sjednány mezi stranou pravicovou a levicovou, mezi stranou konzervativní a sociální. Samozřejmě ale lze nalézt mnoho radikálních odlišností mezi oběma dohodami.⁵⁷⁴ V podstatě je každá historická analogie z hlediska historického vnímání nesmyslná. Mnoho situací sice vzniká za zdánlivě podobných okolností, ale vždy v jiné společnosti. Je však možné vidět analogii v činnostech lidí. V tomto případě při politickém jednání. Je tu totiž podobnost vztahu mezi dvěma nejsilnějšími českými politickými stranami, kde jedna stojí na pravém spektru, druhá na levém a obě se uměly dohodnout na vzájemné spolupráci. A právě o to jde. Aktéři tzv. opoziční smlouvy i kabinetní dohody se chovali mocensky účelově. Šlo o pragmatický obchod a v tom je možné vidět sociologickou podobnost, v politické činnosti vůdčích představitelů dvou nejsilnějších politických stran v pluralitním demokratickém stranickém systému.⁵⁷⁵

Krátké období dvoustranického systému sice zůstává anomálií v českém politickém systému, ale myslím, že i v současné době by to byla zajímavá alternativa a hypoteticky by mohla fungovat. Podmínky by mohly v současném systému být dokonce lepší než v období druhé republiky, protože již nejsou tak silné politické boje. Myšleno ve smyslu, že dnes v politice nejde tolik o třídní nebo ideologické střety. Jde v ní spíše o boj o moc bez silného programového cíle. Základní podmínkou by samozřejmě musela být iniciativa k tomuto systému ze strany politických představitelů země a nutná podpora veřejnosti. Nicméně vícestranický systém je v našem prostředí silně zakořeněn a má silnou tradici, proto dvoustranický politický systém zůstává spíše hypotetickou možností českého politického systému, která však se vši pravděpodobností nikdy nebude ani zvažována.

⁵⁷⁴ Mezi zásadní rozdíly patří to, že opoziční smlouva má písemnou podobu - „*Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí*.“ Oproti tomu kabinetní dohoda mezi Rudolfem Beranem a Antonínem Hamplem měla pouze ústní podobu. Příčinou opoziční smlouvy byla nechuť malých stran dohodnout se na ideologicky blízké koalici. Příčinou kabinetní dohody bylo zachovat demokratický stranický systém v podobě systému dvoustranického. Strany v roce 1998 se dohodly, že umožní vznik menšinové sociálně demokratické vlády. V roce 1938 šlo nikoliv o vládu, ale o sociálně demokratickou opozici, i když do vlády se dostal i ministr za Národní stranu práce. Zatímco v rámci opoziční smlouvy dvě velké strany vyšachovaly ty malé, tak v kabinetní dohodě se dvě velké strany dohodly, jak řešit politickou a státní krizi.

⁵⁷⁵ Hledat tyto podobnosti představuje i jisté nebezpečí, protože by podle tohoto principu mohly být podobnosti nevhodně nalézány všude možně. Proto jsem také výše uvedl, že to lze připodobnit s jistou nadsázkou.

Dnes se již dějiny většinou nehodnotí typem dobré/špatné, proto je důležité přehodnocení i v případě druhé republiky. To patří ke kritickému poznání minulosti. Analýza tohoto období může přispět k nalézání české identity, i přesto že je to krátký úsek dějin, ale především proto že není dostatečně zkoumán. Možná však není ani tak podstatná revize, jako spíše znovu promýšlení a vyvolání diskuze o této dějinné epoše i v současné době. Pevně doufám, že právě tato práce vybízí k tomuto znovu promýšlení a případné diskuzi.

Zkratky

1. ANO: Akce národní obrody
2. čs.: československá (vláda, strana, republika, politika, státnost, armáda, aj.)
3. ČSL: Československá strana lidová
4. ČSNS: Československá strana národně socialistická
5. ČSDSD: Československá sociálně demokratická strana dělnická
6. ČSR: Československá republika
7. Č-SR: Česko-Slovenská republika
8. DNSAP: Sudetoněmecká národně socialistická strana dělnická
9. HSLŠ: Hlinkova slovenská ľudová strana
10. MNJ: Mladá národní jednoty
11. NHPM: Národní hnutí pracující mládeže
12. NJŽ: Národní jednoty žen
13. NKR: Národní kulturní rada
14. NOF: Národní obec fašistická
15. NSDAP: Národně socialistická německá dělnická strana
16. NSP: Národní strana práce
17. NSPL: Národní strana pracujícího lidu
18. NTČ: Národní tábor československý
19. RVP G: Rámcové vzdělávací program pro gymnázia
20. RVP ZV: Rámcové vzdělávací program pro základní vzdělávání
21. SA: Sturmabteilung – úderné oddíly v rámci NSDAP
22. SD: Sicherheitsdienst – bezpečnostní služba
23. SdP: Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)
24. SHR: Státní hospodářská rada
25. Sič: ozbrojené jednotky autonomní vlády na Podkarpatské Rusi
26. SNJ: strana Národní jednoty
27. SSNJ: Strana slovenské národní jednoty
28. TGM: Tomáš Garrigue Masaryk
29. USA: Spojené státy americké
30. UNJ: ukrajinská Národní jednoty
31. VB: Velká Británie

Seznam použitých informačních zdrojů

Literatura:

1. BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK Vít, HOLZER, Jan, ŠEDO, Jakub, *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011; ISBN 978-80-210-5438-7.
2. BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal, *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012; ISBN 978-80-7363-266-3.
3. BĚLINA, Josef a HAMPL, Antonín, *Z krise ven*, Praha 1935.
4. BROKLOVÁ, Eva, *Agrární strana a demokracie. Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu ve druhém desetiletí republiky*, In: Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky, Praha 2008, ISBN 978-80-86495-47-7.
5. BURIANEC, Jaroslav, *Rudolf Beran, oběť komunistické msty*, Praha 2013, ISBN 978-80-904076-1-9.
6. ČAPEK, Josef, *Psáno do mraků 1936–1939*, Praha 1993, ISBN 80-901509-0-X.
7. ČERMÁKOVÁ, Radka, *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, ISBN 978-80-86889-52-8.
8. DOUDĚRA, Karel, *Republika na úvěr*, Praha 1987.
9. DOSKOČIL, Josef, *Budujeme dálnici*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939 s. 1–2.

10. DOSKOČIL, Josef, *Nejde jen o chleba*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938
11. DOSKOČIL, Josef, *Tři strany*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939.
12. DOSTÁL, Vladimír V., *Agrární strana, její rozmach a zánik*, Brno 1998, ISBN 80-7108-133-7.
13. DUFEK, Pavel, *Společenské vědy pro střední školy 2. díl*, Brno 2010, 978-80-7358-152-7.
14. DVOŘÁK, Tomáš, *Národní strana práce (1925–1929)*, In: Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, Brno 2005, ISBN 80-7239-178-X.
15. ENGEL, St., *Pořádek v pojmech*, In: Hlas mladých: List národního hnutí pracujících mládeže, číslo 2, Praha 26. ledna 1939.
16. FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky I.*, Brno 1994 ISBN 80-7108-071-3.
17. FIC, Vladimír, *Národní sjednocení v politickém systému Československa – 1930 –1938: příspěvek ke kritice českého buržoazního nacionalismu*, Praha 1983.
18. FISCHER, J. L., *Národní tradice a česká filosofie: úkoly a výzvy*, Brno 1939.
19. FOŠENBAUEROVÁ, Eva, *Národní strana práce*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha březen 1988.

20. FRANKL, Michal, *Druhá republika a židovští uprchlíci*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007; ISBN 978-80-86889-52-8.
21. GEBHART Jan, KUKLÍK Jan, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, ISBN 80-7185-626-6
22. HÁJEK, Jiří, *Tvář mladé socialistické generace*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939.
23. HÁJEK, Miloš, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959.
24. HALÍK, Rudolf, *Jdeme k zjednodušení politických poměrů*, Venkov 22. října 1938, roč. 33, č. 249.
25. HAMPL, Antonín, *Předmluva*, In: František Veselý a kol., *Co dále? K oživení čs. hospodářství*, Praha 1938.
26. HANÁK, David, *České konzervativní myšlení: (1789–1989)*, Brno 2007, ISBN 978-80-86665-03-0.
27. HARNA, Josef, *Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938*, In: Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: I. Díl: období 1861–1938, ISBN 80-7239-178-X.
28. HAVLÍČEK, Boleslav, *Těžiště národní jednoty I: Hodnota středního stav. Smysl Československa*, Praha 1938.
29. HEUMOS, Peter, *Zhroucení jednoho systému: Osm tezí k rozpadu ČSR v letech 1938–1939*, In: Dějiny a současnost, ročník 18, č. 2, 1996.

30. HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír, *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2007, ISBN 978-80-210-4249-0.
31. HOBBS, Thomas, *Leviathan: Neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, Praha 1941.
32. HOLZER Jan, *Stranický systém druhé republiky*, In: Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, Brno 2005, ISBN 80-7239-179-8.
33. HOLZER, Jan *Stranický systém druhé republiky*, In: Pavel Marek a kol., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000, ISBN 80-86200-25-6.
34. JINDRA, Václav, *Rudolf Beran: dokumenty zrady*, Praha 1946.
35. JUDGE, David, *Political institutions in the United Kingdom*, New York 2005, 0-19-924426-X.
36. KHÁS, Ladislav, *Třetí prezident*, In: Studentský časopis, ročník 13, číslo 4, Praha 1938
37. KLÍMA Karel a kolektiv, *Státověda*, Plzeň 2006, ISBN 80-86898-98-9.
38. KLIMENT, Josef, MERTL, Jan, PEŠEK, Zdeněk, *Volební reformy: tyto přednášky byly prosloveny v semináři o volební reformě, pořádaném 1. a 2. dubna 1933 Svazem národního osvobození*, Praha 1933.
39. KOJECKÝ, Zdeněk, *Československá sociální demokracie včera a dnes: Nástin programového vývoje*, Brno 1946.

40. KOLÁŘ, František a kol., *Politická elita meziválečného Československa*, Praha 1998.
41. KOUDELKA, Jan, *Na prahu Nového roku*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938, s. 1.
42. KOURA, Petr, *Swingová mládež a nacistická okupační moc v protektorátu Čechy a Morava*, Disertační práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2010.
43. KRÁSNÝ, Miloš, *Budujeme důvěru*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939, s. 12.
44. KUČERA, Eduard, KUČEROVÁ, Zdeňka, *O agrárníkový stát*, Praha 1955.
45. KUČERA, Martin, *Pekař proti Masarykovi*, Praha 1995, ISBN 80-901478-8-7.
46. KUKLA, František, *Mladý venkov a NHPM*, In: Jaroslav Mecer, Hlas mladých, sborník o činnosti NHPM, Praha 1946.
47. KUKLÍK, Jan, *Národní strana práce*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, Brno 2005, ISBN 80-7239-179-8.
48. KUKLÍK, Jan, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993
49. KUKLÍK, Jan, *Strana národní jednoty*, In: Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004: II. Díl: období 1938–2004, Brno 2005, ISBN 80-7239-179-8.
50. KUKLÍK, Jan, *Úloha agrární strany při změně politického systému druhé republiky a vzniku strany národní jednoty*, in: Jiří ŠOUŠA, Daniel E. MILER, Mary Samal HRABÍK, K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, ISBN 80-246-0179-6.

51. LAUŠMAN, Bohumil, *O politickém postupu – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938.
52. LUKEŠ, František, *Podivný mír*, Praha 1968
53. MACEK, Josef, *O hospodářském programu – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938.
54. MACHIAVELLI, Niccoló, *Florentské letopisy*, Praha 1975.
55. MACHIAVELLI, Niccoló, *Vladař*, Praha 2007, ISBN 978-80-87021-73-6.
56. MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, ISBN 80-7201-045-X.
57. MATES, Pavel, *Projevy fašizace v českých zemích za tzv. druhé republiky*, In: Právněhistorické studie 1989, č. 29, Praha 1989.
58. MECER, Jaroslav, *Hlas mladých – sborník o činnosti NHPM*, Praha 1946.
59. MECER, Jaroslav, *Nestěžujte práci tělovýchově*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracující mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939.
60. MERTL, Jan, *Co s politickými stranami?*, Praha 1938.
61. MERTL, Jan, *Otázky a názory: O autoritativní demokracii*, In: Studentský časopis, ročník 13, číslo 5, Praha 1938.
62. MERTL, Jan, *O dnešním Německu*, 20. září 1939.
63. MERTL, Jan, *Politické strany a jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931.

64. MERTL, Jan, *Thomas Hobbes, Hlasatel silného státu*, In: Thomas Hobbes, *Leviathan: Neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, Praha 1941.
65. MORAVEC, Otakar, *Pravda Vítězí!*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939.
66. MORRELL, Sidney, *Viděl jsem ukřižování*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 10, Kolín 3. března 1939, s. 2 a *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939, s. 2.
67. MOULIS, Miloslav, *Mládež proti okupantům*, Praha 1966.
68. NEČAS, Jaromír, *Lásku k národu osvědčíme vzájemnou pomocí druh druhu*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 12, Kolín 24. března 1939.
69. NEČAS, Jaromír, *O sociálně-politických úkolech – K programu národní strany práce*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938.
70. NEDVĚD, Josef, *Do nové práce*, In: *Naše pravda: List národní strany práce*, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939.
71. NENIČKA, Lubomír, *Druhá republika na Ostravsku 1938–1939*, Opava 2010, ISBN 978-80-7248-600-7.
72. NEŠPOR, R. Zdeněk *Jan Mertl: sociolog-kolaborant, nebo oběť okolností?*, In: *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2012, Sociologický ústav AV ČR, 2012.
73. NOVÁK, Miroslav, *Strany, volby a demokracie: Od Duvergera k Sartorimu a dále*, Praha 2016, ISBN 978-80-7419-233-3.

74. NOVÁK, Miroslav, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, ISBN 80-85850-22-2.
75. NOVÁK, Miroslav, *Úvod do studia politiky*, Praha 2011, ISBN 978-80-7419-052-0.
76. NOVÁK, Miroslav, LEBEDA, Tomáš a kol., *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*, Pelhřimov 2004, ISBN 80-86473-88-0.
77. NOVOTNÁ, Hedvika, *Židé vzpomínají na druhou republiku. Obraz druhé republiky v memoárech židovských autorů z českých zemí*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, ISBN 978-80-86889-52-8.
78. NOVOVESKÝ, Franta, *Jen houšť ...*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939.
79. NOVOVESKÝ Franta, *Strach z vlastního stínu*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939.
80. PASÁK, Tomáš, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, ISBN 978-80-87067-04-8.
81. PATEJDL, J., *O kulturní politice – K programu národní strany práce*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938,
82. PEROUTKA, Ferdinand, *Druhá strana*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna
83. PEROUTKA, Ferdinand, *Jací jsme*, Praha 1934.
84. PEŘINA, Jaroslav, *1939 budiž rokem činů – nikoliv slov*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938.

85. Politický program Národní strany práce, Brno 1926.
86. RATAJ, Jan, *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé češství“*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, ISBN 978-80-86889-52-8.
87. RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997.
88. Republikánská strana k politice vnitřní i zahraniční: *Řeč předsedy republikánské strany poslance Rudolfa Berana*, in: Aktuality: nová edice kulturně-politických spisků, Praha 1938.
89. ROKOSKÝ, Jaroslav, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, ISBN 978-80-87211-47-2.
90. ROVNÁ, Lenka A., *Kdo vládne Británii?*, Praha 2004, ISBN 80-86429-27-X.
91. SALNER, Peter, *Židia v období autonomie Slovenska (6. 10. 1938–14. 3. 1939)*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, ISBN 978-80-86889-52-8.
92. SARTORI, Giovanni, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005, ISBN 80-7325-062-4.
93. SARTORI, Giovanni, *Teória demokracie*, Bratislava 1993, ISBN 80-7115-049-5.
94. SOUKUP, František, *Žaluji: projev adresovaný Socialistické Internacionále v říjnu 1938*, Praha 1946.

95. SOUKUPOVÁ, Blanka, *Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939*, in: Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, Praha 2007, ISBN 978-80-86889-52-8.
96. STAŠEK, Bohumil, *O novou českou kulturu*, Praha 1939.
97. SVITÁK, Ivan, *Veliký skluz: Dobrovolná sovětizace 1938–1948*, Praha 1990.
98. ŠÁLEK, Gustav, *Světlo ve tmě: Péče o uprchlíky a různost názorů na ní*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939
99. ŠOLC, Jiří, *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: Osud českého politika*, Praha 2008, ISBN 978-80-206-0956-4.
100. TOMÁŠEK, Dušan, *Deník druhé republiky*, Praha 1988.
101. TOMEŠ, Josef, *Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii*, Praha 1991, ISBN 80-85245-20-5.
102. TOMEŠ, Josef, *Nacionalismus a demokracie. Úskalí české nacionální strany*, In: Eva BROKLOVÁ, Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky, Praha 2008, ISBN 978-80-86495-47-7.
103. TOCQUEVILLE, Alexis de, *Demokracie v Americe*, Praha 2012, ISBN 978-80-7335-269-1.
104. TRAPL, Miloš, *Mnichov a lidová strana. Zánik ČSL za 2. republiky*, In: Petr Fiala, Český politický katolicismus 1848–2005, Brno 2008, ISBN 978-80-7325-155-0.
105. TYMEŠ, František, *Slova předsedy vlády přece platí*, In: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939.

106. UHLÍŘ, Jan Boris, *Druhá republika. Stát, který nikdo nechtěl*, In: Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie 14, č. 5/6, Praha 2003.
107. Uhlíř, Jiří, *Osobnosti Jaroměře*, Liberec 2011, ISBN 978-80-86807-77-5.
108. VAJTAUER, Emanuel, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939.
109. VÁGNEROVÁ, Iva, *Vznik a program strany národní jednoty*, diplomová práce – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1985.
110. VANĚČEK, Václav, *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha 1964.
111. VESELÝ, Antonín, *Chceme demokracii a spravedlnost*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracujících mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939.
112. VILÍM, Blažej, *Na vysvětlenou*, In: Hlas mladých: List Národního hnutí pracujících mládeže, číslo 1, Praha 19. ledna 1939.
113. VILÍM, Blažej, *Nešetřete na armádě!*, In: Hlas mladých: List národního hnutí pracujících mládeže, číslo 2, Praha 26. ledna 1939.
114. VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav, *Politický systém České republiky: historie a současnost*, Praha 2007, ISBN 978-80-7367-337-6.
115. WEBER, Max, *Politika jako povolání*, Praha 1929.
116. ZÍDEK, Petr, *Rehabilitace Rudolfa Berana*, Lidové noviny, 9. 7. 2011.

Soudobá periodika (1938–1939)

➤ České slovo: ústřední orgán České strany národně socialistické

- České slovo, r. 30, 4. prosince 1938.

➤ Hlas mladých: List Národního hnutí pracujících mládeže

- Hlas mladých, č. 1, Praha 19. ledna 1939.
- Hlas mladých, č. 2, Praha 26. ledna 1939.

➤ Lidové listy: ústřední orgán Československé strany lidové

- Lidové listy, r. 17, 18. listopadu 1938.
- Lidové listy, r. 17, 16. prosince 1938.

➤ Národní listy

- Národní listy, r. 78, 4. listopadu 1938.
- Národní listy, r. 78, 18. listopadu 1938.
- Národní listy, r. 79, 23. února 1939.
- Národní listy, r. 79, 2. dubna 1939.

➤ Národní práce

- Národní práce, r. 1, č. 6, 6. ledna 1939.
- Národní práce, r. 1, č. 13, 13. ledna 1939.
- Národní práce, r. 1, č. 19, 19. ledna 1939.
- Národní práce, r. 1, č. 22, 22. ledna 1939.
- Národní práce, r. 1, č. 31, 31. ledna 1939.
- Národní práce, r. 1, č. 43, 12. února 1939.
- Národní práce, r. 1, č. 52, 21. února 1939.

- Národní práce, r. 1, č. 71, 12. března 1939.
- Národní práce, r. 1, č. 92, 2. dubna 1939.

➤ Naše pravda: List národní strany práce

- Naše pravda, r. 1, č. 1, Kolín 30. prosince 1938.
- Naše pravda, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 3, Kolín 13. ledna 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 4, Kolín 20. ledna 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 6, Kolín 3. února 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 7, Kolín 10. února 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 8, Kolín 17. února 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 9, Kolín 24. února 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 10, Kolín 3. března 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 12, Kolín 24. března 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 13, Kolín 31. března 1939.
- Naše pravda, r. 1, č. 14, Kolín 7. dubna 1939.

➤ Právo lidu

- Právo lidu, r. 47, č. 210, 7. září 1938.
- Právo lidu, r. 47, č. 253, 27. října 1938.
- Právo lidu, r. 47, č. 254, 28. října 1938.
- Právo lidu, r. 47, č. 279, 30. listopadu 1938.
- Právo lidu, r. 47, č. 290, 9. prosince 1938.
- Právo lidu, r. 47, č. 293, 13. prosince 1938.
- Právo lidu, r. 47, č. 295, 15. prosince 1938.
- Právo lidu, r. 47, č. 299, 20. prosince 1938.

➤ Přítomnost

- Přítomnost r. 15, č. 45, 9. listopadu 1938.
- Přítomnost, r. 15, 29. prosince 1938.

➤ Studentský časopis

- Studentský časopis, r. 13, č. 5, Praha 1938.
- Studentský časopis, r. 13, č. 4, Praha 1938

➤ Večer

- Večer, 18. listopadu 1938.
- Večer, 20. února 1939.

➤ Večerník Národní práce

- Večerník Národní práce, r. 1, č. 45, 22. února 1939.

➤ Venkov: orgán České strany agrární

- Venkov, r. 33, 2. října 1938.
- Venkov, r. 33, 22. října 1938.
- Venkov, r. 33, 26. října 1938.
- Venkov, r. 33, 4. listopadu 1938.
- Venkov, r. 33, 6. listopadu 1938.
- Venkov, r. 33, 9. listopadu 1938.
- Venkov, r. 33, 13. listopadu 1938.
- Venkov, r. 33, 18. listopadu 1938.
- Venkov, r. 33, 20. listopadu 1938.
- Venkov, r. 33, 30. listopadu 1938.
- Venkov, r. 33, 4. prosince 1938.
- Venkov, r. 33, 14. prosince 1938.

- Venkov, r. 33, 25. prosince 1938.
- Venkov, r. 34, 1. ledna 1939.
- Venkov, r. 34, 7. ledna 1939.
- Venkov, r. 34, 24. ledna 1939.
- Venkov, r. 34, 31. ledna 1939.
- Venkov, r. 34, 10. února 1938.
- Venkov, r. 34, 22. února 1938.
- Venkov, r. 34, 24. února 1938.
- Venkov, r. 34, 9. března 1939.

Archivní prameny:

➤ Archiv Národní knihovny

• Národní konzervační fond (Centrální depozitář NK ČR)

- NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I 205443.
- NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, signatura: I 010848.
- NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938.

• Studovna rukopisů a starých tisků (hudební fondy)

- Foester B. Josef, *Pochod Mladé národní jednoty*, Praha 1939, signatura: 59 C 002319.

➤ Národní archiv (Archivní 4/2257, 149 01 Chodovec)

- Fond číslo 509: Strana národní jednoty, značka: SNJ, datace: 1938–1939, Praha

1. Inventář – zpracován Otakarem Havlínem dne 11. září 1961

2. Karton I.

- Zápisy schůzí hospodářsko-finanční komise Ústředního přípravného výboru, leden –únor 1939
- Zápis schůze z 11. ledna 1939.
- Zápis schůze z 19. ledna 1939.
- Zápis schůze z 26. ledna 1939.
- Zápis schůze z 2. února 1939.
- Provolání – Náróde český!
- Provolání, Zpravodajská služba č. 1–4, 1938–1939.
- Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938.
- Příloha: Přípravný výbor „Národní pomoc“ – Pokyny pro místní referenty „Národní pomoc“ strany Národní jednoty,
- Prohlášení členů po přečtení svolání strany Národní jednoty.
- Zpravodajská služba strany Národní jednoty, vydala: organizační komise strany Národní jednoty, číslo 1, Našim novým činovníkům, našim sekretariátům, V Praze dne 12. prosince 1938.
- Oznámení o přijetí členů do strany Národní jednoty.
- Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1939, příloha: Přípravný výbor „Národní pomoc“ – Pokyny pro místní referenty „Národní pomoc“ strany Národní jednoty.
- 8. Organizační návrhy.
- Svědecký protokol, smlouva.
- symbol strany Národní jednoty.
- Záležitosti finanční.
- Dopis Karla Blažka poslanci Žilkovi.
- Oběžník propagační komise SNJ, číslo 26, ze 14. března 1939.
- Zpravodajská služba č. 4, V Praze dne 15. února 1939.
- Přípravný výbor „Národní pomoci“ strany Národní jednoty v Praze dne 5. března 1939.
- Pozvání ku poradám tajemníků a redaktorů strany Národní jednoty.
- 4. Přehled o počtu organizací a členstva.

3. Karton II.

- Mladá Národní jednota 1938.

4. Karton III.

- Přípravný okresní výkonný výbor Národní jednoty pro Prahu III. a IV. – pro Malou stranu a Hradčany, agitační leták, nestránkováno.
- Korespondence strany Národní jednoty
 - Hospodářská a finanční komise strany Národní jednoty – dopis ze dne 16. března 1939.
 - Hospodářská správa strany Národní jednoty – dopis z 13. března 1939.
 - Ústřední přípravný výbor – dopis z 2. února 1939.
 - Náčrt bytu ve Francouzské třídě.
 - Hospodářská a finanční komise strany Národní jednoty – dopis ze dne 22. prosince 1938.
 - Hospodářská správa strany Národní jednoty – dopis z 8. února 1939.
 - Přípravný výbor strany Národní jednoty – dopis z 12. února 1939.
 - Přípravný výbor strany Národní jednoty ve Velké Praze – dopis ze 7. února 1939.
- 18. Platební výpisy nemocenských pojišťoven.
- 21. Sekretariát ve Velké Praze – různé korespondence a vyúčtování.

5. Karton IV.

- Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 2, Mladá Boleslav 11. února 1939.
 - Dodatky k podmínkám odběru Sbírky zákonů a nařízení.
 - Zpravodajská služba strany Národní jednoty kraje Mladá Boleslav, r. 1, č. 3, Mladá Boleslav 25. února 1939.
 - Mladá Národní jednota v kraji Mladoboleslavském.
- Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

- Fond č. 732: Národní souručenství – okresní sekretariát Litomyšl

karton I

- Tisková služba Národního souručenství pro krajinský tisk, č. 1, 15. dubna 1939, s. 1–2.

Další zdroje (dokumentární, filmové, internetové aj.)

1. BURGER, Hanuš, HACKENSCHMIED, Alexander, KLINE, Herbert, Filmový dokument: *Crisis – Film of „the Nazi Way“*, USA 1939.
2. Cyklus přednášek od PhDr. Jitka GELNAROVÁ, Ph.D., *Československý politický systém I.*, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie, zimní semestr, září 2016 –leden 2017.
3. ČECHUROVÁ, Jana, MED, Jaroslav, PEHR, Michal, ROKOSKÝ, Jaroslav, *Trpký osud Rudolfa Berana*, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>.
4. KUKÍK, Jan, RATAJ, Jan, SOUKUPOVÁ, Blanka, *Druhá republika česko-slovenská*, Publicistický cyklus Historie.cs, Díl č. 23 ze 14. února 2008, Dostupné online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/208452801400007/>.
5. RADOVANOVIČ, Dušan, *František Chvalkovský – muž, který předal zemi Hitlerovi*, online z: http://www.rozhlas.cz/hrdina/70/_zprava/frantisek-chvalkovsky-muz-ktery-predal-zemi-hitlerovi-1465522.
6. SOKOL, Jan *Jaký je vztah křesťanství a filozofie?* Online z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10441294653-hyde-park-civilizace/213411058090330/>, publikováno 15. 7. 2014.

7. VÁVRA Otakar, Film: *Dny zrady I.*, 1973
8. VESELOVSKÝ, Martin, *Ovčáček: Nikdy nelžu, bráním prezidenta a chodím s kůží na trh. Vždycky budu politicky nekorektní*, Publikováno 2. listopadu 2016, dostupné online z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/dvtv-2-11-2016-ovcacek-a-protivnici-hraduperoutkovavnucka/r~8718ce3ea11f11e68cd20025900fea04/?redirected=1478204328>

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Evidenční list žadatelů o nahlédnutí do listinné podoby práce

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				

Seznam příloh

1. Portrét a karikatura Rudolf Berana, úryvek z knihy E. Vajtauera.
2. Vůdčí představitelé státního a politického režimu druhé republiky.
3. Stranický tisk Národní strany práce.
4. Tisk Národního hnutí pracující mládeže.
5. Ukázka tištěných brožur Národní strany práce.
6. Hymna Mladé národní jednoty.
7. Provolání strany Národní jednoty.
8. Oznámení o přijetí členů do strany Národní jednoty.
9. Ukázka agitace strany Národní jednoty.
10. Pokyny pro charitativní akci Česká koleda.
11. Oběžník propagační komise strany Národní jednoty.
12. Razítka strany Národní jednoty.
13. Náčrt bytu pro sekretariát strany Národní jednoty v Praze 12.
14. Dobový návrh znaku strany Národní jednoty.
15. Dotazník.

1. Rudolf Beran – předseda vlády druhé republiky a předseda strany Národní jednoty:

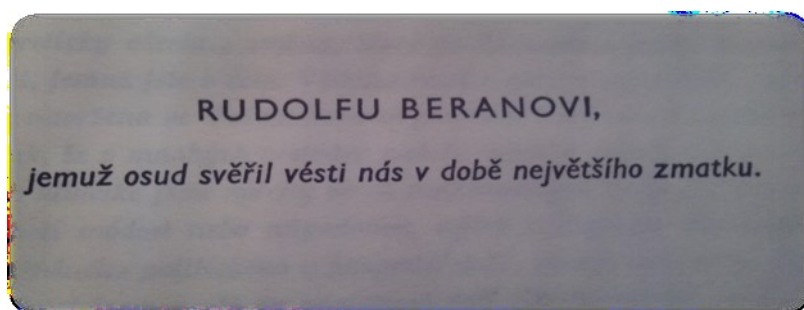

576

577

Vpravo: Dobová karikatura A. Pelce: zřejmě narážka na podřizování československé politiky nacistickému Německu.

578

Úryvek z knihy věnované Rudolfovi Beranovi v období druhé republiky:

⁵⁷⁶ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: ROKOSKÝ, Jaroslav, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup*

a pád agrární strany, Praha 2011, úvodní strana.

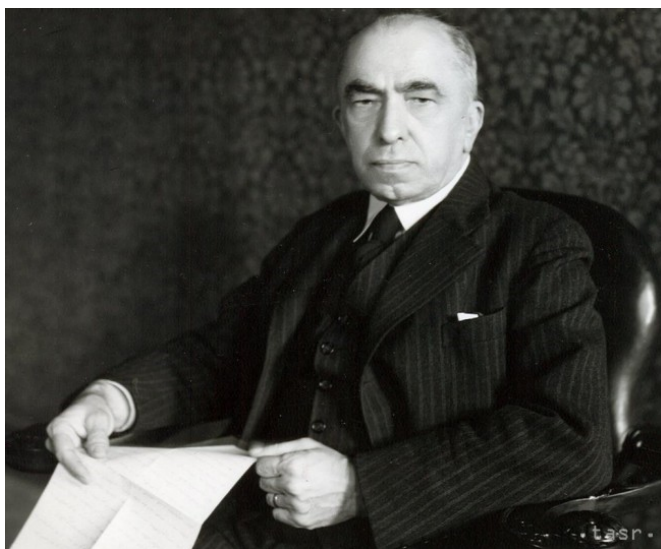
⁵⁷⁷ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 27.

⁵⁷⁸ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Emanuel VAJTAUER, *Jak po Mnichovu: můžeme jít s Německem?*, Praha 1939, nestránkováno

2. Vůdčí představitelé státního a politického režimu druhé republiky:

579

580

Vlevo: Jan Syrový – předseda vlády druhé republiky.

Vpravo: Emil Hácha – prezident Česko-Slovenské republiky.

581

582

Vlevo: Antonín Hampl – předseda Národní strany práce.

Vpravo: František Chvalkovský – ministr zahraničí v druhé republice.

⁵⁷⁹ Zdroj fotografie: <https://vojenskaakademiehranice.ic.cz/img/syrovya.jpg>

⁵⁸⁰ Zdroj fotografie: <http://www3.teraz.sk/usercontent/photos/c/b/3/3c817dc0d283032b7c32bddf2d.jpg>

⁵⁸¹ Zdroj fotografie: <https://www.cssd.cz/data/images/2-hampl-fotogalerie-1.jpg>

⁵⁸² Zdroj fotografie: Dušan RADOVANOVIČ, *František Chvalkovský – muž, který předal zemi Hitlerovi*, online z: <http://www.rozhlas.cz/hrdina/70/zprava/frantisek-chvalkovsky-muz-tery-predal-zemi-hitlerovi--1465522>.

3. Stranický tisk Národní strany práce hrdě se hlásící k odkazu T. G. Masaryka.

583

4. Mládežnická organizace Národní strany práce (NHPM) se také hlásila k prvorepublikovým idejím. Na fotografii vpravo je názorně vidět cenzura tisku z období druhé republiky v praxi.

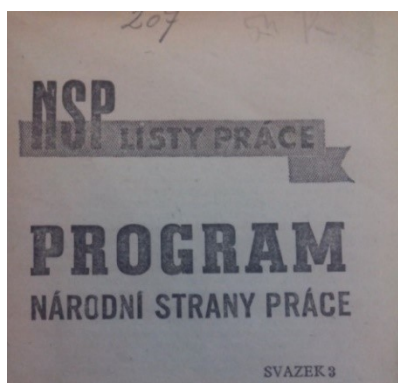

584

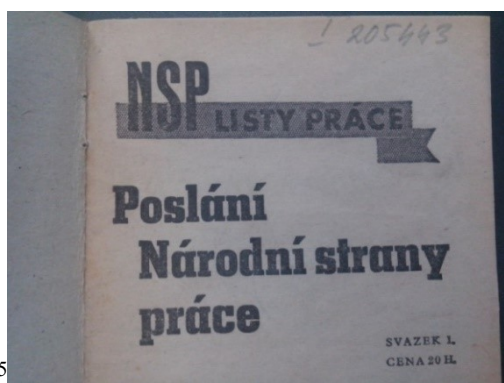
⁵⁸³ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 10, Kolín 3. března 1939 – titulní strana.

⁵⁸⁴ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Hlas mladých: národní hnutí pracujících mládeže v letech [sborník o činnosti NHPM / redigoval Jaroslav Mecer], Praha 1946.

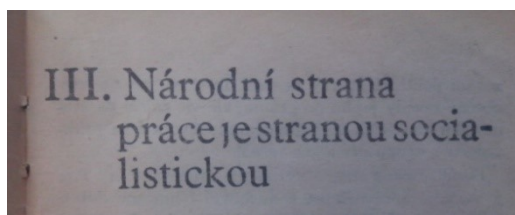
5. Ukázka důležitých tištěných archivních pramenů k poznání Národní strany práce.

585

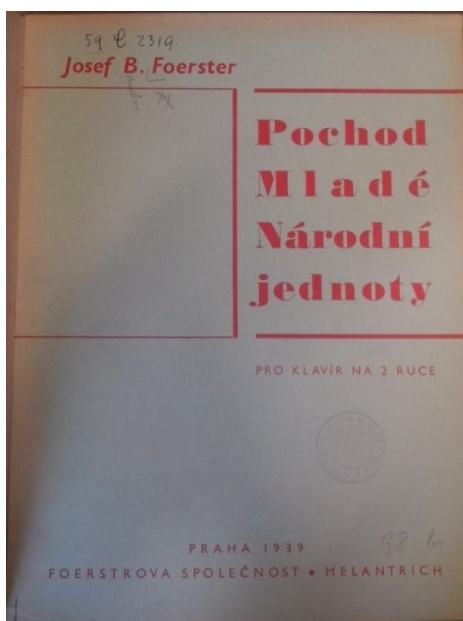

586

587

6. Mládežnická organizace strany Národní jednoty (MNJ) měla svou vlastní hymnu:

588

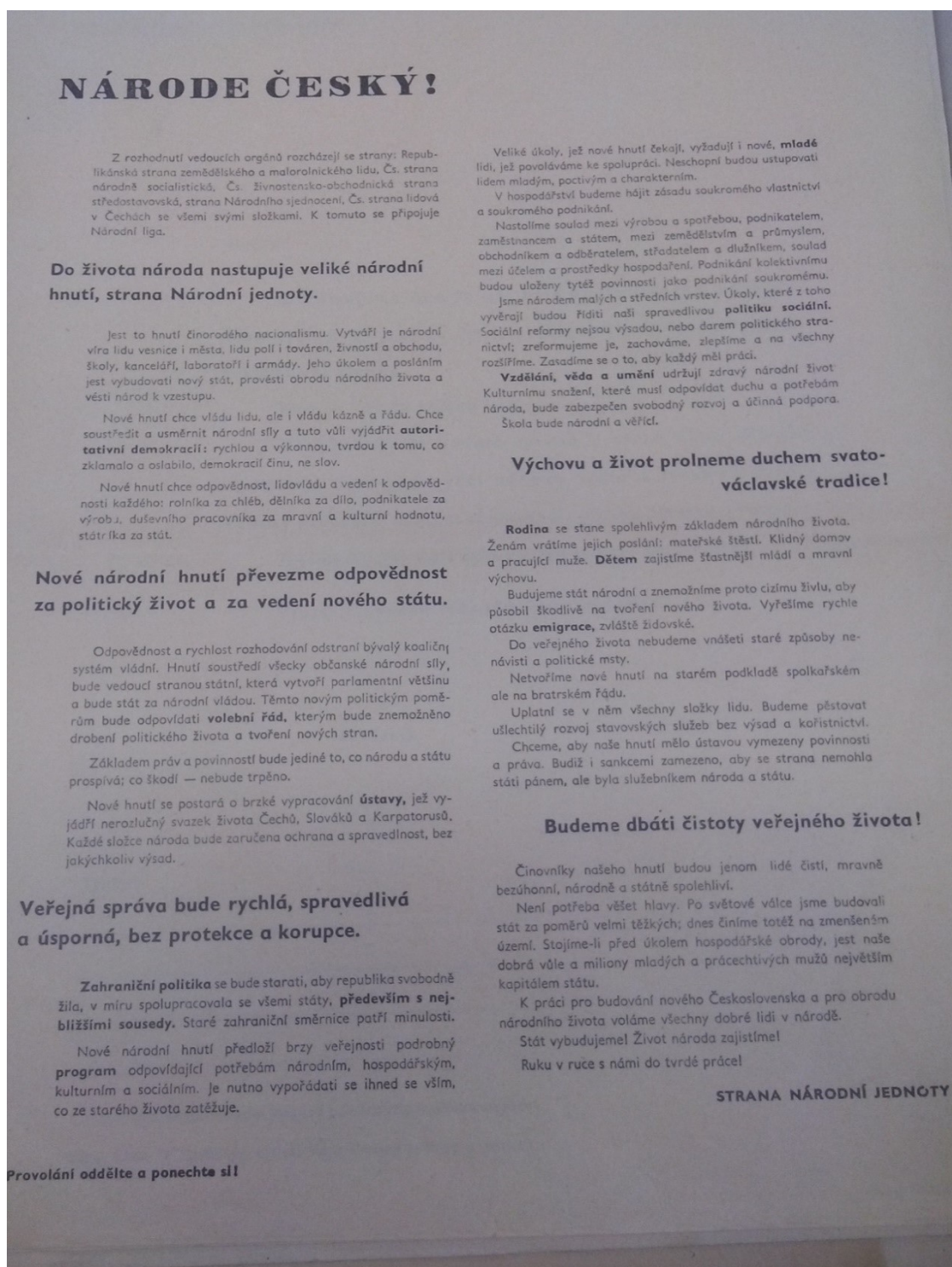
⁵⁸⁵ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní knihovna — Národní konzervační fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha 1939, signatura: I 010848.

⁵⁸⁶ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní knihovna — Národní konzervační fond NSP Listy práce: *Poslání Národní strany práce*, Praha 1938, signatura: I 205443.

⁵⁸⁷ Tamtéž, s. 7.

⁵⁸⁸ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní knihovna — Studovna rukopisů a starých tisků — hudební fondy, Foerster B. Josef, *Pochod Mladé národní jednoty*, Praha 1939, signatura: 59 C 002319.

7. Provolání strany Národní jednoty.

NÁRODE ČESKÝ!

Z rozhodnutí vedoucích orgánů rozcházejí se strany: Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, Čs. strana národně socialistická, Čs. živnostensko-obchodnická strana středostavovská, strana Národního sjednocení, Čs. strana lidová v Čechách se všemi svými složkami. K tomuto se připojuje Národní liga.

Do života národa nastupuje veliké národní hnutí, strana Národní jednoty.

Jest to hnutí činnorodého nacionalismu. Vytváří je národní víra lidu vesnice i města, lidu polí i továren, živností a obchodu, školy, kanceláří, laboratorů i armády. Jeho úkolem a posláním jest vybudovati nový stát, provést obrodu národního života a vésti národ k vzestupu.

Nové hnutí chce vládu lidu, ale i vládu kázně a řádu. Chce soustředit a usměrnit národní síly a tuto vůli vyjádřit **autoritativní demokracií**: rychlou a výkonnou, tvrdou k tomu, co zklamalo a oslabilo, demokracií činu, ne slov.

Nové hnutí chce odpovědnost, lidovládu a vedení k odpovědnosti každého: rolníka za chléb, dělníka za dílo, podnikatele za výrobu, duševního pracovníka za mravní a kulturní hodnotu, státníka za stát.

Nové národní hnutí převezme odpovědnost za politický život a za vedení nového státu.

Odpovědnost a rychlost rozhodování odstraní bývalý koaliční systém vládní. Hnutí soustředí všechny občanské národní síly, bude vedoucí stranou státní, která vytvoří parlamentní většinu a bude stát za národní vládou. Těmto novým politickým poměrům bude odpovídat **volební řád**, kterým bude znemožněno drobení politického života a tvoření nových stran.

Základem práv a povinností bude jedině to, co národu a státu prospívá; co škodí — nebude trpěno.

Nové hnutí se postará o brzké vypracování **ústavy**, jež vyjádří nerozlučný svazek života Čechů, Slováků a Karpatorusů. Každé složce národa bude zaručena ochrana a spravedlnost, bez jakýchkoliv výsad.

Veřejná správa bude rychlá, spravedlivá a úsporná, bez protekce a korupce.

Zahraniční politika se bude starati, aby republika svobodně žila, v míru spolupracovala se všemi státy, **především s nejbližšími sousedy**. Staré zahraniční směrnice patří minulosti.

Nové národní hnutí předloží brzy veřejnosti podrobný **program** odpovídající potřebám národním, hospodářským, kulturním a sociálním. Je nutno vypořádati se ihned se vším, co ze starého života zatěžuje.

Veliké úkoly, jež nové hnutí čekají, vyžadují i nové, **mladé** lidi, jež povoláváme ke spolupráci. Neschopní budou ustupovati lidem mladým, poctivým a charakterním.

V hospodářství budeme hájit zásadu soukromého vlastnictví a soukromého podnikání.

Nastolíme soulad mezi výrobou a spotřebou, podnikatelem, zaměstnancem a státem, mezi zemědělstvím a průmyslem, obchodníkem a odběratelem, střadatelem a dlužníkem, soulad mezi účelem a prostředky hospodaření. Podnikání kolektivnímu budou uloženy tytéž povinnosti jako podnikání soukromému.

Jsmo národem malých a středních vrstev. Úkoly, které z toho vyplývají budou říditi naši spravedlivou **politiku sociální**. Sociální reformy nejsou výsadou, nebo darem politického stranicství; zreformujeme je, zachováme, zlepšíme a na všechny rozšíříme. Zasadíme se o to, aby každý měl práci.

Vzdělání, věda a umění udržují zdravý národní život. Kulturnímu snažení, které musí odpovídat duchu a potřebám národa, bude zabezpečen svobodný rozvoj a účinná podpora. Škola bude národní a věřící.

Výchovu a život prolne duchem svato-václavské tradice!

Rodina se stane spolehlivým základem národního života. Ženám vrátíme jejich poslání: mateřské štěstí. Klidný domov a pracující muž. **Dětem** zajistíme šťastnější mládí a mravní výchovu.

Budujeme stát národní a znemožníme proto cizímu živu, aby působil škodlivě na tvoření nového života. Vyřešíme rychle otázku **emigrace**, zvláště židovské.

Do veřejného života nebudeme vnášeti staré způsoby nenávisti a politické msty.

Netvoříme nové hnutí na starém podkladě spolkářském ale na bratrském řádu.

Uplatní se v něm všechny složky lidu. Budeme pěstovat ušlechtilý rozvoj stavovských služeb bez výsad a kořistnictví.

Chceme, aby naše hnutí mělo ústavou vymezeny povinnosti a práva. Budiž i sankcemi zamezeno, aby se strana nemohla státi páнем, ale byla služebním národem a státu.

Budeme dbáti čistoty veřejného života!

Činovníky našeho hnutí budou jenom lidé čisti, mravně bezúhonní, národně a státně spolehliví.

Není potřeba všeset hlavy. Po světové válce jsme budovali stát za poměrů velmi těžkých; dnes činíme totéž na zmenšeném území. Stojíme-li před úkolem hospodářské obrody, jest naše dobrá vůle a miliony mladých a pracovitých mužů největším kapitálem státu.

K práci pro budování nového Československa a pro obrodu národního života voláme všechny dobré lidi v národě.

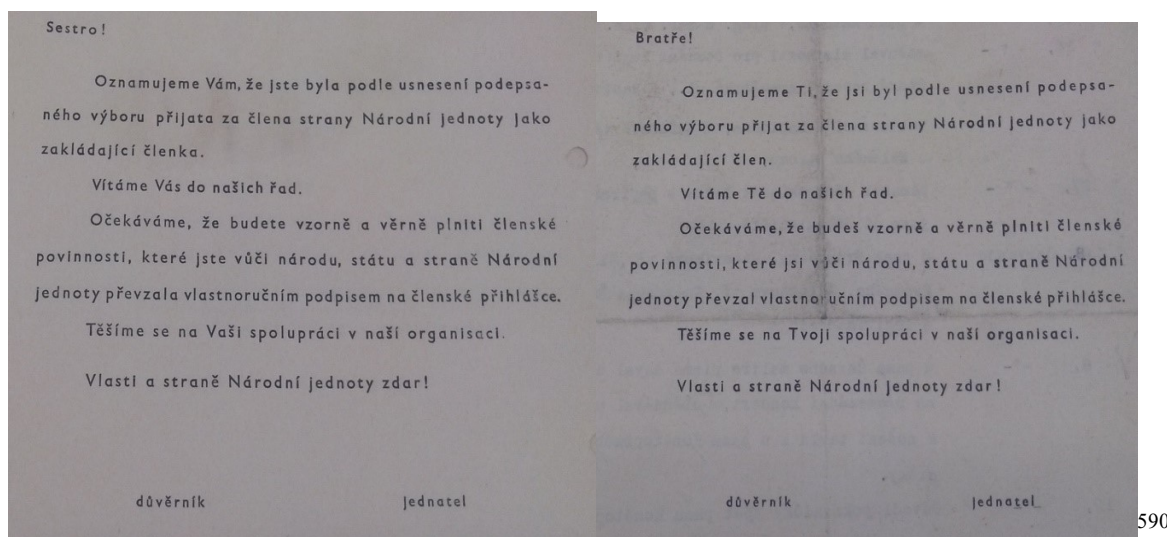
Stát vybudujeme! Život národa zajistíme!

Ruku v ruce s námi do tvrdé práce!

STRANA NÁRODNÍ JEDNOTY

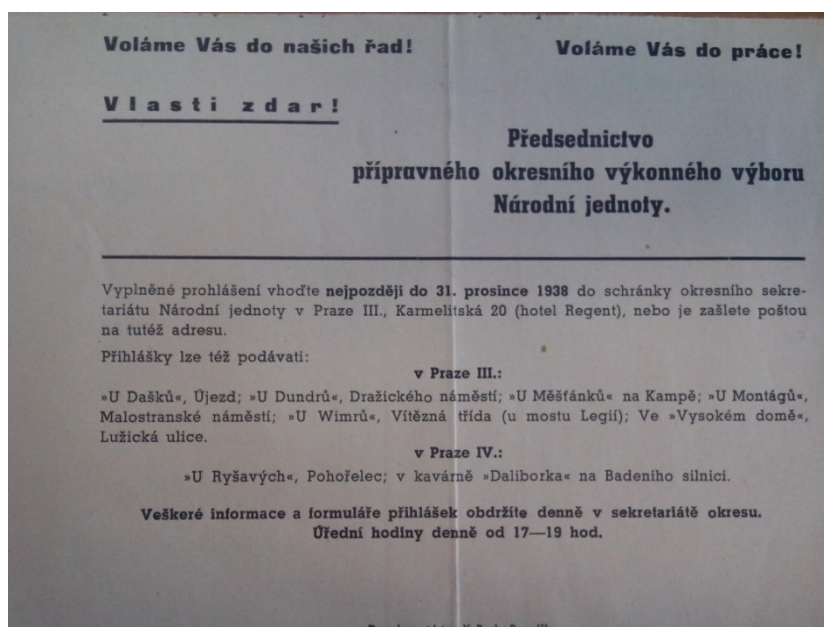
Provolání oddělte a ponechte si!

8. Oznámení o přijetí členů do strany Národní jednoty s oslovením Sestro! Bratře!

590

9. Ukázka agitace strany Národní jednoty v Praze pro městskou část Malé strany a Hradčan.

591

⁵⁹⁰ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Oznámení o přijetí členů do strany Národní jednoty.*

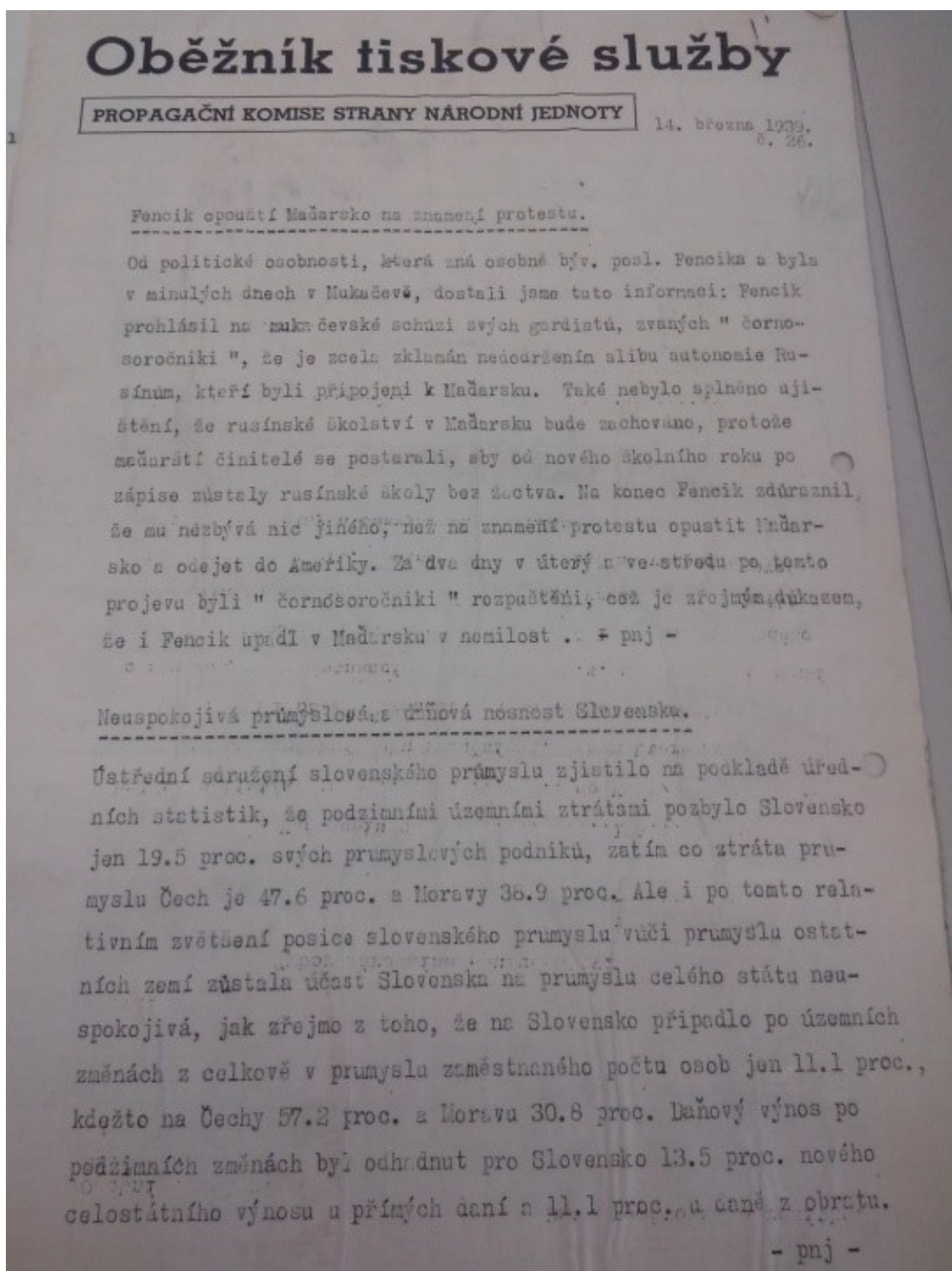
⁵⁹¹ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Přípravný okresní výkonný výbor Národní jednoty pro Prahu III. a IV. – pro Malou stranu a Hradčany, agitační leták, nestránkováno.*

10. Pokyny pro charitativní akci Česká koleda pořádanou v rámci přidružené organizace strany Národní jednoty.

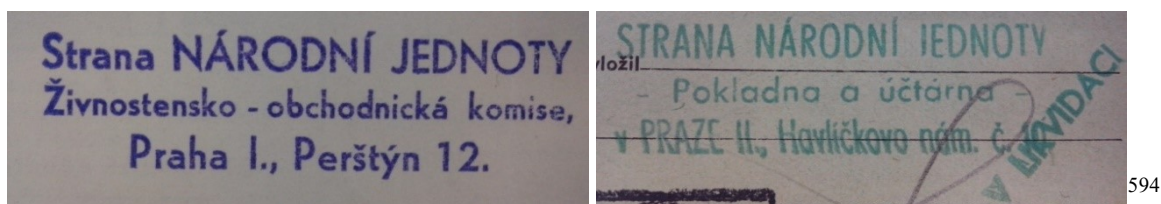
⁵⁹² Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, fond: Strana národní jednoty, Praha, č. 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., Zpravodajská služba č. 2, V Praze dne 29. prosince 1938, příloha: Přípravný výbor „Národní pomoc“ – Pokyny pro místní referenty „Národní pomoc“ strany Národní jednoty.

11. Ukázka oběžníku propagační komise strany Národní jednoty.

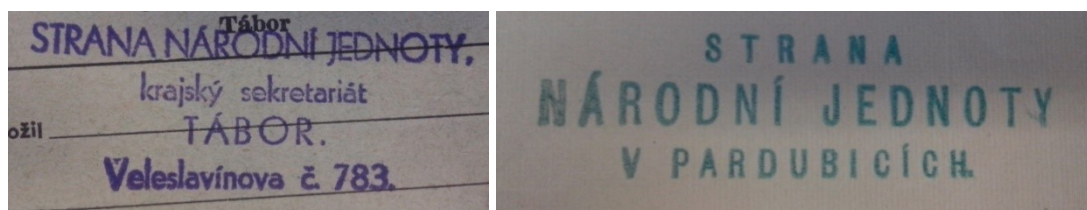

⁵⁹³ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, fond: Strana národní jednoty, Praha, č. 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., *Oběžník propagační komise SNJ, číslo 26, ze 14. března 1939*, nestránkováno.

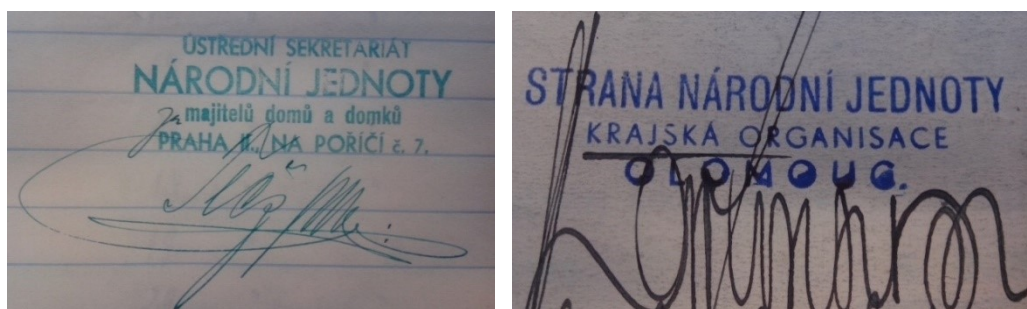
12. Ukázka razítek strany Národní jednoty.

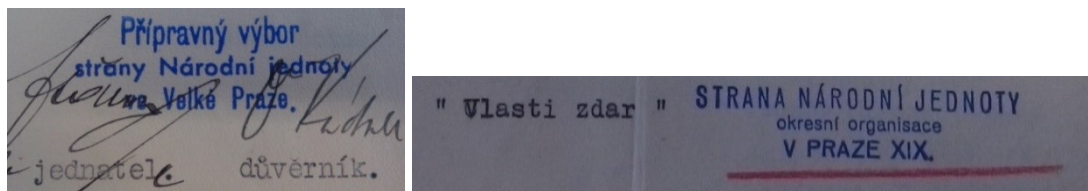
594

595

596

597

⁵⁹⁴ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Korespondence strany Národní jednoty*.

⁵⁹⁵ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., 18. *Platební výpisy nemocenských pojišťoven*.

⁵⁹⁶ Tamtéž.

⁵⁹⁷ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., 21. *Sekretariát ve Velké Praze – různé korespondence a vyúčtování*.

13. V únoru 1939 si sekretariát strany Národní jednoty v Praze 12 najal místnosti v novostavbě ve Francouzské ulici číslo 14 s roční činží činící 14 000 korun. Tento sekretariát byl největší okresní organizací v Praze. Z náčrtu bytu můžeme vidět, jak SNJ a její satelitní organice (MNJ, NJŽ) fungovaly ve společné součinnosti pod jednou střechou.⁵⁹⁸

⁵⁹⁸ Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Korespondence strany Národní jednoty, Hospodářská správa strany Národní jednoty – dopis z 8. února 1939; Přípravný výbor strany Národní jednoty – dopis z 12. února 1939; Přípravný výbor strany Národní jednoty ve Velké Praze – dopis ze 7. února 1939, nestránkováno.*

⁵⁹⁹ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, Fond: Strana národní jednoty, Praha, číslo fondu: 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton III., *Korespondence strany Národní jednoty – náčrt bytu ve Francouzské třídě.*

14. Dobový návrh znaku strany Národní jednoty. Lze na něm vidět tradiční znaky českých zemí, státní barvy, ale také svázané pruty obepínající vlajku. Kdyby pruty byly tři, mohly by značit ideu jednoty symbolizovanou Svatoplukovými pruty, ale tato verze je spíše podobna Liktorským prutům označovaným Fasces, které daly jméno fašismu a jsou jeho původním symbolem. Hradba, v níž je vepsán název, mohla značit pevnost strany, nebo její hmotnou moc.

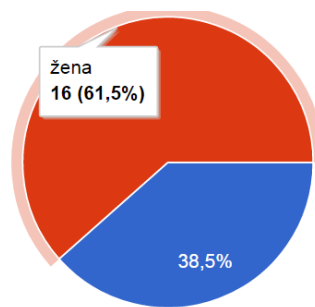
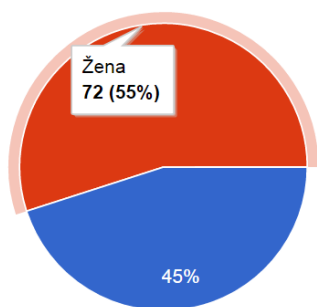
⁶⁰⁰ Autor fotografie: Mgr. Vítězslav Kulíšek, foceno z: Národní archiv, fond: Strana národní jednoty, Praha, č. 509, značka: SNJ, datace: 1938–1939, karton I., 8. *Organizační návrhy – symbol strany Národní jednoty*, nestránkováno.

15. Dotazník

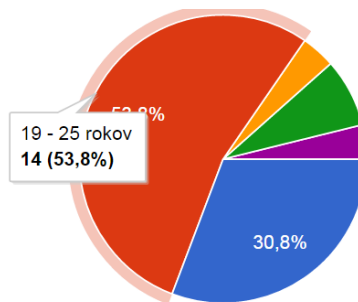
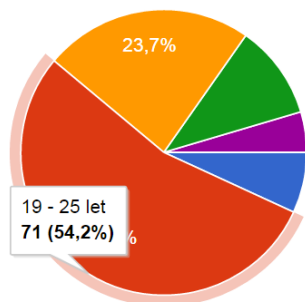
Pro tuto rigorózní práci byly vytvořeny dva dotazníky. Jeden pro občany České republiky a jeden pro občany Slovenské republiky. Navzájem se lišily jen minimálně. Nelze vyvozovat nějaké ucelené a jasné závěry vzhledem k malému počtu vyplněných dotazníků, proto je dotazník v této práci vložen pouze jako doplňující příloha a jeho závěry nejsou formulovány v obsahu této práce.

Dotazník byl cílený na průzkum znalostí o politických dějinách druhé republiky u veřejnosti. Otázky do dotazníku byly vybrány tak, aby se týkaly především stranicko-politického systému druhé republiky, protože to je hlavní těžiště práce.

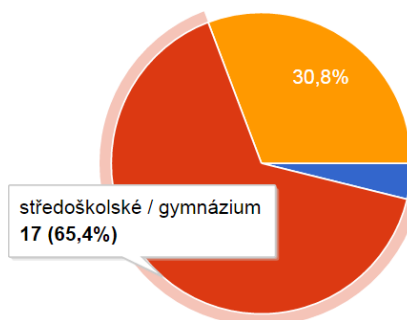
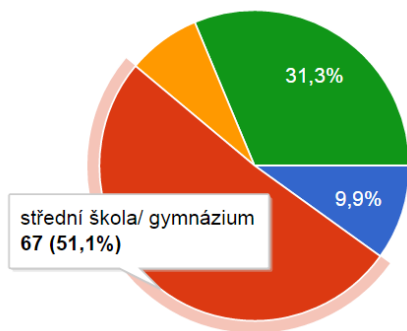
Záměrem bylo také porovnání, jak hodnotí druhou republiku česká a jak slovenská společnost. Pro český dotazník se mi podařilo dosáhnout 131 dotazovaných, pro Slovenskou verzi jen 26.

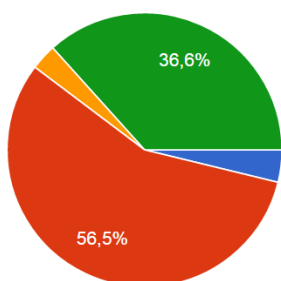
V české verzi (vlevo) vyplnilo dotazník 72 žen a 59 mužů. V případě slovenské verze (vpravo) ženský element převažuje, dotazník vyplnilo 16 žen a 10 mužů.

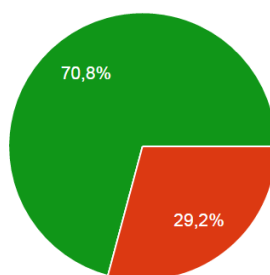
V české i slovenské verzi dotazníku je přes 50 % dotazovaných ve věku mezi 19 až 25 lety. V českém dotazníku (vlevo) následují respondenti ve věku 26–35 let (23,7 %), dále 36–50 let (10,7 %), 15–18 let (6,9 %) a nejméně dotazovaných bylo starších 51 let (4,6 %). Ve slovenské verzi (vpravo) následují respondenti ve věku 15–18 let (30,8 %), dále 36–50 let (7,7 %), 26–35 let (3,8 %), a starší 51 let (3,8 %).

Rozdělení respondentů podle jejich dosaženého vzdělání. V případě české verze (vlevo) jde o 51,1 % středoškoláků, 31,1 % vysokoškoláků, 9,9 % se základním vzděláním a 7,6 % s vyšším odborným vzděláním. V případě slovenské verze (vpravo) jde o 65,4 % středoškoláků, 30,8 % vysokoškoláků a 4 % s dokončeným základním vzděláním.

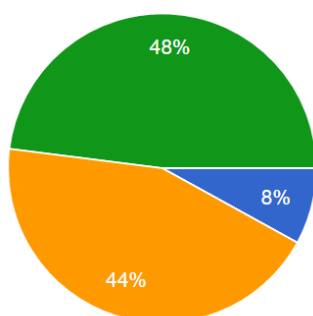
● umělec
 ● politik
 ● sportovec
 ● nevím

● umelec
 ● politik
 ● športovec
 ● neviem

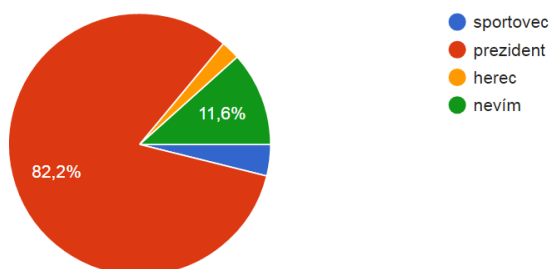
V rámci dotazníku je otázkou, do jaké míry respondenti tipovali, či si vyhledávali informace. Pokud však v případě české verze (vlevo) ví 56,5 % dotazovaných, kdo to byl Rudolf Beran, pak je to více, než jsem očekával. V případě slovenské verze (vpravo) byla u všech odpovědí zvolena možnost pouze správná, tedy politik, nebo možnost nevím.

Sidor bol: (25 odpovědí)

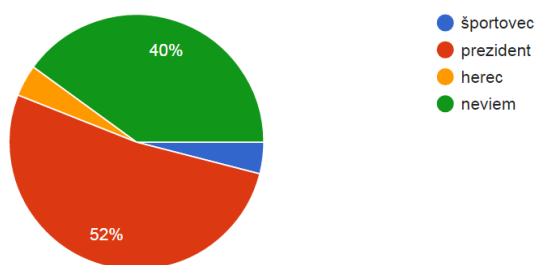

● herec
 ● športovec
 ● politik
 ● neviem

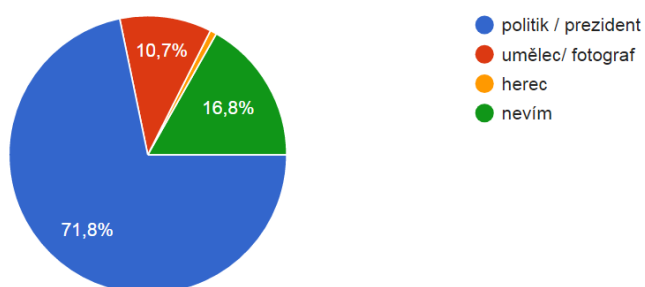
Emil Hácha byl: (129 odpovědí)

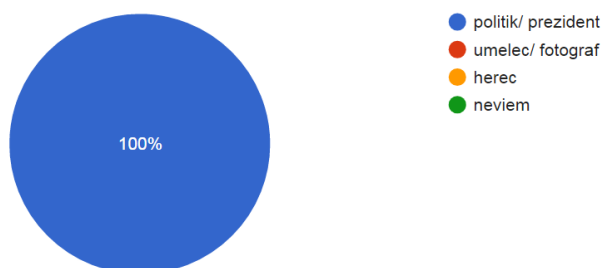
Emil Hácha bol: (25 odpovědí)

Josef Tiso byl: (131 odpovědí)

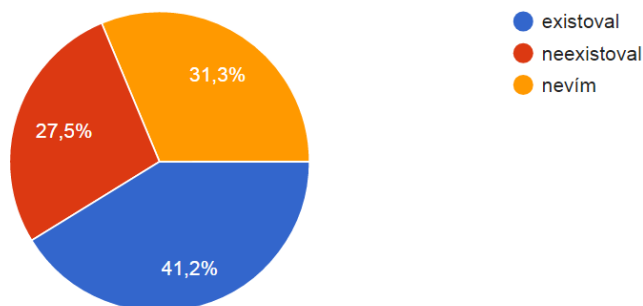
Josef Tiso bol: (25 odpovědí)

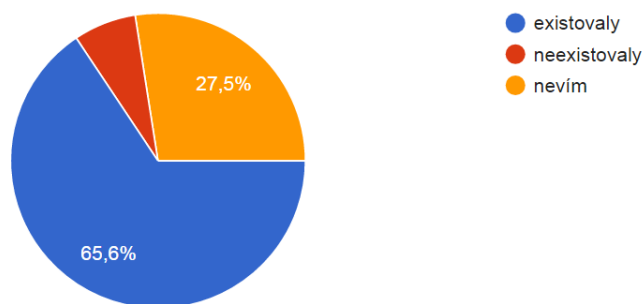
Antonína Hampla zná o necelých 15 % méně českých respondentů než Rudolfa Berana. V případě slovenské verze jsem Antonína Hampla nahradil Karolem Sidorem, protože Antonín Hampl neměl pro Slovensko žádný valný význam. Karola Sidora zná o skoro 15 % více slovenských respondentů než Rudolfa Berana.

V případě Emila Háchy a Josefa Tisa se ukazuje, jak krátké období, kdy český stát nekoexistoval se slovenským, ovlivnilo dnešní dějinné znalosti lidí. Kdo to byl Josef Tiso, vědí všichni dotazovaní Slováci, zatímco Emila Háchu zná pouze polovina z nich.

System dvou politických stran v českých zemích: (131 odpovědí)

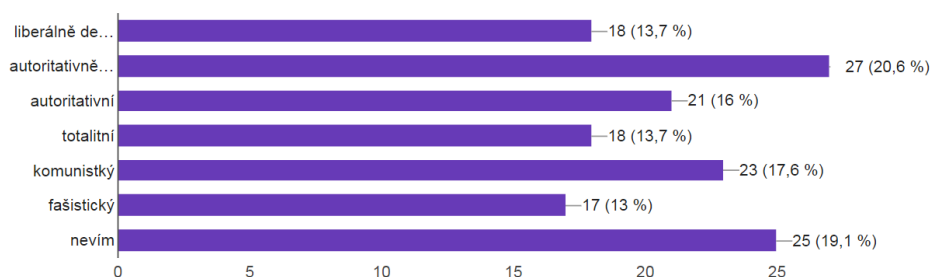
Strana národní jednoty a Národní strana práce: (131 odpovědí)

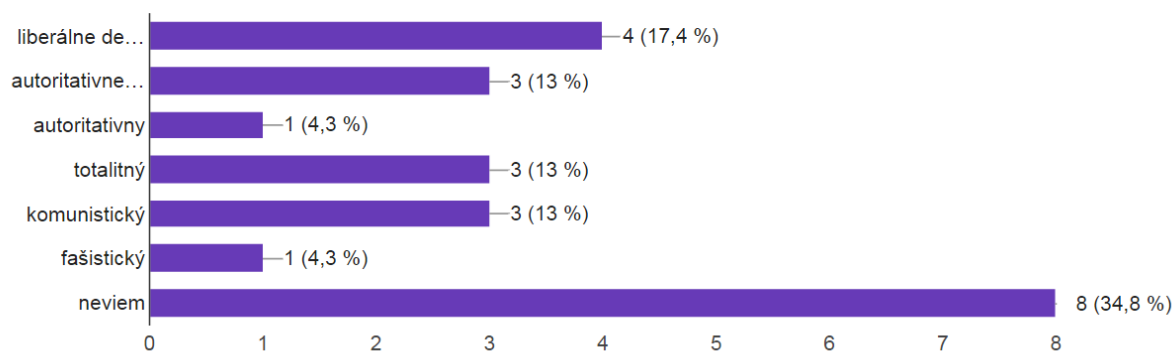
V případě slovenského dotazníku jsem se na dvoustranický systém a české strany neptal, protože se Slovenska netýkaly. Domnívám se, že ve skutečnosti zná mnohem méně veřejnosti tyto strany a mnohem méně lidí ví, že existoval dvoustranický systém. Vyšší procento v dotazníku je zřejmě dáno logickým tipováním.

Režim tzv. druhé republiky byl: (131 odpovědí)

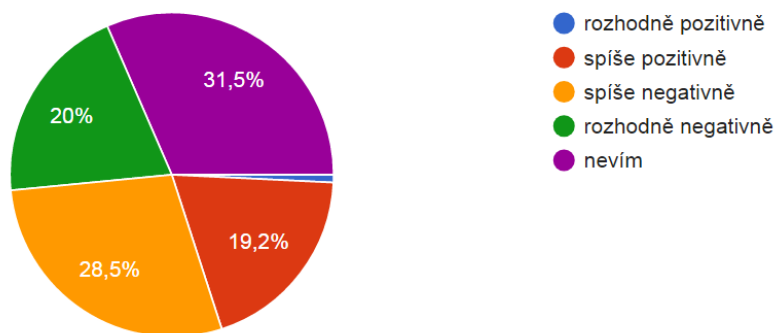
Poslat

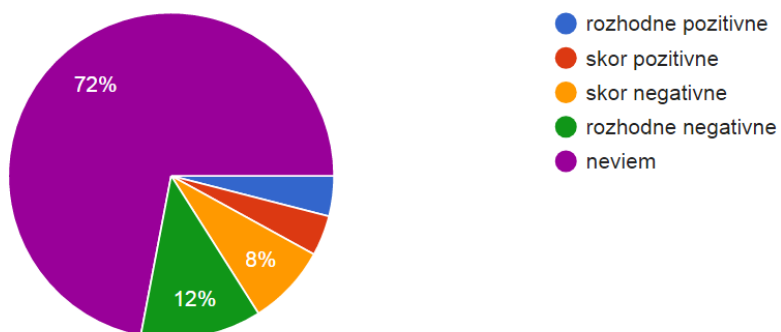
Režim tzv. Druhej republiky byl: (23 odpovědi)

Období tzv. druhé republiky hodnotím (130 odpovědi)

Období tzv. druhej republiky hodnotím (25 odpovědi)

Vyhodnocení dotazníku

Na začátku dotazníku jsem uvedl věty: „*Prosím nevyhledávejte správné odpovědi. Tento dotazník slouží jako průzkum, nikoliv jako test.*“ Rovněž byla možnost u každé otázky zvolit odpověď nevím, nebo ji přeskóčit. Možnost nevím volilo spousta slovenských respondentů, u českých se často objevilo tipování. Nejvíce se to ukázalo na hodnocení režimu druhé republiky, kdy 17, 6 procent zvolilo, že byl komunistický, a objevily se i kombinace protikladných odpovědí, kdy respondenti například zaškrtnli, že režim byl fašistický i komunistický, nebo liberálně demokratický i fašistický.

Jak respondenti vnímají druhou republiku, lze vidět z výše zmíněných grafů. Zajímavé v případě české verze je, že se ukázal celkem vyrovnaný počet označení režimu. Respondenti dokonce vícekrát odpověděli, že byl komunistický, než že byl fašistický. U slovenské verze převažuje odpověď nevím a to i v případě hodnocení. Následuje hodnocení druhé republiky jako rozhodně negativní a poté spíše negativní. V případě české verze sice také převažují odpovědi nevím, ale v mnohem nižších procentech (41 respondentů), následují odpovědi hodnotící režim spíše negativně (37), rozhodně negativně (26), spíše pozitivně (25) a rozhodně pozitivně (1).

Pro přesnější hodnocení druhé republiky byli vybráni ti, kteří o daném období mají přehled. Výběr proběhl podle následujících kritérií: dotazovaní museli režim označit za autoritativně demokratický, demokratický nebo fašistický. Poslední označení je sice, podle mého názoru chybné, ale z marxistické historiografie vyplývá, že se tak v minulém režimu často označovalo období druhé republiky, proto k tomuto faktu musí býti přihlédnuto. Dále tyto dotazovaní museli správně odpovědět na to, kdo to byl, a to minimálně u dvou z těchto čtyřech mužů: Rudolf Beran, Antonín Hampl (nebo Karol Sidor), Josef Tiso a Emil Hácha.

Podle těchto kritérií u slovenské verze obstálo pouze 5 respondentů z 26 (19 %).⁶⁰¹ I tak ale 4 z těchto 5 hodnotili režim označením odpovědi „nevím“ a 1 z nich jako rozhodně negativní. Přes kritéria se tedy hodnocení druhé republiky v případě slovenské verze nezměnilo a vzhledem k tak nízkému počtu z něj bohužel nelze dělat žádné závěry.

V případě české verze prošlo stanoveným kritériem 54 lidí ze 131, tedy 41 %.⁶⁰² Z toho 20 z nich hodnotilo režim druhé republiky jako rozhodně negativní, 16 z nich jako spíše negativní, 13 zvolilo odpověď nevím a 5 z nich jako spíše pozitivní. Sečteme-li

⁶⁰¹ Přičemž 3 z nich označili režim za autoritativně demokratický, 1 z nich fašistický a 1 za autoritativní.

⁶⁰² Přičemž 25 z nich označilo režim za autoritativně demokratický, 12 z nich za fašistický a 17 z nich za autoritativní.

odpovědi spíše negativní a rozhodně negativní, pak z české veřejnosti, která dle kritérií zná dějinné období druhé republiky, hodnotí toto období 36 respondentů a tedy 67 % negativně, 24 % zvolilo odpověď nevím a 9 % hodnotí pozitivně.

Poslední možnost v dotazníku zněla: „*Můžete napsat jakékoliv hodnocení/ charakteristiku druhé republiky.*“ V případě české verze ze 136 respondentů na tuto otázku odpovědělo celkem 13. V případě verze pro Slovensko odpověděl 1 z 26. Domnívám se, že k odpovědím není třeba komentáře. Dalo by se polemizovat s tím, jestli byl, nebo nebyl Emil Hácha vlastizrádce a jestli druhá republika byla výsledkem slabosti Edvarda Beneše. Žádnou z odpovědí však nepovažuji za zcela špatnou či zcela nepravdivou.

Autentické odpovědi od českých respondentů:

1. Druhá republika byla oklestenou demokracií. Politický systém se v zájmu zachování národní jednoty smršknul do dvou stran, což nebylo nedemokratické, nebyla to totalita, ale autoritativní (oklestená) demokracie. Prezident Hacha nebyl vlastizrádce, naopak přijal nelehký úkol v nelehké době. Bohužel byla druhá republika vzhledem k předchozím událostem (Mnichov) předem odsouzena k zániku...
2. Jelikož znám tuto záležitost jen z hodin dějepisu, nejsem schopen objektivně hodnotit
3. Tzv. Druhou republiku beru spíše jako zbytečnost
4. Problémy s národnostními menšinami, zejména s německou. Obsazování pohraničí Německem. Prosazování nároků na Sudety. Mnichovská dohoda – zrada západních mocností.
5. Úpadek demokracie, fašizace
6. Na škole jsme ji v dějepise vůbec neprobírali. Kromě Háchy slyším ty jména poprvé.

7. Druhá republika jako krátké časové období lze charakterizovat spíše jako negativní, marné snahy o udržení demokracie po Německým diktátem.

8. Negativne, ale zrejme nebyla lepsi alternativa...

9. Smutný důsledek Mnichova a slabosti Beneše

10. protektorát

11. Byla to z nouze ctnost. Demokracie se odkopala, autoritářství byla jediná možná volba.

12. Předehra nadcházející tragédie

13. Těžko lze toto velice krátké období hodnotit jakkoliv kladně či záporně. Situace vzniku a působení byla pod neustálým a obrovským mezinárodním i vnitropolitickým tlakem. Druhá republika nabídla alespoň dočasné stabilní řešení situace ale na druhou stranu došlo k rychlejší radikalizaci obyvatelstvo a k provázání s Třetí Říší. K této otázce musíme být opatrní.

Autentická odpověď ve slovenské verzi dotazníku:

1. O danej problematke neviem takmer nic len niektore mena som poznal z iných období